

PS9.0/A76

Coperta și supracoperta: *Petre Vulcănescu*

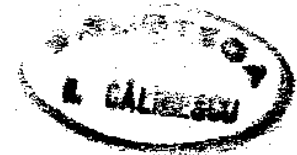
TUDOR ARGHEZI

SCRIERI

27

16993

A. Jurgiu - Danailă
2008

PROZE

EDITURA MINERVA

SCHIȚE DE PORTRET

1911—1967

MORȚII

De la o vîrstă, nu mai interesează vîrsta, și omul începe să intre în epoca minerală, unde, ca să fii la locul tău, contemporanii nu te acceptă totuș prea de tînăr, adică numai de optzeci, nouăzeci de ani, un moment de tranziție de vreo două sute, trei sute de ani. Relativ la contemporaneitatea cum e înțeleasă de noi, indivizii care au scris și pictat și au trăit prea mult revin la viața tolerată înviași, cam de pe la anii 1200 încoace.

După ce a trăit ca vai de lume o viață zisă reală, vexat către sfîrșitul ei, și de natură și de generațiile care se uită strîmb la tine că încă nu te-ai deplasat, ceea ce a rămas din tine, postmortem, hîrtie și carton, trebuie să treacă prin purgatoriul lung al opiniilor inegale — și se pomenesc urmașii tăi că te-ai mutat din uitare în clasicism, ajungînd clasic și model, fără să te fi gîndit. O ipoteză. De fapt rămîi în drumul istoriei pentru amatorii de vieți diverse neîmplinite, printre surcele și coceni.

Se povestește că, de curînd, Bernard Shaw, asistînd la o reprezintapție a uneia din piesele lui, un tînăr din public lă, cum se zice la noi, fluierat. Englezii, fluieră și în semn de aprobare, dar fluierătura spectatorului trebuie să se fi manifestat afară din obicei de ostentativ. Shaw are vreo nouăzeci de ani, poate că și trecuși. Autorul s-a sculat din loja lui în picioare și adresîndu-se rebelului spectator, fără niciun accent de apostrofă, i-a spus cu vocea, la vîrsta lui

cea mai tare: « Domnule, sînt de părerea dumitale: piesa care te-a scos din pepeni e proastă. Atîi m-am priceput, atîi am făcut ».

Dar te oprești la Shaw și la cei de o vîrstă cu el. Lesau trecut pe dinainte și pe de lături rînduri de oameni într-un veac și mai puțin, și au dispărut. Ei au avut prieteni și prietenii sîu dus.

Cînd prietenii se schimbă cu admiratorii nu mai e acelaș lucru: vine un duh de marmoră cioplită, de bust, de ediții cu pergament, un năduf de cimitir cu inscripții, o adiere de parastas. Ai întîrziat. De ce nu te-ai grăbit, ca să cazi întins de tîndr în șanțul cărții tale, deschisă pe masa de lucru, ca o muscă?

Mai ciudat este că toți oamenii care sîu prefăcut că trăiesc în timpul tău, continuă să trăiască mai intens în tine după ce mor. Figurile lor au încăput în pinacoteca ta, mai nesfîrșită ca viața, și sînt neîntrerupt prezenți. Moartea, pămîntul sau flacăra rugului de cadavre nu sînt în stare, reducîndu-se în putregai și cenușă, să le suprime ceea ce-i mai subtil și nuanțat în ei, portretul, adică o nimica toată personală, apărută printr-o simplă diferență neglijabilă a trei-patru elemente constante ale fizionomiei ei, și nu înțelegi pentru ce, unică, o singură dată în gloata mileniilor străbătute de miliardele de oameni pro-vizorii.

Poate că dată în sarcina unui socotitor filozofic de cifre vagi, aluzia l-ar putea îndruma către un argument valabil pentru demonstrarea existenței unui suflet în om.

1947

TH. CORNEL*

Absența din Capitală pînă la ultima oră, a prietenilor noștri, m-a silit să iau singur o sarcină mult mai potrivită cu talentele confrăților mei și să jelesc în numele revistei *Viața socială*, pe unul din colaboratori.

E sfișietor de greu să te vezi deodată fără nicio pregătire sufletească, adus să scrii la aceeaș masă, cu o cerneală din aceeaș călimară, elogiul funebru al celui ce ți-a stat, ca să zic așa, alături tot timpul, sau pe scaunul din față, al celui care meditănd se uita la tine și la care, căutînd un început de inspirație, te uitai. Mi se pare că mă izbesc de cotul lui cînd, în vederea unei cuvîntări, scriu că Theodor Cornel a murit, și pare că-l simt citindu-mi peste umăr și că-l văd că trăsare...

M-am despărțit de Cornel acum cîteva zile. Îmi dovedea cu glume, lipsa de talent a unui pictor, foarte cumpărat, de la Ateneu, și mi plăcea să-l văd schimbîndu-și fizionomia și trîntindu-și în masă palma furioasă. Iată-l acum nemișcat!... Între aceste două atitudini, omul sculat pe picioare și gata de trîntă, și omul întins pe spate și de-a pururea indiferent, e un contrast care mă nspăimîntă.

* Text rostit în ziua de 27 februarie 1911 la înmormîntarea poetului Theodor Cornel, redactor la revista *Viața socială* și prieten al lui Tudor Arghezi.

Am un alt motiv să mi se pară sarcina mea de a lua o groparului înaintea, nesuferită. Pe Cornel l-am cunoscut îndeaproape. Acum câțiva ani, Cornel a făcut parte din viața mea. Pe Cornel l-am iubit! — Nu l-am iubit ca pe un colaborator: oamenii de litere ce se pot găsi de față își dau seama de această ușoară deosebire. L-am iubit ca pe un prieten — și atunci când prietenii socot indelicatetea ca un grad de prietenie înaintat, eu pe Cornel mi se pare că l-am respectat.

Cu toate acestea mi se cu neputință să mă despart de dînsul pe tăcute, cum ar fi mai frumos — și cu mușenia cu care Timpul se smulge de lângă noi. . . Îi dătoresc prietenului meu un cuvînt, un rămas bun, oricît m-ar îngrozi faptul că pentru atîta lucru trebuia să ne dăm întâlnire într-un cimitir. Rămas bun zadarnic, fărăndoială! Dar cu un corectiv: moartea lui Cornel veni atît de iute cu toată conștiința ce-o am în această clipă, limpede, că el a murit, sufletul meu n-a ajuns să se deprindă. Sînt încă pornit spre iluzia că Theodor Cornel mă mai aude. Dar să cred că între noi n-a încăput acel zid uriaș și negru, de care își sfărîmă pumnii omenirea în deșert; prin care nu se mai aude nicio bătaie și niciun strigăt; care de la începutul lumii încoace, zi cu zi crește, și în lungul căruia visarea noastră zugrăvește speranță și ideal necontenit.

Viața lui Theodor Cornel, viața lui cea adevărată, începe la Paris, unde s-a exilat acum vreo cincisprezece ani, într-o împrejurare ce trebuie indicată. Pentru ca să scape de închisoare pe un tovarăș al lui, de redacție, vinovat de un articol ce privea pare-se justiția moravurilor, Cornel preferă să nu denunțe pe autorul adevărat al acelui articol; preferă să-și ia răspunderea unei crime ce n-o făcuse și pleacă în surghiun.

Se poate reproșa, e adevărat, ziarului de pe vremuri caracterul lui de foaie copilărească, lucru la care justiția nu s-a gîndit — și Cornel ar putea fi muștrat pentru că a scris la acel ziar — ceea ce ar fi cam tot una cu a-și cere socoteală pentru ce i-a fost foame și pentru ce a căutat să mănînce cînd i-a fost. Pe vremea aceea, trebuie să știm că literatura poporanistă era încă necunoscută și că cititorii, mai puțin rafinați decît astăzi, se îndreptau în sinceritatea lor, spre lectura care li se potrivește în toate timpurile mai bine.

Însă în fața actului admirabil de a prefera dreptul său de apărare, osînda unei singurătăți de nefericire deplină, muștrarea pur platonice ce s-ar aduce lui Cornel dispare. Dreptul de a se apăra cînd a fost pe nedrept acuzat și de a denunța pe un individ mai puțin pregătit decît el să priceapă justiția conștiinței — era pentru Cornel o lașitate. Cornel a fost ceea ce se numește, cu un cuvînt ce nu mai figurează și astăzi prin vocabulare, un om, un om întreg, un om de caracter: e singura mîndrie de care nu s-a temut în viața lui; că a fost un om de caracter! E calitatea pe care și cel mai rău intenționat din vrăjmașii lui (dacă are) i-o va recunoaște: că a fost un om de caracter!

Voi apăsa și mai mult pe acest punct și mă voi întreba, cîți oameni ca dînsul se pot găsi, nu zic în țara aceasta, alcătuită în chip firesc din tot soiul de suflete dispartate, dar cîți se pot găsi ca dînsul printre noi, cei de aici, care sîntem prin natura lucrurilor ceva mai aleși, mai uniformi, mai apropiați de izvoarele adevărate ale vieții și mai chemați? Poate că fiecare dintre noi, cei de față, are de regretat o înjosire cel puțin, o trădare cel puțin, cel puțin o nedemnitate. Ei bine! Theodor Cornel n-a cunoscut o astfel de mîhnire.

Am însemnat pricina materială a emigrării lui, tocmai ca să-i pot aduce acest nespus de rar elo-

giu — și ca să vi-l arăt în acelaș timp confruntat cu o dificultate, cu o împrejurare decisivă în ce privește nobleța unui suflet.

Mai e nevoie să vorbim și de ce fel de viață a dus Cornel la Paris? Nu, negreșit, de viața lui mintală, care s-a împuternicit și s-a întins la contactul elitei lor intelectuale franceze — dar de viața cea mărunță, pe care o încearcă toți studenții fără mijloace, gîtuiți de orașele mari ale Occidentului.

Ne uitam într-o zi amîndoi la vîrfurile catedralei Notre Dame. Sînt aproape șase ani de atunci, prin decembrie și era cam pe la prînz. Cornel ducea subțiu un ghiozdan cu cărți, și printre cărți, proviziile pe ziua ceea: șocolată și franzele. Era masa lui obișnuită: un baton de șocolată și două franzeluțe. Frugal pînă la spiritualitate, muncind toate muncile, scotocind prin toate bibliotecile, dar vesel și voios. Theodor Cornel a trăit un șir întreg de peripeții realiste care își evocă infernul Parisului cu hohotul lui de trudă și de frămînt, cu revoltele lui, cu ceața și ploile lui, cu podurile depărtate de peste Sena, pe subt care călătoresc rostogolindu-se, învinșii, către Morgă.

În acelaș timp Cornel întemeia o societate de bele-arte și sfîrșea de scris o călăuză amănunțită a Luvrului, lucrare de proporțiile unei enciclopedii.

Să nu pierdem din vedere însușirile intelectuale ale lui Theodor Cornel. Să ne aducem aminte că el a fost un critic de artă dintre cei mai recunoscuți de către pictori, oameni extrem de simțitori la sfaturi. Chiar în Paris, unde critica înțelege și cunoaște materia criticată aprecierile lui treceau de binevenite și exacte. În judecățile sale Cornel aducea documentarea unei științe minuțioase. A scris la ziare franceze ca *Le Courier Européen* și la ziare românești ca *Adevărul*. Ultimul său studiu de artă a fost să se publice la noi în *Viața socială*. Vorbind despre Muzeul Simu, Cornel

mai proclamă încă o dată, înainte de a închide ochii, dumnezeirea artei și în acelaș timp valoarea educativă a celei mai frumoase colecții de la noi.

E poate momentul să adresăm aci o mulțumire respectuasă fondatorului muzeului. Domnul Simu a ținut să nu rămînă strein de înmormîntarea prietenului nostru, și, dintr-o pornire ce-i face cinste deosebită, ne-a adus să credem că scriitorii români nu mai sînt cîinii năpăstuiți de pînă ieri și că între clasa avută și ei, pot exista, măcar în chip postum, și puncte de atingere altfel decît teoretice și sentimentale.

Cornel a apucat să scrie și două cărți de literatură artistică, *Mentalia* și *Cîntări pentru inimă*, a căror inspirație particulară făgăduia scrieri viitoare personale. E uimitor că omul acesta zădărnicit ca nimeni altul de problema zilei de mîine, a mai putut să găsească stările sufletești ale zonelor intelectuale celor mari, prin care de la Homer pînă la Goethe și Tolstoi, au scoborît către apus toți luminătorii.

Noi așteptam ca situația materială a lui Cornel să se limpezească, acum cînd el ajunsese să-și înjghebe o situație materială. Odată liniștită și consacrată sufletului, ne așteptam ca pana lui să ne poată da în sfîrșit, paginile puternice și vii pe care le-ar fi scris. Cornel avusese ideea nimerită să compue un fel de dicționar al contemporanilor, pe care îl începu îndată după întoarcerea lui în țară. Persoanele onorabile ce nu s-au putut ilustra într-altfel trebuiau să lase urme îngrijite în acel dicționar; iară persoanele ilustre să poată găsi într-însul, din cînd în cînd, la momente de îndoială, materie de îmbărbătare în textul propriului lor portret, biografii sobru scrise și informate bine. Dar cine se aștepta ca *Portretele contemporane* care au sleit puterile lui Cornel, să se oprească la litera B, iar

ca, în cazul când vor fi continuate, să cuprindă atât de repede și biografia întemeietorului lor?

Așa a fost Cornel, o inimă distinsă, un suflet plin de farmec, un prieten cum vor fi întodeauna puțini și un poet neîmpăcat.

Cred că nu mă înșel nici când voi adăoga că mai scumpă și decît arta și decît viața lui, pe care s-a grăbit să și-o sleiască, a fost lumea, omenirea. I-au fost scumpi mai presus de toate, oamenii cei nenu-mărați care suferă și se sting; i-a fost scumpă minunea acelei taine ciudate care zămislește zilnic ființe noi pentru suferință și luptă, ființe veșnic noi, în-genunchiate sub lanțuri veșnic vechi. I-au fost scumpe mulțimile acelea negre de muncitori care put a fum, a sudoare și sînge: miile de ochi învâ-păiați ce se îmbulzesc, tăcute, în jurul amvoanelor sociale, și care reprezintă forța și drepturile pămîntului, drepturile acestui pămînt ce iată, nul cere, și căruia trebuie să-i dăm peste cîteva clipe un prieten duios. . . I-au fost scumpe holdele de oameni pe care un vînt de ideal, ce nu se poate compara cu nicio mișcare omenească de pînă astăzi, le clatină din ce în ce mai mult și cărora holde li se tăgăduiește cu învierșunare tocmai cele mai pline și mai groase spice.

Cornel și-a zis: Din aceste gloate adînci, din sufletele, din brațele, din mîinile acestea, ies toate, și voi fi cu ele oriunde se vor îndrepta.

Mi-ar plăcea să sfișesc cu un strigăt de energie și cu o imagine de viață neîncetată în fața acestei inimi ce s-a oprit. Sîntem într-adevăr, unii care în lumea aceasta de schimbări necurmate, de apariții și dispariții subite, am ajuns să nu mai vedem pe morți. Liniștea privirilor noastre rămîne ațîntită cu hotărîre pe modelul unei omeniri desăvîrșite și delicate, precum a visat-o și Cornel.

Însă nu putem fi toți la fel. Iar alături de noi trebuie să plîngă o mumă ce și-a pierdut copilul și niște frați îndurerăți. Poate or mai fi de față și alții, a căror iubire pentru cel plecat singur și neîn-tovărășit adăogă la iubirea și la durerea noastră o nuanță. Cum voi turbura ducerea lor cu un strigăt de victorie?

Să desprindem peste acest mormînt o roză de poezie și'n chip de despărțire să sfișim cu versul lui Arthur Rimbaud:

« Nature, bercez-le chaudement, il a froid ».

1911

SCRISOARE DESCHISĂ LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Domnului J. J. Rousseau,
Posterestante, Rue du Mt. Blanc, Genève

N-am mai primit, iubite prieten, de la tine, niciun rând. În optsprezece luni și mai bine, ai fi putut, gândesc, să-ți miști puțin condeiul cu care te-am lăsat în mână și să-mi trimiți măcar o carte poștală, cu vreo vedere a lacului Léman, în fața căruia de-atâtea ori am stat amândoi de vorbă. La stînga ta s-a deschis încă de mult pe Quai des Bergues, bazarul *Dégringolade* cu mii de asemenea « ilustrate ». N-ai avea decît să-ți întorci puțin capul și să strigi să-ți se aducă o duzină. Din buzele tale de bronz ar fi de ajuns un singur *psst!*

Sau poate că n-ai luat portofelul cu tine? Te temi ca negustorul de cărți poștale să nu-ți surîdă-n față ca și strămoșii lui genevezi? Ei, da, el țiar putea aduce aminte că deși turnat în aramă, n-ai decît o cămașă pe tine, încinsă cu o curea și un volum în mână, care prețuiește mai nimic. Ce ai mai citit de cînd nu ne-am văzut? Știi că de Diderot se vorbește și la « Terasă » în București, și de amicul tău Voltaire. A apărut acum o ediție excelentă din *Larousse*, în care figurezi și tu.

Era deunăzi în acest oraș de lingă Dunăre, de unde-ți scriu la repezeală, o seară de ploaie posomorîtă. Răsfoiam *Spovedaniile* tale și *Contractul social* și-mi aduceam aminte că te lăsasem în insula ta, în mijlocul iernii, sub copacii tăi despuiați, cu o carte pe genunchi, cum te găsiseram, ascuțin-

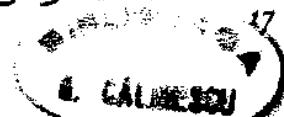
duși vînturile, dinspre Savoia și Jura, tășurile pe spinarea statuii tale nesimțitoare.

Ei, dar nici eu nu țiam mai scris nimic, te rog să mă ierți. Trăim în niște zile minunate cînd timpul se pierde cu o artă infinită. Pentru ca să nu ne ținem de vorbă noi am inventat « ocupațiile » și sîntem într-adevăr foarte ocupați, căci invenția a fost luată-n serios. De dimineața pînă seara și o parte din noapte cu toții muncim la ceva ce ne displace fiecăruia, ne pierdem timpul pe toate poștecile streine și numai pe drumul nostru nu ne găsim niciodată. Asta se cheamă activitate și sîntem foarte mulțumiți că nu facem la urma urmei nimic. Cît e de departe unda de peruze și smarald a Lacului imens din jurul tău!

Noi artiștii, scriitorii, filozofii, învățații, cum ne pretindem, suferim de lașitatea generală, care constă în a înstreina munca adevărată și a îndrepta-o către stomac. Ca să fim în plinul misiunii noastre, noi ar trebui să răpim, să furăm, să ne în-deletnicim cu brigandajul și escrocheria, la adăpostul cărora să putem gândi și scrie neturburați, pentru gloria patriei și nemulțumirea noastră.

Primești regulat *Facla*? În ultimul timp ai văzut că Societatea Scriitorilor Români m-a veștejit. . . Cînd ne-am despărțit în Geneva nu mă cunoștea nimeni. Îți făgăduisem să mă întorc tot necunoscut. Să mă ierți, am alunecat în ispită. Azi fac parte din o societate de scriitori. Ca să putem însemna ceva ne strîngem și noi la un loc. Ce să facem? Cum n-avem geniu, cum s-avem prestigiu, — ne construim un prestigiu al Societății, un geniu al Societății, care neexistînd nu le contestă nimeni.

Al dragă Jean-Jacques, tare mi-și lehamite de scriitorime și ce bună era societatea ta, tu ceasornicar și eu nu mai știu ce, în mijlocul lebezilor, al undelor, al rațelor sălbaticice! Noi priveam seara șirul de lămpi, mărunte ca mărgăritarele și pier-

dute pe pe țărml drept al Lemanului, de la Eaux-Vives pînă la Hermanșe, pe subt cheotoarea zării. În București. . . relații. Asculți pe zi o mie de nerozii la care mai adaogi și tu o sută. Noi sîntem niște scriitori, niște artiști de tarabă, noi n'avem respectul și profetismul din arta noastră; calitatea de scriitor ameliorează o situație cîștigată pe aiurea; noi nu sîntem scriitori, sîntem și scriitori. E un titlu minor. Ai auzit tu de Caragiale? A murit! Acela era un scriitor; el semăna cu tine. Cîte prostii, ce talaze de idioții se aruncă din presa noastră ca să acopere cu zgomot sicriul lui din Berlin, tu nici nu-ți închipuiești! Se face prin ziare și socoteala banilor pe care i-a încasat în ultimul timp. Teatrul Național i-a dat opt mii de lei; cel din Craiova două mii — directorii lor cîștigă titlurile de binefăcători de care au nevoie. Statura lui Caragiale trebuie redusă la statul mic al inșilor care i-au jignit toată viața, prin injuriile lor, prin laudele lor, prin salutul lor, prin trista lor ipocrizie.

Dar tu ești fericit pe soclul tău, hrănit în chip ideal cu aer, cu soare și cu budincă de stele. În București te-ai recunoaște mai puțin și ai fi un bun ziarist și-atît. În loc de a scrie o pagină bună pe săptămîină tu ai face proză cotidiană, cîteva coloane de jurnal. O parte din noi sîntem sifilitici; cealaltă parte ne masturbăm. Tu te-ai întreba, bietul meu Rousseau, cînd ne mai rămîne timp și pentru asta, mai ales în groaza noastră de singurătate. Îndată ce sîntem singuri ne apucă urîtul cu amețeala lui neagră, ni-i frică de noi înșine, de amenințările sufletului nostru și ca să scăpăm de singurătate, ne aruncăm într-o trăsură sau într'un tramvai și dăm fuga în lume multă. Pe Calea Victoriei cinci mii de cerșetori de mulțime fugăriți de urîtul singurătății se tîrăsc pe trotuare ca un nămol de omizi, de sus în jos, de jos în sus. . . Un

popor nenorocit, suferind de o rană necunoscută — rana care ucide puterea noastră încă de tineri, care ne putrezește bărbăția și avîntul și speranța. De-abia tineri noi am și îmbătrînit. Ca să se poată menține bietul Caragiale a fugit în țara nemțească. Ca un domn al vieții moleșite de pe trotuare, e muscalul de lux, din Piața Teatrului, scopit.

Sînt silit să-mi întrerup scrisoarea. A venit cineva care o să mă ție de vorbă cel puțin un ceas; trebuie să mă supun. Sînt foarte ocupat. . .

În așteptarea răspunsului tău, te rog, iubitele Jean-Jacques, primește îmbrățișările mele și făgăduința că-ți voi scrie de aci înaintea mai des.

Sărută din parte-mi Muntele Blanc pe creștet și spune-i să fie cuminte.

1912

Bună dimineața, Monsieur Jean-Jacques. La o sută cincizeci de ani după ce ai murit, pot să te deștept și să-ți zic: scoală-te, bună dimineața, cum ai dormit?

Nu este așa? ne cunoaștem destul de bine, bunul meu filozof. Înainte de a se fi improvizat în orașul tău de ceasornicari, care te-a refuzat viu și te acaparează în mormînt, mașina de cîntat a Ligii Națiunilor, noi am stat de vorbă vreo zece ani: dumneata în bronz și eu în pardesiu, pe un frig apreciabil. Afară de papagalul meu cu unghiile înghețate; afară de miile de pasări albe cenușii, venite din Norduri, ca să desfacă deasupra insulei în care stă pe scaun carnea dumitale dureroasă, ivită în metal, crizanteme de aripi și buchete de stoluri; afară de Muntele Alb și de becurile electrice și afară de singurateca undă a Lemanelui, cine mai sta pribeag cu noi?

Și pasări, numai pasări și vara tîrziu. Dedesubtul meditației dumitale cu fața întoarsă către Chillon, visleau corăbii albe pentru Lohengriniii reveriei, lebezele, sutele de lebezi ale insulei filozofului lor.

Ți-aduci aminte, într-o noapte te-am ridicat de mîna, de pe scaunul de aramă și am plecat amîndoi la Ferney, unde ne aștepta prietenul dumitale aristocratic și avar, Monsieur de Voltaire. Dumneata făcuseși de multe ori în arșiță, drumul pe jos, ros de cusătura groasă a nădragului de dimie

și bășicat la un loc care ți s-a prefăcut în material etern. Domnul de Voltaire nu era acasă: murise și el — și ne-am întîlnit cu mutra lui, rînjită din acelaș material, la o răspîndire de castani ruginiți. Acest ticălos te batjocorise destul.

Mi-ai povestit că ducîndu-te, pe vremuri, o dată nu l-ai găsit acasă și încă nu murise. Dumneata, bietul de dumneata, entuziasat și naiv, și amărit, te-ai necăjit că Domnul se afla la Paris și ai scris pe ușa lui închisă cuvîntul «Merde». Și ai luat-o pe jos îndărăt la Geneva. Iar cînd l-ai certat după cîteva săptămîni, că te-ai ostenit să-l cauți de-a surda, geniala lichea ți-a răspuns, lăsîndu-te cum se zice și azi pe la voi, estomacat: știu, ți-am găsit numele pe ușă.

Ofensa asta te-a intimidat și n-ai mai putut-o spăla niciodată. Prezența domnului de Voltaire, care rînjea și în melancolie, te-a făcut de-atunci încoace să ți se înmoaie picioarele și să te bîlbîi. Iată pentru ce am pornit în noaptea ceea amîndoi, dumneata cu tălpi de fier și eu cu pingele: căutam pentru dumneata o răzbunare. Și te-am răzbunat; învîrtind o chivără din ziarul *Humanité* al lui Jaurès și punîndu-și bustului de băbuță al domnului de Voltaire în cap.

În parcul acestui tovarăș bogat, care a mîzgălit cu zîmbetul lui indelebil un veac întreg și o lume întregă, considerată de tristețea dumitale ca o problemă de vijelii, am găsit inima lui, zidită într-un părete, biserița lui, păstrîndu-și inscripția, dar transformată acum, de noii proprietari, în beci cu butoaie; drumurile de preumblare ale bătrînului și veverițele din timpul lui, suind brazii și plopii drepți, îmbrăcați în iederi, cu cozile înflăcărare.

«*Le pays de Gex*» care începe acolo, în dosul cuptoarelor de olărie smălțuită și a fabricilor de țigla, purta spicul de grîu, gros cît funia, din

țara mea depărtată și pământul fierbinte de la noi din Dolj. Vino să-ți arăt, domnule Jean Jacques, ți-am spus, dînd grîul deoparte și spinînd cu brațele holda, vino, să-ți arăt țara mea; pe-aci pe dedesubt; mi-e dor de ea. Și am stat acolo amîndoi, mirosind țărîna caldă. Și ți-am povestit, așîtat de amintiri și generozități o sumedenie de minciuni și de lucruri adevărate, pe care tu le gîndiseși, pe care neamul meu de sciți le trăia fără să le scrie.

Ți-am spus atunci cum se iubesc flăcăii și fetele noastre în bucate, binecuvîntați de sus. Ți-am spus că noi avem un cîntec țărănesc delicat:

« *Tu să numeri stelele
Și eu floricelele* ».

Și ți-am mai spus că la noi copiii noștri frumoși, ieșiți din căsnicia belșugului, cu lumina și tinerețea, sînt numiți cu o vorbă fragedă, copiii din flori. . .

Ce mai faci, domnule Jean Jacques? Bună dimineața. Cum ai dormit? . . .

1928

I. L. CARAGIALE

Mă găseam duminică, zi de 10 iunie, dimineața, într-un democratic vagon de tramvai, încărcat cu lume bucureșteană.

Tramvaiul se opri în Piața Teatrului și o horă sprintenă de țigani mărunți, cu ziare subsuoară, se prinse în jurul nostru: *Moartea lui Caragiale!* ediție specială! . . . sau: *Moartea lui Caragea!* Numele autorului glumeț al atîtor cuvinte stîlcite și fraze pompoase corupte, suferea soarta neologismelor rostite de cetățenii din obor care vorbeau pe la 1880 « pe ridicatele » sau cum se mai zicea, în stil academic, tot pe atuncea « radical ».

Înțelesei numaidecît, cu mult tumult de voci sentimentale în sufletul meu că Luca Ion Caragiale murise. De balconul Teatrului zării spînzurat, ca o bucată de noapte, drapelul negru care cu cîțva timp mai devreme se clătina deasupra sicriului lui Petre Liciu.

Ochii îmi alunecară pe fața beatificată de brici și pudră, a compasagerilor mei duminicali, îmbrăcați în cele mai proaspete straie: cîteva evantalii sprijinite de umerii cucoanelor asudate, băteau ca niște aripi desfăcute și tăiate scurt în această primăvară, de pasări domesticite, cu penele pestrîte, roșii, verzi și albe. Domnii, răniți, ai fi crezut, la cap, își tamponau fruntea cu batista cocoloșită-n palmă sau își priveau cu mulțumire forma ghetelor galbene, prin care totuș relieful

de la degetul mare al piciorului, comprimat de rigurile boxului-calf, pînă la lustru, le amintea de suferințele îndurate la încălzare.

Erau în tramvai cu toții ca la vreo cincizeci de inși, cu doamne cu tot, îndeletnicindu-se în cîte feluri toate, fieștecarele din ei. Vestea morții lui Caragiale nu pricinui nicio mișcare, nu dete loc la niciun zvon de glasuri, vagonul se urni din stație și ziarele, răcnite de vocile puilor de țigan, găsiră un singur cumpărător, în persoana slugii dumneavoastră.

Eu știu, desigur, că a murit într-o bună zi și Goethe și tot nu s-a clătuit pe fața luminii o singură frunză ca să coboare de le sineș pe mormîntul lui. Și nesimțirea lucrurilor a fost deopotrivă de mare ori de cîte ori s-a povîrnit în prăpastia glorioasă a omenirii vre unul din curagioșii alpiniști ai gândirii. Cu o indiferență nesfîrșită primește țărîna și cadavrele vitelor moarte de dalac, și osemintele unui Pasteur sau Leonardo da Vinci. Numai o dată se pare că a luat și tîria parte la răstignirea unui om, cînd s-a posomorît și a cuvîntat pămîntului cu fulgere și nori. Încolo, tot ce se întîlnește pretutindeni e zîmbetul jumătate romantic și jumătate sarcasm, cu care întîmpină natura: și automobilele de veselie și dricurile ce grăbesc spre cimitir.

Mă așteptam însă la o tresărire a tovarășilor mei de tramvai: voiam să-i văd că iau parte și dinșii oarecum, cel puțin cît țigani vînzători de gazete, la gîndurile noastre, ale celor care, exagerat de mult sau exagerat de puțin, punem preț pe viața stinsă a lui Caragiale. Aș fi dorit să stau de vorbă cu cineva din fața mea. O clipă, jignit, m-aș fi sculat să țin un discurs de invective.

Caragiale nu exista pentru niciunul din cei cincizeci, nici în cea mai pierdută din amintiri. El care s-a scoborît în toți aceștia; care i-a dumnicat cu de-amăruntul; care și-a nmuiat condeii în

gura și-n creierii lor; care i-a batjocorit cu atîta iubire ca să-i facă tot pe ei să rîdă. . .

De la moartea lui încoace, ziarele ieșiră mai negre decît de obicei și n-a fost pană care să nu arunce cîteva lacrimi mai întunecate pe marmura treptelor umbrite, pe care se depărtează tot mai mult, acum, de la noi, pasul încă foarte cald, al jăluitului muzelor noastre.

Aș mărturisi, în ce mă privește, că moartea maestrului dacă m-a răzvrătit pe de-o parte furia secretă ce mocnește în fiecare din noi și izbucnește la ora ultimă a unui om ales — vîrtej ridicat deodată din ochii sufletului, cu țărîna sfîntă a tuturor celor care au gîndit, au cîntat și s-au războit aproape de-a surda, dar un vîrtej ce se topește apoi din nou la atingerea lui cu atîtea imagini de lumină, de înflorire și de curaj, se scutură și se risipește — pe de altă parte m-a mirat mai puțin, ca să zic așa, decît aniversarea celor șazeci de ani ai lui, din primăvară. . . Îl întîlnisem, într-adevăr, pe Caragiale, acum vreo cîteva luni, la cea din urmă întoarcere a lui în țară și după ce timp de doisprezece ani n-am mai dat ochi cu dînsul. . . Îl recunoșteam mai mult după sunetul, alterat și el, al vocii, decît după chip, și într-o clipă încercai două senzații opuse și deopotrivă de ascuțite: o vastă bucurie că am să-l revăd și durerea grozavă că-l văzui. Caragiale cel puternic, cel vînjos și mîndru, de pîrea de două ori mai înalt de cum era, — fața abundentă și largă, orientarea senină a frunții, ochii ca niște portrete adînci, umerii bine purtați, atitudinea ageră și liniștită — îmi apărea mascat într-un om sleit, aproape umilit. Am stat în fața lui sub neastîmpăr și apăs, și cu toată greutatea de-a mă obișnui cu această schimbare, eram împins diavolește să-i analizez ființa și cuvintele minuțios și să adaog la excesul meu de tristețe, flacăra ochilor

lui întunecată, craniul lui pare că rănit în creștet, decolorarea obrazilor, tremurul mâinilor.

Ceea ce mi s-a părut că funcționa și mai bătrîn decît orice organ canalizat cu sînge, era, la Caragiale, stihia sufletească. În toate cuvintele lui, deși multe, se așeza ceva ca nisipul care încetinează avîntul cîntător al undelor. Glasul îi venea ca după un drum nespus de lung. Avea clipe cînd ne îndemna să nu-l vorbim de rău și, fiindcă nu voiam să ne răsără lacrimile, ne uitam în vorbele lui ce nu cuprindeau trebuincioasa ironie. Mai mult ostenit decît așezat în jețul de unde ne vorbea, însoțindu-se de un gest dezamăgit, el părea în haina lui neagră veche, cu pălăria lui dreaptă de pîslă tare, ca un păstor mormon care ar fi fost odinioară arhiepiscop catolic.

Am regăsit acest ton ciudat în graiul aproape bisericesc al scrisorilor lui trimise gazetarilor și publicate de aceștia după moarte. E un sunet nou în sufletul lui Caragiale, un fel de iertare indirectă se pare, pe care o cere de la corespondenții lui de a fi prea mărunți față de dînsul. E tonul serilor de iarnă și al sfatului din gura sobei. E ca un regret universal. Mai tînăr, acum vreo cincisprezece ani, Caragiale, impetuos și iureș trecea printre aspiranții la gloria condeiului, ca un împlînzitor de fiare, cu arma întinsă. Era ca un revolver veșnic încărcat.

În afară de cei suportabili maestrului și care în ceată zgomotoasă, făceau în jurul un fel de procesie uneori supărătoare și pentru cel admirat și pentru trecători — ceilalți nu găseau milă și cruțare la dînsul. Am putut asista odată la concedierea penibilă a unui băiețaș cu plete, desigur prostuț și orgolios, care se ținea pe trotuar, cu un manuscris în mînă, după Caragiale. Pe unde-o mai fi acest fost tînăr, cîți copii va fi avînd, cîte sinecure, ce afaceri o fi mai « învîrtînd? » . . .

Moda ca un debutant să parvie pe spinarea celor cu reputații stabilite, datează de pe atunci. Afară de cei care meritau stima lui și afară de cei care n-au meritato, au fost destui cerșetori de geniu care, în fața ochilor încruntați ai maestrului, au suferit înfrîngerii memorabile pentru ei.

Acum în urmă, mai vîrstnic, mai iertător și poate chiar mai ironic în fond, decît pe atunci, Caragiale adoptase tactica de a nu se opune la nicio călcare literară. Oricine vroia să aibă un certificat de scriitor, trimitea maestrului o scrisoare de ploconeli și tîmîieri și maestrul îi răs-pundea. . . E curios cum se aseamănă tiparul sufletesc al tuturor scrisorilor publicate de curînd de oameni foarte deosebiți. . . Dar se vede că viermina care cu cîțiva ani în urmă umbla să împuieze în cărțile lui și să le mînjească, nu aflase de noile dispoziții ale lui Caragiale. E de crezut că într-altfel s-ar fi grăbit să aibă de la dînsul și ei cîte o scrisoare, care publicată azi, iar fi consacrat scriitori și încă scriitori cu talent. Ar fi scris și ei la rîndul lor cît îi iubea Caragiale de mult și ar fi cheltuit cerneală ca să ne povestească strînele lor legături de prietenie cu un om care prin vîrstă le-ar fi putut fi bunic. E într-adevăr o suferință reală să fii un om într-o generație de muște și să ai nevoie de bîzîitul și de ouăle lor ca să trăiești tihnit.

Într-un fel, Caragiale a procedat cuminte, căci astăzi în loc de atîtea flori de matipolon și hîrtie, mormîntul iar fi acoperit cu insulta vaeților dați afară, din care cei mai puțin bine primiți au și încercat să se răscoale. Printre ei sînt unii care în 1912 îi pregătesc numere de revistă, speciale, după ce în 1910 l-au atacat pe chestiuni de bani, ca pe un simplu notar sau contabil abuziv.

E nevoie să mai spunem cine a fost Caragiale? Să tăiem în scrisesele lui luminișuri ipotetice, cînd

tot ce-a scris el e atît de limpede și de just luminat? Nu ajunge numai indicația prea cunoscută de altfel, a scrupulelor lui cînd scria, ca să știm că el era un artist. Ca Flaubert, prințul chinuțiilor, Caragiale căuta ore întregi, zile întregi, cuvîntul cel bun, elasticitatea insinuantă sau asprimea sau ritmul unei fraze. Intuițiile lui, necunoscute la mulți scriitori mai tineri, erau ale unui artist de vocație. El vedea stilul aproape material, cu scobituri, cu reliefuri, cu linii și arabescuri, și citind pe Caragiale străvezi conturul și graficul ideilor. Pe unele din paginile lui pare că ți-ai plimba pipăitul, ca să descoperi sub fluiditatea degetelor, ca atunci cînd înconjuri cu mîna o tiară veche de aur, pietrele scumpe prinse definitiv în metalul de preț.

Fărăndoială însă că Ion Caragiale nu ar fi putut lăsa o comoară mai mare și mai profundă, și o spunem mai mult ca să sfîrșim un articol, decît pentru ca să ne permitem o judecată dăscălească. Sînt oameni care nu trebuiesc supuși codului obișnuit, cu toată tendința la uniformizarea în drepturi și datorii, în muncă și onestitate, specială timpurilor ce urcă. Mă întreb uneori, dacă zelul de sclav al calului face în definitiv mai mult decît trîndăvia inteligentă și atotștiutoare a pisicii. . . PISOIULUI MEU, ca să doarmă ziua întreagă și întreaga noapte, îi pun perina cea mai dulce și mai frumoasă. Pe cal, numesc se și Pegas, aș fi silit să-l țin întodeauna la grajd.

A zidi, a zidi mult și frumos e minunat. Dar sar zice că uneori e și mai frumos să-ți construiești cetățile în minte și să le lași să fugă, căci aplecîndu-te să iei mistria de jos și piatra, te poți murdări pe mîini. . .

II

Bunele procedee literare și civile cer ca viața scriitorilor să fie publicată și cenușa lor bine scormonită. Pentru ce să fie scutit de acest cult admirativ tocmai Caragiale, cînd generațiile viitoare sau și pregătit să-l poarte din gură în gură și să-l glorifice, ca pe unul de-ai lor? Și, în definitiv, Caragiale, cui bar adînc de celebritate pentru o întreagă ceată de critici și de scriitori parazitari, poate fi, la o aniversare funebră, un subiect de articol de presă decent.

Sînt de la moartea lui Caragiale, doi ani împliniți astăzi. Dacă din schema lui provizorie omenească mai rămîne un fragment de conștiință pe undeva, aceasta va ști să batjocorească după cuviință, strădania împărțitorilor de lauri, terorizați de zîmbetul trecut al acestui scriitor, analist și prob. De altfel, prozatorii de la ziare și reviste, au încercat la moartea bătrînului nostru, ușurarea bouului slobozit de jug. Ei se vor simți în stare să tragă vanitatea din laudele pe care Caragiale nu se mai găsește la capătul niciunei linii ferate ca să le citească, jignit sau ironic. Bravii mei camarazi, momentul e potrivit; nu-i nevoie decît de cerneală, hîrtie și îndrăzneală.

Admiratorii lui Caragiale încap în două categorii, o categorie de actuali și alta de foști. Cei care au fost sau întîlnit cîndva cu «maestrul»

și maestrul i-a luat peste picior. Nu este detractor mai aprig ca admiratorul de odinioară, care socotea să-i plătești atitudinea de prozelit cu un certificat de existență literară.

Sînt oameni bine intenționați, care te apără fără să le-o ceri, convinși că acest serviciu indiferent se plătește. În elogiile lor ei nu cunosc nicio măsură, și numai să poată lăsa impresia unei similitudini, unei apropieri sau tovărășii, că de te-au supărat, ei nici nu se vor întreba. Naivitatea statului lor sufletesc îi face să creadă că numai injuriile pot să dispuie, atunci cînd acestea ne plac.

Omul care te-a lăudat crede că te-a înțeles, și cum a înțelege sau nu pe cineva pare o problemă, și a nu-l înțelege defel o adversitate, trebuie să-i rămîi obligat. E-o obligație, nu prea complicată, de a-l înțelege la rîndul dumitale. Acestea se numesc raporturi literare și acționează progresul artei. Un domn îți prezintă volumul lui prost, altul îți trimite un manuscris cu indicația că el este « acela care » . . .

Rămîne să-l pui pe acest necunoscut la remorcă sau să-l lași să se întoarcă în împrejurările lui turburi. Atunci intervin scrupulul cel bun și reflecțiile inutilităților artistice și literare. Trebuie să alegi: ia-l admirator fervent sau hotărăște-l franc să-și vadă de mediocritate.

Darul de-a trimite pe admiratori la aer șes cînd numele îi îmbolnăvește, l-a cultivat în special Caragiale. El a posedat tactul admirabil și delicatetea supremă de-a nemulțumi pe mulți și cu atît mai vîrtos cu cît aceștia i-au făcut cele mai nerușinate declarații de camaraderie literară.

Negreșit că firea omenească este diversă. Unii din acești respinși intrînd în definitiva tristă tăcere au oftat. Alții au rămas în cîmpul de legume al literaturii, îndîrjiți. Cîte o piatră cade din cînd în cînd pe mormîntul nepăsător al lui Caragiale:

ea vine de acolo, arsă de-o veche pată de caustic venin. Recunoștința jigodiei, Caragiale n-a profeso niciodată, și pentru prietenii lui cei mai de la suflet nu s-a codit să fie chiar despot și aspru.

Majoritatea admiratorilor lui nu pot fi nici ei deosebiți de minoritatea adversarilor declarați. Ei prețuiesc în Caragiale ceea ce Caragiale a disprețuit ca scop și n-a utilizat decît în accesoriu. Ei se tăvălesc pentru o vorbă bine și trivial spusă, aceiași care afectează morala cîtorva calvinisti ai literaturii românești. Și de aceea este mare Caragiale pentru că i-a făcut pe ei să rîdă, atunci cînd funcțiunile digestive cereau un optimism porcesc.

A fost emisă de cîteva ori părerea că teatrul lui Caragiale s-a demodat, pe temeiul că n-ar avea un așa-zis « înălțător » în ele. Mediocritatea dorește să fie înălțată, și pe cheltuiala scriitorilor mari. Tot ce o jignește este critica neputinței sale subiective. Inconștiența prostiei merge atît de departe încît în schimbul triumfului ei, de care suferă cu regularitate toate valorile productive, să inspire respect și să fie iubită. Demodat? Este ea și cum s-ar spune că s-a demodat pergamentul.

Teatrul lui Caragiale nu mai place claselor noi ce s-au iscat — și de-aci argumentul împotriva calității lui. Observația, deși exagerată, poate cuprinde adevăr. Numitele clase rîvnesc spre aristocrație, și Caragiale vine să le aducă aminte, în fiecare an, pe scenă, că se obîrșesc din teatrul lui, din oamenii acestui teatru. Publicului de staluri principale și loji, opt camere mari, baie, totul *à l'égout* și electricitate, îi face sincer rău evocația latrinelor în jurul cărora a trăit, înaintea de afacerea care a hotărît ascensiunea lui socială, el și familia lui. Caragiale îi readuce la nas musca ridicată de pe gunoaie, care-i gîdila buzele în pat,

demagogia lui pretențioasă, resursele adevărate ale strălucirii lui actuale. Și toate acestea să mărturisim că nu *aranjează* pe fiul de cârciumar, cu joben, monoclu și automobil, educat la Paris, revenit ciocoi, numit deputat la întoarcere sau ajutor de primar.

Ceea ce trebuie relevat la Caragiale înaintea de toate, este pasiunea lui pentru corectitudine și stil. Caragiale nu este scriitorul câtorva volume întâmplătoare, dezvățate, și al unei literaturi periodice lipsită de spiritul selecției.

Scrisul era la Caragiale o religie. Pentru a compune o simplă scrisoare, el apela la puterea tuturor facultăților eliminatoare și critice pe care le punea în acțiune la degajarea din întuneric a unei idei. El a crezut în scrisul lui și n-a luat numele artei în deșert.

Cînd mai toți scriitorii au scrisul ca o dejecție; cînd a scrie sau a te scărpină ajunge o muncă la fel; cînd autori de douăzeci de ani au neobrăzarea gravă de a fi tipărit cîte tot atîtea volume — Caragiale trebuie arătat și propus ca un model sufletesc tuturor celor ce nu știu să gîndească și să rabde cu umilință, cu frică și dezinteres dominația unui ideal de artă, același la toți scriitorii care au putut însemna pămîntul negru și înghețat cu o cărare albă de vremelnice zăpadă.

1914

III

O foaie a căzut în seara de 9 iunie din calendar: Sfîntul Chiril. Citesc dedesubt: Moartea lui Caragiale (1912). Cînd au trecut trei zeci și cinci de ani?

O amintire de la defuncț poate să dea o culoare mai justă a omului decît un panegiric.

Aveam șaisprezece ani și, ca să nu mi pierd toată vacanța, m-am băgat custode pe o lună la o expoziție, înția expoziție internațională de pictură din București. Sala de marmură, așa numită, din strada Regală, a hotelului « Union » pe cît de plină cu tablouri, pe atît de goală de vizitatori, avea în mijlocul ei o masă, la care citeam neturburat. Cîte o păreche îndrăgostită se arăta din cînd în cînd sfioasă în ușă și era poftită să intre, timiditățile dragostei nevinovate fiind întodeauna atrase de muzică, de poezie și pictură, autoarele climatului necesar sufletului devenit brumos.

Pe la prînz, odată, a intrat Caragiale cu un cîrd de admiratori gălăgioși. Cu toate că amar în sine, scriitorului nu-i displăcea să provoace ilaritatea facilă a diletanților dintre cafenea și literatură. În fața unui peizaj de Puvis de Chavannes a consimțit ca prin estropierea vulgară a primului nume, să-i facă să rîdă ca niște tineri imbecili ce erau.

Scena m-a vexat. Am mai povestit-o cu condeiu, dar mi se pare că numai parțial.

M-am apropiat respectuos de Caragiale, făcîndu-l atent că nu a citit bine silabele și literele din semnătură. Hazul cetei a stagnat. Caragiale m-a întrebat, ca un profesor, cum mă cheamă și în ce clasă sînt. I-am spus. Cam iritat, m-a mai întrebat dacă știu cine este el. Am răspuns: «Nu știu». «Sînt Caragiale», a precizat Caragiale. «Nu știu, am zis, nu cunosc». Ar fi putut să-mi dea explicații, să-mi facă o muștrare de ignoranță, dar Caragiale avea prea dezvoltat simțul comicului ridicul, ca să mai adauge ceva. A ieșit din expoziție destul de plictisit, și dacă n-ar fi stăpînit irascibilitatea admiratorilor contrariați, aș fi rămas în expoziție bătut. Vocifera între ei un vlăjgan frumos cu jobenul și cravata impecabile, în stare să dovedească maestrului un devotament excesiv și să-i apere prestigiul cu o boxare la sînge.

A doua zi, aproape de prînz, Caragiale reapare în expoziție singur. Poartă o pălărie panama superbă. Vine spre masă. Mă scol. Îi întind catalogul, pe care-l înlătură cu dosul mîinii, îmi ia scaunul, șade, și fără bună ziua, nici altă introducere, mă așteapță. Tace. Mă înfășoară cu privirea, ca și cum m-ar fi desenat cu un tibișir. . .

— Tu ești un pezevenchi! îmi spune în sfîrșit, surizînd Caragiale.

Nu răspund.

— Tu știi cine sînt. . .

— Știam, domnule Caragiale, dar. . .

— Nicio vorbă! Am înțeles. . . Ai avut dreptate.

Vrei să iei masa cu mine?

— Bucuros, domnule Caragiale.

— Haide, închide prăvălia.

Mi-a ajutat și maestrul și am trecut cu el alături în restaurantul pe atunci renumit al hotelului «Union». Masa a fost excelentă și copioasă, și am pierdut și ora deschiderii expoziției de după prînz.

— Nu fi prost, mă băiete, nu vezi că nu vine nimeni?

A treia zi la orele douăsprezece precis s-au repetat și vizita și masa și delicata plăcere de a asculta vorbind pe cel mai rafinat om de spirit și de inimă al epocii literare din adolescență. Continuarea pe altă dată, pe cine știe cînd.

1947

IV

Sînt unul din puşinii rămaşi în viaţă care l-au cunoscut aş zice, oarecum de mai aproape.

Relatasem, odată, mai demult, cît şi mai tîrziu, împrejurarea originală în care am făcut cunoştinţă cu poetul în Bucureşti, la o expoziţie internaţională de pictură, acum vreo şaizeci de ani.

Aş avea poate de spus că acest clasic al literaturii cu verva scăpărătoare şi cu condeiul în aparenţă fluid, şi-a muncit condeiul cu o răbdare de trapist.

Cînd vre un cercetător migălos, înzestrat cu aceeaş răbdare ca el, va putea să compare, juxta-puse, manuscrisele şi variantele succesive redactate, ale aceluiaş obiect, pînă la simplificarea stilistică definitivă, în cazul că ar putea să existe asemenea materiale pe undeva, cititorul, îşi va aduce aminte de un alt mucenic al strădaniei literare, Gustave Flaubert. La fraza de început din *Salambô*, romanşierul francez a ciocănit şapte ani: „*C'était à Mègare, province de Carthage, dans les jardins d'Hamilcar*“. Tot atîta timp din viaţă şi la chel-tuit şi florentinul Da Vinci, ca să găsească în portretul Mona Lisei, surîsul Giocondei, proaspăt şi azi, ca şi acum cinci veacuri, sărutat de penelul meşterului italian.

Caragiale a fost văzut odată sfîşiiind în bucăţi cu necaz, zece cărţi poştale, una după alta, din pricina unei propoziţii de nouă ori nereuşită. . . Voia să-l invite pur şi simplu pe prietenul lui

din Iaşi, Ibrăileanu, alt spirit complex la extrem şi muncit, într-o vacanţă, la o minăstire din Moldova, Agapia sau Neamţ, nu mai ţin minte.

Terminînduşi invitaţia, şi recitînd-o, Caragiale a rîs. Un contabil ar fi scris-o dintrodată, însă contabilul n-ar fi fost un scriitor şi un artist.

Exigent pînă la tiranie cu sineş, se explică de ce opera rămasă-n urma lui, ca şi a poetului Eminescu, nu se numără cu cifra anilor trăiţi în maturitate.

Stilul lapoviţă şi robinet nu putea să nu-i fie antipatic unui căutător în cerneală de cristale. Glumînd pe socoteala unei burghezii semidocte cu o ironie blîndă dar singeroasă, Caragiale a fost un martor supărător pentru o epocă politică, destrăbălată în mediocritate, conştientă că e observată şi caracterizată exact. Publicul cititor afla în Caragiale compensarea dezgustului la care ajunsese. Cuvîntul lui tipărit era aşteptat cu nerăbdare şi frică. O frază răsturnată nu ştiu cum, un cuvînt sucit cum ştia numai el să-l sucească, provoca pe de o parte hohotul de rîs şi, pe de alta, vrajba răzbunătoare.

Dar paralel cu satira necruţătoare, condeiul lui Caragiale parcurgea toată claviatura literară cu strălucire. El a putut să illustreze teatrul cu o dramă zguduitoare, *Năpasta* şi genul nuvelei cu o cumplită povestire, *O făclie de Paşti*. Accentul geniului e pretutindeni prezent.

Atelierul lui literar se instalase la fruntaria dintre Gogol şi Molière.

În gluma ironică a fostului nostru mare contemporan transpare amărăciunea omului chinuit, şi odată cu palma dată peste gura falselor élite ipocrite ale Societăţii, se zăreşte în ochii lui lacrima durerilor mute şi mila de asupriţi. Mi se pare că aş fi surprins-o şi eu, ivită discret în faţa unui tablou de ţărani săpînd în pămînt, supravegheaţi de ispravnicul călare, cu cravaşa.

Răzbunarea hulei acestor élite n-a întârziat mult. Un minuscul nemernic similiuniversitar stipendiat și-a luat sarcina infamă să-l acuze pe Caragiale, de plagiat, fabricînd și o pagină mototolită dintr-o carte inexistentă, scrisă de un maghiar inexistent. S-a tăgăduit originalitatea puternicei lui piese de teatru *Năpasta*. Toată gîndăcăria conservatoare și liberală își exprima astfel resentimentele refulate. Neavînd o instanță de apel academic, de altfel inutilă, și uitînd cu o cinstită naivitate că magistratura făcea parte din complotul urzit, Caragiale a dat pe netrebnic în judecată. Justiția îl aștepta bucuroasă că poate da un verdict oficial de stigmatizare. Denunțatorul a fost, bineînțeles, achitat.

Consternat de dușmănia unanimă a forurilor înalte, și umilit, Caragiale și-a luat geamantanul și, ostracizat și sărac, s-a expatriat la Berlin, unde ura mediocrității n-1 mai putea ajunge. . .

Din otrava lui Socrate trebuia împărtășit și Caragiale.

1962

V

Pentru onoarea literară, aș prefera să nu mai mi-aduc aminte de impresiile totuș persistente, primite la exilarea lui Caragiale. A fost momentul penibil al plecării din București cu dăsașa pribeșgiei la spinare spre « o destinație necunoscută ». Într-o asemenea zi pornise odinioară de acasă și Tolstoi, pribeagul. Dar aceeaș onoare îmi cere să nu mi le fac, de vreme ce nu le-am aflat din auzite, aproximative și diluate, ci le-am trăit, mîhnit că le rețrăiesc.

Ceea ce l-a determinat pe Caragiale să-și ia lumea-n cap nu a fost nici lașitatea atentatului de discreditare comis, nici atitudinea unei parodii de Justiție, chibzuită în cluburile politicii de gașcă. Desigur că scepticismul lui, în care mai zvîcnea ceva din generosul optimism al unei naturi bogate, și-a dat seama (cu un ceas prea tîrziu) că înfățișarea lui la o instanță judiciară împotriva unei sinistre canalii similiuniversitare, interpusă, fusese o greșală de psihologie.

Caragiale era în fond un sensibil de nuanțe multiple și un gingaș, cum l-am cunoscut. Dacă încă nu m-am învrednicit să acopăr un caiet cu figura lui adevărată cum i-o știu, este din pricina permanentei zile de mîine, care de cele mai multe ori e azi. . .

Pe Caragiale l-a silit să se izoleze de țară amărăciunea: o atitudine de rezervă și ambiguitate a pri-

etenilor de generație mai ales și de profesiune, fie prozatori, fie versificatori, considerați de el, nu-i vorba, epigoni. Trebuie pusă într-o paranteză de aur gruparea revistei *Viața Românească*. Ieșenii au dat ideilor și condeiului valori intrate definitiv în moștenirea simțirii naționale, Ibrăileanu, Mihail Sadoveanu, Topîrceanu și, cu dimensiuni de intellect așa zice unice, dacă nu maiș teme că-i pătez curba elipticii cu semnul *ix* al unui elogiu, alt Mihail, Ralea, directorul actual al revistei, strămutată din Iași în București.

Caragiale s-a găsit singuratic și părăsit, în fața unei complicități, când exprimată, când ascunsă, să-i dăm calificativul cuvenit: unanimă.

Așa s-a manifestat încă o dată cinstirea geniului autentic de către o clasă nerușinată de parveniți, improvizată pe latifundii și petrol, din fraudă, camătă și misitie. O clasă profund depravată, putredă pînă-n suflet și așa risca un cuvînt, pînă-n conștiință.

Cer scuze sensibilităților prea literare sau remiseniscente pe care le-aș fi indispus.

1962

MIHAI EMINESCU

Soarta unor oameni, și-a celor mai buni din ei, rămîne veșnic tristă. După ce mediocritatea i-a urmărit și apăsător o viață întreagă, sar crede că moartea, care suprimă inegalitățile și-i depărtează, trebuie să vie cu o liniște pentru dînșii. Mediocritatea nu cunoaște însă respectul, ba rolul ei ajunge mai agreabil și lesnicios atunci cînd se simte rămasă în isprăvile ei.

Îndeobște omul prost și cu ifose culturale are în literatură două atitudini, și trece de la una la alta ca o muscă, dintr-o cîrciumă într-o academie, fără nicio greutate. Într-o atitudine persecută geniul, într-alta îl proclamă mare. În viață te cenzurează și-ți dă sfaturi sau îți face niscai porcării; după moarte se răzgîndește și te scoală genial. În ambele cazuri el a jucat în viața dumitale, intelectuală sau fizică, un rol, nu este așa? . . . Musca știe să guste, cu o indiferență egală, și mierea și altceva, nu știu cum așa putea spune ca să nu supăr pe domnul Banu.

Eminescu avu nenorocul să fie și să rămîie poetul nostru cel mai mare. Cît de scump și-a plătit această calitate o mărturisește pe de o parte viața, pe de alta posteritatea lui, deopotrivă de tragice amîndouă. Așa plătește și Caragiale și tot așa vor plăti toți cei care se vor mai ridica în literatură peste nivelul literar al epocii.

Cine n-a găsit cu cale să descopere o taină, să scrie cel puțin o broșură asupra lui Eminescu?

Mediocritatea e mai ales gravă și primejdioasă, când se hotărăște să admire. A fost un întreg șir de păduchi și se credea că ei s-au sfârșit cu domnul Scurtu. Acest domn voia să fie critic cu orice preț și să provoace vîlvă. Se specializase în Eminescu. Găsise teren. Cu o încăpăținare petroliferă se hotărîse să-l sleiască, să-l claseze, să-l... mă rog, să-l descopere. Întreprinderea domnului Scurtu a reușit să desființeze pe acest critic care venea din nu știu ce provincie nemțească să ne lumineze asupra unui poet recitat în toate școlile și cunoscut de toată lumea, și l-a scoborît în lumea gazetarilor, mai potrivită cu puterile sale, mediocru și între ei. Azi de criticul nostru nu se mai știe nimic; Eminescu totuși a rămas cu toată știrbirea suferită.

Se făcuse tăcere. Păduchii reînviază. Azi ei se numesc într'altfel. În neputința lor de a scrie ceva, ei vor scoate o ediție din scrierile lui Eminescu; tot ale lui! Au scotocit prin mîzgăliturile, prin caietele uitate nearse, ale poetului, ce se găsesc la Academie. Incapabili de a pricepe o frumusețe, ei publică tot ce le cade în mîna cu acea pasiune a insului dobitoc care spurcă tot ce adoră. Numele lor va rămîne... Se va zice: domnul Cutare e cel care a stricat orînduiala bună, făcută cu gust, a scrierilor lui Eminescu. Acest poet care, ca și Baudelaire, s-a mulțumit să scrie o singură carte, însă bună, va avea în curînd, să nădăjduim, douăzeci de volume, reunirea tuturor neroziilor și nimicurilor ce se pot găsi la moartea unui scriitor, oricît de valoros, aruncate într'un cufăr condamnat.

În *Flacăra* s-a publicat de curînd o poezie *Satan*, descoperită de finul spirit critic al subtilului literat, domnul Banu. Nu se poate preciza dacă manuscrisul a fost scos dintr-o vestă veche sau din latrina unui hotel pe unde va fi trecut Eminescu. Poezia e însă ca oricare alta, scrisă de orice colaborator al domnului Banu. E o notă versificată, de un tînăr

inabil și prea tînăr. Afară de curiozitatea imbecilă a dascălilor cu aere literare, ea nu satisface niciun sentiment, nu folosește nimănui, și lui Eminescu în definitiv îi dăunează. Sau poate domnii culegători de hîrtii aruncate vor să demonstreze că nu scriu numai dinșii prost și să găsească o asemănare cu Eminescu și o justificare a existenței lor. E adevărat și asta, că un volum inedit, de Eminescu, atrage banii cititorului.

Literatura consideră însă toate suplimentele de soiul acesta ca niște falsificări și ele trebuiesc luate exclusiv ca atare. *Satan* din *Flacăra* nu este și nu poate fi de Eminescu; această bucată rămîne opera domnului Constantin Banu, care a descoperit-o și care, animat de cel mai pur cult pentru poet, își va băga mereu nasul și va descoperi și alte bucăți, fragmente și scorii. Autorul este autor nu numai cînd scrie, dar mai cu seamă atunci cînd alege din tot ce a scris. Tot ce lasă el nepublicat într'un timp în care a tipărit, este fals și inexistent, este singele, e matca moartă care însoțește nașterea noului-născut. Cu un instinct mult mai sigur decît al domnului Banu, moașa taie sfoara buricului și scroafa lehuză o mîncă. Arta nu ține socoteala de încercări și elanuri neizbutite. E artă ceea ce e definitiv și definitiv ceea ce hotărăște scriitorul cu talent. Dacă Eminescu ar fi găsit că paginile lui parazite meritau să fie publicate, le-ar fi publicat și nu s-ar fi lăsat pe seama spălătoarelor din 1912 — și atunci Eminescu n-ar mai fi fost Eminescu.

Literatura nu poate recunoaște decît un singur Eminescu: acela care a voit el să fie; iar nu pe cel născocit de păduchii de azi, mai tenaci și decît viermii, care în mormîntul poetului au murit și ei demult — păduchii flămînzi ai unei fantome.

Simți o mîhnire cînd, supus nevoilor comemorative și datoriei de a semăna mormîntul poeziei cu o mîna de cît de palide ideative petale, trebuie să-ți întorci cititorii către Eminescu. Limba în care ai vorbit de alții, cuvintele cu care i-ai lăudat, nu se mai potrivesc, imaginile au slăbit. Diamantele mici sînt arătate în virful unor clește fragile. Pentru un bloc întreg de piatră scumpă, și degetele de fier și mîinile de carne sînt neputincioase, și el cere o unealtă nouă pentru a putea fi înfățișat, în dreptul soarelui, lumii. Ai năzui să le-o ridici oasmenilor pe brațe cu talazele și milenarele-i nămoluri de aur, ca să le arăți în întregime marea. Și pentru că nu-ți poate juca pămîntul în palmă, te mărginești să iei din oceanul albastru, din suprafață, un pahar. . .

Ce s-ar putea repeta despre Eminescu? Că este poetul cel mai mare al limbii românești? Sau spus acestea toate și altele multe. Este un singur papagal din cîți își curăță ciocul pe vergeaua coliviei culturale, care să nu fi reeditat aceleași exclamații, scoase de mii de ori pentru Eminescu, și alții cîtiva? Numeroase au fost moliile și numeroși gîndacii care au căutat în Eminescu o pricină de celebritate și s-au pudrat pe aripi și labe cu polen din aurul lui. Rînd pe rînd, cînd unii cînd alții, din timp în timp, se încearcă cioclii cerșetori ai mormîntului închis și cetluit cu piatră, să se scoboare

înlauntru, și după un Eminescu am avut un Eminescu postum, care se va înmulți înaintea.

Ce-i vinovat Eminescu că puterea lui de scriitor întrece pe a tuturor? Și întrucît admirația timpului viitor merită o atenție și o analiză atunci cînd vreme de vreme nu se deosibește pentru scriitorii în viață, cu adevărat valoroși.

Este un lucru pe care aclamațiile contemporanilor noștri nu sînt în stare să ne facă să-l dăm uitării: indiferența de o parte și ura de altă parte, a contemporanilor lui, sau și mai bine zis, tirania. « Cel mai mare scriitor » al românilor a fost sluga unei trude mărunte și îndelungate. Nimeni, și nici domnul Maiorescu, n-a zărit în ochii lui Eminescu privirea lui însuș Dumnezeu. Acest om, care a scris o satiră, cîntece de iubire adînci ca niște gemete de pasiune, trebuie să fi purtat în lumina ochilor lui mirați un răsărit. Singure femeile au știut să le contemple timide, cu instinctul lor pentru ceea ce ghicesc a fi forță și stăpînire.

Omagiile contemporanilor nu se mișcă afară din cale, astăzi cînd a nu respecta pe Eminescu este o dovadă de imbecilitate. Dacă ar trăi din nou Eminescu și din nou s-ar apuca să cînte, și din nou ar frămînta limba, ca să o reînvie într-o urzeală de zale cu luminisuri de oțel necunoscute, aceeaș ar fi lumea din jurul lui ca pe timpuri, și aceeaș antipatia. El ar fi numaidecît contestat de un Bianu, criticat de un Dragomirescu, concurat de un Eftimiu, insultat de un Banu, bîrfit de un Lăcusteanu, izmenit în proză și versuri de niște ucenici furibunzi, care-l vor recunoaște cel mult ca un egal.

Și astăzi cînd alături de gunoiul nostru literar, acest nefericit și glorios Eminescu, al cărui trup sufletelesc îmbălsămează toată arta între Aldebaran și Terra, ar azvîrli cristale definitive în vîntul ce nu le poate duce ar fi pentru noi de prisos, noi nu

l-am putea cinsti și cunoaște. Câtiva, puțini, și neștiuți și-ar putea, e drept, da seama de ceea ce vulgul ignoră — și cât trebuie reținut dintr-o epocă a unui artist.

Nouă, la urma urmei, această atitudine ne place. Ea satisface credința noastră că geniul e un izolator și ne dă autoritatea să oprim entuziasmul factice a citorva închinători slugarnici, așezînd între mormîntul poetului și ei o sabie întinsă.

1914

III

După trecerea convoiului pe dinaintea mormîntului poetului acoperit acum patruzeci de ani, Cocò și-a rostit și el, în singurătate, din pricina timidității, mentalul lui discurs, agățat pe-o ramură de tei. Pămîntul era înflorit cu buchete și coroanele încolăceau monumentul ornamentat cu basorelief. Și zeci de mii de urme de talpă lăsaseră tipare în pulberea din țărîină.

Ai văzut? Îngîna Cocò, ești poetul cel mai mare al graiului nostru și unul din cei vreo douăzeci de scripcari geniali ai neamului omenesc. Pe cînd noi săream printre coceni și bozii, împiedicați ca puii de corb, în lanțul nevăzut al rîmei tîrîtoare, tu te ridicaseși demult între soare și luceafăr și îți ascuțeau penele gîndului pe tocilele de gheață, șlefuite în azur. Tu nu știai că ești chiar atît de uriaș, cum nu știe nici luceafărul nimic de strălucirea lui, indiferent ca luna la bătaia ei, căci nu te-ai oglindit în tine și în apele de subt tine ca să te bucuri și să te răsfeți. Lumina ta și-a fost dureroasă, amestecată cu fumul și cu cenușa.

Ai văzut? Universitățile te proclamă și rectorii au pus pe tine stăpînire, ca și cum te-au zămislit ei, găsind în aripa ta cîteva din penele lor din coadă. Academia îți telegrafiază, rugîndu-te să nu te superi că lipsește din București, la o vie sau prunărie. Ai devenit proprietatea tuturor celor care au nevoie de o justificare cu începutul în stihile

veciei. Nu te-ai așteptat — hai? — la atîta « succes ». Bine că ai murit ca să nu împiedici viii să mestice și să doarmă. Nu te-ai socotit atît de variat în harurile tale, ca să te revendice toată lumea cu firmă și capital. Află că ai fost de toate, și poet și profet și economist. Petrolistii te-au dovedit petrolist și cerealiștii cerealist. Filozofii te-au descoperit filozof și oameni politici bărbat politic. Portretul și statuia ta se va reproduce în mii de formate și exemplare și lîngă toate călimările și se va ivi, cu și fără mustăți, înfățișarea. De o singură asociație ai scăpat, de a ortodoxiei: tu nu faci parte din tradiție, din tradiția mediocrilor.

Dacă nu mureai, trebuia să intri corector sau redactor la unul din marile ziare contemporane cu mormîntul tău și perfecționate — și ai fi primit indicații naționale de la domnul Stelian Popescu și literare de la colegul domniei sale Toți. Sau ai fi redactat *Universul literar* și ai fi fost dat afară pentru că nu te pricepeai la literatură. Și nu te-ai fi ales deputat sub democrați pentru că ai fost conservator, și n-ai fi avut niciun rost în presă pentru că nu ai fi știut să scrii.

Sau te duceai, la bătrînețe, la meserie, topind clei pentru tîmplari și suflînd cu foalele la fierărie. Nu te-ar fi trimis cumva în streinătate niciun guvern, ca să reprezînți presa românească față de felinarele din Amsterdam, reporterii de fapte diverse găsindu-se mai apți și mai serioși pentru misiunile mari ale Ministerului de Externe: Și cum n-ai fi avut nici nevastă facilă, nici fete potrivite, nici surori, înțelegi că situația ta se făcea tot mai grea și mai fără leac.

Dar te pomenești că țiar fi trebuit o sută de mii de lei ai unui așa-numit premiu de poezie național. Ar fi votat împotriva ta poezii din care te-ai născut, domnii Goga, Minulescu și însuș domnul Topîrcăanu, mai înalt și mai vrednic ca toți. Bine că

ai murit, bietule, înainte de a se fi măsurat gramofonul, flașeta, greierii și pițigoii cu tine. Așa, ai mai putut să iei parte la trăire. . .

1929

IV

Am fi fost de părere ca în locul unui chip copiat după o fotografie aproximativă, să ilustrăm prezența însemnare de aducere aminte cu o figură trasă din natură. Copacul, pasărea, piatra sau bucata de pământ ar fi tot Eminescu cît și o imagine litografică, și mai mult. El se amestecă acum cu timpul, cu peizajul, cu spicele și cu ploaia și ori unde este grai românesc stă de față și acest Domn al graiului și al pământului dintre apele perpendiculare pe Dunăre și pe Măre.

Desinatorul s-ar fi simțit la nelocul lui să înfațișeze personajul de carne creionată al artistului transpus în vegetal și lut, cum se găsește prin bunăvoința amară a naturii, și sugestia putea să-i fie jignitoare. O nalbă ar fi stat bine în evocarea lui și tot atît de exact un șoim. . . A fost ales din trei portrete cunoscute ale poetului cel mai comun și mai apropiat de noi, prin generala asemănare cu omul în surtuc și nădragul alb, din zona picioarelor de munte, dintre șesuri și rîndul al doilea de dealuri. Mustața lui întoarsă negustorește și obrazul pot aparține cititorilor dintr-un conac, unde se vîntură porumbul, treieră mașina și plutește cîrdul rotit al porumbieilor, ca un stol de scrisori aruncate din cerdac în sus.

Ce te legeni, codrule, fără ploaie, fără vînt?

Nesă venit să strigăm numele poetului în april, într-o seară dulce, cînd vînturile pitice și cocoșate

ale bălții aleargă după luna subțiată, încoace, și cînd broaștele mici, din care bijutierul face motive de agrafe și ace decorative, macină la orizont praf de întuneric în rîjnițe minuscule de piper. Însăș vocea cățelului se catifelează cu scrum în depărtare și abia cîntă înția oară cocoșul, trezit și el de liniștea semnificativă a lumii.

Pasul gîndului pune sandale mute, ca să nu se sfiască salcia și să nu prindă mugurele de veste că o peniță de aur cu vîrful de iridium bont se învîrte ca un fluture la o lumină de stăa, pe vocalele înflorite ale unei chemări pierdută pentru viață și rămasă pe hîrtie.

Iată cartea lui în patul copiilor. Ei au adormit învățînd pentru primul examen al copiilor înalte și al băieților bondoci:

*«Ce te legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt?»*

Eminescu nu e în program, dar stihurile lui plac enigmaticilor cărturari de abecedar.

— Cînd te va întreba domnișoara cine a « scris » cîntecul pe care-l spui pe dinafară, vezi să răspunzi că l-a scris Eminescu.

— Cine-i Eminescu, tătutul?

— Cine a fost? că nu mai e. . . Oamenii fac așa: întîi sînt, și pe urmă nu mai sînt. Sînt întîi detot, și nu mai sînt pe urmă deloc. Se topesc, se scutură, și se fac sîn și-i mîncă vacile slabe din capătul lumii. Uite, colo departe, dincolo de zarea și a ochiului și a ochianului cu care căutați voi în ceruri ereții, așteaptă vacile sterpe, îngropate în pămînt pînă la coarne, cu gurile căscate. Ați văzut pe Ciocolatino? El se plimbă pe țarm și intră cu mîinile la spate în gura crocodilului căscată, trece prin crocodil la pas și iese pe dincolo în picioare.

Eminescu asta a cîntat pînă s'a întîmplat ce s'a întîmplat, că nu s'a mai auzit. A luat-o pe dîndosul cîmpiei și s'a rătăcit printre secară, bozii, măghiran și lalele. El nu era lăutar pentru alții, ci numai pentru el singur. Urîndu-s'e cu tăcerea, scotea scripca din sîn și sta dinaintea codrului și îl cînta. Numai că oamenilor din timpul lui nu le plăcea la picioare, pentru că nu puteau să joace după cîntecul lui și nici la cap din pricină că nu le intra pe urechi.

Cum nu poți face degetului loc în părete ca să intre, așa nu pătrundea cîntecul lui în tencuielile minții. Dar dînd cu buricul degetului și-n bolovan, bolovanul se găurește.

Azi avem toți gaura trebuincioasă în cap, și ne-am învățat să jucăm numai la cîntecul lui. Dacă nu murea, era să vadă și lăutarul cît e de jucat și de cîntat, — și atunci și-ar fi băgat scripca în foc și și-ar fi palmuit peste ochi. Bine că s'a pierdut prin griuri, prin meiuri, și printre stupii de unde roiesc albinele noaptea, îmbrăcate în licăriri de licuric.

*«De ce nu mi-ăș legăna,
Dacă trece vremea mea?»*

1932

V

De cîteva zile, poetul are un monument la marginea mării. . . Pentru el, bineînțeles, ori mai tîrziu, ori mai devreme — sau niciodată — e indiferent. E poate că puțin rușinos pentru cititorii, pentru admiratorii lui, dacă, iarăș bineînțeles, o tonă de mineral fasonat și semnat de un artist însemnează ceva pe planul în care apare ideea și se urzește expresia. Se pare că a cultiva pe morți în materialul viu al epocilor succesive face mai multă cinsta unui neam de oameni decît uitarea — și că acest lucru poate primi, ca la locul lui, numele de cultură.

Căci cultura în carne și oase nu e asta. Cultura despre care se vorbește ca de o panacee la tot soiul de morbidități ale ignoranței, nu e a cărților și a scriitorilor de versuri și proză. Ea aparține numai acelor scripte și intelecte care vorbesc despre ei și cu cît vorbesc mai plat, cu atît e cultură mai binevenită. Cultura e o proprietate exclusivă a unui gen de capacități, culese de pe toate maidanele învățămîntului, culturalii. Fără să fie chiar dascăli întodeauna, ei se recrutează din pensionarii cretinismului organizat în marginile profesiunilor care au cerut o licență, un bacalaureat, un grad social, isprăvit fără nicio scînteiere în vederea unei renașteri în metal cultural.

Ateneele mișună de aceste nulități și toate organizațiile făcute pentru păparea unui buget și pentru

fabricarea la București a unei stampe intelectuale, destinată numitului popor, mai inteligent și mai original — oh! incomparabil — decât toți cîți își închipuiesc că-l duc de nas cu fraze încîrligate, își fac onoarea să colaboreze cu ele. Apar o sumedenie de periodice subvenționate în toate părțile țării, însuflețite de cîte un năpîrlit care, inapt pentru trecerea unei propoziții simple din mișcarea vieții sau a scrutării ei pe un caiet, își ia pe umerii lui dărăpănați cobilița culturii și în toate adunările glasurile cele mai grave vin din gura acestui neguștor. El nu e todeauna lipsit de simțul extazului și profesează dexteritatea căderii de a îndăratele dinaintea sarcinilor ideale pe care și le asumă. Sînt biurouri, administrații și ministere, unde rîvna și jalea lui cu tarif se formulează în exortații și apeluri supreme, pentru păstrarea și difuzarea culturii.

Așa era și în timpul vieții lui Eminescu. Cu el n-a stat niciodată nimeni de vorbă despre cultură, rezervată cîtorva belferi ignari, proști și veninoși. Oamenii imbecili și serioși nu scriu literatură, ci numai o raportează, o documentează și o propun în linia de lungă desfășurare a locului comun — și numai oamenii serioși administrează cultura și fac de gardă în camera ei mortuară. Dacă Eminescu ar fi participat la ceremonia care l-a sfințit la Constanța statuia i s-ar fi cerut biletul de identitate și un director de minister, deputat cultural, iar fi interzis să intre în adunare.

Statuia lui Eminescu de la Constanța nu exprimă mai mult decât absența ei de pînă mai deunăzi din pinacoteca sub cerul liber al serviciilor municipale. Însemnează însă că l-au acceptat în sfîrșit și culturalii. De acum să te ții! Vor vorbi de aci înainte atît de sistematic și de magnanim culturalii, încît îl vor face pe Eminescu odios.

Eminescu trebuie totuș salvat prin dezechilibrarea campaniilor culturale, aflate abia la început.

Eminescu are o statuie ca și poetul Ovidiu la Marea Euxină, dar e încă netipărit. Statuia lui cea adevărată, de hîrtie, este așteptată, ca și o bună versiune frumoasă românească a Bibliei. Edițiile poeziilor lui Eminescu respectă și greșelile de tipar ale corectorilor analfabeți, care au văzut și au dat bun de imprimat volumului de versuri originale, în absența poetului din țară. Toată lumea știe că autorul s-a opus la tipărirea în carte a versurilor lui apărute în *Convorbiri* și că disperat de tenacitatea cărturarilor, care țineau deocamdată locul culturaliilor de mai tîrziu, el și-a scos pașaport și a fugit în streinătate, lăsîndu-i să se frece pe cap.

A fost o invazie de cultură în textul poeziei lui Eminescu, fiecare cultural eminescian făcîndu-și datoria orgolioasă de a tipări un Eminescu mai bun decât voia însuș poetul, amplificat cu tot ce arunca el la coș. Ni se pregătesc tot felul de eminești variați și puși la punct. Dibăcia va fi perfecționată pînă la a deveni imposibil unui cititor onest să mai recunoască pe Eminescu. Ca și Balzac, Eminescu ar fi dorit să-și reducă ceea ce se numește la un scriitor opera lui, la cîteva pagini, la acele pagini care intuiția artistului dezinteresat de sine spune că pot fi acceptate între concrețiunile definitive din vitrina cu cristale.

Jos enciclopedia! Ne lipsește un Eminescu corect.

VI

A vorbi de poet este ca și cum ai striga într-o peșteră vastă. . . Nu poate să ajungă vorba pînă la el, fără să-i supere tăcerea. Numai graiul coardelor ar putea să povestească pe harfă, și să legene din depărtare delicata lui singurătecă slavă.

În toate veciile vizitate de atleții și bicicliștii filozofiei, el își are vecia lui deosebită, închisă. Trebuie vorbit pe șoptite. . .

Într-un fel, Eminescu e sfîntul preacurat al ghirselului românesc. Din tumultul dramatic al vieții lui s-a ales un Crucificat.

Pentru pietatea noastră depășită, dimensiunile lui trec peste noi, sus și peste văzduhuri.

Fîind foarte român, Eminescu e universal. Asta o știe oricine citește: cu părere de rău că lacătul limbilor nu poate să fie descuiat cu cheile străine.

S-au făcut multe încercări, onest didactice, de transpunere a poetului, unele poate, se spune, mai izbutite; dar Eminescu nu este el decît în românește. Dacă se poate traduce o proză, o povestire, un roman, unde literatura se mărginește aproape fizic, la tablouri, la personaje și la conture, dominită de mișcarea și succesiunea cinematică, poezia nu poate să fie tălmăcită, ea poate fi numai apropiată. Poezia aparține limbii mai mult decît proza, sufletului secret al limbii: jocul de irizări din interiorul ei face vocabularele neputincioase. Eminescu

nu poate fi tradus nici în românește. . . Dovadă și încercarea de față.

Cînd zici poezie, nu înțelegi, evident, pur și simplu versificare. Versul poate să fie și un reportaj, o narațiune, poate să fie epizodic, cum a fost cîteva sute de ani și cum e adeseori și azi; poate să fie fotografic. Poezia nu povestește nimic și se poate și lipsi de cuvinte: poezia e ca o ceață, și ca un ecou: o stare sufletească.

Dacă totuș se învoiește mai mult cu versul decît cu proza, este pentru că poezia cîștigă concizie, fluentă și catifelare. Versul, el e și mai clar și mai obscur, două alternanțe ale poeziei, în care pauza și omisiunea au sens și de simetrie sau de contrast, dar mai cu seamă de împlinire. Obscuritatea încă drează lumina și o face mai tare.

Osteniți de ritmuri și de imensitatea revărsată a prozei, scriitorii au adoptat, într-un timp, așa-numitul vers liber, o modalitate de prozodie și de proză, nu fără insinuarea emoției adevărate în poemele lor. Cîteodată, obosește și rima. Poezii latini și greci nici n-au avut-o; nici *Psalmii*, nici *Cîntarea Cîntărilor* n-au avut rimă.

Dar experiențele au fost abandonate, din pricină că scriitorii n-au putut să armonizeze inegalitățile verbale și aproximațiile confuze într-un stil distinct, iar versul alb, cum i s-a zis, probabil pentru că-i lipsește culoarea rimei, nu mai e nici el prea utilizat decît la tălmăcirea clasicilor vechi.

Ritmul pare că vine și de la natură, unde totul e rînduit matematic și muzical. E un ritm și în proza acelor scriitori, ca Gustave Flaubert, care dau frazei o mișcare de pas de vers, călcat după minutarul și accentul ideii. Acest lucru intră în marea și nedezlegată, obscură problemă a stilului și se învederează la lectură. Dacă citești un prozator, nesupravegheat de cîntarul cadenței, îți dai seama că adeseori ideea se isprăvește în mijlocul frazei,

care totuș continuă, sau că rămîne pe dinafară. Acelaș lucru se petrece cu fragmentele de idei din cuprinsul aceleiași expresii: accentul ideii și accentul frazei nu corespund, sau mai exact ele trebuie să corespundă neapărat, cu toate că nici acolo nu prea corespund. La Eminescu, todeauna corespund. Fără nicio excepție. Cuvîntul bate odată cu ideea.

Paginile de față nu pot să fie o prezentare și o explicație metodică a lui Eminescu. Competința autorului e limitată, și ea n-ar vrea să semene cu nimic coordonat și pedagogic. E vorba de un Eminescu, zărit în dezordine și răzleț, după o călătorie prin peizajele lui, făcută n zigzag și fără cicerone. . . Muntele începe de jurîmprejur și n are poteci. . . Unde nu te poți urca, te uiți, și te mulțumești cu cîteva imagini vapoaze. . . Dacă aș rivni să agăț de constelația lui Eminescu o lumină, ar fi o neînchipuită îndrăzneală. Constelația fuge mereu, se depărtează mereu: cine ar putea s-o ajungă? Morților noștri, din drumul de sus, le închinăm o scînteie, aprinsă, aici, pe pămînt, la o răscruce de drumuri de pămînt, într-o candelă albăstră. . . Culoarea de safir și de ametist e a tuturor priveștiilor, mai todeauna de noapte, din reveriile poetului pe care l pomenim.

Aș fi încercat un portret de aspecte: dar cum s-ar putea reda portretul umbrei și al timpului neisprăvit? Cîteva reflexe e tot ce se poate aduna pe oglinda unei lentile. Slovele de față sînt o laudă de seară, ca un acătist. . .

Mă numesc unul din oamenii în viață, care l au văzut pe Eminescu în carne și oase. Eram copil de nouă ani. L am zărit pe Calea Victoriei. . . Trecea prin public un om grăbit, fără să ocolească, impetuos. « Uite-l pe Eminescu! » — a spus cineva, cu un glas pe care l țiu minte. Se pare că poetul nu mai făcea parte din viața lui și că trăia o metamor-

psihoză străină. Nu puteam ști atunci cine era să fie Eminescu, și ar fi fost normal să-i uit numele auzit. E curios că nu l am uitat. Mi s a rămas în ureche, odată cu tonul de stupefacție și de compătimire, probabil, cu care a fost rostit. Mi s a rămas animat ca de o schiță de fum. Nu mă puteam gîndi, atunci, că după cincizeci și cinci de ani trecuți voi evoca într-o pagină de tipar ceea ce începea să fie, încă de pe atunci, o amintire. . .

Mult mai tîrziu, cunoscîndu-l pe Ion Slavici, care a fost prieten cu Eminescu, am insistat să-mi povestească personalitatea socială și de camarad a poetului, care știam dintr-alte guri că nuși răsfăța nici puținii prieteni, nici numeroșii lui adversari, egal cu sine și nedezmințit. Eminescu a fost ceea ce se cheamă un caracter. Nu a fost un oportunist. A fost un om, om întreg. Într-altfel, nici nu putea să fie ce a fost și ce este. Dar Slavici nu avea spiritul de observație plastic și mi s a lăsat întrebările fără răspunsul așteptat.

« Dacă tu știi problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt ».

În istoria creațiilor estetice, se întîlnesc două cazuri de viață, la meșterii lor: mizeria și buna stare. Înțelegem prin cuvîntul « meșteri » scriitorii, pictorii, sculptorii, muzicanții și pe toți meșteșugarii, a căroră muncă e turburată și sporită de o durere necunoscută. Eminescu a fost un scriitor integral, numai și numai scriitor, întiiul nostru scriitor, fără altă meserie, din care să trăiască. Eminescu e, se poate spune, primul scriitor de profesie, român. Pînă la Eminescu, scriitorii de limbă românească afară de Niculae Bălcescu, erau sprijiniți pe ceea ce se cheamă o carieră. Mai diletanți sau mai puțin diletanți, ei trăiau dintr-alte osteneli.

Între poeții fără multă figură, literatura noastră a înregistrat rapid numele unui Candiano

Popescu, autor și al unei republici, de la Ploiești. Candiano era militar; a murit general. Nu-l citez ca exemplu de profesie dublă, dar el a publicat un volum de versuri, cu titlul: *Cînd nu am ce face*; îl citez ca o pildă de mentalitate a unui timp, față de care erai dator să te scuzi: « Nu am ce face ». Adică: « Nu am ce face altceva mai bun și, neavînd ce face, fac poezii, vă rog să mă iertați: cînd am ceva de făcut sînt om serios ».

Poezia și literatura constituiau în spiritul unei epoci niște agremente de inutilitate decorativă, ca oleacă de pian sau de pictură, făcute să nu li se urască, la cucoane, atunci cînd nu au ce face. . . Era prin urmare o îndeletnicire suplimentară, literatura: fără vocație, fără necaz, fără suferință. Ba poezia, luată cum trebuie, era o pierdere de timp, de oameni fără căpătii, și te declasa. Nu înseamnă însă că dedublarea activității, a unei activități literare, împletită cu o activitate socială, ar fi dat numai literatură minoră; dimpotrivă — însă realitatea unicei activități literare, ca o profesiune, s-a definit odată la curtea prinților, și a Papii, unde artiștii nu au avut inexorabilă trebuință de o profesiune alimentară. Literatura devine cu totul profesională mult mai tîrziu, prin industrializarea condeiului în gazetărie ori în editură, un tîrziu cînd, aproximativ, scriitorul poate trăi din cărțile lui, scrise de voie, de nevoie, pe temeiul unui contract, și livrate editurilor ca o marfă.

În industria literară intră, firește, confecția, artizianul, lucrul pe măsură, manechinul și o foarte dubioasă originalitate; redevențele față de reminiscență, plagiatul deghizat. . . Cinci volume citite pot să dea de altfel întodeauna al șaselea manuscris, chiar în perfectă sinceritate, în ideala inconștiență a unui autor, că și cheltuiește vocația personală.

La noi, scriitorii de pînă la Eminescu s-au recrutat, ca și aiurea, mai ales din Biserică și dintre

boieri; ceea ce pare să pledeze în beneficiul ideii că arta se potrivește mai repede cu buna stare decît cu mizeria, și cred că ideea nu e prea inexactă. E o părere contrarie, firește, punctului de vedere al oamenilor excesiv de serioși, care, ca să se scape de unele răspunderi mai ușor, și ca să nu și încurce intelectul în probleme, preferă să condiționeze talentul cu mizeria neagră. Letopiseții nu au fost scrise, însă, la al optulea etaj al unui bloc și pe colțul unei mese de bordei fără blidul de linte.

Bineînțeles că poezia lui Vasile Alecsandri a căpătat de la îndeletnirile poetului un suris prea des fericit și o dulceață idilică puțin cam iritantă. Marele nostru poet acuarelist ar fi fost dispus să parfumeze și caprele, ca să obție o aromă uniformă a naturii. Incontestabil că viața de proprietar cu venituri și funcția de ministru, cum a fost Alecsandri, se împacă mai intim cu mierea decît cu amărăciunea.

Pentru egalitatea de temperament și pentru o literatură tihnită, rețeta este să nu te ai bine cu problemele îndoielii, să nu te raportezi la necunoscut, la mister, la moarte, la contradicțiile grave ale existenței. Avera fiind o certitudine, preferi să adopți certitudinea împotriva tuturor incertitudinilor, pe care, pentru împăcările și beatitudinea optimismului, e strict necesar să le arunci cît colo. . . La certitudinea avuției dacă se adaugă nici cîci certitudini morale, convingerile și credințele gata făcute, ești un semen și un scriitor fericit. . .

Cazul poetului Eminescu nu intra în această clasificare, nici pentru om nici pentru poet; omul a suferit cumplit, și poezia lui, încleștată, e a harului frămîntării.

Actor, student, gazetar, în luptă cu oamenii, cu șerpii, cu muștele, cu catirii — cu viața; pribeag, hoinar, incolțit, flămînd, cînd îmbrăcat, cînd fără cămașe pe el și bolnav, într-o sărăcie insuportabilă

azi niciunui om civilizată, deprins cu minimum de confort, Eminescu nu a fost niciodată stăpîn pe orele lui de lucru și a scris pe unde apuca, de-a fuga și pe sărite. Între secunde și necesități, el trebuia, înainte de toate, să dea tipografului articolul lui politic cotidian, plus informații și fapte diverse. . . Se străduia să improvizeze și o doctrină pentru un partid care a murit fără doctrină.

Istoria literară merge, în epocile de aristocrație, între Ovidiu, Virgiliu, Marcu Aureliu și Platon și, mai târziu, cam între François Villon și Voltaire. Voltaire a fost un mare scriitor, dar și ceea ce se numește azi un om de afaceri, ceva cam ca un samsar distins și cu multe relații. Jean-Jacques Rousseau, prietenul lui Voltaire, făcea pe jos, ros de cusătura pantalonilor de dimie, toți kilometrii dintre Geneva și Ferney. Mort de foame și de oboseală, Jean-Jacques ar fi dorit să mănînce după atîta drum, cîteodată, cu tacîmuri de argint.

O anecdotă: se povestește de către Jean-Jacques bătîrîni din Geneva, că mai ducîndu-se o dată la Ferney și exasperat că nu găsește pe castelan acasă, Rousseau ar fi scris cu tîbișirul pe ușa de intrare a castelului marelui scriitor, marele lui prieten, un cuvînt, care pe franțuzește se scrie cu litera Me. Anecdota mai spune că întîlnindu-se după cîtva timp într-altă parte, Rousseau s-ar fi plîns lui Voltaire că-l căutase. Știu, ar fi răspuns Voltaire. Ți-am găsit numele pe ușa. . .

Acestea erau legăturile, mai demult, între scriitori și buna societate.

Antipodul social din istoria literară franceză, al unui Voltaire, al unui Saint-Simon, Fénelon, Mirabeau, Bossuet și alții, e François Villon, poetul, ca și Eminescu, al unei singure și unice cărți de versuri: în total patruzeci și două de balade. Mizeria lui Villon era feroce și lua forme de atac, nu de

melancolie. Villon a fost de profesie scandalagiu și. . . hoț. Avea prin urmare și o profesie alimentară. . . Ștreangul i s-a legănat pe dinaintea nasului de aproape, și dacă n-ar fi avut un admirator, pe un mare senior, poetul nu scăpa de spînzurătoare și Panteonul ar fi avut azi, între marile lui personalități defuncte, un schelet ros de ciori, atîrnat de o funie, între colonadele de la intrare.

Încoace, mai spre noi, foarte aproape de noi, Arthur Rimbaud, un mare poet, care și-a renegat poezia, a făcut un fel de neguștorie, profesînd contrabanda de arme și muniții în Africa de Răsărit, pe cînd prietenul lui, Paul Verlaine, fără cămin și haimană, era găzduit la un spital din Paris. Goethe cel mai lucid gînditor din toate literaturile, Victor Hugo, Dante, n-au fost scriitori săraci. Istoria literară recentă pomenește și cazul dublu, absolut unic, al contelui Tolstoi. După ce și-a scris opera ca un prinț, pe domeniile lui de la Iasnaia Poliana, și-a părăsit, foarte bătrîn, marile lui bunuri și proprietăți, cu traista-n spinare, ca să piară în sărăcie. A murit, ajungînd desculț într-o stație mică de cale ferată, noaptea, pe o bancă, între țărani și necunoscut.

În rezumat, parcă aș fi voit să spui că nu e o condiție a talentului, ca scriitorul să fie sărac lipit, chiar dacă o aristocrație a pieții, ca să-și puie avaritia și avîntul la un adăpost moral, și-a făcut un principiu artistic și o înțelepciune de direcție din sentința că unui intelectual îi stă bine, bolnav, pe salteaua infirmeriei, iar sănătos, în mizerie și slujă gîrnicie. Eminescu n-a avut parte nici de un public cititor, nici de un stăpîn inteligent, nici de subvenții, nici de generozități, afară de acelea, modeste, ale lui Maiorescu, prea puțin înstărit și el. Poetul a robit la o masă de redacție, alternaînd articolul de gazetă, plătit prost, cu poezia gratuită. . .

De ce a fost ales pentru paginile de față un subiect Eminescu? Ca să se repete ce s-a mai spus? Se mai poate spune ceva despre Eminescu? Critica nu e o specialitate a autorului și, critică i s-a făcut poetului de către toată lumea. Să nu omit menționarea celei mai frumoase, scrisă de domnul George Călinescu, care a dat publicului și o viață a lui Eminescu.

Să se vorbească despre Eminescu mai des și cât mai des e o datorie. El e doar unul din cititori și ziditori. De ce să fim reticenti? mai mare ca toți.

Originea obiectului paginilor de față e modestă. Cercul revistei *Vremea* și-a înjghebat un program de prezentări de concepții și de oameni, făcute de scriitorii încă în viață. Am fost pus și eu pe o listă de asemenea scriitori, încă în viață. Nefind nici conferențiar, nici ideolog de profesie, m-am sfiit mereu să apar în public ca un actor literar. E o funcție mult prea gingașă să ieși din hîrtie și din tipar și să te arăți: « Eu sînt ăla . . . » Dacă nu poți întodeauna să scapi, tot scapi înjghebind niște pagini.

Nu-mi aduc aminte cum alunecase vorba spre Eminescu. Adică îmi aduc aminte . . . Todeauna vine vorba de Eminescu. Cînd eram tînar venea vorba de Dumnezeu . . . Am fost întrebat dacă n-ar fi bine să-mi iau subiectul Eminescu. De bine, sigur că era bine. Dar nu era de ajuns. Apucînd să făgăduiesc a trebuit să mă țin de cuvînt. Am avut motive să mă consolez de îndrăzneala mea. Pe la mormîntul lui Eminescu, trece, de o vreme încoace, toată ginta literară. Eminescologii au vorbit de subț teiul lui Eminescu, mult, și cu elan: unii din ei s-au și împroprietărit . . . Cine nu și ascute creionul pe piatra lui de mormînt cu medalion? Cine nu s-a iscălit lingă basorelief? Cel puțin douăzeci de domni cărturari. . . Morții servesc de minune pe oamenii în viață. Oamenii în viață n-au

de justificat prea multe merite ascunse, iar bunul neant personal poate să fie amestecat cu aurul străin în părți egale.

Eminescu este mai mult pretext decît subiect. Subiectul ar trebui tratat ca o poemă mistică, dar asemenea adevărată litanie cere o dematerializare îngerească.

Eminescu a fost făcut și erou de roman. Nu de multă vreme a circulat și chestiunea, lansată prin presă, dacă Eminescu n-ar putea fi adus dinaintea cuștii suflurului, într-o piesă întregă. Odată cîndva, Eminescu a fost pus să reciteze cu vocea unui actor, care l-a prefăcut cocoșat și milog pe scenă, versurile unui autor din zilele noastre.

Eminescu s-a cam prevăzut pe toți:

« Or să vie pe-a ta urmă în convoi

de-nmormîntare

Splendid ca o ironie, cu priviri nepăsătoare;
Iar deasupra tuturor va vorbi vr un mititel,
Nu slăvindute pe tine, — lustruindu-se pe el
Sub a numelui tău umbră. Iată tot ce te

asteaptă ».

Dacă morții sînt exploatați, din exces de venerație și dintr-un sentiment, oarecum, și de colegialitate, să nu ne închipuim că Eminescu trăind, n-ar fi simțit mai bine. Astăzi, oricine poate tipări și scoate în vînzare versurile lui ca operă personală, în calitate de asociat al lui Eminescu: unul dă și altul ia. Mai lipsește să-i dispară numele de pe copertă, înlocuit cu numele unui colaborator.

Cu scriitorii în viață se petrece exproprierea chiar dacă n-a trecut încă așa-numitul domeniu public, domeniul morții, peste ei. Domeniul public conferă comerțului de literatură, facultatea interesantă de a se bucura de anexarea unui scriitor la negoț, după treizeci de ani de la publicarea volumelor lui, fără să datoreze drepturi de autor

nici urmașilor direcți, nici autorului, rămas eventual în viață printr-o stranie fantezie.

Deposedati după treizeci de ani, scriitorii sînt colaborași chiar a doua zi după ce au scos o carte; cu seninătate și fără putință de reacțiune. Orice personaj cultural, care n-a fost în stare să scrie și să semneze un crîmpei original, se instalează autor pe spinarea oricărui scriitor. Subt cuvînt că face culegeri de școală, ceea ce-i adevărat, căci își asigură, ca fals autor, o clientelă obligatorie școlară, pe care autorul adevărat nu o are, el ia din cărți tot ce-i pare bun de negoț și, subt un titlu de volum, al lui personal, iscălește, tipărește și încasează . . . Am cumpărat un astfel de volum intitulat *Cartea copilăriei* și semnat de un pedagog necunoscut. Are patru sute de pagini din patruzeci de autori: douăzeci și șapte morți și treisprezece în viață.

Aceste nerușinări se numesc antologii.

Autorul nu are dreptul să intervie. El se izbește de un drept parazită, care îl deposedează. Dreptul îi aparține aceluia care practică . . . antologia. Prin manevre abile, în care excelează întodeauna suava nulitate, s-a putut strecura în legea proprietății literare și artistice, un aliniat, desființînd legea, în momentul chiar cînd a fost înființată, și dreptul de proprietate intelectuală, tocmai cînd era consacrat.

Antologistul didactic îi sugerează pe scriitori, și vii și morți, și nu le face măcar celor vii onoarea să-i previe că-i vor servi apetitul și digestia. Dacă o romanță a unui muzicant a fost cîntată într-un local de petreceri, dreptul de proprietate e respectat. În muzică n-a intrat antologia. Ea e rezervată literaturii.

Să ne închipuim că Eminescu ar trăi continuu cu noi, că ar fi internat într-un spital, la Viena, bolnav de maladia care l-a ucis, și că ar avea

trebuință de puținii bani produși de volumul lui de versuri, abia tipărit, ca să-și plătească bietul om pensiunea medicală. Bani lui s-ar afla în buzunarul unui educator, care l-a pus pe numele lui, în antologie. N-ar fi de mirare ca un asemenea autor să se cheme chiar Vizanti, să fie chiar acel Vizanti, cu asonanțe de Arhipelag, care pe vremuri l-a urmărit cu dușmănie și care azi l-ar învăța să scrie, el, Vizanti, românește neaoș, și l-ar combate vehement, că scrie cum știe el, nu cum vrea Vizanti.

Cît a trăit, Eminescu a fost pîrit că nu știe să scrie și că strică limba românească a unei corciturii didactice cu numele de Vizanti. Nu importă dacă dulcele venetic primea botezul la Gorița sau la București, ori dacă nașul i-ar fi dat în scaldătoare numele de Alexe sau de Timoleon.

În cele ce sînt de spus, ne conducem de cartea de versuri, *Poezii*, ediția Maiorescu, din care lipsesc prea puține poezii definitive. Și vom face abstracție de toate adaosele tipărite, de la Maiorescu încoace, pe socoteala lui Eminescu.

Ediția Maiorescu, tipărită, cum spune prefața editorului, « în lipsa poetului din țară », a fost oarecum publicată fără învoirea lui. « El a fost todeauna prea impersonal și prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, mai spune Maiorescu, pentru a fi putut fi înduplecat să se îngrijească însuș de o asemenea culegere, cu toată străduința amicilor lui literari ».

Cauza lipsei din țară a poetului, din nefericire, se cam cunoaște. El se depărta tot mai mult de sine, și steaua lui începea să șovăiască, să pîlpîie și să ia drumul cometelor rătăcite.

Volumul *Poezii* cuprinde șizeci și una de bucăți pe vreo trei sute de pagini, ilustrat cu o gravură de mărimea unui timbru poștal. Poetul se

iubea atît de puţin, încît a fugit şi de pensula portretistului şi de obiectiv. Comparată cu vanităţile de vitrină ale urmaşilor, atitudinea lui de indiferenţă s-ar cuveni să ne cam jeneze . . .

Măş gîndi că măcar într-o privinţă să încerc o schemă de organizare a poeziei lui, împărţită pe compartimente. Într-o prezentare, simplificarea pare o trebuinţă de ansamblu pentru ca un cititor să se aleagă, după o vorbărie, cel puţin cu o noţiune, dacă se poate, mai aproape de adevăr.

Inspiraţia lui Eminescu, e fireşte, variată, dar casetele în care ar putea să fie adunate cristalele ei, nu se pot face nici după culoare, nici după carate, nici după transparentă, unele intrînd în mai toate celelalte. În Eminescu e dragoste, şi durere de dragoste. Decepţia continuă în dragoste influenţează toată inspiraţia lui de sentiment. Poetul se regăseşte intact într-alt punct de pornire, opus, în harul sarcasmului şi al lepădării.

Dragostea lui Eminescu e mai cu seamă sensuală, o dragoste pribeagă, de pasiune. Ea e momentană şi totală în momentul ei, şi se epuizează în întregime pe o singură împrejurare reluată continuu, continuu trăită şi continuu epuizată în întregime. Vreo şaptesprezece poezii de dragoste sînt romane şi cîntece de vioară:

«Pe lângă plopii fără soţ
Adesea am trecut;
Mă cunoşteau vecinii toţi,
Tu nu mai cunoscut».

Dragostea lui Eminescu nu e amestecată dintru început cu visul. Visul lui începe cînd dragostea s-a isprăvit. Dragostea poetului n-a durat niciodată, rămîne instantanee, dragoste de senzaţii iuţi. Ceea ce rămîne din dragostea trecută, devine vis de-abia în singurătate, ca o mîhnire că a fost numai sensuală; cînd a trecut. Femeia lui Emi-

nescu nu e niciodată soţie, rămînînd exclusiv amantă. Bărbatul e un trecător, un călător . . . [. . .]

E o dragoste de pasări albe, care străbat eternitatea şi se întînesc din zbor în dreptul unei stele . . . Căsătoria stinghereşte: ea nu poate să fie făcută decît cu o singură femeie. Dragostea asta şi-ar pierde farmecul în formele gospodăreşti ale vieţii. Statornicia, după care tînjeşte totuşi, îi face poetului oroare.

Femeia lui Eminescu nu are două înţelesuri sau mai multe. Ea nu turbură printr-un complex de nuanţe; foarte depărtată şi de femeia adevărată, tovarăşa bărbatului, şi de acea femeie, tot adevărată şi ea, din poezia de imperceptibile, a şcolilor literare, cît timp e dorită, şi numai amărăciune după despărţire. Despărţirile poetului au fost tot atît de numeroase, probabil, cît şi accesele lui de pasiune. Cu femeia, Eminescu a fost numai bărbat. Femeia, e de crezut, ar fi cerut mai mult de la el, un joc de dragoste, complicat ca o dans-telă şi subtil, dacă nu cerebralitate şi abstracţii.

Cîteva citate la întîmplare:

«Sărutări erau răspunsul
La întrebări îndeosebi
Şi de alte cele în lume
N-aveai vreme să întrebi».

«Fruntea albă'n părul galben
Pe al meu braţ încet s-o culci,
Lăsînd pradă gurei mele
Ale tale buze dulci. . . »

«De mi-ai da o sărutare,
Nimeni în lume n-a s-o ştie;
Căci va fi sub pălărie —
Ş-apoi cine treabă are!»

«Părul tău și se desprinde
Și frumos și se mai zede,
Nu zi ba de te-oi cuprinde —
Nimeni lume nu ne vede».

.....
«Și mă mir eu, cum de vremea
Să mai treacă se îndură,
Căci eu stau șoptind cu draga
Mîndră mîndră, gură m gură».

Nici nu se poate dragoste mai directă și mai elementară. Fiind numai bărbat și nimic mai mult, nici mai puțin, și, după o vorbă latinească, trist, poetul a fost și mereu dezamăgit. . . Femeia păpușe, femeia harem, nu mai e pe gustul epocii noastre, cînd ea participă și la război, ca Ioana d'Arc. Poezia nouă, așa-zisă, și este, fără nicio îndoială, o poezie nouă, e mai imprecisă, fiind și mai proaspătă și mai adevărată și mai naivă. Poezia nouă nu începe, cum spun manualele, acum cincizeci de ani. Ea începe de acum vreo două mii. . . Poezia a descoperit în femeie și un ideal, religios. . .

Din poezia de dragoste a lui Eminescu, se alege totuș o bucată care o depășește, orientată de o sensibilitate de distanță și de regret. E scurtă:
Din valurile vremii.

«Din valurile vremii, iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur, cu părul lung bălai —
Și fața străvezie ca fața albei ceri
Slăbită e de umbra duioselor dureri!
Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei,
Femeie între stele și stea între femei,
Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău stîng,
În ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.

Cum oare din noianul de neguri să te rump
Să te ridic la pieptumi, iubite înger scump.

Și fața mea în lacrimi pe fața ta s-o plec,
Cu sărutări aprinse suflarea să ținemec
Și mîna friguroasă s-o încălzesc la sîn,
Aproape — mai aproape pe inimami s-o țin.

Dar vai, un chip aievea nu ești astfel de treci,
Și umbra ta se pierde în negurile reci
De mă găsesc iar singur cu brațele în jos
În trista amintire a visului frumos!
Zadarnic după umbra ta dulce le întind:
Din valurile vremii nu pot să te cuprind!».

Decepția îi dă lui Eminescu înălțimea carei lipsește din dragoste, și lumina tîrzie și dureroasă, rămasă ca o chiciură pe plopul lui, după ce dragostea s-a stins, compensează deficiența. De fapt, poezia caracteristică și mare a lui Eminescu, se ridică de aci, din mîhnire. Speranță, credință, mîngiere, nimic nu se găsește în Eminescu. Locul de încălzire e dezamăgirea.

Accentele sînt profunde. Dezamăgirea a dat limbii românești o capodoperă de amărăciune glacială, care se cheamă *Luceafărul*.

«A fost odată cam povești,
A fost ca niciodată
Din rude mari împărătești
O prea frumoasă fată.

Și era una la părinți
Și mîndră toate cele,
Cum e Fecioara între sfinți
Și luna între stele.

Din umbra falnicelor belși
Ea pasul și-l îndreaptă
Lîngă fereastră, unde-n colț
Luceafărul așteaptă.

Privea în zare cum pe mări
Răsare și strălucе,
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre ducе.

Il vede azi, il vede mâni,
Astfel dorințasi gata;
El iar privind de săptămîni,
Îi cade dragă fata.»

.....

În ce mă privește, ca simplu cititor, am slăbi-
ciunea să gust, pe lângă decepția enormă a poetu-
lui, darul lui de sarcasm și de invectivă, mai dur
decît la toți scriitorii din preajma epocii.

Eminescu e și un pamfletar. Satira lui e o răz-
vrătire de biruință împotriva vieții. Pînă la Emi-
nescu, scriitorii cu tendința să desconsidere momen-
tul au fost dedesubtul nivelului cerut. Afară de
părinții Bisericii, repetitori ai învierșunărilor pro-
feticе.

Bărbăția românească Eminescu nu o cîntă cu
pasivitatea elegiei.

Întîlnirea cu Baiazid, la Rovine, replicile lui
Mircea:

«Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul».

tumultul vijelios al luptelor de izgonire, tabloul
cîmpului de bătaie, atmosfera, sînt de o măreție
și de o putere unice în literatura noastră. [. . .]
După cît se poate înțelege, profesional vorbind și
comparînd versurile de o perfecțiune lapidară cu
alte versuri, metoda de lucru și de control a
poetului, în genere cea mai sigură, era săși lase
manuscrisele să zacă. Depărtîndu-se un timp de
ele, obiectivitatea scriitorului față de sine sporește.
Elementul talent, ca să zic așa, își pierde impe-
tuoșitățile în folosul analizei impersonale. Autorul

poate săși vadă scăderile și inegalitățile mai exact,
scăderi și inegalități mai puțin simțite de cititor
decît de autor. Așa se întîmplă că autorul primește
elogii, pentru rezultatele cu merite nehotărîte, pe
cînd rezultatul mai valabil al activității lui e scăpat
uneori din vedere. Nu e o eroare, e o chestiune
de pricepere în meserie.

Eminescu nu era un improvizator, cu încredere
exagerată în spontaneitatea oarbă, careși are con-
tribuția ei în izbucnirea unei idei sau la ivirea
unei imagini. Că Eminescu lucra ca un bijutier,
dovedește perfecțiunea la care au ajuns unele ver-
suri, din care voi cita cîteva. Pentru altele, cele
mai multe, i-a lipsit răgazul. Trebuie să ne închis-
puim că, nemulțumit întodeauna, și de versurile
lui bune, ceea ce constituie o eleganță (Eminescu
nu suferea de nicio formă de vanitate în perso-
nalitatea lui, preocupată de alte satisfacții) poetul
lucra migălos și stăruitor, între timpurile lui furate
de viață. Eminescu e singurul poet român care a
împins meticulozitatea pînă la întocmirea pentru
uzul propriu a unui dicționar de rime. Dar evi-
dent, lucrul la Eminescu a fost numai un adju-
vant: oricine lucrează, fără să fie Eminescu. Nui
de ajuns să lucrezi: e numai obligatoriu. Substanța
vine încărcată cu materiale inutile, de care trebuie
debarasată prin rafinare: dacă lipsește altceva, rafin-
nezi numai materiale inutile.

Desigur că nu se obține cu materiale derizorii
o poezie de calitate, și nici nu poate să fie orice
fel de poezie de una și aceeași calitate. Nici nu e
trebuință. Geniul e un accident: o literatură e
suficient să fie onorabilă. Nimeni nu trebuie des-
curajat. E și o moralitate a literaturii, vreau să
zic o decență a marginirilor, o camaraderie, un
criteriu de suprafețe. Orice om, care simte că
iar plăcea să scrie, trebuie îndemnat; căci chiar
numai atît, dragostea de a scri, este un început

de talent. Eminescu nu a scris o carte, el a suferit-o; ruptă din el. Fugărit ca un âgneț, de fiare, prin spini, zdrențele culese din măciulile ghimpate, au dat pumnul de mătase diamantină, strâns în cartea lui.

Perfecțiunile lui Eminescu vin, ca toată perfecțiunea, din simplitate. Să nu ne înșelăm: simplitatea nu vine singură. O simplitate venită singură, e un defect al scrisului literar și se cheamă cu alt cuvânt: facilitate; o bagatelizare, o transpunere banală pe foi de pergament. Meșteșugarul vede, fără greutate, cât e de lucrat cuvântul lui Eminescu, ca să ajungă la simplitatea lapidară.

Cei vechi, care nu scriau la becul electric, izbutind să realizeze la opaiț lucruri mai bune decât epocile luminatului cu 250 de wați, erau învinovați că manuscrisul le miroase a ulei și seu. În căutarea simplității geometrice a expresiei, vechii confrăți se străduiau prea mult subț lampă cu feștilă. Păstrînd proporțiile, totuș e preferabilă facilității prezența muncii, chiar chinuită, într-un text literar. Reproducerea incoloră e o fotografie verbală, un robinet cu debitul prompt: de ajuns să întorci. Un vers cu transparențe și puncte opace, o frază ruptă, o frumusețe frîntă, ascund un subtrat și un pipăit. Căutarea chiar neizbutită constituie o tinuță.

Revizuirile lui Eminescu în vederea perfecțiunii formei, erau probabil amînate pînă la strîngerea versurilor într-un volum, nedorit de poet. . . Viteza vieții, terminată așa de curînd, e vizibilă în ritm, în rimă mai ales, în cadența vagă a primului cuvînt ieșit înainte. S-a vorbit și se vorbește de un stil căznit. Se face cîte unei cărți muștrarea că e prea lucrată și s-a propus, ca un model de urmat, idealul altei simplități, simplitatea procesului verbal. E o prețiozitate capricioasă, de

dragul atitudinii interesante. Realitatea e că spontaneitatea dă numai schița operei, prima impresie, intuiția despre un lucru care de-abia trebuie lucrat: Nu ne putem întinde prea mult în limitele fixate și ale obiectului de căpetenie din comentariile de azi, asupra unei chestiuni, care într-o zi sau alta, va trebui studiată deosebit.

Am ales din poeziile lui Mihai Eminescu pentru dumneavoastră, care le cunoașteți tot atît de bine ca și comentatorul, un șir de versuri susceptibile să reprezinte perfecțiunea. Să le cităm cu un singur comentariu școlăresc la început, la un singur vers.

«*În cuiabar rotit de ape, peste care luna zace*»

Nuș putea să precizez formele anterioare ale acestui stih, ieșit, cu limpezimea și cu conturul lui, din mai multe redactări evidente.

Nimeni nu zice: *cuiabar de ape*. Toată lumea zice: *copcă și vârtej*. Dar *cuiabar de ape* e și plastic, și pitoresc și frumos. Dacă în loc de *cuiabar de apă*, care ar fi fost frumos numai întrucîtva, poetul ia pluralul și zice *cuiabar de ape*, imaginea capătă și tremurul de furnicăar al undelor.

E locul să mai bănuim că, înainte de *cuiabar rotit de ape*, fusese *cuiabar rotund de ape*; numai forma cuiabarului, fără mișcare. *Cuiabar rotit de ape* exprimă tot ce trebuia, și acest rezultat poetul l-a obținut succesiv.

Peste care zace luna, e o imagine de completare, din cele familiare poetului, dar ea dă *tabloului așternut* și pune un punct de răcoare în mișcarea cuiubului de ape.

Cuiabar e și el un cuvînt căutat și lucrat. Instinctiv, relativ la limbă, poetul trebuie să fi scris întîi *cuib* și numai după aceea *cuiabar*, dînd versului și ritmul. Inversiunea: *peste care luna zace*,

cu verbul la urmă, îi dă versului o putere, absentă din construcția directă. Asta s-ar putea chema stil. Stilul pare să fie meșteșugul de a da cuvintelor duritate, relief, culoare și însuflețire.

Versul întreg pare scris pe metal gros. Are ascuțișurile și linia scobită, impusă de materialul în care e săpat. *În cuiabar rotit de ape peste care luna zace.*

Ca să nu cădem în pedanterie profesională, nu repetăm analiza. Ea folosește numai unui scriitor în patru ochi cu călimara lui și care nu ține să fie prea binecrescut față de sine.

Că Eminescu lucra versurile, trecute prin mai multe redactări, se vedește din cacofoniile versurilor nelucrate sau mai puțin lucrate sau scrise de adreptul.

Iată câteva versuri de o integrală perfecțiune a sonorității, tehnică și de expresie. Sînt nenumărate:

Imagine de fericire:

«*Fațasi roșie ca mărul, de noroc is umezi ochii,*»

Plasticitatea sărutării:

«*Căci pe rînd și astupă gura, cînd cu gura se adapd.*»

În versul următor poetul creează un cuvînt compact:

«*Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul*»

Transparentă:

«*Prin ușoara vinețire a subțirilor mătăsurii;
Tîmpla bate liniștită ca o umbră viorie*»

«*Mai suna-vei, dulce corn,
Pentru mine vreodată?*»

«*Pîn' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una.*»

«*Cine e nerod să ardă în carbuni smaraldul rar?*»

«*Cu privirea ostenită
Ca o zîină să răsară.*»

«*Cînd luna trece prin stejari*»

«*Ca un stîlp eu stam în lună*»

«*Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate
Cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!*»

Am smuls aceste câteva versuri din spațiul eminescian, ca să fac simțită tresărirea unei alte atmosfere în fiecare vers și umbra fiecărei imagini căzută într-altfel, după soarele deosebit, care o zărește. În spațiul poetului, din bolta lui cea mai de sus, lumina inundă din toate părțile, divergentă. Haosul e încununat de o horă de aștri lunatici.

Un studiu care nu se face nici în critica scrisă, nici în cea orală, la catedră, ar folosi și cititorilor și scriitorilor înșiși. Tînăr, mai puțin tînăr, vîrstnic sau trecut, cum se poate spune cu eufemisme de politețe, un scriitor rămîne, la toate vîrstele, un debutant, care își începe în toate zilele slova. Arta e o neîntreruptă reluare a meseriei de-a capo.

Felul de a lucra al lui Eminescu, identificat, nu pe confidențe și indiscreții, ci pe opera lui, scrutată punct cu punct, silabă cu silabă, icoană cu icoană, expresie cu expresie, n-ar putea învăța multe lucruri în ucenicia artistică. Asemenea confruntări ar fi binevenite, cu toți scriitorii intrați în repertoriul național, de la Anton Pann, care a fost și el un mare scriitor. Desigur că pentru această ispravă nu este de ajuns terminologia. Ea îmbrăsește tot mai greoi, de un timp încoace, lecțiile savante de literatură.

Aș putea să fac o afirmare, o afirmare de bilanț, fără șovinism. Stadiul atins de literatura noastră permite, după Eminescu, Caragiale, Odobescu, Alecsandri, Bălcescu, Creangă și ceilalți, să se spuie că avem o școală literară românească, în stare să dea, plecând numai de la ea, criteriul experimental complex, pentru orice producție artistică viitoare, fără să mai fie nevoie neapărat, la scriitorii cu o instrucție literară mijlocie, de cercetarea literaturilor străine. Eminescu e singur un tot, și scriitorul încă tânăr se poate familiariza cu mesajul literar din cele șaiszeci și una de poezii ale lui, studiate cu de-amănuntul.

Termin cu mărturisirea credinței că Eminescu nu-și iubea literatura, poziția cea mai corectă față de sine a unui artist, care nu-și culege mirosurile din câmpul de putregaiuri al zădărniceii. Eminescu iubea strădania de a ajunge la formă, dar odată atinsă, din punctul visat, o fracțiune, cred că era, ca și în dragoste, decepționat.

Între ce vrea poetul și lucrul făcut, e pentru văzul lui adevărat o diferență, întodeauna, care-l smerește. În perspectivă divină, e foarte firesc că Eminescu a refuzat să-și scoată versurile în volum. Tipărirea unei cărți de poezie implică răspunderi în ordinea esențială de care poetul și-a dat bine seama când prietenii lui stăruiau să-i fie poezia publicată.

N-am putea ști ce părere avea Eminescu despre *Luceafărul* lui. *Luceafărul* trebuie socotit însă, că face parte din Sfintele Scripturi, după Apocalips.

1943

VII

Mă numesc unul din oamenii în viață care l-au văzut pe Eminescu în carne și oase.

Aveam nouă ani, fără precocitățile literare ale altor copii înzestrați pentru ceea ce a început să se numească — Doamne, Doamne! — muzicologie.

Locuiam pe Calea Victoriei, deasupra unui tînăr chigiu, și ieșeam dimineața la plimbare pînă la locul ce se chema pe vremuri « Cișmeaua roșie » (în dreptul străzii fostă Fîntîinii, fostă Lueger, fostă Berthelot, fostă Popov).

Într-una din dimineți am văzut aglomerație multă, urmărind cu cinismul rîsului prost, un om cu mînele cămășii dezbrăcate.

Am auzit, ofensîndu-mă încă de pe atunci, strigătul « uite! pe nebunul de Eminescu ».

Numele trecătorului, zvăpăiat în mișcări și cu privirea rătăcită, mi s-a îngropat în ureche. Mi-a fost copilărește o milă tristă, care mi-a ținut inima în loc pînă cam în clasele de gimnaziu, cînd marele meu profesor Gîrbea, mi-a spus că omul aproape desfăcut de viață era un mare poet . . .

Indiferența agresivă a tumultului de stradă nu s-a oprit atunci. Tot pe Calea Victoriei, după vreo opt ani, l-am văzut și auzit pe Macedonski huiduit de mulțime. De astă dată vuietul incriminării era justificat. Macedonski murdărise columba sufletească a marelui poet cu o epigramă, mai urîtă ca orice huiduială și pe care publicul nu i-a iertat-o.

În epigrama lui, poetul « Luceafărului » era pur și simplu și direct calificat de nebun.

Într-o altă epocă, pe cînd ieșisem și eu din teancul hîrtoagelor mele la tipar, aflam că la bacalaureat poezia lui Eminescu era necunoscută.

Scandalizați, cîțiva colegi de începătură literară, ne-am dus cu autorizația direcției unui liceu să asistăm într-adevăr la un bacalaureat. Nu pot insista asupra rușinii cu care am părăsit liceul. Mulțumită fie profesorilor respectivi, fie lipsei de lectură în familie, de lungă durată, aproape niciun candidat nu era edificat în materie de poezie. Douăzeci și cinci la sută din candidați nu auziseră niciodată de Eminescu, alți douăzeci și cinci la sută parcă auziseră ceva, restul de cinczeci se împărțeau între două contrarii, unii socotindu-l între fosilele învățate la geologie, și alții socotindu-l mort.

A trebuit să treacă penibil o viață. A trebuit să se instaureze la noi socialismul lui Lenin, care a fost un mare cărturar și un prieten al poeziei, pentru ca publicul, care a huiduit pe Eminescu, să învețe carte și să-l citească și să-l iubească pînă în cătunele cele mai depărtate ale țării.

Fuseam închis în lagărul din Tîrgu-Jiu. Soldații de gardă, recrutați din țărănimea oltenească, îmi cereau pe furiș cîte o părere despre Eminescu.

Pentru că omul își aduce aminte cu emoție și de suferințele lui nedrepte, legătura cu închisoarea și județul meu, Gorjul, nu s-au destrămat. Astăzi cărțile de poezie ale lui Eminescu se deschid pe toate lașele și polițele țaranilor, aceiași țărani care îi scriau Domniței:

*« De din vale din Rovine
Grăim, Doamnă, către tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne ești așa departe . . . »*

Eminescu nu a scris o carte, el a suferit-o; ruptă din el. Fugărit ca un âgneț, de fiare, prin spini, zdrențele culese din măciuliile ghimpate au dat pumnul de mătase diamantină strîns în cartea lui.

Cititorii lui mai adînci sînt muncitorii din fabrici și uzine. Ei au dat echipe artistice și literare în stare să ție vie între noi făptura de vis și de expresie a marelui nostru poet comparabil cu Homer și Goethe, clasicii lui.

Poezia trăiește și azi virginală în sufletul unui popor, autor de geniu a celui mai frumos folclor universal.

1964

PANAIT CERNA

Se zvonește că ar fi murit și poetul Cerna. La Lipsca, odată cu examenul de doctorat în litere, poetul și-ar fi dat și sufletul, după trei zile de pneumonie.

Vestea ne uimește. Trebuie să-i dăm ori nu crezare?

Tinerețea robustă a lui Cerna ne-ar fi făcut mai repede să credem că viața poetului abia începe. În starea jalnică a literaturii tinere de azi ne așteptăm ca poetul să-și plâzmuiască, revenind în țară, inspirațiile care mai puteau să salveze mediocritatea muzelor noastre. Un sentiment de durere revoltată ne încearcă, gândindu-ne că moartea poetului poate fi reală.

Cerna s-a deosebit de concurenții săi literari și prin talent și prin înfățișare morală. Arta lui, de parte de a se asemăna cu abilitatea trivială a scriitorilor mai noi, are adâncimi care orientează scrisul lui spre poezia mare. Cu Cerna credem că pierе o personalitate intelectuală atotstăpînitoare și un poet de rasă mare, indiferent dacă el ar fi reușit sau nu să răspundă la așteptările unei critici care l-a ignorat în bună parte, sau nu l-a proclamat îndeajuns, sau l-a contestat din imbecilitate artistică.

Discret și invizibil, poetul Cerna a evitat cenacurile, pontifii nuli ai publicațiilor de tiraj, reclama; n-a tras de mîneacă și de pulpană pe nimeni,

n-a lingușit ziarele și n-a sărit laolaltă cu puricii lor critici, nu s-a fotografiat cu modelele obișnuite, rase sau nerase, ale obiectivelor comerciale. N-a plăcut întodeauna mîndria fără ifos și seninătatea lui disprețuitoare.

Vestea morții poetului Cerna pare a se verifica prin atitudinea Ministerului de Externe, care a refuzat să cheltuiască două mii de lei pentru aducerea trupului în țară, și, drept răsplată, că acest scriitor a adăogat la sensibilitatea limbii românești cîteva cîntece și cîteva suspine noi, preferă să lase să fie înmormîntat în pămînt străin la Lipsca, pe o cheltuială mai mică . . .

Trebuie să ne îndoim că Ministerul de Externe dă un astfel de răspuns așteptărilor noastre, de a vedea odată arta onestă respectată cel puțin în clasa care citește, și pe artiștii care cultivă odată cu talentul demnitatea omului, cinstiți. Cu atît mai mult ar trebui să ne îndoim de hotărîrea Ministerului de Externe cu cît în capul lui se găsește cine? . . . domnul Titu Maiorescu . . .

Poetul Cerna trebuie îngropat în pămînt românesc, și Societatea Scriitorilor Români are datoria să intervîie energic și victorios.

Dacă muzele nu se mai pot încă demult bucura de nașterea scriitorilor buni, în schimb au timp să se mihnească de dispariția lor. În ultimele zile muri la Lipsca, poetul Cerna. Domnul profesor Mehedinți, care a contribuit întrucîtva, prin influența domniei sale, la trimiterea poetului în străinătate, la studii, poate să fie mulțumit că protejatul domniei sale moare doctor. Căci trebuie să spunem un lucru: bursa de studii i-a fost lui Cerna funestă. Plăpînd în urma unui acces de boală care l-a lăsat într-o stare de etern convalescent, Cerna putea să fie scutit de tensiunea sistematică și exagerată a studiilor impuse de protectorii săi, destul de profesori și prea, pentru ca să permită unui poet să trăiască din cîntece și reverii.

Oricît am combate practica privilegiilor din țara noastră, acordate aproape exclusiv lipsei de merit, nu ne putem împiedica de a le cere pentru talente, în special pentru oamenii de știință și artiști, chiar cu prețul de a crea o nouă clasă de paraziți și de a se da preferință celor mediocri. Artiștii nu pot folosi țării nici în ministere, nici la universități. Singurul folos ce-l pot ei aduce este literaturii, limbii românești și în genere artei. Un poet dă un prost profesor; un pictor: un prost funcționar.

Poate că fără doctorat, Cerna ar mai fi trăit vreo douăzeci de ani și ar fi putut scrie cîteva

pagini într-adevăr frumoase, al căror preludiu vibrează în stihurile de pînă azi, atît de repede postume.

ST. O. IOSIF

O nouă surpriză: moartea poetului Iosif. Încă o tristă verificare a unei constatări făcute, cu regret, de noi, că scriitorii români de o precocitate în toate maladivă, mor înainte de vreme.

Cînd la cincisprezece ani ești om de geniu, evident că la treizeci și cinci trebuie să fi cel puțin în agonie.

La noi nu se găsesc octogenari ca în știința și arta engleză, franceză, germană, în care notorietatea începe uneori foarte tîrziu. Noi voim să fim consacrați la optsprezece ani pentru ca la majorat să ajungem niște sceptici, niște oameni al căror luceafăr pare stins, niște intelectuali blazați, fără credințe, fără visuri, fără ideal, dogoare și rîvnă.

Literații noștri nu luptă în nicio direcție, nu determină curente, mișcări — iar dacă uneori unii contrazic incidental regula de stagnare și viață mediocră, ei sînt priviți între confrăți ca niște dezmetici ridiculi sau cel puțin ca niște oameni răi și dușmănoși.

Nu vom căuta cu prilejul morții unui poet care a avut talent și o inimă profund cinstită, cauzele ofilirii noastre vremelnice, cunoscute sau necunoscute.

În cel privește pe el, în parte, pe Iosif, pe care noi l-am stimat și ca ins și ca scriitor și

poate chiar mai mult decît mulți din prietenii lui apropiați ne-am putea însă aminti unele lucruri determinante în viața unui om sensibil și delicat.

Iosif nu mai era de vreo patru ani încoace acelaș Iosif de mai înainte. O aventură și dureroasă și scabroasă a distrus speranțele acestui om, care își pusese fericirea în brațele unei femei și în mîinile unui prieten — o aventură care ar putea fi criticată cu violență, mai ales azi, dacă în mijlocul ei n-ar fi pîruetat zăratecul Amor, un copil idiot și blond, împărțitor de flori și de multe triste murdării.

Iosif și-a pierdut într-o singură zi două reazime esențiale la oamenii sentimentali: soția și prietenul cel mai bun.

Temperamentul lui de jertfă l-a determinat pe bietul Iosif să-și adune sentimentele în singurătatea lui și să sufere pînă . . . ieri. Toate versurile lui, toate rîndurile lui, tot ce-a scris de la prăpastia vieții lui încoace, în fundul căreia doarme azi cu mîinile pe piept — era plin de o sevă amară, de dorul inexprimat dar risipit între cuvinte, al unui Canaan pierdut pentru todeauna.

Și poate că tristețea lui, deși eternă, nu s-ar fi arătat dacă prietenii nenorocirii lui n-ar fi fost atît de aproape de el, dacă nu s-ar fi exprimat în unele gesturi publice, în vecinătatea lui și dacă o copilă de cîțiva ani nu i-ar fi rămas ca un zălog prețios și groaznic al trecutului.

Moartea lui Iosif ne-a îndurerat nespus de mult. L-am întîlnit în ajun, posomorît și pare că mai singur decît întodeauna și cu o expresie în ochii lui, atît de concentrată, atît de depărtată, încît am evitat să-l salutăm, ca să nu i se turbure lumea ce începea să se însenineze în sufletul lui bun și devotat . . .

Ne doare moartea lui și, prin contrast cu ziua în care ne ajunse vestea ei, România își aduna tineretul pentru lupte, pentru o «sforțare istorică» nouă și mare — adică pentru ceea ce este potrivit apatiei literare și morții.

1913

II

Fără voie îți aduci aminte de marșul poetului: *La arme!* în jurul căruia s-a făcut atîta zgomot, mai ales după mobilizare. Deși scrise în timpul războiului balcanic și al agitației din țară, cînd materia ostășească devenea poezie și această poezie o modă sinceră, negreșit, și explicabilă, stihurile lui Iosif, odată mobilizarea decretată, avură pentru mulți o valoare profetică. Regimentele care străbăteau orașul cîntînd, sau încrucișat în ulița Bucureștilor, cu convoiul funebru și corpul scriitorului de versuri a fost scoborît în pămînt, pe cînd scînteiau săbiile pe tocilă.

Marșul lui Iosif era marșul României și al poporului românesc adunat sub steagurile cu vulturi ale țării. Dar Iosif era strein . . . El nu fusese cel puțin un cetățean al țării pentru care visase victoria, inferior în București chelnerului ce-i aducea cafeaua și «cetățeanului» dement și urlător din zilele electorale ca să-i recunoască dreptul de a se simți în țara lui, a căreia limbă o muncise cu o conștiință inteligentă și o măsură neobișnuită, Parlamentul a uzat trei ani întregi; primirea lui Iosif printre români, fiind votată de cameră în ziua de 5 aprilie 1910 și de senat în mai, anul acesta. În sfîrșit, după trei luni de la moarte, legea încetățenirii lui a fost promulgată foarte la timp. În cimitir se va putea adăuga inscripția cetățeniei acestui împămîntenit . . .

Comedia cetățeniei e plină de surprize. Românii lor li se acordă sau li se refuză pentru că nu sînt născuți în România. Streinilor li se refuză cetățenia pentru că sînt născuți în România. Streini și unii și alții.

Poetul Iosif a murit Strein. Printre voturile deputaților care au binevoit să-l recunoască, vom constata cu plăcere, că în urna Camerii s'a găsit și un vot « contra ».

Onorabilul reprezentant al națiunii poate că se înrudește cu alt onorabil parlamentar care a refuzat o pensie văduvei lui Caragiale, pe motiv că acest necunoscut fusese scriitor.

1913

ILARIE CHENDI

Ilarie Chendi a murit și el.

Hotărît, generația lor e osîndită să se stingă toată vremelnic, ucisă de morbul infam al Venerii. Cu prețul unei sărutări, culeasă la întîmplare, cumperi în puterea intelectuală și trupească a tinereții, violența devastatoare a creierului subtil și mănos.

Dar pentru ce trebuie să piară rîndul acestor băieți cu talent și pînă ce nu s'au produs întregi, nici cel puțin nu au trăit? . . .

Ieri a pierit Iosif, astăzi pleacă și Chendi. Moartea celui mai bun prieten al celui care s'a zis că n'avea niciun prieten — ceea ce în definitiv poate să fie o virtute într-un timp defavorabil dragostei și prieteniei — a impresionat atît de tumultuos pe Chendi, internat la Pantelimon, încît l'a îmbrîncit pe fereastra ospiciului afară, în glorioasa lumină a țării, unde pluteau depărtate rîndunelele. Sinuciderea acestui om dezorganizat de boală, isprăvește frumos o viață, printr-o revoltă de gigant.

Ne așteptăm ca mîine să ne mîhnească altă moarte de camarad, dacă nu de prieten, de vreme ce anul acesta ne-a și ucis mai mulți dintre înșii. A fost o generație ciudată aceasta, a înaintașilor noștri de un pas, care n'au cules decît poame putrede și amare pentru gustul lor delicat și aristocratic.

Situația literară de azi, cînd poți ajunge să scoți o revistă durabilă și să ți se tolereze chiar în presa

cotidiană oarecari preocupări de formă și limbă, se datorește acestor tineri osteniți prea de timpuriu și care n-au avut pentru ce să se ostenească. Noi câștigăm azi cu ce trăi, acolo unde aceștia se sleiau muncindu-se să nu moară. Fiește ușoară tragica țărână.

Pentru lauda lui Ilarie Chendi n-ajunge un articol, necum un necrolog. Cel mai afinat dintre ardeleni și cel mai artistic și mai nervos scriitor de critică în limba românească, pe care a căutat să o voluptifice, dacă se poate spune, în fiecare cuvânt, scris cu îngrijire, așezat simetric și elastic și rotund ca boabele de struguri tămâioși într-un ciorchin — cere o carte ca să vorbească de el, în pagini încete și cu croieli amănunțite, de floare.

Cei mai mulți, și din scriitori, au urât cu îndârjire și pe acest analist sarcastic și coroziv. Criticii profesioniști în special au avut să sufere în București usturimea aleasă a penii lui, în care sticlea o picătură de venin, deosebită frumusețe de smarald.

Dar ce importă ciuda lor netălmăduită față de un scriitor care rămîne, în pofida tuturor, cu câteva pagini, un clasic!

1913

II

Mă aduc aminte de o întâlnire cu Ilarie Chendi, pe Bulevard. Fusese un timp la Pantelimon și acul inteligenței lui părea să se îndrepte. Tratamentul dăduse rezultate.

În programul vieții bolnavului supravegheat fusese introdusă libertatea ieșirilor în oraș. Medicii obținuseră certitudinea că pensionarul lor începe să se folosească din nou de câteva noțiuni pierdute pînă atunci sau turburate. Așa, el putea să apuce trotuarul și să-l urmeze fără să se încurce în ghidul Bucureștilor și în trăsuri. Pasul, pervertit de influențele misterioase ale maladiei și trădător, recăpătă stabilitate. Prăbușit la picioarele idolului cel blestemat, Ilarie Chendi renăștea, sculîndu-se pe brînci.

Sufletul lui însă se tăvălea încă în țărîna adorațiunii. Poetul zburase ca un stol de muguri din lumina crengilor și rămînea singur muritorul, pustiu ca un copac de iarnă care s-a hotărît să umble, lemn uscat și noduros, prin opalul transparent al ceții, fără scop.

Cînd l-am zărit pe Bulevard, mi s-a părut că mi se părea. Mentalmente îmi făcusem definitiv socoteala și-i dădusem întâlnire lui Chendi într-o lume viitoare, în care el putea să devie prin condensare metafizică, o linie sau un punct. Îl văzui urmînd chenarul de arbori înșirați pe Bulevard. Era ca o izulie călare pe o umbră și ca o umbră ce descăle-

case. Era ca un om cu figură și numai cu figură, ca un Lazăr nou, înviat de un alt Mîntuitor, nu mai pe jumătate, și mirosind a ce se descompusese din ființa lui înmormîntată.

Îi ieșii înaintea cu o bucurie înfiorată. Mă recunoscut. Și cum îndrăzneam să-l întreb ceremonios: « Ce ai mai făcut? » el îmi răspunse: « Mă ascuns proprietăreasa umbrela. »

Înțelesei . . . Îl lăsa să-mi povestească romanul cu peripeții confuze și infinit de trist al umbrelei ascunse și regăsite.

Povestirea lui a durat cel puțin un sfert de oră.

Ilarie Chendi nu mai era din lumea noastră a celor care mișunam pe bulevarde. El și trecuse la universul curbelor și al punctelor unde visasem să-l reîntîlnesc.

Măam despărțit de el ca într-o nebuloză. Eram amîndoi halucinați și distrați, fiecare într-un fel deosebit. Și măam uitat după el, coborînd bulevardul spre Eforie și mi se mai pare că merge și astăzi . . .

S-a slujit un parastas de curînd pentru odihna neodihnitului scriitor. Au fost în biserică unde i s-a citit molitva veșnicului repaos, patru scriitori . . . Presa n-a adus prin nimic aminte numele lui Ilarie Chendi. Ea se ocupă cu o febrilitate canalie de intrigile culiselor politice și de valoarea infimelor personaje sociale. Și nu e de mirare: șefii presei actuale sînt samsarii, ofițerii în retragere fără vocație, cămătarii, foștii polițiști și profesioniștii șantajului.

Și s-ar fi găsit un mijloc, și cel mai omenesc, de aducere aminte în persoana familiei scriitorului. Murind, Ilarie Chendi a lăsat în 1913 o femeie și doi prunci, unul de trei ani și celălalt de un an și jumătate. Își închipuiește cineva că Academia Română, care îngrașe atîtea animale, de la domnul

Brătescu-Voinești pînă la domnul Bianu, căpcăuni uscățivi însă nesățioși, n-a acordat urmașilor lui Chendi, fost ani de zile bibliotecarul Academiei, decît « prin o concesie extraordinară » o pensie de o sută treizeci lei pe lună?

Un ins de semnalat atenției celor ce mai gîndesc și se emoționează, este doctorul Antipa. Acest mormoloc a fost în timpul ocupației un fel de sfert de ministru, un așa-zis girant, figurant de guvern, care avea voie să stea drept și să nu sufle în fața unui *feldwebel* german, ca să-și salveze autoritatea și prestigiul maimuțărind pe Cezarul omnipotent și crud față de funcționarii subalterni. Văduva lui Ilarie Chendi intrase în serviciul Ministerului de Domenii, ca să-și crească copiii; carica tura ministerială a girantului i-a redus leafa la o sută de lei pe lună! Intervenii atunci domnul Stere pe lîngă rînza satisfăcută a girantului, cu rugămîntea să se aibă în vedere calitatea funcționarei și sarcinile ei. Odiosul broscoci cheamă pe doamna Chendi în biroul său și își plătește luxul unui succes de regent *in partibus*, copleșind-o cu greutatea puterilor lui în Stat. Brutal, vanitos, impertinent, și cîrn girantul, degenerat, fetus coșat din pîntec, îi vorbește ca un generalisim:

— Doamnă, nu mă impresionează nici dacă vei masă împotriva mea un pluton de intervenții.

Iată ce li se rezervă tuturor scriitorilor români, tolerați în timpul vieții și umiliți în posteritate — afară, bineînțeles, de nulitățile prea patente și de obscurozitățile obsedante. Ilarie Chendi nu a flatat stupiditatea și impotență nimănuia dintre puterici. O secătură academică fixează copiilor o poromană, dăruiată cu frazeologie. O stîrpicură crăcnată, care și-a creat un titlu de savant în distrugerea crapilor din Dunăre, face, fonf, pe viteazul cu văduva săracă a unui scriitor sărman.

Toți veți trece pe-acolo, poeți și prozatori, toți cîți consimțiți la sacrificiul de-a crea o limbă pentru oratoria parlamentară, pergamente de civilizație miniștrilor fără idei și merite și nimic pentru voi.

Cîtă vreme nu se vor aduna scriitorii într-un sindicat profesional, hotărîți să-și facă din el o armă de atac și un instrument de muncă și solidaritate, copiii lui Ilarie Chendi vor muri de foame și de frig.

1920

MARC A. JEANJAQUET

Încă o cruce, încă un necrolog. Dar acest mormînt deasupra căruia lăsăm să cadă cuvintele noastre de întristare, e depărtat și strein.

Dintre creștetele albe ale Alpilor și vîrfurile Jurei, care slujesc de tumul lui Jeanjaquet, culcat acum și adormit pe piatră, se ridică imaginea mormîntului, în acelaș timp cu imaginea țării helvete, albastră în lacurile ei și trandafirie pe rîpi.

Poate că de Jeanjaquet, care a trăit printre noi mai mulți ani de-a rîndul; care ne-a iubit țara dar n-a prea fost cunoscut în afară de lumea pictorilor și scriitorilor—publicul cel mare nici n-a avut de știre.

Era un băiat blond, înalt, bine desinat, cu privirea senină a liniștitelor ape din patria lui; o figură jumătate galică și jumătate germană nordică; un sentimental și un romantic predispus la cea infinită reverie dulce și pasivă care e în acelaș timp și un simptom de vremelnică despărțire de fața aspră și violentă a pămîntului, stropit cu sînge, tăiat și spart cu fierul.

Pletele lui, care-i încadrau obrajii și figura delicată ca într-un portret din vremea perucilor și a conteselor gingașe — spuneau numai decît în jurul căror preocupări se învîrtesc gîndurile diafane ale tînărului din drum. Subt bereta lui de catifea, Jeanjaquet părea că sosește dintr-o excursie subt Pirinei, ca să plece din București mai departe, cine știe unde, în Mexico sau Groenlanda.

În suflet, tânărul neuchâtelez, era poet și iremediabil poet. În București, el a fost gazetar, colaborator asiduu, dacă nu e prea puțin pentru munca lui de la ziarul conservator-democrat *La Roumanie*.

Din Elveția l-a adus în țară doamna Elena Văcărescu, căreia credem că într-un moment greu al vieții lui, plină de nemulțumiri și accidente, Jeanjaquet i-a adresat o rugămintă și dovezile talentului său literar. Subdirector al liceului francez din Constanța, după ce fusese profesor la Neuchâtel, unde în timpurile grele cu care a avut să lupte, acest etern nemulțumit a fost și ceasornicar, ca tatăl său și ca Jean-Jacques Rousseau, și la un moment dat și jandarm.

Acum vreo trei ani de zile, ziarele din București primiră fiecare câte o cartă poștală de la Constanța. iscalită: Jeanjaquet. Într-un moment de lirism excesiv, sau împins de dorul de țară, care la unii elvețieni ia proporții uriașe și se manifestează prin sinucidere sau fugă, îndată ce doina lor națională e cîntată, din întâmplare, în streinătate — Jeanjaquet s-a aruncat în Marea Neagră, fără să uite, totuș, să-și facă preparativele și să previe ziarele că a murit. E de prisos să spunem că «moartea» tânărului poet din Neuchâtel, înecat la Constanța, a fost, atunci, lipsită de gravitate și s-a mărginit, din fericire, la o simplă baie, în definitiv delicioasă. Înneatul cunoștea arta înotului la perfecție.

Fertilitatea ziaristică a lui Jeanjaquet a mers alături cu activitatea lui literară de poet, de prozator, de critic de artă.

Poezia lui o cunoaștem prea puțin ca să ne putem rosti asupra ei; proza lui nici mai cunoscută; din articolele publicate în *La Roumanie*, la deschiderea expozițiilor de pictură, și din foiletoanele lui asupra scriitorilor români în limba franceză, destul de numeroși. E primul care a între-

prins publicarea acestor «*Contributions*» la istoria literaturii franceze din România.

Jeanjaquet a fost însă apreciat ca poet în streinătate și câteva modele despre calitățile lui lirice figurează prin antologii.

Ceea ce am cunoscut mai ales din acest helvet, care se trage dintr-o foarte veche familie swițerană, o familie cu importanța și greutatea ei în politica micului canton, unde predominau numele a trei singure familii; ceea ce nesa fost mai la îndemână din Jeanjaquet — este omul, foarte simpatic, de o fermecătoare naivitate copilărească, todeauna necăjit și todeauna gata să-i treacă furia și necazul, după o vorbă bună, după o strângere de mînă prietenească, după o sticlă de bere și câteva țigări consumate la aceeaș masă.

Acest Marc Jeanjaquet sîntem mîhniți că s-a pierdut pentru todeauna și pentru toți.

CEZAR BOLIAC

Ziaristul are asemănător cu actorul caracterul fugitiv și instantaneu al artei sale, dacă se poate spune, dacă scrisul ziaristului este într-adevăr o artă, cum credem noi. Ceea ce rămâne dintr-un actor e numele lui comentat în ziare și ceea ce rămâne din munca ziaristului este ziarul acesta care a înregistrat numele actorilor, adică nimic.

Viața unui ziar poate atinge veacuri; nuși mai puțin adevărat că viața unui număr de ziar durează cât existența unei efemere, ale căreia aripi au atâtea analogii cu hîrtia. Douăzeci și patru de ore. Ziarul necitit la timp, în ziua lui, a murit, foaia se pierde și păstrînd-o este ca și cum ai arunca-o, ochiul nu mai e atras de un jurnal peste care a trecut lumina soarelui o singură dată. Căci foii vechi i se preferă cartea din bibliotecă.

Ziarul joacă totuși un rol în viață; apariția tot mai numeroasă și mai diversă, și cu atît mai utilă, a ziarelor, este astăzi indispensabilă. Bine sau rău, politica se face de ziare, și chiar dacă ziarele ar fi în genere, rele, folosesc. Să se suprimă ziarele, nu le poți înlocui cu nimic. Să li se suprimă libertatea diversității și-i va lipsi ceva important publicului politic sau nepolitic. Evident că în majoritatea cazurilor ziarismul e o profesie. Aceasta interesează pentru registrul pe care-l ține de faptele întîmplate într-o zi. Dar este și un ziarism de idei, de ideal, un ziarism supărător, pătimaș ca și poli-

tica însăși care știe să transforme minunat pe oamenii ei și să-i consume în cîtiva ani de zile și pe cei mai bine chemați să înfăptuiască un ideal.

Cezar Boliac este sărbătorit după un veac de la naștere, a fost un idealist, un ziarist cum nu mai sînt prea mulți, astăzi cînd urmașii lui, mai practici și mai pozitivi sînt în bună parte niște excelenți pipăitori de bancnote. Pentru cugetarea lui, acest om cu privirea cruntă, a fost izgonit din țară și a avut să guste înstrăinarea silită, cea mai grea pentru un luptător național și care-i pentru bărbații de idei o consacrare.

Ziaristii contemporani au de sărbătorit în Boliac un precursor și un exemplu. Dacă ziarele lui s-au numit numai *Trompeta Carpaților* și *Buciumul* într-un timp cînd dominau concepțiile auditive, Cezar Boliac a fost în schimb și de fapt, un mare precursor, și el merită să-și aibă portretul în odaia de lucru a tuturor gazetarilor asigurați în libertatea scrisului lor de jertfa predecesorilor, care nu trebuiesc nicicum uitați.

Trebuie repetat un singur lucru, că scriitorii cu autoritate simt prea puțin necesitatea legăturilor cu trecutul revoluționar al țării și că nu s-au grăbit să facă din centenarul lui Boliac o sărbătoare a libertății de gîndire românești.

FELIBRUL

Cînd pentru întiaș dată l-am auzit, numele de vînt al lui Mistral mi s-a părut în copilărie, a fi de fluture sau de floare. Și a fost mai mult. Mistral: un poet. Poezia lui îi mișună, ca și numele, de mii de limpezimi. Sufletul acestui antic, modern e ca o pînză albă ce o fi fost așternută peste noapte, deasupra ierbii cu miros suav, brobonată de rouă.

Despre Mistral, unul din patriarhii Mediteranei franceze și latine, se poate spune că s-a stins, întrebuintînd imagini de amurg și stele în apus, și de glasuri depărtate pe cîmpie toridă. Numai în orașe oamenii mor și moartea evocă ignobilul cadavru. Pe cîmpie, unde lumina moare în ape și rozele se desfoaie în mireasmă, moartea se înfățișează ca un rit al pămîntului, discret. Moartea lui Mistral încheie ca un ceas de seară strălucirea unei vieți, care a fost, în gingașul ei optimism, o necurmată zi de mai.

În sud, unde plantele cresc cu o încredere în destinele anului religioasă; unde parfumul se exagerază și ramurile, încărcate de frunze uleioase de ceară, par de cristal, veacul lui Mistral a putut impetuos să străbată tinerețea, liniștit maturitatea, și să se așeze, bătrîn, pe stela marmurei lui albe.

Totuș «midiul» are cuvînt să fie trist că felibrul lui cel mai mare, nu mai privește din țărături Provansa și că pulberea romană nu se mai poate așeza, de aur, pe umerii de pelerin ai poetului, la

Avignon și Arles . . . Mistral era ca un strămoș al lumii vesele și focoase din miazăzi.

Se știe că Mistral a rămas întodeauna credincios pămîntului din care s-a ridicat și, în loc să urmeze pilda mai a tuturor scriitorilor însetați după Mecca scatologică a orașelor capitale, a repudiat Parisul și a știut să-l cucerească dintr-un cătun. Numai cu greutate se poate geniul împrieteni cu cetatea, superficială, artificială, și zgomotoasă, de un zgomot tragic și mizerabil; și în dragoste și în ideal și în muncă.

Mistral și-a trăit viața laolaltă cu natura, în rînd cu soarele, cu grîul, cu fructele, cu vitele și cu Dumnezeu.

El a putut să guste toată viața timpul și majestoasa lui lărgime. El a putut să urmărească alunecarea lentă a umbrei, să asculte cîntecul subtil al tăcerii, să deosibească azurul, să cugete mult la toate lucrurile esențiale, înlocuite în oraș cu *cafés chantant*, cu teatrul, cu boxul, cu opereta și jocul politic. El a putut să-și întărească înafară de carte, care spune puțin, convingerile fericite și să ia orientarea cerească mare, a muntelui, a pădurii, a mării.

Mistral, în sudul Franței are un tovarăș de celebritate în celălalt patriarh al geniului francez, învățătorul Fabre. Dacă el a scris *Mireille*, *Calendal*, *Insulile de Aur*, celălalt a întocmit în ignoranța universală, ascuns ca una din viețuitoarele pe care le-a studiat, jignit de larmă și descurajat de elogii, cele zece volume monumentale despre insecte, o poemă vastă și ciudat documentată a vieții.

Țăranul din Maillane a plecat: săteanul din Sèrignan a rămas. El își va mai aprinde luleaua de cîteva ori, măsurînd cerul, și poate că va mai apuca să scrie o carte pentru învățătura sufletului omenesc, orgolios și deșert.

Și gândul lui, însoțind trupul glorios al celui mai vîrstnic dintre cîntăreți, către tumul, a fost cea mai frumoasă laudă ce va fi fost adusă în susurul grierilor din clopotele de sticlă, nemuritorului Mistral.

1914

MIHAI CODREANU

E numele unui poet. Sîntem siliți să o spunem căci publicul cunoaște poeți mai celebri, pe domnul Cincinat Pavelescu, pe domnul Victor Eftimiu, și alții . . . Mihai Codreanu e prea puțin cunoscut. El e discret ca un suiș de munte și ascuns ca o candelă de aur. Și stă la Iași, ca biserica « Trei Ierarhi », credincios cu stăruința pămîntului de născare, ca « Sfîntul Mormînt » Palestinei.

Noi nu ne putem gândi la poetul Codreanu fără o bruscă tresărire a sufletului, din adînc. Pentru că s'a tîrît cu pasiune și iscodire prin fundul învăluit cu flori al lumii, pentru că l'a neliniștit curiozitatea omului cu geniul mărginit și adeseori dintr'un cer în celălalt s'a zvîrlit, mînjindu-se cu stele, ca o panteră prinsă în colivia splendidă și strîmtă a universului nostru, natura făcu un farmec, și într-o mare zi de dumnezeiască arșiță, cînd poetul căuta mai înflăcărat rostogolirea soarelui în violenta lui lumină, i'a fulgerat ochii și i'a închis.

Și de atunci încoace, poetul Codreanu, în care pare deghizat pentru fragilitatea timpului și a împrejurării, un demon miraculos, privește viața pe dinlăuntru și cu pipăitul . . . Din tot ce a fost, lui i'a rămas fantoma substanțială și nicio mîhnire. El viețuiește în tragica singurătate a ideii pure, și sufletul lui a crescut în miez ca un stup, în care coloniile nevăzute de albine aduc din ceruri smirnă,

tămâie și parfum. Pentru poet e o consacrare. Doi artiști de ai noștri sînt astăzi prizonierii vieții și ai eternității. Unul, e pictorul Luchian. Celălalt, Codreanu.

Mihai Codreanu și-a tipărit poeziile, *Statui*, într-un volum. Poemele lui Codreanu sînt sonete. Acestei forme convenționale, a cîntecului, care nici el, e drept, nu trece peste șapte coarde, poetul și-a supus inspirația ca unei dogme. Și el a putut să dea limbii românești în dar, cele mai lapidare stihuri ce s-au scris, și ar trebui să spunem: ce s-au cioplit.

Materia poetică a maestrului Codreanu nu s-a pusă niciunui suspin omenesc de rînd și-i pură și incoruptibilă ca diamantul. O asprime aristocratică și religiozitatea cuvîntului scris. Versul, evident, e lucrat cu o atenție sacră. Codreanu n-a scris niciodată pentru presă, el a scris pentru artă, indiferent la tot ce-i omenesc în afară, și disprețuitor de mijloacele lesnicioase mulțumită cărora oricine poate fi citibil.

Ceea ce noi cinstim mai presus de orice haruri la Mihai Codreanu e ceea ce lipsește mai tuturor scriitorilor de azi și ceea ce s-a convenit să se numească stil. A căuta drumul indirect ce duce la o idee, a cumpăni cuvintele într-un oarecare fel, a sprijini fraza undeva, a da loc în gîndire acelei obscurități totuș care, îmbelșugată de intuiții numeroase, circulă prin univers, a nu ceda emoției vulgare și a valorifica pe un plan înalt și abstract toate noțiunile și impresiile — și multe alte lucruri mai mărunte și mai mari ale imponderabilului artistic sînt de resortul unui stilist. Neapărat că stilul vine cu scriitorul, dar e un stil al stilului care-i al scriitorului de rasă și stilul acesta e poetul Codreanu.

Sînt castele în adîncimea Galiei păduroase, de cîteva veacuri. O grilă de fier înaltă însingurează

parcul și castelul, cu arme pe frontispiciu. Insul modern a legat intrarea cu clădirea printr-o sonerie, care răspunde, zgomotoasă în interiorul vecilor din castel. Nu-i mai turbura. Domnul Dubois e la Paris.

Ne pare rău că trebuie să ieșim din arhitectura tăcerii și să scoatem pentru poetul Codreanu aceste chiote de laudă stridentă.

1914

POMPILIU ELIADE

Te-ai întrebat de ce folos i-au putut fi atâtea titluri și demnități mortului, care ieri, trecea prin fața « Terasii » într-un car purtat la pas de niște cai cu mască și deghizați ca niște mușchetari. Căci titlurile și distincțiile au fost departe să-i lipsească acestui profesor muncitor ca o batoză și înțărcat de orice bucurie. Cineva spunea scoțându-și părul: « Săracul Eliade, a fost un nenorocit! »

E adevărat. Și-i adevărat că unii oameni se nasc pentru nenorocire exclusiv, ca dropia pentru a fi împușcată. Succesele lor și cele mai neînsemnate sînt făcute ca să scoată și mai violent în relief, apriga lipsă de noroc, pe care par să o acopere superficial. Cele mai frumoase zile ale unora sînt ca niște vitrine luminoase în care strălucește mai puternic inevitabila lor deșertăciune.

Toată lumea recunoaște ca o măsură morală, străduințele uriașe prin care Pompiliu Eliade s-a ridicat și, într-o proză cu atît mai sărăcuță cu cît pornește dintr-un suflet întristat fără căldură, domnul profesor Gh. Adamescu vorbește la rîndul său prin *Românul* de această muncă a normalității de la Paris. Afară de pergamentele universitare de rigoare, din neîncetată sîrguință a lui Pompiliu Eliade au ieșit și cîteva volume franțuzești.

În bibliografia revistelor pariziene, ele au figurat printre altele multe. E toată opera lui, nu putem

preciza calificativul, istorică, literară, critică? Eliade fusese silit să nu se prea califice nici singur.

Evident, el a fost un admirabil elev de liceu, semn din cele mai rele. Și, desigur, și un extraordinar normalian, ceea ce-i și mai rău. Elevul precoce, sîrguitor, premiul întâi, băiatul adorat de părinți, luat pildă în familie, privit cu respect — ce situație tristă! Copilul care nu se joacă și nu fuge de la școală, care nu uită niciodată de carte, care învață de zece, care nu dă ghionți și care nu înjură, copilul moderat, copilul model, băiatul fetiță, cel mai cuminte și mai dureros simpatic!

Viața acestor copii se schițează numaidecît. Ei vor cunoaște multe lucruri citite și vor fi niște molii eterne ale hîrtiei. Nicio nebunie, nicio revoltă, nicio patimă, viața molcomă uniformă, ștearsă și posteritate idem.

Pompiliu Eliade ar fi fost un om mare în felul lui. Nenorocirea lui intelectuală se pregătea însă în acelaș timp ce se pregătea el însuși pentru carieră. O epocă nu poate încâpea mai mulți oameni de acelaș sens, decît la acelaș nivel. Eliade Pompiliu ar fi putut străluci în acelaș timp cu Ionescu Gion, cu G. Dem. Theodorescu, cu domnul Gh. Adamescu și chiar cu Tocilescu și putea forma cu dînșii o constelație culturală armonică. Personalitatea domnului Iorga trebuia să-l reducă la neant. Alături cu acest savant al acelorași cunoștințe Eliade a trebuit din prima zi, cînd, nou și titrat, a venit să vorbească încrezător și sigur, să cedeze definitiv!

Un suspin adînc răsturnă tot restul nefericitului defunct.

Domnul Iorga era un impetuos, un pasionat, un om de riscuri, de jertfe, o nevroză. Pompiliu Eliade se retrase și suferi să joace rolul accesoriu pe care l-a jucat, sub porunca împrejurărilor, nestăpînite de titulari și dorințe.

Apoi, moartea lui se întâmplă să fie și dînsa obscură, moartea lui vine în niște zile cînd un singur om în largul României nu se gîndește la moarte, în niște zile de luptă crîncenă pentru viață, pentru viața unui neam întreg, în niște zile cînd cei morți sînt duși cu grabă la groapă și uitați. Cortegiul străbătu Bucureștii în alegerile pentru constituantă.

Și ca o supremă tristețe pentru cei mișcați de moartea lui Pompiliu Eliade, carul funebru s-a încrucișat pe Calea Victoriei cu trăsurile multicolore ce se întorceau de la « Bătaia de flori ». Și florile ce din cînd în cînd erau aruncate din automobilele zgomotoase peste trecători, păreau zmulse din coroanele grele, stropite cu lacrimi și înfășurate în panglici de doliu.

1914

CEI DE AZI

La ședința de duminică a Societății Scriitorilor Români — demisie de comitet, alegere de nou comitet, acte îndeplinite sau proiectate — au participat scriitori mai numeroși decît în trecut, vreo patruzeci la număr și necunoscuți ședințelor de pînă acum, unii veniți din depărtare, în locul celor localnici, absenți.

Figuri noi, ca într-o sală de teatru, care în genere nu amînteau mai defel tipul de pînă acum zece ani al literatului. Vechea chică a dispărut sub foarfeca bărbierului, ca la popi, și odată cu părul vulvoi și cît mai nescărmănat, aspectul de poză și descurajare sub care se prezintă scriitorul, de fapt sau numai în icre. Romantismul unui Delavrancea, lînos ca un berbec și visător ca un tenor îndrăgostit, mantaua cu pelerină, chiar și pălăria luntre, toate au dispărut. Scriitorii se prezintă ca niște domni decenti din burghezie și s-au lepădat aproape cu desăvîrșire și de singurul pitoresc ce mai rămînea, ici și colo, unghia funebră și patina grasă a pielii, moderat scaldată. Croiala hainelor, mustața, gulerul, manșeta, au civilitatea îngrijită a funcționarilor de Bancă și a judecătorilor ajutori. O întrunire de scriitori tăcută nu s-ar deosebi de o conferință de ingineri care tac, prin nimic.

Între alți membrii provinciali este învățătorul Ciocîrlan, scriitorul cîtorva schițe hrănite cu imaginile pămîntului țărănesc. Dispărut de cîțiva ani

din literatură, din literatura de presă, mercantilă, aceea care ține numele scriitorilor la suprafața ușoară a vieții literare, așa-zisă, bucureștenească, el și-a făcut din Abecedar un instrument de cultură și din profesie un apostolat.

Înfățișarea energică și abruptă a dascălului Ciocîrlan, contrastează, bronzată sub arșița Moldovei, de unde vine plin de țărână și de lumină, ca un fluture sau ca un lup, cu chipurile anemico-bibliofile ale literatorilor mărginiți de patru părți unei odăi. Capul lui, acoperit cu scufia unui păr mărunț, retezat, țărănește, la jumătatea frunții, face impresia unui lacăt mare, cu gura de fier. Măinile lui nu sînt moi și lăptoase, și în speranța lui nu s-a descompus niciun resort. De aceea vorbirea îi e caldă și un farmec trece prin cuvintele lui, aruncate ca niște lăpeți de pământ, de aci din coace, alături.

Ciocîrlan ne aduce aminte de omul primitiv, onest și naiv, primitiv de orice sămînță, cu germinul viu, jertfitor de sineș pentru toți, idealist pînă la nebunie și în veșnică însuflețire de flăcău iubet.

Ne preocupă prea puțin cît geniu a binevoit să puie destinul în acest dascăl sătesc, mai mult, mai puțin ori nicidecît. Noi l-am privit cu plăcerea cu care contempli arborii neîncetat fertili: în fructe și în desime de frunză. Noi am năzui să vedem de-a lungul drumurilor țării numai asemenea copaci adînci. Timpul nostru am dori să fie un timp de încredere, de nădejde, de visuri și de așțare. Scriitorii noștri am dori să fie cuptoare de oțel. Scrisul lor noi l-am visa puternic alături de o personalitate vie și hotărîtă. Au plîns de la Doină pînă la Eminescu și mai încoace toate coardele noastre, și s-au sfărîmat, și toate energiile noastre veștede s-au așternut ca o catifea cu reflexele moarte întru întîmpinarea melancoliilor nocturne,

cu picioarele de fildeș rece. Rafinamentul cerebral care pune surdină țipătului de veselie vulgară dar și entuziasmul tuturor bucuriilor și victoriilor făgăduite (și la nevoie zmulse cu violență) norodului nostru trist pînă ieri.

1914

EMIL GİRLEANU

Emil Gîrleanu, pe vremuri Emilgar, ne dă o dată mai mult prilejul să deplîngem scurta durată a unei vieți de scriitor român, pe lângă care scurttimea vieții omenești normale pare un fel de veac. Scriitorul nostru nu apucă să-și trăiască bine începutul unei reputații oarecare și dispare subit. Rînd pe rînd au căzut tinerii muzelor noastre, mulți și din cei mai destoinici.

Gîrleanu, care și-a sleit alaltăieri zilele, la Cîmpulung, a dus viața mai a tuturor acestor morți vremelnici și de cîteva ori mai tragică decît a multora dintre dînșii. El n-a gustat din bucuria vieții, neîncetat peregrin, trist, slab ca un Christ și cu o flacără, s-ar fi zis, în ochi, de pui de vultur, speriată. Expresia figurii lui părea să mărturisească tuturor spaima ce i-a dat-o imaginea de luptă și de mișcare intensă a lumii care trăia ca și el și murea așîderi la suprafața planetei.

Trecerea inconsistentă a scriitorilor noștri prin acest spațiu de vastă lumină în care sticlește Caraimanul și se leagănă apele, eterne, pe noi întodeauna ne-a mirat. Regula aceasta care ucide tot ce este tînăr ne impresionează. Cînd vocea inspirației dobîndește un accent mai puternic, cînd sufletul e mai bine pregătît pentru abordarea gîndurilor mari, atunci exact dispar amîndouă, nu se știe de ce. Nu se știe de ce. . .

Morții aceștia, față de care natura simte o indiferență trivială, par a fi fost trădați de un

viscer sau otrăviți de vre un virus. Și nu-i numai o ironie de medicină curativă. De fapt, ei s-au lăsat clipă de clipă, zi cu zi, pradă invaziei întunericului din pămînt, intrat într-înșii în forma unui ultramicroscopic vorace și au succumbat de-a binelea prevestirilor unui diagnostic stabilit cu zece ani mai devreme. Indiferență, indiferență și la ei. Ceea ce revine la a zice că i-a ucis sufletul lor înaintea morbului cu nume greco-chinez. Înainte de a fi fost bolnavi ei au fost osteniți, și cine ostenește prea devreme pare să consimtă la dispariția lui.

Scriitorul român e subț unele raporturi un primitiv și subț toate la un loc un descurajat. El n-a putut să primească educația de energie și de nestrămutare a omului occidental, viu la minte și la suflet dîrz. Societatea din jurul lui, amestec de ușurătate și de provizoriu, n-are cu indivizii ei nicio solidaritate. Pe el nici învățătorul, nici preotul, nici prietenii, nici femeia și nici părinții n-au știut să-l împuternicească. Izolat, el a rămas izolat și trist. Cu cîtă ardoare trebuie să cerem artiștilor tineri, atitudine bravă a inamicului social!

Bietul Gîrleanu! Moartea lui ne face să suferim. Suferința vremelniceii lui și suferința pentru starea lui de hidoasă sărăcie la moarte, cînd înmormîntarea trebuie cerșită de la Stat. După ce nu ne-am știut trăi viața, nici să murim noi nu sîntem în stare să știm.

Bietul Gîrleanu! Suferința noastră se prelungește și cu amintirea loviturilor, pe care, în avîntul unui prea mare și orbitor entuziasm artistic, i le-am dat acum cîteva ani. Pentru ce ești silit să te lupți cu oamenii muritori?

Bietul Gîrleanu! Lacrima noastră secretă pentru dînsul e sinceră și prietenească.

MIRCEA DEMETRIAD

Un peizaj ca la înmormântarea lui Caragiale. Bulevardul, statuile, piețele, universitatea și ploaia, ploaia mărunță peste toate. Convoiul se strecoară prin obscuritatea cerului lăsat pînă jos, și tîrît de-a lungul asfaltului murdar ca o draperie.

Mircea Demetriad are înmormântarea lui. Cine ar fi crezut? Ne uităm cu băgare de seamă ca să se ridice capacul cutiei lungi dinlăuntru geamurilor carului negru, și să zărim în crăpătura lui ochiul amuzat al celui mai vesel și mai tineresc confrate. Această surpriză nu s-a făcut nici în fața Teatrului Național, unde în lipsa unui reprezentant oficial și a unui discurs pentru autorul dramatic jucat pe scena lui, au salutat vizitii de automobile și s-au ridicat să-l petreacă din ochi, pe capră, eunucii.

Iată resturile lui Fialkowski, în vitrina unui cinematograf. Iată « Terasa ». Două sute de metri înapoi: cafeneaua lui Kubler. Între episcopie și bulevard a fost cuprinsă toată sfera de evoluție a lui Mircea Demetriad, care îndreptînduși viața după activitatea stelelor, răsărea odată cu lumina felinarelor și asfințea odată cu ele, între Calea Moșilor și a Victoriei, înconjurat de prieteni.

Ca și domnul Macedonski, de care l-a legat trecutul eroic al *Literatorului*, academie liberă de

poetă cu mai multă sau mai puțină chemare, dar cu o egală rivină pentru gîndurile frumoase și sentimentele alese, Demetriad a preferat întodeauna tinerețea, camaraderia entuziastă a debutanților, doritori de o îndrumare, îndrăgostiți de artă, suflete încă pure și în stare de un devotament pentru idei. Desigur că această nevoie de multiplicare, este într-un fel, și comparativ cu singurătatea, mai spornică și mai adîncitoare pentru artiști, o slăbiciune și o școală de necurmă deziluzii și amărăciune. Dar Demetriad avea atîtea veselie, atîta putere nesleită de-a da lucrurilor și oamenilor o înfățișare caricaturală și hazlie, încît necazurile ce-i veneau de la ele și durerile ce le moșteneau din contactul cu ei, se găseau copleșite. La masa lui din cafenea, în colțul lui retras, o vervă deosebit de glumeață juca de cu seară pînă-n zori, timpul trecea ușurel și plăcut — și odată cu el viața, viața lui Mircea și-a prietenilor lui.

Ce s-a putut într-adevăr alege din această viață închinată rafinamentului de civilizație? Multe scrieri, fără îndoială, o operă numeroasă, dar puțin definitivă. Poeziile lui Mircea Demetriad n-au, ca versurile clasice ale prietenului său Macedonski, acel accent de vecie, care face din opera acestuia un monument de tragedie. Ele par provizorii cu conștiință. Scriitorul Demetriad ne face permanent impresia că versurile pe care le-a dat ieri la tipar ca să apară astăzi, s-a gîndit, despărțindu-se de manuscrisul lui, că trebuiesc revăzute și complexitate. Acest filozof amabil, știa să ironizeze chiar preocuparea lui fundamentală și să nu sacrifice o seară de plăceri publice muncii celei mai aride. De aceea poate că istoria literară, așezîndu-l între Bonifaciu Florescu, și arhitectul Ciocîrlan ca într-o atmosferă, se va rosti asupra acestui excelent și savuros om de litere, adăpat la cele mai suculente

izvoare estetice și literare, ca despre un amator aristocrat, dotat din belșug.

Dar toate acestea n-au poate nicio însemnătate. Mircea Demetriad, un parizian de București, a murit. Și tot ce poate fi mai trist în ziua de toamnă și de ploaie mărunță, prin care convoiul lui de moarte a trecut către cimitir, fără nicio coroană a Societății Scriitorilor Români agățată de car. Și, ciudată ironie în schimb, cu o coroană a doctorului în medicină care l-a « căutat ». Pe panglica de mătase se putea citi: « Lui Mircea Demetriade, medicul recunoscător » . . .

1914

D. ANGHEL

Literatura noastră are tot mai multă nevoie de un cronicar cu mâna permanent în zăbranic, și scriitorul este redus în ultimile vremuri, tinere și noi, la rolul meschin de cioclu și de jăluitor.

Pe când bătrînii au apucat anotimpul de bumbac și lînă al vârstei și, tricotați pînă la urechi, pășesc liniștiți sub văzduhul trist și sub umbrela groasă, ca niște negustori cu firmă veche, cunoscută, cei tineri fac pe cocorii și supuși unui sezon artistic, fragil și scurt, se duc, unii prin ceruri și alții cu aripile moi ca o jupă, pe ploaie, la fața pămîntului de noroi.

Cine poate să spuie dacă Anghel a trecut în spațiu prin turlele vieții cele mai înalte sau prin fereastra cea mai de jos? Rănit și bolnav, a fost găsit în obscuritatea bisericii, prunc plăpînd și strivit în ușile de fier. Cîteva zile, el s-a mai zvîrlit în sîngele lui, pe lespezi, cu degetele rupte, cu pieptul sfărîmat.

Ne-am adus aminte, la moarte, de poet, care ne-a fost un adversar, și, într-un fel, un prieten. Ne-am adus aminte de chipul cum ne primise în republica literară, nedumerit, supărat ca un străbun și excitat ca un juvenil.

Ne-am adus aminte că ne cunoscusem și că ne-am despărțit.

În capul de arab urît al lui Anghel stagna privirea vastă, candidă și profundă a unui cerb cu coroanele încurcate în aer, dar cu copita, delicată,

așezată în trotuar. . . Surâsul lui era subtil și lin, într-o figură ca bronzul, de-o vechime primitivă. . . Numai neastâmpăr, nerăbdare și dogoare de rug, el trebuie să fi trăit zile de zeci de ori mai lungi decât realitatea, și suferințe de mii de ori mai crâncene decât obiștește.

El putea să discute totul, liniștit: suporta contradicția cu o minte pregătită de reflecție și lectură. Îndată ce imaginea femeii, iubită cu exces, frământată dintr-o carne solemnă debordantă și copleșitoare, făcea obiectul unei nemulțumiri, unei aluzii, Anghel se ridica, se arunca impetuos, își făcea din orișicine un vrăjmaș, provoca și pe Joe, care putea să-l puie în lanțuri și să-l culce, sub greutatea veșnică a fierului dumnezeesc, pe o stâncă furtunoasă, de pustie.

Atunci el știa să renunțe la toată bucuria naturii lui, făcută să strălucească și să se mistuie în lumină, putea să rupă o prietenie, să renege un trecut, putea să pară excentric și posedat. Tremurul, durerea lui, geamătul surd pe care-l scotea ființa lui încolțită de ură și ațîțată de păreri de rău, trebuiau văzute la lucru.

Și, de fapt, apărându-și femeia și instinctul, el avea și sarcina tragică de-a păzi osemintele așezate în sufletul său, ale unui fost tovarăș, care se mai mișca. . . Spada lui, neconținut întinsă, bănuind umbra, suspectînd tăcerea, avea să apere în femeia scumpă și tortura unui prieten, ucis de sărutarea lui predestinată și veninoasă, ca sărutarea celui ce iubește fără de minciună.

Doi ani întregi trecură între antagoniști. . . Îi întâlneam uneori și am fi voit să-l întrebăm: unde te duci? Fața lui era atît de muncită, mîhnirea lui pentru trecut atît fără de scăpare, încît ne simțeam chemați către infernul lui, deopotrivă de osîndit și de burghezi și de artiști, către suferința lui secretă — și datorită cu o mîngîiere.

Și totuși, într-o seară, nu prea de mult, Anghel puse capăt anilor, trecuți fără lămurire. Silit de o împrejurare, el veni să bată în ușa noastră. Răzimat de un prieten, un om discret și înțelept, el înainta în lungul vestibul cu precauțiunea unui luptător ostenit, care și păzește talpa de pămînt. Subt culoarea lui neutră simțirăm o paliditate extremă. Sufletul lui se zărea ca o frunză, abia animată încă de copac. Anghel crezuse că lovește în ușa unui inamic; el întîlni un tovarăș adevărat, care s-a căznit să-i previe sentimentul de umilință.

Asigurat, el s-a așezat și aprinse cu greutate o țigară. Ființa lui palpita ca o pasăre prigonică. Prietenește, l-am prins în brațe. Simțirăm crescînd repede, ca o furtună de sentimente ce trebuia să se spargă, o dragoste bună, de frate. Prin ochii lui concentrați trecu o lumină lenevoasă de conșimțitoare blîndețe. Puturăm vorbi și puturăm întemeia o situație care sfirși prin dispariția lui. . .

Anghel, cel care contestase cu violență pe ațîția, care insultase prin scris femeia, era dezarmat în fața unui atac. Un articol apăruse în ziarul la care noi funcționam atunci — injurios.

Numele și persoana soților Anghel erau înconșurate de ostilitatea tuturor, pentru că între dînșii fusese strivită ființa de catifea și floare a poetului Iosif, care lăsase în orchestra simplă și bucolică a vîntului cîntece curate și de-o naivitate dulce. Asasinatul iubirii trecea în sarcina lor, și Anghel, care a trebuit să expieze greșala tragică de-a fi iubit, cu o sinceritate mîndră, pe femeia prietenului său celui mai mare, simțea crescînd acuzația în privirea, în cuvintele reci ale contemporanilor săi și o vedea, pretutindeni, exagerată.

Cine putea fi vinovatul, cînd în această treime de forțe chinuite, fiecare fusese distrus? Mai mult orgoliu dintr-o parte sau mai multă credință din alta, ar fi redus tragedia la o povestire scrisă pentru

moralizarea mulțimii. Natura reunește însă uneori într-un punct, și cel mai frumos, toată fatalitatea ei nepăsătoare.

Noi nu vom putea să uităm niciodată mărturisirea unui suflet încercat de vulcanice suferințe. Vocea lui, privirea lui, hotărârea lui sau imprimat în noi cu o culoare de neșters. Și bucuria noastră cea mai fericită a fost atunci când, ajungând să liniștim sufletul poetului, am câștigat din strângerea mâinilor lui, prelungă, o emoție de încredere mută.

1915

II

Când trăiești mai mult și ai trăit laolaltă cu pana și călimara, înmormântînd pe unii și dezgropîndu-i pe alții prin spațiul și cimitirul hîrtiei, îți aduci singur musturarea că viața face din tine un cioclu cu lumînarea aprinsă printre plopi și terebinți.

Doi artiști, ale căror ultime zile sau scuturat odată cu frunzele în ceața lui noiembrie, poetul Dimitrie Anghel și cîntărețul Gheorghe Folescu, au împlinit la numărătoreea morții treizeci și doi și treizeci și șapte ani.

Am cunoscut pe amîndoi și amîndoi sau sinucis.

Despre cel dintîi am o amintire curioasă. Vor biserăm de cîteva ori cîte puțin, păstrînd în ce mă privește rezerva potrivită cu contemporanii, care nu câștigă întodeauna să fie prea mult aproși. Stima din depărtare e o formă de politețe, ferită de surprize. Lucram la o gazetă cu o regulă interioară anarhică. Adeseori, nu puteam lua cunoștință de cuprinsul uimitor al ziarului decît la apariție și trebuia să demisionez periodic și tot așa să primesc asigurări pentru un control eficace, călcate succesiv.

Anghel avea de apărat o dragoste, a cărei eroină a două tragedii consecutive, mîndră de a repartiza fatalitățile romanțioase, izbutise să excite în public și la confrăți o repulsie nedeghizată. Susceptibilitățile maladive ale poetului, fascinat și iritabil, sporeau pe măsură cu imperativele. Doamna, pasio-

nată să și plătească indiferența de opinie față de încercările sale literare prin pana docilă a fostului amant, devenit pentru salvarea dezechilibrului unei prietenii înșelate un soț gelos, dezamăgit, și irascibil. Deja spiritul lui polemic dezorientat încercase un eșec al bunului simț, insultând într-un articol caricatural o rivală literară a soției, pe Izabela Sadoveanu, profesoară, scriitoare și colaboratoare critică a fostei *Viața Românească*, ediția Ibrăileanu.

În ziarul, la care mă refer, eroina era din pricina binecuvîntate dar exploatare cinic și meschin, sistematic săgetată. Mă întâlneam la cafenea cu ochii fulgerători ai lui Anghel, dar era indiscret și necolegial să-i divulg de ce nu mă împăcam cu geniul de ieftină satiră și cu procedeele din propria mea gazetă. Îl lasam să deducă din contraste, dar el nu și putea stăpîni febrilitatea pînă la obiectivism.

Într-o seară, nu fără sentimentul tacit al ușurătății ardente a nevestei lîngă grațiile brutale și voluminoase ale căreia ființa firavă a poetului se osifica treptat: Anghel era hotărît să întreprindă o crimă burlescă. Eram acasă. Suna cineva și m-am dus să deschid. În lumina becului de la ușă, poetul Anghel ținea un revolver enorm îndreptat spre mine și mîna tremura cumplit, atît de greutatea armei cît și de emoția gîndului că peste un minut el avea să fie un asasin.

Am înțeles și am rîs. Scena i s-a părut și lui inacceptabilă. A rîs și el. Am întins mîna să iau revolverul și el mi l-a dat. Văzîndu-l că șovăie pe picioare, gata să cadă de-a-ndaratele pe scara din spatele lui și să și frîngă spinarea, l-am luat în brațe și am fugit cu el în apartament lungindu-l pe o canapea. Era ușor ca un palton. Am stat lîngă el. L-am dat un pahar de limonadă, a băut o cafea, am fumut cu el. S-a înviorat.

Și-a trecut mîna peste ochi. Mi-a spus: « Ce bine e în casa dumitale! De ce n-am și eu un

cămin liniștit? » N-am îmbrățișat. Mi-a povestit comedia funestă în care trebuia să joace. Lăcrima. Urît ca naiba, dar expresiv, vilvătaia unei speranțe subit aprinsă în sufletul lui îl făcea frumos și copilăros.

Din seara aceea n-am avut prieten mai delicat și mai cald ca Dimitrie Anghel. Intram alături într-o fază morală imposibilă. Îmi reproșa că nu ne vedem decît două ori pe zi. Prezența mea îi ajunsese un medicament și tonicitatea leacului creștea în raport invers cu violențele din căsnicia lui. Această prietenie angelică a ținut pînă la cunoscuta dezolantă dezlegare.

În Montmartre, midinetele și fetele din boema literară îl strigau: Mitif! Trăsese în cartier un alt român, un oltean din Craiova, Mity Golfineanu, creatorul unui gen ilustru de revistă săptămînală *Le Cri de Paris*, unic în toată lumea și inimitabil. Mity, Mitif păreau că se găsesc în prelungire și astăzi ei se suprapun și pentru balerinele de la *Moulin Rouge* se confundă.

Sărmanul Mitif!

1946

ALEXANDRU DAVILA

Ne aducem aminte de vreo douăzeci de oameni la fel. Bătrâni prin vîrstă, tineri la înfățișare, puternici și exuberanți. Toți au murit accidental. . . Pe unul l-am văzut în Savoia, căzînd din vîrfurile unei clăi de fin și rămînînd frînt la unghi drept în șira spinării, mort pe sol. Avea optzeci de ani și părea de patruzeci. Ochișii ca de șar sub mustața sprîncenelor de cărbune, treceau în douăzeci de sate la poalele Alpilor drept cei mai frumoși. Avea patruzeci de vaci albe cu șoldurile pătate, cărămizii, și laptele lor bătrînul îl aducea noaptea, pe lună, la Annemase, în vase înalte ca niște amfori, grele ca niște blocuri de plumb și orînduite în carul lui adînc. Știa să cînte, era văduv, avea cinci copii, bărbați suri, îi plăceau versurile, vinul și fetele toate.

Pe Alexandru Davila l-ați cunoscut. . . Încă ieri l-ați văzut alergînd pe patru roate de gumă, umflate cu vînt, pe Calea Victoriei, din București. . . Era grăbit, Dumnezeu știe pentru ce, și îmbrăcat în pielea simulată a unei pantere de velur. Capul lui aspru, frumos ca de șarpe, elegant și fin ca vulpea polară, se potrivea cu blana. Zăreai cu plăcere trecînd înaintea, cu zgomotul exploziv al mașinei, această tinerețe tîrzie. Cuiul privirei lui era vînat și albastru ca oțelul și făgăduia să ațîțe rece și batjocoritoare, încă zeci de ani de zile enigma existenței.

Și a căzut, Davila, accidental, ucis de o slugă, ca Paul-Louis Courier, după ce jucase, accidental, într-o piesă de teatru.

În ce ne privește, Davila n-a fost francamente antipatic. *Grand seigneur* flegmatic și cabotin. Orgoliul lui excesiv și exprimat cu ferocitate în impresiunile cele mai slabe. L-am văzut pe Davila mobilizînd într-o sală de liceu literatori ca domnii Tzigara-Samurcaș, Brătescu-Voinești, de Herz și alții ca să-și asigure prezidenția fără celebritate a Societății Scriitorilor Români și luptînd cu violență, mai comică decît seninătatea chiar a concurentului său, împotriva domnului Mihalache Dragomirescu, ales într-adins de membri ca prin agrearea intenționată a unui glomotoc cu ochelari și cioc, opus lui Davila ca o satiră, să excite disprețul lui pînă la spațiu. Sosit cu siguranța izbînzii, Davila dete un asalt cochet și furios și părăsi sala îndată ce se convinsese că marele factor activ și ferment intelectual al Societății avea să fie cel mai sus numit cu ochelari. . .

Dar Davila a scris o piesă întru totul frumoasă, *Vlaicu Vodă*, pe care o revistă populară, însetată după senzațional și ieftinătate de procedee, a declarat-o, fără dovadă, furată. Atunci noi am luat cu bucurie, apărarea întregă a celui suspectat. Un lucru era sigur în ipoteza că *Vlaicu Vodă* nu putea să fie de Davila, imposibilitatea lui Odobescu de-a o fi scris. Altă minte, alte procedee, alt sistem de imaginație. Pentru că trebuia născocit încă un al treilea autor improbabil, acuzația fu părăsită tocmai atunci cînd amenința cu dovezile decisive.

Curios complex, omul asasinat. Mîna lui de fost comisar știu să organizeze Teatrul Național și să-l facă productiv. Dacă un director, printre cei de ieri de la Stănescu încoace, a însemnat ceva pentru teatru, apoi acela a fost Davila. Teatrul avea un stăpîn și scena un paznic intuitiv priceput și dîrz.

Ceea ce constituie caracteristica admirabilă a acestui om e însă facultatea prețioasă a reînnoirii, atât de absentă contemporanilor noștri, istoviți la nestimp, veștezi în plină floare, uscați în dezvoltare. Alexandru Davila a fost personificarea ideii că niciodată și nimic nu este prea târziu. Fiece zi venea la el cu o dorință nouă și cu o încordare nouă, și tinerețea lui curmată de un cuțit aruncat în creier e produsul întreg al acestei năzuințe permanente de a se reface nevătămat și nou.

P.S. Articolul de mai sus a fost să fie un necrolog. . . Alexandru Davila, mort câteva ore, a trecut și peste moarte. . . Medicii l-au regăsit în viață. Păștrăm articolul așa cum a fost scris atunci când Davila. . . murise.

1915

GALA GALACTION

Bunul nostru camarad și prieten străvechi, poartă de câteva zile o răspundere gravă. Academia Română a strecurat în paginile cărții sale de povestiri, din ramura-i de dafin câteva frunze. Smirna imaginilor lui se va risipi de aci înainte printre ramuri de nemuritoare. . .

Gazetele vor vroi să-i tipărească portretul, biografia. E un succes, o sărbătoare. Orișicum, antologii cîte unui Dragomirescu, vor transforma viața lui de idealistă abnegare în material de școală și din pricina premiului academic scriitorul credinții și fanteziei va deveni un autor didactic și una din problemele viitoare ale programului școlar « la română ».

El va fi analizat și dovedit, din punctul de vedere al limbii, al sintaxii. Subt reveria pentru sineș, scara clasificării va fi așezată și prietenii lui vor afla despre Galaction în cîte feluri a fost, cum nimeni nu și-ar fi putut închipui că este. Vom auzi de « omul și opera », vom citi broșuri desigur și un șir de articole imens. Credințele pe care nu le-a putut avea în nicio împrejurare, îi vor fi precizate și el va primi, uimit, orice interpretări, de nevoie, căci de le-ar refuza poate să fie contestat și înlocuit pe treapta valorilor cu o personalitate literară mai culantă. . . Violent, el va fi alăturat adunării scriitorilor cu care n-are nicio asemănare. Virtuți care l-ar împiedeca să fie un artist îi vor

fi acordate — și el va trebui să le primească. Prețuitorii lucrurilor literare, cei ce stabilesc reputația unui scriitor, și-au format în simplitatea mijloacelor lor intelectuale un calîp. În el trebuie să încapă oricine, ca să iasă cu toții la fel, ca niște bucăți de săpun.

Și el nu va putea să protesteze nici împotriva portretelor cu penița pe care un desinator sau un pictor i le va întocmi pentru o foaie, ca un omagiu — și după care i se va clădi pe-o piață din București sau T. Măgurele, monumentul, vreo dată, hidos, de către un sculptor antreprenor de artă publică, nul și totuș « inspirat » la lectura *Bisericii din Răzoare*. Un drum din București, poate Aleea Mitropoliei, va purta numele de str. Galaction, care va fi rostit strada Galăcțion.

În sfârșit editorii se vor întrece să-i propuie fabricarea unui volum de proză, pentru data de 15 august, 9 septembrie, 1 ianuarie cu contract — și-i vor oferi suma de două-trei mii de lei. Îl vor scoate Bibliotecile « de popularizare ».

— Uite, ăsta e Galaction, vor spune băieții cu lîină la tîmple.

— Care, ăla grasu?

— Nu! celălalt, cu barbă.

E ora celebrității. . . Dedicățiile, scrisorile, cărțile poștale. O declarație din cînd în cînd a unei domnișoare bătrîne sau accentul naiv și sincer al unei tinereți care vrea să facă « fericit » pe scriitor. Și, poate că la urma urmelor, averea, care vine artistului întodeauna prea tîrziu, după ce un dezgust considerabil i-a superidealizat simțirea. Invitațiile cu oribila rugăminte « să citiți din opera D.v ». Expoziția pe un scaun de salon a scriitorului, care trebuie să scînteieze la fiecă pas verbal, ca o potcoavă. Comentariile. Admirările. Glasul soacrelor. Cochetăria măritișului. E frumos!

frumusețe antic orientală. De ce nu se rade? Mi-ar plăcea mai blond. . .

Totul ia acest ton suprapus de slăvire. De la consacrarea în Academie, într-o ședință prezidată chiar de rege, înregistrează cereri de abonament mai multe — și noi înșine avem senzații academice triste. . .

Apoi, concurenții, care cred că premiile au fost rău distribuite. Fiecare sigur că a fost nedreptățit. Grupul lor, adunat la cafenea, în discuție literară:

— Am recitit volumul premiat, cu indignare, academicienii sunt niște ramoliți. Nicio pagină cum secade. E ceva, dar nu așa de mult. Uite, să-ți citesc o povestire de mine; ai să vezi limbă, comparații, imaginație și adevăr. . . » Și oricine dispune de mai mult « talent » decît Galaction.

Iată tot ce poate aduce gloria, după care rîvnește haita vanitoșilor, prea repezi ca să o caute, prea tîrzii ca să o înțeleagă.

În ce ne privește, obișnuiți ca nemulțumirile și ura să urmărească și în prieteni, pe cel care îndrăznește să se îndoie de genialitatea unui arbitru cu autoritate, trebuie să recunoaștem domnului Delavrancea un merit în special calitativ. Ar fi fost normal, și în datină literară, ca Galaction să nu pătrundă în Academie ca un victorios, din pricina tovarășiei de la revista *Cronica*. Unul din noi n-a știut să aibă, într-adevăr pentru unele din piesele de pe vremuri ale domnului Delavrancea, atenția mistică datorită măștrilor. Cine n-ar fi ținut-o minte? Domnul Delavrancea a putut să uite: ne înclinăm. Dar insistînd asupra surprinzătorului procedeu al domnului Delavrancea, observăm că nu facem în acelaș timp decît un adaos de apreciere asupra însușirilor de scriitor ale lui Galaction.

Calitatea, hotărîtă și decisivă în cariera unui scriitor, este la Galaction, înainte de toate, voința

de-a fi scris — dat la vârsta lui, numai o carte. Un autor poate să compue multe: o singură carte este întodeauna cartea lui caracteristică și definitivă, atât cât poate fi ceva definitiv. A ști să renunți la fructele multe ca să le rezumezi în unul, e o artă de grădinar ca și de scriitor. Artistul dis- truge de două ori mai mult decât cutează să lase și se pare că meseria de scriitor trebuie sprijinită pe formula unui masacru de fiecă clipă și amenin- țată de o îndoială permanentă. Construcția lite- rară are un infinit de etaje. Mai multe fațade trebuiesc răsturnate și de câteva ori cu o singură pîrghie surpat interiorul. Indulgent cu alții, scriito- rului, bolnav de această umanitate, i se cere o cruzime atentă și neostenită față de sineș.

Întîrzierea domnului Galaction de a-și alcătui un volum ține de încetineala ritmului lăuntric al gândirii sale întregi. El nu se varsă decît plin și pentru timpul pe care-l pune arta lui ca să creeze ne putem aduce aminte de nașterea lentă și amă- nunțită a organismelor, streine controlului și stă- pînirii noastre. Ca să strîngă esența artistică, pre- cum o simte el, Galaction întrebuițează toate uneltele naturii și pentru simburile și pentru formă, și pentru formă și pentru valoare.

Începem fără voie, să intrăm în Marele Magazin General al elogiilor. A-ți vorbi prietenul de bine poate să pară suspect... Să ne strecurăm pe lîngă el cu melancolie. Cine știe! Poate că pe fiecare din noi îl așteaptă Academia...

1915

II

Gala Galaction împlinește cincizeci de ani. Dacă un mare credincios ortodox nu propunea o masă de sărbătoare, pe care scriitorul a trebuit să o refuze și dacă Adrian Maniu nu pomenea de împli- nirea sigură a vârstei, unii din prietenii poetului nici nu băgau de seamă că de cinci ori cîte zece ani au putut să treacă atât de repede într-ascuns.

Nu trebuie să ne jeluim însă prea mult de scur- gerea timpului sau de alunecarea prea rapidă a bărcilor noastre de-a lungul undelor lui de ocean luminos: părerea de rău a călătorului este numai că nu-și poate opri luntrea după voie, ca să contem- pleze în adîncurile lui minunile, călătoare și ele. Însula dorită nu apare niciodată la timp și nu iese înaintea pescuitorului de frumuseți depărtate, niciodată.

Galaction se găsește în epoca de viguroasă fecun- ditate. Cei cincizeci de ani ai lui sînt pentru el a doua tinerețe de douăzeci și cinci. Revărsarea lui artistică împiedicată de zidul din afară al Bisericii, e mai tumuloasă și mai sprintenă ca întodeauna. Lui Wagner, mizer pînă la patruzeci de ani, îi trebuia un prinț: Wagner și l-a găsit și era cît pe-aci să-și găsească și Galaction prințul lui, care, mai puțin statornic decît al Bavariei, și-a părăsit și coroana și stelele și poezia. Și era să-și găsească și un bancher, de la rîvna căruia artistică literatura s-a așteptat la mult mai mult și mai sintetic decît

a realizat. Dar adversarii scriitorilor sînt la noi savanți și Galaction a trebuit să aibă măcar savantul lui, cel puțin unul, care s-a priceput să-l « aranjeze », scriitorul disprețuind să se lupte în umbra intrigii și a calomniei cu muștele și cu gîngăniile de bucătărie. Într-adevăr, neamul nostru generos și inteligent știe să dea naștere unor individualități morale, în lumea culturală, mai prejos de orice excepțiune la năzuința că știința de carte rafinează sentimentele și le înavușește. Fiecare din noi muncește din greu ca să trăiască dar fiecare din noi găsește găleata fîntîinii din care vitele au dreptul să se adapte, spartă de mîinile unui savant, lacom ca să bea el fîntîna întreagă, pînă la mocirlă.

Ne-a destăinuit amfitrionul că intenția lui, oferind un banchet scriitorului Galaction, nu era numai decît să-l ospăteze și să-l îmbrace cu alaiuri, care întristează o simțire sfioasă ca a scriitorului nostru. El urmărea mai mult, să înceapă de la masă o subscripție pentru traducerea *Vechiului Testament*, pentru care este nevoie de o subvenționare puternică și continuă, timp de cel puțin trei ani. Sortii cei buni ai literilor românești au făcut ca singurul transcriitor cu pondere egală originalului, să fie Galaction, care dispune în mijloacele lui de esențele pînă la nuanțe și dincolo de ele, ale subtilului, amarului și suavului cu care au fost scrise Sfintele Scripturi. Universitatea poate spori de zece ori mai mult ca azi: Galaction nu se repetă. Dacă în timpul lui un artist este unic, unicitatea lui trebuie normal folosită timpului întreg al culturii românești: iată noțiunea care lipsește Statului și organizațiilor de cultură.

Dar sortii cei meschini ai culturii românești dispun cu totul într-altfel. Artistul e silit să se încurce și să se împovăreze în ițele sociale, pînă la desființare; și atunci cînd a crăpat sub povară, fără să fi putut da limbii lui întreaga și adevărata

lui sforțare, e felicitat de ipocrizia contemporanilor de prea puținul pe care l-a făcut.

Nouă ni s-ar părea că intențiile de la banchetul care n-a avut loc pot să fie puse în acțiune. Că traducerea Bibliei întregi trebuie făcută de singurul om în stare să-i dea echivalentul românesc, este o datorie față de limbă, față de rostul ideal al cărturarilor noștri, nu mai vorbim de industriași, de financiari și negustori, care pot fi îndemnați fără, credem, prea multă greutate, să colaboreze la o inițiativă literară de această importanță.

Ba, poate, că se va putea face mai mult: o editură care să subvenționeze efectiv scriitorii aleși pentru producția anuală a cîte unei cărți bune. După o socoteală elementară, lăsînd unei organizații editoriale făcută cu principii noi, chiar facultatea să cîștige pentru fondul ei general, cheltuielile de subvenționare integrală a scriitorilor se compensează în cel mai rău caz cu vînzarea cărților editate.

Prietenul nostru Galaction, Gala Galaction, preot după rînduiala lui Melchisedec și artist după a lui Dumnezeu, s-a văzut consacrat prozator într-un conclav, care cuprindea scriitori de calitate domnilor Octavian Goga și Sadoveanu, două autorități literare libere, neîmpărecheate cu Universitatea sau Cursul secundar. După una din versiuni, poate cea exactă, povestitorul cu slova de aur a întrunit unanimitatea sufragiilor pentru un așa-numit premiu, pe care, după ce a fost desfîințat la elevi, au început să-l ia profesorii. Aceeaș versiune narează că după vot, adică după o hotărîre definitivă, a urmat un răzvot, adică a doua hotărîre definitivă, datorită intervenirii domnului Iorga, ca reprezentant al ordinii și disciplinei. Intrînd în munci, rectorul s-a supărat foarte, a ocărît și a propus pe domnul Rebreanu, pe care anul trecut, cînd nu putea să-i joace piesele de teatru — domnul Iorga e și un teatralist iar domnul Rebreanu încă nu devenise director de teatru — l-a refuzat cu aceeaș vehemență sub cuvîntul că în 1928 actualul director al Teatrului Național, era un trădător de patrie. Ce-avea de-a face căciula cu prefectura singur rectorul, care încă nu era rector, putea să știe. Facă Domnul ca peste un an la sorocul

* Acest text a fost inclus în mod greșit în cuprinsul volumului Scrieri 25.

premiului, dacă Ministerul artelor nu va avea destulul simț de măsură să-l desfîințeze de cu iarnă, Galaction să fi fost scris o cronică dramatică favorabilă domnului Iorga, adică să-i fi dat un acout intelectual: scriitorul va fi premiat cu propunerea rectorului.

Domnul Iorga avu și această ineleganță. Înlăturînd pe Galaction de la expresia reală a premiului — o sumă de o sută mii de lei — se va fi simțit mulțumit. Un soldat asasina un om pe cîmp, odată, pentru o țigare, pe care o ținea la ureche — și un vîntor ne-a afirmat odată, certat de noi că ucide natura, excitarea lui morbidă dinaintea ființelor în zbor și în mișcare. Dacă ne-am osteni să căutăm în literatura lui Freud sau a lui Krepelin, probabil că am găsi undeva, prin sîngiuri și bucățelele de ficat ale unui capitol, sămînța psihologiei domnului rector.

Desigur că nu ca să deplîngem satisfacția dublă a părintelui Galaction, poftit să șadă și poftit să se scoale, de la aceeaș masă în aceeaș zi, de către aceleași gazde, improvizăm rîndurile de față. Vrem să constatăm altceva, un fenomen de sălbăticie la unii din intelectualii noștri, fenomen monstruos și bastard în ritmul sufletesc al poporului nostru, cu care chiar unii deputați ai aspirațiilor lui, înflăcărații lui apostoli, de cele mai multe ori cu de-a sila și fără să fie poporul întrebat, n-au comun moralmente nimic. Dacă te găsești cu roata ruptă într-un sat, unde baba văduva își mulge vaca, pe cînd scoți găleata cu apă din puț, ca să te adăpi, baba strigă la dumneata și te cheamă să-ți puie la gură oala cu lapte cald, pentru dumneata și pentru pomana morților ei. Seara, săteanul te oprește să mîi la el și-ți pune din toată sărăcia în ranița de turist un miez de mămăligă și o coaje de caș. Dărnicia lui ca și a semenilor lui din oraș este unanim recunoscută la români.

Furia literară și otrava politică, străine românilor care de-a dreptul din brazdă și de la vatră, e fără cruțare la betegii mai mari și mai mici ai unui intelect, românesc în porniri și vrăjmaș în rezultate. Pentru că ai scris zece poezii mai bune decât alții nu ți se refuză elogiul, pe care ai dreptul să scuipi, ca și pe poeziile tale, dar ți se ia pâinea de pe masă, din mână și dintre gingii și dacă ai apucat să înghiți un dumicat, ești chinuit să-l versi. Pentru că nu te-ai lovit la coarne cu coarnele mari ale unui călăreț cultural cu schimbul, el se ține după tine, te urmărește unde te hodonești, ca să te înțepe să te scoli, îți răstoarnă blidul dinaintea căruia ți-ai așezat animalul în genunchi ca să-l ospătezi. Te spune vecinilor că mănânci muște că ai avut o mamă curvă și un tată falsificator de bani, că practici moșitul ilicit și raclajul. Se duce la prietenii tăi și te mîzgălește. Dacă iar sta în mină și nu iar fi pînă la urmă teamă că-l dai cu capul de păreți, ar intra în casa ta deghizat ca să-ți prindă copiii și să le scoată ochii cu briceagul.

De unde ați moștenit, voi, oameni răi și abjecți, așa excrement de suflet și așa puroi de sînge? De unde veniți și cine v-a făcut? Pe voi nu vă supără nicidecum existența pustuitoare a numărului respectabil de brute, care dau peste voi. Acelora le sărutați cauciucurile bălîgate de la automobil — dar nu vă lasă să trăiți Gala Galaction!

1929

IV

Gala Galaction împlinește vîrsta de optzeci de ani . . .

Nu știu dacă de prea multe ori cite doi din contemporanii noștri pot să-ți spuie că s-au cunoscut acum șazeci de ani și că prietenia le-a durat senină, credincioasă și nestingherită, șazeci de ani. Noi, Galaction și mai jos iscălitul, aducem această simplă mărturie pentru noi, ca doi plugari vecini, întîlniți primăvara pe brazdă și aprinzîndu-și unul de la celălalt luleaua. În luleaua sufletului nostru mai stă vie în mahorcă, o fărîmă de aur de jar.

Ne-am cunoscut în căminul lui, așternut cu scoarte și cu perdelele atîrnate în ferestre, năframe de borangic. Săteanca teleormăneană, maicăsa, de-o incomparabilă, copleșitoare, gingașă bună-tate, îi zicea fiului ei cărturar, cu sfiala respectului, Dumneata . . . Taicăsu, cînd ne-am cunoscut, murise. Simpatiile lui literare se opriseră cu devotamentul unui cult, la frații Edmond și Jules de Goncourt și la Gheorghe Coșbuc, citat la orice răs_pîntie de dialog.

În casa din strada Semicercului (mai este? nu mai este?) ne întîlneam cîteva tinereți începătoare, vreo șase băieți simțind în ei ca o chemare nelămurită, dar încredințați, fără pic de orgoliu, ci în smerenia cinstită a sensibilității, că nu-i va înșela chemarea. Se pare că, într-adevăr, n-a fost chemarea strîmbă. Ea nu i-a mințit mai mult

decît pe floarea de pădăie, răsărită prin urzici, la zăplaz.

Cei mai mulți dintre ucenici condeiiului adunați în lungul pridvor al casei de prietenia literară, deocamdată naivă au pierit cîte unul, cel din urmă Nicu Cocea. Mai trăiesc doi dintre toți, Galaction, la optzeci de ani, și îngăimătorul acestor aduceri aminte, la sorocul unui an mai puțin.

O lacrimă, pe care nu aș vrea să o explic, mă împiedică să-mi duc bucuriile amintirii pînă la capăt, întrerupte de o trădare a creierului, ostenit de a fi fost prea mult muncit. . . Șaizeci de ani de ostridie și canon echivalează cu o epocă de zdruncin, abnegare și jertfă de sine. . . Dar lacrima nu trebuie să biruie la stîlpnicii rămași de pază pe hotare, virtutea și rîvna. Nu!

Ce însemnează pentru scriptura graiului românesc prezența lui Galaction în secol, nu se cade să fie spus de prietenului lui, parțial, căci e stăpînit încă de o emoție de acum șaizeci de ani, la citirea manuscrisului *Moara lui Călifar*.

După Alexandru Odobescu, care și supraveghea cu asprime marginirile, ritmul, încrucișerile și încovoiala frazei, denumite stil, Galaction e cel dintîi artist, în timp, al verbului inefabil și virginal.

1959

V

Voiam să-i însoțesc umbra cel puțin cu condeiiul încă din ziua în care se desprinsese de el. L-am ridicat de cîteva ori din călimară, în deșert: parcă murise și condeiiul.

Se înfierbîntau pleoapele și lacrima îmi șoptea: în pacea definitivă dă-i pace și tu.

Lacrima avea optzeci de ani de viață și șaizeci și cinci de prietenie, răbdătoare la toate furtunile și dezbinările încercate.

Porniserăm odată la drum vreo șase feciori, șase adoleșcenți. Unul cu frații Goncourt în ghiozdan, celălalt cu Jules Laforgue în buzunar. . .

Grigorescu s-a sinucis de tînăr, la Paris, Pașcanu a murit într-o catedră profesor universitar, Vasile Dumitrescu rebotezat de Galaction, Demetrius, și-a închis ochii într-un așternut de chirurgie. Șa-renga s-a pierdut în negurile unei înserări, fără să mai poată ieși din ea. N. D. Cocea și-a lăsat mîinile pe piept într-un spital. Acum se stinse din constelația lirei și Gala Galaction. Mai rămîne unul. . . Pe cîtă vreme, nu știe nici el, nici iritarea de o prea lungă durată în posibile renașteri succesive.

Rămîne să se spuie într-alte pagini, viitoare, ce a trăit, îndurat și împlinit omul și scriitorul, într-o viață frămîntată, cu bucurii puține, pe care florile proaspătului mormînt nu le mai pot împlini.

1961

VASILE ALECSANDRI

Norocul favorizează pe morți.

Alecsandri a fost întodeauna prea puțin citit. N-a iscat pasiune; n-a supărat pe nimeni și nici fericiți n-a prea făcut. Versul lui e liniștit fără adâncime, e clar fără lumină, inspirația lui e satisfăcută. E un poet pentru după-prînz și pentru cititorul care ia la prînz și un *liqueur* — unul singur. O bună parte din societatea cu dare de mîna se găsește într-o permanentă senzație de după prînz și un *liqueur*.

Alecsandri înfățișează « buna dispoziție » în poezie, și câteodată pe cea mai excelentă. Monumentul lui ar trebui conceput cu o delicioasă havană de bronz în dreptul buzelor surîzătoare, fără motiv. Havana morală a poetului niciodată nu s-a stins și nici zîmbetul cel fără de motiv.

Portretul lui e atît de corect — ca și poezia, ca și versurile în care poezia lui s-a strecurat.

*«Latina gîntă e regină
Intr-ale lumii gînte mari
Ea poartă în fruntea stea divină
Lucind prin timpii seculari.»*

Ce corect! și ce plin de niște cuvinte, la care noi nici nu ne gîndim. Alecsandri nu poate scri așa ceva decît în redingotă, manșete, cu cravată nouă.

*«Tu care ești pierdută în neagra vecinicie
Stea dulce și iubită a sufletului meu. . . »*

În neagra vecinicie! . . . nu-i așa că e fals pentru Alecsandri? El nu trebuia să scrie așa, pentru că nu era nici trist și nici zguduit cînd s-a gîndit la femeia iubită: el era după-prînz și după *liqueur*, în cele mai bune dispoziții de-a scrie cîteva versuri.

Totuș, Alecsandri e, ca să zicem, admirat peste puterile lui. De ce? E un poet norocos. Statul nu poate uita că el a fost și ministru. E un poet Excelentă. Apoi, mai ales el a lăsat și o proprietate rurală, după moarte, pe care o celebrase cu entuziasm: era a lui, erau Mirceștii, nume frumos! Proprietatea, întreținută de venerabila doamnă Alecsandri, văduva poetului, există și azi. Nu-i casa dărăpînată a răposatului Creangă, nu-i odaia de hotel a lui Eminescu — e o proprietate de bună societate. Cadrul potrivit pentru o mare aniversară, la care toată lumea binecrescută poate să ia parte, fără să-și strice jobenul în pragul de sus al ușii, fără să se mînjească de var. E comod chiar pentru glorie, să poată șede în jilțurile sufrageriei.

O însușire incontestabilă a poetului a fost că el a putut să fie de actualitate și ocazional. În tema războiului din 1877, el a scris un rînd de bucăți în versuri extrem de binevenite. Poet regal și de Stat, el a știut să puie la contribuție Monumentul. Astăzi, el ar scri, dacă n-ar fi murit demult, o sumedenie de poezii fastuoase și splendide, mai cu seamă că, după opinia unei rime oarecare, născută cu ultimele revărsări de presa cotidiană, scriitorii în viață au defectul de-a nu fi în actualitatea cea mai arzătoare. . .

Pentru nenumărate pricini, Vasile Alecsandri e, prin urmare, un mare poet. Lumea va continua

să-l sărbătorească fără a-l citi și va citi în schimb pe Eminescu. [. .]

Altă voce, nu este așa? alt vocabular, altă stranie
tărie, într-o idee pe care Alecsandri a cuprins-o
în toate stihurile lui, calm și ceremonios.

1915

II

Literatura noastră se mai găsește, în ceea ce
privește frecvența publică, în stadiul curselor de
cai și din pricină că interpreții sentimentului de
umanitate sînt, aproape exclusiv, tinerii din fragede
vîrste, pripiți de o sevă exuberantă, cînd se vor
bește de un poet, el este imediat înhămat la o
problemă. Care e mai mare, Alecsandri sau Emi-
nescu? Generațiile anuale sînt mînate de o însu-
șire de recorduri.

Este adevărat că, redusă la acest element, lite-
raturii îi lipsește, cum se constată pe altă dia-
gonală a chestiunii adesea, o așa-numită critică
și mai ales o sumedenie de critici, care au început
să fie atît de necesari ca și suma poezilor, ob-
ținută în șaiszeci de ani de floricultură mentală.
Pentru inventarul materialului literar, datorit unui
mare număr de scriitori, apăruiți în sălbătecia
naturii, ca buruienile cu aromă, e nevoie într-
adevăr de un serviciu de botanică inteligentă,
cărui nu i se consacră încă profesorii.

Critica se produce după normele poeziei, în
tablete, sonete și epigrame, documentate de inspi-
rație și fantezie, măsurînd proporțiile și referin-
duse la un raport, aproximativ.

Metoda, din punctul de vedere al agrementului
și al variațiunii, nu lasă mult de dorit, căci se
mănă cu excursiile și dă plăceri divizate, după
un program circular, în momente și submultipli

de moment. Dar e o metodă fără memorie și stabilitate, în care secunda împiedică priveliștea veacului și a timpului: ghemul trece prin urechea acului în fragmente, și pe când sînt cusuți nasturii, se desface haina. Lucrul care se cheamă cultură și care justifică în ansamblu o activitate de la pană la pană și de la generație la generație, împletite împreună, pentru a prinde la un țarm definitiv vasul fantomal, se execută cel mai puțin și nu se mai face deloc.

Vasile Alecsandri, de care gazetele și publicațiile literare își aduc din când în când calendaristic aminte, ca să ceară unui colaborator un articol ca un acces și un fel de judecată în patru linii telegrafice, n-a ispitit cu personalitatea lui răgazul și onestitatea profesională a niciunuia din acei literați constructivi și organizatori, pe care îi oferă studiul universitar și catedra. În aprecieri provizorii și în instantanee mici de « Kodak », se cuprinde cînd un port cînd altul din trecutul literaturii.

Dar de acest grav inconvenient nu suferă numai literatura. Amatorismul e tot atît de bine reprezentat în științele legate cu pămîntul românesc, în cereale ca și în petrol, în geografie, în meteorologie și chiar în geologie, pentru care a fost creat un institut, cu desfășurarea infinit de lentă. Am putea afirma, fără intenții jignitoare, că regiunea științifică cea mai exploatată aparține medicinei și în special diviziunii ei principale, a nașterilor — și acest lucru, probabil grație torentului neîncetat de viață, care bîntuie de la sine și ne silește să ne ținem după spumele lui.

Ne găsim încă și desigur din cauza unui progres forțat, în starea sufletească a nerăbdării, sporită de plictisul în care se rezolvă acest sentiment. Un zigzag furtunos ne aruncă de la o preocupare la alta, hora vieții noastre a încăput într-un ritm

artificial, fiecare din noi face într-o săptămîină călătoria repetată de cincizeci și două de ori pe an a lui Cristofor Columb, pe un spațiu de un kilometru pătrat.

Remediul acestui patinaj, deghizat în zeci de costume diverse, ar fi venit de la studiul lui Diogen, neturburat în circuloferințele lui, la gura unui butoi răsturnat. În bibliotecă și în universitate inteligența românească și-ar fi putut găsi un tempo și o dimensiune constructivă, răpită de evenimentele precipitate în viața noilor ei generații. Ea nu s-a putut folosi măcar, ca la catolici, de liniștea mînăstirii, de grija împăraților și a papilor. Biblioteca a intrat în geamantan, cu oglinda, cu peria, cu papucii și cu săpunul de ras și ca la niciun popor în vîrsta lui de formație, politica a intrat lătrătoare și injurioasă în toate activitățile, știrbindu-le pe toate și devenind instrument de selecțiune în toate profesiile, meșteșugurile și artele — și în poezie.

Singura școală în care se mai poate refugia, într-un program forțat ca un coș-de-raci, o preocupare, neîncetat asaltată de preocupările concurente, se poate să fi rămas liceul, unde provincia mai ales, numără profesori de merit, agitați însă de o autoritate sîcîitoare. În universitate începe numai decît, la cele mai multe facultăți, amatorismul. Profesorii caută febril cu totul alceva decît mulțumirile, desigur măsurate în suprafață, ale catedrei și studenții sînt atrași în orba lor pasională. De cîte ori universitatea noastră creează tipul meditativ, indispensabil circulației culturale pe altitudini, acesta se declasează, ca un invalid. Studentul se refuză profesionalmente cu întreaga lui individualitate profesiei în perspectivă, la exemplul profesorilor lui, absenți din stricta disciplină.

Mai este vreme pentru Alecsandri, un clasic al literaturii? Cine e mai mare, vrem să știm, la

ghișeu, Alecsandri sau Eminescu? . . . Dacă e mai mic nu interesează. Dacă e mai mare, de ce ar interesa mai mult? Nu e mai literar să lăsăm libelula să doarmă, învăluită în ciripitul luminii și al ceței alburii de la Mircești, pe mormântul poetului liniștit?

Și să vorbim de el, peste cincizeci de ani, când temperatura bolnavului nostru va fi scăzut . . .

1930

CONSTANTIN MILLE

Viața activă sporește avuția certitudinii și a îndoielii prin afirmație și tăgadă și în pulberea răscolită de luptă, adversarii se lovesc și seucid pe ghicite. Dar când azurul a cernut bobul mărunț al umbrei și a strecurat colbul ridicat pînă la ceruri, rămîn în ciur cîteva scînteii și un praf de lumină siderale.

Secunda morții nu seamănă cu niciun timp al duratei și iscarea ei schimbă sunetul pietrei care a zburat, a căzut și s-a oprit. Ceea ce a fost existență, devine o viață și ceea ce fusese viață se face pildă. Constantin Mille are acum un început și un sfîrșit: între aceste două termene simetrice se pot însuma exponenții cifrelor lui.

Deși meșteșugul gazetăriei se învecinește cu toate activitățile și le însoțește pe toate, reprezentînd cu o nobilă resignare un moment între literatură și gîndire și un moment din circulația fiecărei opere și acțiuni, Constantin Mille nu a fost un bărbat politic, niciun cugetător social, niciun scriitor și nici măcar un gazetar în înțelesul lui Clemenceau, lui Harden sau al lui Rosetti (C. A.). El nu a strălucit cu o genialitate particulară în presă sau advocatură. El a fost mai mult decît atît și a realizat incomparabil mai mult decît geniul agitat, clocotitor, provizoriu, instabil și transfug. El a realizat un criteriu și un nivel.

Este infinit mai ușor de mînuit o praștie sau o lance decît echilibrul unei balanțe. Constantin Mille este întemeietorul unei prese, care fiind în acelaș timp socialistă, burgheză și naționalistă, nu a fost nici burgheză apăsătoare, nici naționalistă șovină. El a creat presa respectului de oameni, de libertăți și de dreptate; a creat o opinie publică și o mentalitate. Acțiunea lui s-a tradus în viața publică printr-un spor progresiv de civilizație; ea trebuie categoric precizată acum cînd tendințele unei părți din presă năzuiesc la obscurantism.

Constantin Mille a fost un mare cetățean; un cetățean în sensul francez, helvetic și american al acestui cuvînt degenerat.

Constantin Mille a fost un îndrumător.

1927

II

Pe cînd ziarul *Adevărul* își instalase bioururile în pasajul «Villacros», aveam vreo cincisprezece ani. Alexandru Beldiman, întemeietorul gazetei, o ceda lui Constantin Mille, un tînăr avocat socialist, încă fără nume în presă, cedîndu-i numai un titlu și o lozincă: « Să te ferești, române de cui strein în casă », dimpreună cu o reputație de foaie antidinastică și oarecum republicană, nu fără o intenție de naționalism.

Cu timpul, ziarul și-a lepădat dimpreună cu lozincă de pe manșetă și obiceiul de primăvară: « Zece Mai, zi de doliu », o zi cînd numărul acestei sărbători naționale apărea cu pagină ceruită. Constantin Mille a înțeles romantismul protestării cotidiene și tot ce era perimat în atitudinea de mușchetar a fondatorului, pe care-l văd și acum la fereastra din strada Cosma, pe unde mă duceam la școală, frumos, trecut și cu barbișonul epocii.

Moravurile vremii erau îndrăznețe dar și absurde și se repercutau pînă și în licee. Într-o seară, împins de gloata clientelelor de partid, am asistat la devastarea redacției *Adevărului*. Firma doborâtă era bătută cu ciomege și se aruncau prin vitrinele sfărîmate, în pasaj, broșurile inofensive, *Scrisori către țărani*. Cred că mi-a mai rămas și azi pe undeva exemplarul cu care m-am dus acasă. Devastarea se petrecea neturburată în fața Prefecturii de Poliție . . .

Din pasajul «Villacros» («ori Măcca») Constantin Mille și-a mutat ziarul, din ce în ce mai căutat și mai citit, în palatul de mai târziu; era să spui: actual. . . Primele mașini rotative aduse în țară au fost ale lui Constantin Mille, ca și prima redacție civilizată. Redactorii, instalați confortabil, erau distribuiți în camere deosebite și, în palatul propriu, cu mai multe etaje, se putea respira un aer sănătos.

Adevărul și ziarul *Dimineața*, creația integrală a lui Mille ajungeau la un tiraj nemaiațins și la apogeu, devenind o universitate. Nu cred să se găsească în ultimele patru-cinci generații de intelectuali un singur student sau liber-profesionist, care să nu fie trecut cel puțin o dată în viața lui pe la *Adevărul*. Oamenii aflau întodeauna acolo bună primire și, la nevoie, o consolare. Consolările erau de multe ori administrative: cine a cerut, la o mare trebuință, un concurs, fără să fi primit de la Mille un bon de cassă, câteodată decisiv pentru toată viitoarea carieră?

Constantin Mille e ctitorul celui mai liber ziar cu puțință și al unei școli de libertate, rămasă fără profeți. Ca organizator din nimic al unei vaste instituții de presă, unde au învățat să gândească politic masele de cititori, Constantin Mille e unicul exemplar de claritate și energie în mișcarea intelectuală românească. La *Adevărul* apoi, nu s-a pomenit niciodată acel spirit de emfază, de falsă catedră și de căprărie obedientă, comun tuturor ziarelor noastre din timpuri. Dimpotrivă, o atmosferă de totală colegialitate domina forfota continuă a publicului atras de ospitalitatea intelectuală, a celei mai de sine stătătoare tribune.

Pedagogia marelui dascăl de civism și eleganță profesională s-a întemeiat pe discuția slobodă a tuturor problemelor politice și sociale și pe respectul cuvenit adversarului onest și leal. În istoria

politică a țării, încă nescrisă, nici măcar începută, Constantin Mille și școala lui au meritul de a fi creat și dezvoltat opinia publică și românească vie, pe care evenimentele, terorismul și fanteziile extravagante n-au fost în stare a le înăbuși. Să dăm Cezarului ce-i a Cezarului.

Dovadă, trecerea de care se bucură și astăzi *Adevărul* fostul ziar cel mai independent. A fi independent este a păstra o distanță egală față de toate pozițiile standardizate.

1947

H. SANIELEVICI

Iată o carte asupra căreia ne-am mira să nu se aștearnă cea mai onorantă tăcere. Ea se cheamă cu titlul doct și moderat: *Cercetări critice și filosofice*, și autorul lor, H. Sanielevici.

Va fi tăcere pentru că domnul Sanielevici e un « tip » incomod, gândește și operează. Și domnul Sanielevici se prezintă ca o inteligență nouă. Dacă nu va fi tăcere, are să fie distanță. Pionii universitari îl cunosc și au priceput încă demult că între aprecierea lor și el, va fi întodeauna o diferență, cu neputință de încurcat în niscaiva fraze. Ei vor face cel mult ca poezii, admirând brazii și nepuțindu-se urca în crengile lor. *Ça pique . . .*

Pe învelitoarea cărții sale domnul Sanielevici a gravat un Archimed simbolic, preocupat să precizeze creștetele triunghiului, pe nisip. Autorul se găsește puțin în situația geometrului grec, cu trei legionari în spate . . . doctori în filosofie.

Asupra calității de moral a domnului Sanielevici nu ne-a trebuie decât o dovadă. În sala de conferințe a « Fundației Carol », domnul Sanielevici inaugura un cenaclu de filosofi-amatori cu o conferință de nivelul căreia ne-am face o idee citind în volumul apărut ultimul articol: *De la critica literară la biologia manifestelor*. Ne găseam în publicul nespecialist, compus din vreo trei singure persoane. Conferențiarul aducea subț lafonul boltit pe mediocritatea locului, probleme noi

și o personalitate neprevăzută. A vorbit un ceas în fața unui auditor care lua note. Am examinat auditorul.

O șoaptă ne spune că toți chibzuitorii conferinței erau doctori cel puțin, ai universității lui Mirandola. Cam toți de vârsta lui Crist, ei posedau, evident, mult mai multe adevăruri decât fiul lui Dumnezeu. Ți se strîngea inima gîndindu-te la volumul de erudiție și de supremă înțelepciune distribuit în cei vreo cincisprezece doctori și o domnișoară urîță. Gestul lor frecvent, două degete pe frunte, deschise ca un cîrlig de rufe, făcut celebru de fotograficul criticului Lovinescu, în prima lui pubertate, le dă o expresie ridiculă și solemnă.

Președintele acestui cenaclu era ochelarul domnului Rădulescu-Motru, apis literar. Un moment, și-a făcut apariția, cu o traistă roșie subsoară, răzimată pe fesă, alt învățat, Mihalache Dragomirescu, prevăzut subț gură cu o pensulă ton fecal și gen barbișon. Simțind că e vorba de *altceva*, puternicul critic se strecură în vârful ghetelor cu elastic afară. Discuția ce avea să urmeze putea să-i tenteze beregata.

Discuția, în sfîrșit . . . Ideile domnului Sanielevici fură criticate, combătute, trecute prin rafieneria cerebrală a domnilor din față. Cineva cu fălcile late cuvîntă mult.

O singură obiecție: « colegii » domnului Sanielevici se războiau cu el în privința unor idei pe care nici nu le emisese, de o banalitate pură. Conferențiarul trecu pe lîngă intelectul atîtor doctori, ca o pasăre cu aripele mari prin fața unui rînd de stîlpi telegrafici. Nenorociții, n-au înțeles o iotă. Niciodată nu ni s-a părut mai stupidă filosofia, ca atunci, cînd atîția eminenti lingeau bolovanii ei.

Domnul Sanielevici e și un ins ciudat. În loc să caute succesul facil al carierii făcute și victorii de polemist, înzestrat cum este cu un tăiș de judecată

prompt și radical, și cu o pană plină de un minunat venin, el într-o bună zi, profesor de Stat și invitat prin urmare la o agreabilă existență de vegetal înfloritor în politică și roditor în finanță, nu făcu cel puțin pe naționalistul și plecă să reia studiile de-a capo și să învețe antropologia . . .

Pentru această ispravă, Universitatea, sîntem convinși, îl repudiază. Și e'n dreptul ei. Cine nu se învoiește cu un arivism ușure și se vădește vizitat de probleme, poate să stea deoparte, jucînd pe Spinoza într-un ungher de stradă, și pe savantul la el acasă. La Universitate nu se umblă cu mofuri. Acolo: una din două; ori te hotărăști să fii un bun idiot de Rădulescu, Dragomirescu, Lovinescu, ori n'ai de ce intra.

Oricum, știința, care profesată cum o înțelege domnul Sanielevici, e o artă superioară și o arcană, are în persoana scriitorului nostru un mare missionar . . .

1916

C. A. ROSETTI

În vreme ce două fracțiuni conservatoare se sforțau la « Dacia » să cîrpească fresca națională din care, prea mobile și prea puțin aderente cu fondul, sfărîmăturile lor au căzut de atîtea ori — pe o piață a Bulevardului, partidul liberal sârbătoresc, în persoana lui Rosetti, puterea lui și solidaritatea lui istorică, cu sineș. Iar efortul celor două țărîni se arăta cu atît mai ridicul în acea duminică vastă de ceruri sincere, deschise peste orașul chemat să centreze toate spițele românești, încît petițele izolate nu izbutiseră să găsească măcar cimentul sau cel mai puțin un clei durabil șapte zile, pentru lipirea lor între ele . . . Impresia generală pe care o lasă ziua centenarului Rosetti se schițează ca o fîntînă abundentă și torențială, alături de care zac două urcioare sparte, cu apă turbure la fund.

La « Dacia » se discuta supremul punct de credință al unei acțiuni politice, refugiata din Ardeal în hale; ieftinirea trufelor, trebuincioase delicatei digestii a boiernașilor parveniți, cu cincisprezece bani de bucată. În Bulevard, așezat în jîlt, omul de bronz al unei splendide generații, primea, ca o zeificare a muncii și a disciplinei, omagiile veacului sosit.

Rosetti nu e însă numai omul politic al unei grupări revoluționare, care a clădit o Românie — atunci cînd ar fi de ajuns să umble cu fantoma lui

de amintire și de lumină în viața noastră superioară sub această singură simbolică formă. Rosetti atrage simpatia și venerația minților și sensibilităților celor mai diverse, ca un poet, pe care toată lumea îl citește și din care fiecare înțelege un crimpei. În ceasul când lumea românească, destul de adâncită în propria sa personalitate, încă necunoscută, se va ridica peste zile și momente, și, liberă de ucenicia datoriilor, se va contempla în haosul ei trecut — agitat de vârtejuri și urzit din preludii de zare — ca să-și cheme părinții la viața senină a unei istorii cristaline și să-și orînduiască genealogia culturală, atunci Rosetti va fi, printre cei dintâi, scos din marea lui nebuloză și, construit din nou de mâinile unui artist genial, născut din țărănițe, va fi așezat pe treapta ei în picioare.

Rosetti e figura pe care și-o pot revendica, deopotrivă, și bărbații de Stat și oamenii contemplativi. În spiritul lui au încăput și ordinea și romantismul. Manifestările lui politice și sociale au întoarsuna și puțină fantezie și un punct de artă. Ideile lui, totuși clare, sînt decorative; o ghirlandă de roze trece de-a lungul vieții lui prismatice și sumbre. El e un om care nu poate să uite peisajul mistic, de origină, al omenirii. Capricios uneori, uneori straniu, neîncetat arzător, cel dintâi ziarist român a fost să aibă somptuozitatea și valoarea unui întemeietor.

Scrisul lui are linia largă și viziunea depărtată. Cît de frumos și de puternic se vedește subț pană lui cuvîntul « Libertate », unul din cele mai trădătoare și mai ingrate pentru scriitor, alunecător și banalizat în cele mai multe pagini de literatură. De cîte ori îl scrie, Rosetti îi face cuvîntului față și cadru. Examinați la alții și la moderni valoarea cuvintelor cardinale — și veți deosebi parcă și o cantitate prozodică alta. Cuvintele, îndeobște moarte, din pricina celui ce le sapă, ca pe niște

morminte, suferă la Rosetti de o frăgezime pură — și au solia lor naturală. Și în ele ideea e întodeauna profundă și sinceră, în orice caz și bărbătească. Filosofia își atribuie cu voioșie gîndiri de felul acesteia: « *Plîngerile ce sîau făcut contra israeliților nu înseamnă că religia să poată avea vreun loc în orice respingere li s-ar face de la drepturile politice în România* » — și fraza, scrisă în 1856 aparține unui scriitor de cea mai autentică aristocrație.

Rosetti a murit în 1885, de curînd. Și totuși, sau tocmai din această pricină, e puțin cunoscut. A fost un visător cu o reverie imensă și un bărbat, ne spun bătrînii, obișnuiți să armonizeze, frumos.

1916

TOMA FLORESCU

Domnului ministru Goga

Să vă povestesc cum l-am întâlnit pe Calea Victoriei pe Toma Florescu.

Toma Florescu? Da; gândiți-vă puțin... l-ați ghicit. Exact... autorul unei epigrame care s-a recitat adeseori în București, vreo zece ani. Nu e prea mult într-o viață! Toma Florescu a scris, recunosc, mai puțin ca domnul Const. Bacalbașa, care publică pe zi câte cinci articole de învățăminte și directive pentru toată suflarea politică a țării. Geniul lui Toma Florescu a fost puțin și l-a vărsat întreg într-o lingură de literatură. Nu era un artist, știți, un artist, nici poate că un maestru, știți, un maestru. Unde Caragiale făcea cozonaci, Toma Florescu a făcut tăiței.

Dar Toma Florescu era un confrate; plutea — satelit al unei himere — într-o atmosferă de rotație. Fuma în redacții, azvârlea fumuri de țigare în crema bășicată a scuipătorilor de subțirouri, înjura pe paginator, trîntea ușa directorului, remarcă ca idioșia contemporanilor; era într-un cuvînt, un om de litere și un ziarist. Și pe buza inferioară purta cocarda vînată a unui cancer precoce, care n-a mai izbucnit, ca o ventuză de viciu în perpetuă excitație.

E îngrozitor, domnule Ministru. L-am revăzut pe acest om care m-a recunoscut, în linia vitrinilor abundente, din fața Teatrului Național. În zece ani epigramistul s-a transformat fantastic. El dibuia

pe frontiera ancestrală pe care omul a sărit-o în două picioare cu cîteva mii de veacuri înaintea epocii de piatră. Ființa lui a trecut-o înapoi, comutată în jigăniile sălbatice, în dobitoacele ce se vor fi sfîșiat pe atunci. O barbă de goril bătrîn îmbracă figura lui de lup improvizat. Cămașa lui a fost cîndva o cămașă, pe care acum o ascunde cu gulerul hainei fără pulpană, ridicat și ținut ca o mască rebelă pe o jumătate de cap. Încălțămintea lui Florescu a luat formele de gheare, ale vulturului căzut din ceruri printre găini, pe un plisc rupt în porumb.

E mult mai lesnicios de jucat decît de scris un nebun. Cuvîntul n-are scînteia și rapiditatea mișcării unui spirit dement mînat de neprevăzut; el nu se deschide la trecerea linoasă a fantomelor cu liniștea sigură a nebuniei. Toma Florescu trăiește schematic într-o regiune de schițe, peste care m-a afirmat cu gravitate că domnește.

— Ce faci? l-am întrebat cu o tristă ipocrizie?

— Sînt Rege...

De ce v-am scris de toate acestea, mă întreb mirat, domnule Ministru. Ce puteți face dumeavoastră pentru un alienat, dintr-un buget al artelor haotic și el ca toată Mărcuța? Căci scriitorii asociați nu fac bieții nimic.

Cine știe, poate că poetul...

BEETHOVEN

Scoborînd cîteştrei de pe motocicletă, începuse crepusculul să-şi topească borangicul în heleştaiele nopţii şi muntele pe care ne aflam, părea ridicat în fundul unui mîl secular. Eram ca nişte fantastici exploratori ai unei albiei de ocean intercontinental, conturile se urzeau cu întunericul crescînd şi formele noastre pierdute păreau ţesute într-un covor imens, cu chenare de stele şi ciucuri de argint. Ivirea lunii ne desluşi pe platoul din munte, ca pe nişte scafandri. Nichelul strălucea încovoiat la ghidon, spintecat la furci, rotund la ochii monstruoşi de con trunchiat ai lanternelor.

Hotărîţi să facem aci un popas pînă la ziuă, puserăm jos sacii strînşi în curele pe umeri, scoaserăm cufărul din chingile lui de pa atas, şi în zece minute interiorul nostru de dormit era confortabil mobilat cu pături întinse. Pentru eventualele neplăceri ale nopţii purtam cu noi două revolvere automate: le spînzurăm în brad. Făcuserăm toată iarna exerciţii de precizie în capetele unui stîngen de lemne, pentru mînuirea fără greş a puştilor noastre de buzunar şi siguri de noi, ne puteam odihni liniştiţi în durata călătoriei noastre, prin toate adăposturile provizorii, de piatră, de vegetaţie şi pămînt, pe care natura le-a predestinat fiarelor şi oamenilor liberi. Dumnezeu aşa a întocmit viaţa, ca să-ţi aperi singur şi bucuria şi durerea, cu îndîrjire şi bravură, fără să te

mîhneşti dacă ora începută cu zîmbete şi cîntec se va isprăvi cu luptă şi sînge.

Cina fu servită caldă la o lampă de spirt solidificat şi băurăm în piscuri laptele vacii de baltă, adus de noi de la patru sute de kilometri, rece, într-un urcior de sticlă împresurat cu gol ştiinţific.

Dintr-un sac deosebit scoaserăm un aparat de radio cu trei lămpi, acumulatorul de patru volţi şi bateria anodică şi îndreptarăm lanterna electrică a motocicletei către postul nostru de radiofonie. Erau orele nouă şi treizeci seara şi toate staţiile de emisiune ale Europei funcţionau. Puserăm lămpile în suportul lor şi întinserăm antena între doi molifşi deasupra aparatelor. Ne slujeam de o antenă întocmită de noi: un disc de formă poligonală, lucrată ca un pînjeniş şi care primea emisiunile fie perpendiculare în pînza ei atîrnată ca oglinda, fie orizontal în margini, aşezată ca un tavan. Dintr-un metru de sîrmă, înfipt în iarbă cu o undrea, improvizarăm ceea ce în electricitate se cheamă linia pămîntului, elementul feminin, care împărţechiază în toată biologia, fizica şi chimia, un element adiacent şi completiv. Curentul activ al văzduhului trebuie logodit cu electricitatea pasivă a planetei, pentru ca în hora şi în îmbrăţişarea lor să nască scînteia, mişcarea, sunetul şi lumina.

În cei doi poli, pozitiv şi negativ, ai bateriei de acumulatori legarăm două fire, care conduc două electricităţi la aparat. De pozitivul şi negativul bateriei uscate înlănţuirăm cu alte două fire plăca lămpii detectoare. Din creşetele Carpaţilor daci ne închinaram mentalmente încă o dată în memoria inventatorului american, a căruia lampă, proiectil delicat menit să dărîme barierele agresive ale statelor şi să asocieze în prietenie şi speranţă cumplitele sfortări omeneşti, întrece valoarea tutu-

ror monumentelor literare, zidite între ipoteză și deșertăciune.

— Gata?

— Gata!

Lanternă motocicletei fu stinsă și învîrtirăm încet un condensator, apoi pe al doilea. Un șuier lung, sporit treptat și apoi degradat pînă la sunetul unui contrabas. Un șuier paralel, încrucișă din al doilea condensator, șuierul redus. Punctul de întîlnire în ton amorsat al celor două stridente descoperă stația emitentă, cu vibrațiile căreia se întîlnește un punct al antenei. O deplasare de un centimetru al pipăitului răzimat pe ceasornicul lămpii și apărură orchestra. . . Ne găseam la Viena! Cel puțin două sute de instrumente, conduse de cel puțin două sute de muzicanți. Scoatem casca de la urechi și adăogăm aparatului o pîlnie răsunătoare, care sporește cîntecul și reproduce orchestra integral.

Ascultam, culcați pe pături și mușchi. Cînta pădurea, muntele cînta. Vocea Celui din eternitate umblă printre brazi, ca odinioară pe munții Sinaiului și al Măslinilor. Era fantoma miraculoasă a cîntecului universal, un astru nevăzut de glasuri și ecouri. Cine a cutezat să spuie că rugăciunea omului nu merge pînă la Dumnezeu? *Eroica* lui Beethoven ne venea din Viena în Carpați și trecea mai departe și mai sus. O auzeau păsările, îngerii și continentele. O ascultau balena, șarpele african, girafa și hipopotamul, care poate că au în stare firească aparatul nostru, îngropat în preștiința mușeniei și tăcerii lor. O auzea Altair, o auzea Aldebaran.

De la stîni, lătratul catifelat al cîinilor lui Decabal, aducea imponderea lor în simfonia zeului surd și unanim.

1927

164

LÉO BACHELIN

Pămîntul de piatră al Elveției, asemănător cu al Iudeii, de unde micul popor confederat a luat Scripturile Sacre și gustul pasional de controversă și misticismul cerebral, încapă, granitic și calcaros, într-un sac de călătorie. Elvețianul din jurul locurilor din Sud și Nord, din Tessin, din Basel, din Neuchâtel și din Vaud, cînd pleacă de acasă, dintre băile peizagiului și dintre templele închinare nevrozelor protestante, calvinești și zwinghiste, duce cu el întodeauna, în geamantan, pulberea de aur a minusculelor și grandioaselor lui întocmiri. El a dat naștere lui Jean-Jacques Rousseau, lui Théodore de Bèze, lui Agrippa d'Aubigné și în acelaș timp unui temperament de preciziuni, de acurateți și onestități literare, imitate în industria țării de posibilitatea, care nu-i o simplă întîmplare, de a fabrica fără alte materii prime decît cele sufletești, orologii pentru catedrale și apoi ceasornice de buzunar. . . El a adoptat pe Francezul Jean Calvin, pribeag în erezia lui și crucificat pe o sufărință fizică unică în arhivele patologiei, făcînd din aspra lui energie și din cugetarea lui sîngerîndă o aristocrație politică și o întîietate. Fizicei, botaniceii, mineralogiei și ciocolatei poporul elvețian le-a furnizat savanți, personalități și posibilități, neașteptate de la sărăcia locală. Biblioteci, infinit de multe, universități tot atît de numeroase ca și hotelurile, muzee, parcuri și un spirit democratic, imitate pretutindeni, dar care nu-și cunoaște orientările

165

și semnificările integrale decât în Republica lui Tell, toate aceste și încă multe altele, fac parte din geamantanul și din provizia morală a fiecărui elvețian, pedagog, alpinist, neguțător sau convins călător.

Universul helvet restrâns în spațiu și infinit în speculații nesa trimis cândva, odată, nu știu când, foarte demult un ambasador al universităților și al silințelor de clasicism, grec și latin — și ebraic — pe domnul Léo Bachelin, care trăiește printre noi și care a publicat de curînd, din inițiativa elevilor săi, de la Școala Superioară de Comerț — spune dedicația — o carte de poezii: *Sous l'œil du Sphinx, poèmes du vrai et du rêve.*

Am întors cu duioșie și cu respect paginile volumului de versuri. Îl cunoaștem și îl salutăm pe domnul Bachelin, pe toate străzile capitalei, de aproape treizeci de ani, pe baston și subț pelerină, l-am văzut liniștit și singuratec cu barbișonul negru, îl vedem liniștit și solitar cu barbișonul alb. Civilizația helvetă de măsură, de distanță, de reflexiune și cuvîntă sa îmbinat cu civilizația noastră de generozități și bucurii. Solemnitatea sufletului învățatului neșatelez se împacă și se armonizează cu horele și cu frămîntările românești. Cu ochii lui brumați către Alpi, el îmbătrînește la noi. . . Poeziile sale sînt toate închinare și mai ales unui prieten care nu mai este: *A mon ami défunt Emille Richart. A mon défunt ami Louis Duchosal.* Poetul merge și se oprește printre coroane artificiale, în haine și cu mânușile negre și în tot salo- nului literaturii e ceremonios, amical, discret și clasic.

Să salutăm încă o dată, pe străzile de hîrtie, cu sfială și urbanitate, pe un poet care știe să debuteze la șizeci de ani trecuți, cînd cei mai mulți dintre noi și-au pierdut floarea din cheetoarea nasturului de la piept.

1927

G. TOPÎRCEANU

Autorul *Parodiilor originale* izbutește de multe ori să îngîne pe alții dar se supără foc dacă l'ingîna cineva pe el sau măcar îi citează numele fără o intonație respectuoasă. Desigur că nimănuia nu-i aparține talentul și flexibilitatea personajului său din intelect, de-a face și ca toată lumea, făcînd și ca el însuș. Între figurile din cercul literar, pe care le imită pe toate, pe tobă, pe cal, cu burta la pămînt, în orchestră și sus pe frînghii, Topîrceanu are o figură a lui, maimuțărînd pe lîngă oameni și scriitori, invizibilul atitudinilor interioare și sentimentale, considerate ca niște animale șchioape, cu coada prea lungă sau retezată. Pe dedesubtul senzațiilor proprii, el întinde capcana și nimic nu-i mai tragic decât aspectul unei hermine sufletești zbătîndu-se cu picioarele albe în măselele arsenalului de unelte, ale acestui fabricant de metale nichelate și de cîrji. Caricaturist verbal și scamator fără păreche, tendința sincer nestăpînită și subconștientă a dibaciului ironist, subtil poet, fraged iconar, și splendid provizoriu, cînd vrea să scînteieze, ca un bob de rouă momentan, prins într-un suris de garoafă, este o volatilizare a tot ce atinge contactul inteligenței lui incandescente. Ca să se masacreze și pe sine în ceea ce are mai particular și mai definitiv, Topîrceanu a căutat și legile, ca niște hățuri, cu care orice om trist și amărit se poate cîrmi spiritual, cu aceeaș ușurință,

cu care și-ar înțepeni bicepsul sau ar sări din trăsură. Ba analistul pretinde că le-a și descoperit și că numai o chestiune de redactare și de tipărire a unui manual, mai împiedică încă vreo câteva săptămâni, omenirea de a deveni în douăzeci și patru de ore plină de spontaneitate și de duh.

Topîrceanu e singurul bucureștean care s-a strămutat la Iași ca să se facă ieșan. Atras de personalitatea furtunos variată și coplesitor interesantă a domnului Ibrăileanu, mare schivnic al literelor românești, el și-a luat geamantanul, ghețele cu tocuri Louis XV, costumul de jocheu corectat, pălărioara cu marginile scurte, biciușca de trestie de mare cu noduri, s-a suit în tren și a dispărut de zaisprezece ani. Ceea ce-l agasează cumplit este că încă n-a parvenit să stropșească vorbele îndulcite în graiul moldovenesc. L-am găsit o dată la Iași locuind pe panta unei străzi necirculate, o cameră, spînzurată ca o colivie, de zid. Era o locuință de fantezie cu intrarea parcă pe fereastră și cu ieșirea pe coș. Dacă ședeai pe scaun aveai impresia că gravitezi spre răsărit și, în picioare, îți venea să te culci pe tavan. Într-un comanac de călugăr, cu căptușeala roșie, el creștea o verעיță sau o nevăstuică, nu-mi aduc aminte, care îl cunoștea. Îl cunoșteau și muștele și păianjenii și toate vietățile, afară de cele domestice, se lipeau de el, robite prin simpatie. Războiul l-a găsit în tovărășia unui pui de lup, un lup autentic, de care poetul a trebuit să se despartă, ducîndul într-o pădure. Să istorisească meșterul parodiilor nedumerirea sălbătăciunii, nehotărîrea lupului între codru și Iași, urletul deznădăjduit al fiarei intrînd în pădure și salutările pe care le trimitea poetului cu capul, și poate că și cu laba, puiul de lup. . .

1928

II

La moartea poetului, care și-a întrerupt o viață neisprăvită, Cocò n-a putut să fie prezent decît în duh și în întristare abstractă. Ar fi voit să-și aibă sculele gata și să intre cu ele în convoiul înmormîntării, împărțindu-și biletele negre și cîntînd marșurile de trecere din lumină în țărîină pe flașnetă, orga celor săraci.

Flașneta și-a scos-o de la meșterul care drege lăutele, scripcile, naiurile și caterincile, după ce cîntărețul murise, neașteptat în stelele cerului și cuprins de aromele de mai ale pămîntului. Uimite de știrea venită prin greieri și brotăcei într-o seară argintie, cum că plicul de aur, purtător al unui suflet îndoit în patru, cu scrisul pe dinlăuntru, s-a pierdut, florile toate din cîmpie și grădini s-au ridicat pe fragedele tulpini să-l caute și găsindu-l pierit, l-au plîns cu cîte o lacrimă de rouă, pe care l-au lăsat-o și albinele de bunăvoie.

Cine l-a cunoscut pe Gheorghe Topîrceanu, cum l-a știut Cocò, în scînteia lui, ascunsă ca o mărgică din mijlocul unei cruci de fildeș purtată la gît și în care, pusă la ochi, apare Ierusalimul, a văzut imensa privesiște a visului delicat pogorît într-insul. Cît îi semăna visul închis cu idilica insulă a lui Bernardin de Saint-Pierre, unde au trăit, îmbliinzind vîntul, talazele și ferocitățile, un copilandru nevinovat ca Paul și o fetișcană ruptă din rai, ca Virginia, se trădează pentru cititor din

scăpările din vedere ale poetului în stihurile lui. Inteligent ca puțini oameni ai condeiului și manuscrisului, Topîrceanu din nobilă și discretă ținută nu și-a împărtășit sensibilitatea decât filtrată și bătînd într-o nuanță voită și a dat amărăciunii și deziluziei ironie și sarcasm. Între cîteva cuvinte, neîndeajuns stăpînite de disciplina voinței, transpare un oftat. Oftatul vine de departe. frînt în pana lui.

1937

OTILIA CAZIMIR

Povara, desigur, nu e primită ușor. Construind piramide în pustiu și înălțînd în gol catedrale, cu blocuri răpite din stîncă, omul cade, ingenunchiat de piatră dedesuptul pietrei și strivit ca o ciupercă de sînge. Înainte ca virful monumentului să fi ajuns la ceruri, pumnul sclavului s-a strîns înjurios către stele, și poetul, trimis în exil, să numere robii, la muncă, pentru că îndrăznise în metropolă să nfrunte pe împărat, l-a văzut murind și l-a notat cu întristarea lui rece pe o tăblie.

Au tras în juguri, în număr cu vitele, prizonierii din războaie, cruțați de chinul creșterii ochilor cu lama și, din temelii la creștetul mormîntului regesc și al turlei cu orele aurite pe un cadran întunecat, lespezile au fost cimentate cu carne. Azi, linia muchiilor evocă numai visul în numele căruia s-au sfărîmat în tăcere veacurile de oameni și s-au încordat mînia, suferința și nădejdea.

Sînt feluri de a sări peste tine și feluri de a te mîrgini în cuprinsul tău. Eroii ies din lume pe sus, prin azvîrlire în neanturile de deasupra sau intră adînc în lume pe dedesupt. Lîngă cuceritorul călare cu pavăza întinsă la sulii, merge călugărul desculț. Între aceste două personaje extreme se mistuie, viermuită de vicii și ruptă din șira spinării și tăvălită în sudoare, toată omenirea.

Otilia Cazimir vine dintr-o grădină depărtată cu ghiocelii trandafirilor în traista de mătase și după ființa ei, resemnată să rămâie ceea ce este, se ține un stol de fluturi care îi necăjesc surîsul. Ea cântă încet ca să nu neliniștească iepurii și albinele odihnite, în drumul către prisacă, pe spini. Prin silabele ei nu s-a strecurat niciodată glasul străin. În tot ce a șoptit și povestește s-a slujit cu simplitate de vocea ei, ca o cusătoare de borangicuri, de firul ghemului lor. Femeie, poeta a fost discretă, casnică și gingașă. Stihurile ei sînt împăturite ca o rufărie foarte curată, aromată cu sulfină, într-un dulap adînc de nuc. Poemele ei sînt camere proaspete într-o casă cu cerdac, cu icoane de argint, cu portrete domnești, învălitate în năframa de aur a soarelui alb de nămiezi. O poezie de Otilia Cazimir e o batistă, cu două picături de lămîiță; poeta o scoate dinlăuntrul mînușii, în care podul palmei zvicnește ca o pasăre prinsă în liliac. Remedii pure pentru gemete adunate și pentru schițe de dureri.

Domnișoara Otilia Cazimir se deosibește în totul de intelectuală dezgustată de sex și evadată din feminitate într-un hibrid. Ea nu poate avea nimic nici din muierescul vulgar al aceluia tip de odaliscă agresivă, care își pune plasticul pe literatură ca o ventuză cleioasă. Pasul calcă lin, din piatră-n piatră de diamant, și drumul inspirației sale e un pîrîu neconținut, limpede, cu toate luminile deschise. Poeta acceptă povara. A rămîne om cînd exemplul te ispitește și-ți aduce știrbiri, e o frumusețe.

E adevărat că făptura fizică și intelectuală a poetei aparține unui tip, pe care educația gramofonului l-a suprimat. Domnișoara Otilia Cazimir e o cucoană care a avut la curte argați la găini și spălătorese...

II

Domnișoarei Otilia Cazimir

Bătu-te-ar norocul, că tare m'ai speriat, duduică! Auzeam că se apropie cineva în vârful picioarelor, pe întuneric, dar nu știam că ești dumneata. Am auzit cum s-a mutat un scaun lângă colivie, că s-a supt cineva pe el. Ți-am auzit, atît era de mare tăcerea, și respirația ca o șoptă, dar nu mi s-a închipuit că ar putea să fie șoapta dumitale. Numai cînd căutînd prin zăbrelele de sîrmă, m'ai îmboldit cu pana, numai atunci am priceput că erai dumneata și m'am trezit abia după ce ai plecat și s-a făcut ziuă, cu o pată de cerneală trandafirică pe fulgi. Credeam că m'ai rănit și începusem să și plîng în secret că mi s-a veștejit sîngele de iese în aripa stîngă spălăcit. M'ai încondeiat cu o floare, duduică, și tare aș vrea să-ți sărut mînușa de piele vie, dacă nu mi-ar fi frică să țiuo mușc. Ciocul meu nu a știut să pupe niciodată, și de cîte ori m'am lingușit și eu de cîte o persoană ca dumneata, și m'am frecat cu penele mele cele moi, cum am văzut că fac priceputele mîțe, pe subt bărbie și pe obraz, pînă la urechea înstelată cu un mîrgăritar, ființa pe care gudurîndu-mă am voit să o răsfaț s-a ales cu o vînație. Zici că te-a mai ciupit, însă cu necaz, o dată, de mînă, un confrate, de pe o caterincă: cum să-ți mai las un zbenghi și eu, eu care te iubesc pentru slovele dumitale — te rog să mă ierți, de vreo cincisprezece ani.

Dacă nu venea penița dumitale în colivie, cine știe când măș fi sculat de jos, din nisip și teci de semințe. Căzusem din bolta coliviei și nu mai aveam nici apă, nici floarea-soarelui, nici flașnetar. Când nu mai cîntă flașneta, așa sîntem papagalii făcuți, parcă toate se isprăvesc. Dar să nu crezi că era să mi dau sufletul de tot fără să mă gîndesc o dată la dumneata: nu! Ba m'am tot gîndit, de cînd căzui bolnav, aproape în fiecare zi, cu sfială, ca un vinovat. Odată și odată tot era să te pomeș nești cu noi, cum țiam promis, la fereastră. Era și ceva aranjat în tăcere, că măcar mort să mă treacă un alai de frați cu moș pe la geamul dumitale, în giulgiul unei batiste. Bine că țiai adus aminte, ducă, de mine. De aceea n'am săști mai dau pace și m'oi ține cu cîrîitul meu după dumneata toată vremea.

Dar mă rog, eu, Cocò, dumitale, de ce atît de rar zgîndăre pana aia hîrtia asta? Crezi căști șade mai bine la pălărie decît la jurnal, mai ales că nici pălăria nu țio prea arăți? Ai spus o minciună, de care trebuie să te apuc nițel de scîrlionț: de unde știi că îmbătrînim? . . . Înțeleg să mai crezi că îmbătrînește Cocò, deși nici asta nuș drept săști spui, adevărat, dar tinerețea matale cînd a fost mai ageră și mai îmbobocit cicălitoare ca acum? Să nu te audă pițigoiful că se supără foc. Din vremea lui Homer, bunicul flașnetarilor șchiopi și care făcea din gură ca toate uneltele și lighioanele, el a rămas tot sprinten și copilăros.

Mi se pare mie ori poate să fie adevărat, că țiai cam pierdut obișnuința să te uiți în suflet, ducă? Ai rămas cu gura căscată la ai de trec prin zăbrele și îndărăt, cu mîinile în buzunar și fără săști turtească pălăria. Ia te uită la ea cum șa înfriș coșat de admirație că unul a vîrît un dovleac într'un clondir cu dopul cît degetul mic și că altul scoate dintr'un joben două duzini de porumbei,

cu care duduca se deprinsese să se joace în tinda bisericii. Te turbură grosolănia istețului și sunetul gol al obrăzniciei, și minciunile dumitale și se par mici din punctul de vedere borhot.

Apăi, dacă țin bine minte, dumneata te cam tragi din boieri și din cucoane mari, domnișoară Otilia Cazimir. Nici nu se putea săști fie într'altfel slova atît de subțire și cerneala atît de aurie: sufletul matale e de dantelă, și unghia cu care apeși pe condei, ca să scrii, e cam de cristal. Teș dăruit Dumnezeu cu o zestre pe care nu este voie să o disprețuiești, bagă bine de seamă. Dar stai într'o casă cu umbra veche și într'un oraș scuș fundat în chirilice și tencuieli. Turlele se uită numai îndărăt și ostează — și cimitirul nostru a ieșit dintre ziduri pe stradă, și crucile lui aplecate au ajuns pînă la gară. Geamantanele pleacă și sosesc, tăcute ca niște coșciuge de copii, naivităș țile deziluziilor cu corpul mic. O sută de mii de țînțari la Copou închipuiesc reducerea pînă la punctul cu aripă, a sufletelor de acolo. O dată, am strigat în mînăstirea dumitale, ca un bărbat și am ascultat ecoul glasului meu: ca o mototolire de hîrtie, ca un bilet sfărîmat în frămîntarea unei mîini, care vrea săl ascundă necitit . . .

Te roagă Cocò să te stropești pe ochi cu apă rece, ducă. Jumulește puful de umbră și păienș jenișurile care țiau venit pe nesimțite în odaie, ca un mucagai de mătase și șau țesut încet — și aruncă tot colțul ăsta de praf la gunoi. Și fiindcă ești domnișoară gospodină, deretecă bine și cu de-amănuntul și trimite la magazie ale boarfe istorice, ca să nuști mai rămîie decît un scaun și o masă în mijlocul odăii spoite din nou. Și să te pui să lucrezi, domnișoară. Bijuteriile matale nu știe să le mai facă nimeni, cu piatra fragedă ca fraga și cu metalul cald. O firimitură de licărire în fiecare zi, ducă. E de ajuns. Numai Dumnezeu

face mai mult și nici el n-are unde să-l așeze. Și când nu te vei ține de cuvânt, să muncești negreșit, măcar un ceas pe zi, pedepsește-te băieștește și aspru. Pentru că dumneata n-ai nicio iertare să duci într-o turlă fără virf o viață de gînganie mută, să visezi că îmbătrînești și să leșini pentru că poate, nu se știe, ai să mori. Te aștept la lucru, ducă, și la viață. Dă o dată cu pumnul în masă hotărît.

Și lasă-l pe Cocò să te îmbrățișeze cu delicatețe. Nu te teme, ducă Otilia Cazimir. Vorbește el ca omul, dar nu e om, e papagal.

1934

III

Jupîniță Cazimir,

Era să-ți zic Domniță, cum te-am văzut întor-deauna, fără să-mi aduc aminte să te fi și văzut vreodată.

Veneai în spirit, pe nevăzute, la papagalul Bile-telor mele de pe caterincă, înconjurată de fluturi și călcînd printre zambile în pantofi de atlas. Țineai în mîna un evantaliu de puf care-ți zbura ca o aripă pe umăr.

Lasă-mă să te zăresc mereu în grădina poeziei, în mantie de azur.

Nu-mi schimba icoanele din vitraliu, afirmîndu-te ajunsă la vîrsta de șaptezeci de ani. Nu-i adevărat! Mai citește-ți o dată foaia de botez scrisă pe piele, mi se pare, cu pecetile neamului dumitale de la Vodă Ștefan, biruitorul osmanliilor și al leahului din miazănoapte.

Îmi plăcea să te gîndesc Domniță, călugărită în schitul columbelor albe.

Citeam odinioară, demult, diacon, din păcatele mele, în altarul unei vechi biserici mici, cu treptele înfundate în pămînt, pomelnicul scris pe o coaje de copac (de atunci cîteva sute de ani) numele fraged al unei domnițe, Pulheria, rămas alăturat, mai tîrziu, de numele dumitale. Era în biserica stravropollei grece, chemat la viață, liturgic, numele-i latin.

Pulcher-pulchra, frumos, frumoasă... Fosta domniță trebuie să fi fost într-adevăr tot atît de

frumoasă ca și sunetul numelui ei în clopoței
cădelniții parfumului de tămâie . . .

Dar cât să te mai așteptăm, jupiniță?

Așteptăm de la tine (să-ți zic și așa o dată) o
carte nouă a sufletului tău, scrisă cu un condei
care ciugulește cuvintele de petalele proaspăt ieșite
peste noapte la iveală, cu bobul de rouă, cu lacrima
cerului pe ele.

Sărutuși pana, jupiniță Cazimir.

1964

MIHAI PĂȘCANU

Au și trecut patruzeci de zile peste mormîntul
lui Mihai Pășcanu, adormit la vîrsta de la care
alții încep să viețuiască. Un anunț i-a chemat
prieteni la parastas, ca altădată un afiș la piesa
lui de teatru. Profesorul de drept de la Univer-
sitate, purta murmurul poeziei în scoica reveriei
lui.

Mihai Pășcanu a fost la optsprezece ani elevul
în literatură al dascălului de un contingent cu el,
Gala Galaction, discipol pe vremuri al fraților
Goncourt și al unui scelerat, Arthur Schopenhauer,
inelul intelectual al copilăriei ce și lungeste auzul
către silabisiri încă împăinjenite. În casa viitor
rului egumen al Sfințelor Scripturi tîlmăcite, cu
cerdac închis, așternută cu preșuri țărănești, îmbră-
cată la geamuri cu năframe albe mari și încilcită
în liniști moi de mînăstire, Pășcanu citea tînarului
magistru sonete și cîntece cu timbrul exotic.

Autoritatea magistrului, care voia să discipli-
neze temperamentul instabil și fugace al elevului
său, era neobișnuit de riguroasă. Pedepsit adeseori să
nu intre în camera lui, unde se afla o pace necu-
noscută și încă de atunci o consolare delicată,
Pășcanu se ruga ceasuri întregi la fereastră să fie
primit și își recita versurile noi, din grădină, în
arșița meridională a lunilor de cuptor, însoțit de
rostirea de surcele rupte a lăcustelor, strînse în
harnașament ca niște cai medievali caricaturali cu

genunchii deasupra spinării și cu pîntecul pe
copite.

Cînd versurile erau bune, poetului i se da voie
să intre.

1928

N. N. BELDICEANU

N. N. Beldiceanu a dat cîteva foi de manuscris
în versuri în 1916, primăvara. Le-am păstrat pentru
a le publica odată și odată . . . Peste versurile cre-
ionate violet au trecut războiul și moartea tumul-
toasă a războiului — și, după război, trecu pe
lingă ele și moartea poetului care le-a improvizat.
Le recitesc: tinerețea accentului e nouă. Ele le-a-
găna un copil, pe « Nicoriță al tatei », copilul
poetului, probabil: iată inima gătită pentru el, a
tatălui, de atunci, proaspăt înviată cu bătaia ei,
printre hîrtii, după ce a dormit doisprezece ani,
în cutie.

De poetul Beldiceanu nu se vorbește. Viața,
deviată de la simplitatea inițială fără motiv, ni
se construiește în sărituri scurte, în curbe pitite
la pămînt, din mușuroi în mușuroi, descrescînd
pînă la cel din urmă . . . Beldiceanu s-a smucit
acestei fatalități și a încercat să adauge aripile
șoimului la aripa lăcustei. Și a căzut din cer.

1928

URMUZ

La chemat Demetrescu-Buzău era muzicant și grefier la Curtea de Casație. Dintre marile terori inexplicabile care l-au prigonit pînă în ziua morții, cînd o ultimă teroare l-a încovoiat un deget pe un trăgaci de revolver și l-a comandat: trage! și el a tras și s-a isprăvit; groaza de a nu se auzi « la Casație » că scrie și că scrie și altceva decît considerente și sentințe, l-a urmărit cu o tenacitate extravagantă.

Am fost de două ori nașul lui literar; întîi cînd l-am publicat prima dată. O revistă de oameni cu principii, în majoritate politici, membri de carnaval în consilii și consilieri tehnici de ordin burlesc în societăți industriale, care au rezervat farsei politice, împletită cu farsa literară locuri, jetoane și titluri, apărea pe atunci sub direcția pribeagă a subsemnatului. Un nepot de șefi de partid se găsea în epoca de a se fâta pe sineș, se suia pe unul și pe altul ca să fie colaborat, inventa culcușuri; cărți și reviste; aplicînd în mai mare rețeta lichelelor mai mici, de a fi trecute prin mlaștinile hîrtiei, pe spinări de bivoli puternici. Debarcate, dincolo de obscurități, lichelele repetă regulat acelaș act inofensiv, dar caracteristic; se caută adînc între fese sau în nas și scot cu două degete, elegant, ființa procreată de insul lor; un vierme lung, melancolic și moale, pe care îl aruncă între coarne, ca un fir de fidea puturos. Publicat cu

greutate și silit, Urmuz a fost adoptat și făcut proprietatea privată a celor ce refuzau să-l intercaleze în sumar.

A doua oară, eram fost naș . . . tot atunci. Ca să devie publicabil, un scriitor cu o stare civilă de Demetrescu-Buzău trebuie să capete, călugărește, un nume potrivit cu portul draperiei. Nu toată lumea se cheamă, de pildă, Pilat, după cum nu toate mîncările se numesc pilaf. Carnea de porc servită într-un local cu electricitate și ascensor, cată să capete nume și prestigiu și o rimă sufletească de ambianță. Demetrescu a refuzat într-o zi de patru ori să se numească Urmuz și de patru ori a acceptat: a cincea oară l-am vîrit în cristelniță frîngîndu-i genunchii. Se temea ca nu cumva Casația să-l găsească mai repede în Urmuz decît în propriul lui nume, despicat din Dumitru.

Este adevărat că Urmuz dorea tot atît de mult să fie publicat cît se și înpăimînta de publicitate. În vreme ce știa că se culege proza lui în tipografie, a trăit o săptămînă atroce. Se scula în toiul nopții și trimitea o scrisoare foarte urgentă ca să mă întrebe dacă virgula de după un *că* ar fi fost bine să fie trecută înnainte. L-am descoperit noaptea împrejurul casei, sfios, neliniștit, timorat sau în transă de speranțe, dacă se găsește sau nu un miez în proza lui, dacă nu cumva e vorba de o eroare; îndemnîndu-mă cînd să o public și cînd să o distrug; cînd să o însoțesc de o notă elogioasă cînd să-l înjur. A corupt lucrătorii din atelier ca să-i schimbe fraze și cuvinte, pe care a trebuit să le restabilesc, redactările anterioare fiind cu certitudine mai bune.

După tipărirea primei lui bucăți s-a simțit bine. Mi-a surîs, mi-a strîns mîinile tare și umbra să mă sărute. Mi-a dat o cutie de bomboane, pe care am primit-o și a scos din butoniera lui o garoafă, pe care a trecut-o, parfumată cu scorțișoară, în buto-

niera mea. În zilele care au determinat sinuciderea lui într-un boschet de la Șosea, nu l-am mai văzut și mi-e grea mîhnirea ireparabilă că n-am căutat să-l întîlnesc. Cred că optimismul meu ar fi înviat în haosul lui cerebral, candorile și puritățile care începeau să moară.

... Medalionul meu ia proporțiile unui tablou călare în mărime naturală și încă n-am avut loc să-i spui cititorului o părere motivată despre individualitatea cu totul înafară de comunul individualităților literare, a scriitorului Urmuz. Rămîne timp...

Îi voi spune cititorului însă altceva: că prietenul cel mai de aproape al lui Urmuz a fost domnul Ciprian, relevat opiniei publice de piesa cu imense succese, îmbucurătoare și pentru scriitori și pentru actori, *Omul cu mîrșoaga*.

Am fost invitat de gentileța domnului Ciprian să asist la spectacol, cu intenția probabilă de a pune elogiul meu sigur lîngă elogiul tuturor spectatorilor, pe o bucată de hîrtie tipărită.

Am stat la spectacol și m-am surprins turburat. M-am zvîrcolit în mine, în vreme ce sala întregă aplauda cu hohotul ei de rîs. M-am strîns și m-am desfăcut ca să alung o impresie, zece impresii, o sută de impresii. Eram în fața unei crime: făcuse crima Ciprian, sau comiteam crima eu? Într-o pauză, l-am văzut pe Urmuz, care murise, strecurîndu-se cu surîsul lui printre staluri, salutînd cucoanele deranjate și venind la urechea mea și șoptind:

— Nu e de Ciprian!

De zece ori l-am alungat, de zece ori a fugit și s-a întors prin întunericul sălii pînă la urechea mea...

Nu am acuzat niciodată pe nimeni: rolul de acuzator e trist în fața unui tribunal. Am evitat pe domnul Ciprian de teama să nu mă întrebe ce părere mi-am făcut de spectacol și de ce nu am publicat-o. Ciprian se afla într-un moment dificil al

carierei de autor aplaudat: avea nevoie de succese și o torturătoare trebuință de bani. L-am lăsat în pace.

Azi, Ciprian se poate spune că s-a înnavușit. *Omul cu mîrșoaga* i-au clădit un noroc. În ce mă privește, citînd Urmuz în piesa lui Ciprian, nu mai pot risca să apar ca un întrerupător meschin al izbînzilor lui materiale. Pe de altă parte, domnul Ciprian poate primi ceea ce aș numi rezultatul nepriceperilor mele literare, cu seninătate.

Căci, iarăși, nici nu pot minți. A tăcea în cazul acesta este a consimți. Într-o unică materie nu e

permis să minți: a zămislirii unde lucrează mîna sfîntă, de lumină, a necunoscutului. Chirică e al lui Urmuz, Mîrșoaga e a lui Urmuz, totul pare al lui Urmuz, afară de aporturile taciturne, înnodate, compacte și grele, de origină scandinavă, care strică piesa și par ale domnului Ciprian.

Urmuz

P. S. Coincidență curioasă, primesc din Cîmpina, în timpul culegerii prezentului articol în zețarie, de la o persoană pe care nu o cunosc portretul « sintetic » al lui Urmuz, reprodus în clișeu. Coincidența este cu atît mai interesantă cu cît autorul portretului nu l-a știut pe Urmuz decît din literatură și i-a extras expresia prin constrîngere și concentrare intelectuală. Portretul e asemănător.

HENRIK IBSEN

Cu toate că și-a pus mâinile pe piept și capul pe pământ abia în zilele noastre, el se amestecă parcă de la început cu fabula miraculoasă a vieții. Împotriva croniciei care-l arată născut acum un veac și mort întrucîtva de curînd, însăși memoria precisă preferă să-l așeze în cele dintîi rînduri ale timpurilor necunoscute, laolaltă cu legiuitorii și profeții călări, ieșiți să-și usuce armăsarii la soare, din mările galbene și mediterane. Pe singura linie a unei atitudini intelectuale, crîncenă în divinitatea ei primitivă, Ibsen alunecă din veacul lui în civilizațiile nomade, din dosul zodiacului înflăcărat. E de o vîrstă cu piramidele naturale din Tibet și Alpi și cu catacombele din care izvorăște de sute de mii de ani poteca pe fir de argint a Oceanului, ce nici nu scade nici nu sporește.

În personagiile lui șoptește, ca în scoicile de sidex din nămolurile granitice, vocea care a vorbit o singură dată, atunci cînd spiritul lui Dumnezeu se purta peste ape, între luciul negru și întuneric. Vasele de lut ale artistului polar evocă materialele dure din care a fost fasonat urciorul planetei pentru păstrarea vie a stelelor înflorite în ramurile ei. Norvegul e mai nou sau mai vechi decît Homer? Acelaș accent ca în ecoul munților, ca în vuietul talazelor, ca în blestemele cîntate ale vîntului și ca în Sfintele Scripturi. Geme cu nădejdea și se ncruntă cu durerea, apăsător, covîrșit, izbucnit și biruitor.

Cine ar avea cheful critic și universitar să introducă ghețarul ibsenian în istoria literaturii, ar face cazna ridiculă a unui împărat nebun care a bătut marea cu nuiiele ca să-i potolească furtuna și a unui dement mai modern care ar voi să tragă Pacificul în sticle.

1928

GEORGE RANETTI

Născut în epoca lui Caragiale și în subdiviziunea literară a lui Anton Bacalbașa, care a sleit genul umoristic al categoriei în câteva numere din revista *Moș Teacă*, George Ranetti, fără să fi fost un european ca primul, niciun proletar socialist ca secundul, a purtat în vioiciunea lui spumantă, incontestabilă timp de zece ani, reminiscențe și obsesii de la cel dintâi și influența ștregărismului călare pe băț al tiflei gasconale de la cel de al doilea. E adevărat că aceste două esențe au fost amplificate de el printr-o exploatare epigramică a calamburului scris.

Ostenele lui Ranetti s-au rezolvat însă într-o temperatură literară, impusă dorinței lui de a servi, de către public care a făcut posibilă vulgaritatea, a popularizat sughițul și a situat izvorul spiritualității într-o suburbie artificială. Fără aceste împrejurări nu ar fi fost posibile producțiile prezente de domnul Tănase, care a distrus tiparul țărănesc al duhului limbii și a dat gustului de profunzimi o întârziere de cincizeci de ani.

Din Anton Bacalbașa a rămas o poezie: *La Rosmersholm e frig, e ceață*. Prezentul reține din Ranetti elasticități și culanțe în versificare vagabonde — și nu știm dacă în imensul material perforat, traforat și șlefuit în zeflemeaua cotidiană, s-a ivit de multe ori un accent activ, o mare neliniște sacră, o pasiune de mari împliniri. Îndărătnicia cu

care defunctul s-a inspirat ani de zile exclusiv din Don Paladu, din Ion Kalinderu și din doamna Smara e de natură să reveleze o stare sufletească și un individualism.

Confrații ne povestesc un lucru de necrezut la moartea confratelui Ranetti. Văduva lui ar fi rămas pe drumuri după douăzeci și cinci de ani de căsnicie împreună și de suferință de mamă adoptivă, lipsită și de dreptul de a se folosi de o pensie minusculă, acordată văduvelor de Sindicatul zărilor, din pricina absenței căsătoriei din starea ei civilă.

Camarazii rămași au îndatorirea să suplinească în parte unei scăpări din vedere a defunctului, contribuind pentru înzestrarea văduvei măcar cu un chioșc de ziare și tutun. Recomandăm Ministerului de Finanțe, unde Ranetti a avut prieteni câțiva directori generali, propunerea noastră și *Biletele de Papagal* sînt la ordinul celor ce se vor însărcina cu o subscripție în folosul văduvei pentru înjgheburăa unui prim capital, ca din sărăcia lui Cocò să aducă ofranda lor cea mai mare cu putință.

1928

ION DRAGOSLAV

A murit și el și a murit fără justificare. Cine l-a omorât? Boema lui nu-l putea ucide, nici bunăvoința lui, nici încrederea lui în Dumnezeu și oameni. A fost bolnav trupul lui puțințel? a stat o boală în figura lui palidă de moșneag vremelnice, în luminile triste ale ochilor lui de copil octogenar? Bietul Dragoslav!

În literatura noastră, acest sătean în strai nemțesc, cu ghiozdan, și în ghiozdan cu o scripcă mică sau cu o cobză mică, a fost, fizicește, un pribeag al soarelui și un plugar fără plug. Om neînchipuit de cumsecade, cu el puteai sta de vorbă, oriunde te-ai fi găsit, pe asfalt sau pe parchet, ca în porumb și ca pe brazdă, evocată permanent de toată ființa lui de simplitate românească.

A fost un călugăr al bordeiului lui din Fălticeni sau un om căsătorit și cu copii? Discret și depărtat, el nu a vorbit niciodată de alte poveri ale lui decât cele literare.

- Bună ziua, tată Dragoslav, ce faci?
- Fusei pe la Fălticeni, tată.
- Să ne vedem sănătoși, tată. Vrei să bem mâine un ciocan de rachiu?
- Plec la Fălticeni, tată.
- Ce-ai mai scris, tată Dragoslav?
- Ia desale mele, *dragă*, răspundea evaziv cu rostirea lui aproape franțuzească.

L-am cunoscut întâi acum vreo douăzeci și șapte

de ani, când își învăța liceul la o luminare, purtată în buzunar ca să nu i-o fure gazda. Avea în el o încredere onestă care-i ședea bine și o râvnă în munca lui de-a ști, nemăsurată.

1928

JEAN ZAHAREANU

Librăria românească are numeroase categorii de negustori de cărți și cumpărători de manuscrise. Bătrînul Alcalay, care a lăsat o imensă avere, lipsită de posteritate profesională, a decedat în pace, cunoscînd trei litere din alfabet, necesare semnăturii pe factură. El își desena numele ca o figură, și cînd un client îl întrepruipa cu o întrebare, desenul reîncepea de unde pornise. Leon Alcalay conducea condeiul ca o stropitoare și nu a citit niciodată nimic: cartea era o cutie de conserve închisă hermetic, care, dacă o desfăceai, se strica, și el a preferat să o ție intactă, pentru clientelă. După Alcalay se așază în istoria recentă a librăriei editorul romanelor senzaționale, furate din toate limbile și distribuite în fascicole odioase și editura cu tipografie, căreia îi urmează librăria bazar, cu o vitrină de cărți și una de papuci de tenis, alterînd cu fonografe și piese de automobil. În sfîrșit, librăriile care cumpără cărțile în străinătate cu un preț și le dau cititorilor cu cincî. După aceștia pășește regimentul librarilor care vînd o carte, zece mii de plicuri și un pistol cu capse de hîrtie. Librăria românească încă nu a produs un editor în stare să analizeze un manuscris și să hotărască publicarea lui pentru o necesitate culturală.

Librăria la raft are însă pe *Jean*. Cînei Jean nu mai întrebă nimeni. Uite-l aci alături, desinat cu penița lui Jean Steriadi, care știe să dea cernelii

asemănările cele mai multe. De la plutonier pînă la general, toată armata cunoaște pe Jean, din raionul lucrărilor militare. De la dentist pînă la chirurg și internist, toți medicii cunosc pe Jean, din raionul artei de a scri mult și de a vindeca puțin. De la inginer pînă la societatea

Jean Zahareanu

pe acțiuni care-l utilizează pentru petrol, beton, căi ferate și pentru fațadă, toți industriașii cărturari și bancherii, obișnuiți să intre, eadevărat, destul de rar în muzeul delicat al librăriei, îl cunosc pe Jean. În sfîrșit, cei care nu citesc aproape deloc sînt scriitorii: și aceștia îl cunosc pe Jean. Întregul public de domni, de doamne și de domnișoare vrea exclusiv pe Jean, în toate zilele anului, de la 1 ianuarie la 31 decembrie.

În mijlocul librăriei populată ca o gară, cu sute de oameni care pleacă și cu sute de persoane care sosesc forfota și neconținut, purtînd pentru călătoriile inteligenții un bagaj de hîrtie, un sul sau un bolovan pătrat, Jean este interpelat ca un șef de tren, apucat de mîini, oprit în loc, și viața lui constituie un permanent zigzag și arabesc. Obișnuit să dea șapte răspunsuri deodată, și domnului cu monoclu, și profesorului ilustru surd de o ureche, și buzelor roșii electrice, vopsite cu lac proaspăt, ale unei cucoane, Jean este nevoit să facă zilnic o sută cincizeci de kilometri pe loc și țiel închipui neputînd să doarmă, în patul lui de odihnă binemeritată, după o alergătură de treizeci de ani, fără să fugă prin așternut și fără să vorbească în somn.

Cineva ar voi să plece la drum cu o carte pipărată și atunci se apleacă, dacă e mai înalt, sau se ridică în vârful picioarelor, dacă e mai scurt—Jean e un librar de un metru și nouăzeci și opt centimetri — pentru o confidență, ca la farmacist, când îi trebuie o cutie personală cu piele de cauciuc. Altul vrea o carte cu nume de autor care se rostește greu și își îngroapă ignoranța în urechea primitoare a lui Jean.

Jean e egal cu librarul, după cum H₂O este egal cu apa; cine rostește numele vede personajul. În capul simpatic al acestui gentleman care nu știe să se supere niciodată și care suride întodeauna clientului, chiar atunci când o brățară neagră, pe braț, mărturisește cu simplitate că și-a pierdut ce avusese el mai drag pe lume, tovarășa unei vieți întregi de bun și curat și cinstit gospodar, se găsesc reuniți Larousse, Littré și Mayer, autorii celor mai mari Lexiconuri.

Cocò îl cunoaște pe Jean de chiar vreo treizeci de ani. L-a văzut tînăr, harnic, bine dispus, gata să dea o lămurire, mai exactă ca un savant și mai documentată ca un academician; l-a urmărit tînăr și îl regăsește tot atît de tînăr și de vioi și azi, când scoate pentru el un bilet sentimental.

Învîrtind foile dintr-o carte, dinaintea teancurilor de volume multicolore: răsfoind o revistă, primind orientări, surprinzînd apropieri, cine poate refuza că creadă că în tumultul noțiunilor căpătate în contact nu numai cu cărțile, dar și cu librăria, și în librărie cu Jean Zahareanu, nu a învățat nimic de la Jean și că Jean nu e dascălul fără catedră și fără această însărcinare, al cîtorva din ideile lui?

Cocò scoate pentru Jean un bilet — dar biletul e o diplomă, e un pergament pentru acest profesor fără să știe al nostru al tuturor.

II

Pe cînd pămîntul intra în zona termală a periseidelor, pe coasta de Azur a infinitului, unde se scaldă bunul Dumnezeu, înconjurat de marile mitologii, din librăria « Socec », din Calea Victoriei, a plecat să și facă băile de neant, șeful secției franceze. . .

Vă amintiți de acel băiat fără vîrstă, care de treizeci de ani prezinta clientelei aceeași figură juvenilă, o linie a surîsului fină și obsecvicioasă în timpinire a bibliotecarului crescut în sera florilor de cîmpie. Din acest lecuitor cu droguri literare, politicos și distant cum trebuie să fie neguțtorul de hașis intelectual, a rămas numai o amintire. O bună amintire, care va sluji de tradiție copiilor lui. Doi din ei, purtînd la mîncă, lîngă umăr, galonul negru al meritului suferinței, fraged și zvelt ca și camaradul lor de părinte, au și fost adoptați pe firmă. Nu trebuie să trecem cu vederea un act de bunătate și de omenească, inimoasă datorie, pe care credem să o atribuim științei de voință și de simpatie a coasociatului din firmă, domnului Schwartz. L-am zărit pe copiii lui Jean strecurîndu-se prin strîmtorile de cristal ale magazinului, unde silueta tatălui era căutată de sutele de cititori, care mai găsesc un timp într-o săptămînă pentru răsfoirea unei cărți. Și am ezitat să le strîngem mîna, ca să nu trebuiască să le aducem și noi aminte că tatăl lor a murit.

Personal, îi datoram lui Jean Zahareanu, ceea ce am datorat mult mai puțin cîte unui dascăl ignorant de curiozitatea sacră a copilăriei și adolescenței, sau cîte unui literat mai vîrstnic, mai darnic cu tutunul decît cu foia tipărită și dușmănos în monopolul vastului secret pe care-l păstrează — primele noastre lecturi și o bună parte din lecturile de pînă acum cîteva săptămîni.

Mai tînăr cu cîțiva ani, el devenise repede o autoritate, de vreme ce avea voie și putea, la vîrsta lui, să umble cu lucrurile sfinte, cerute de mîinile vîrstei noastre. În contul deschis și plătit anual după vînzarea grînelor, la firma Alcalay, pentru cărțile și rechizita de școală, Jean intercala cu dibăcie dreptul deghizat al mărfurilor de literatură. Mulțumită lui Jean, funeștii noștri profesori ne-au prins citind cărțile, pe genunchi, în bancă, și mulțumită lui ei ni le-au confiscat sau ni le-au rupt, și tot mulțumită lui am putut întilni întîile idei, care hotărăsc o viață și croiesc o preferință. Dacă el nu o fi fost chiar primul cărturar, de la care am învățat ceva, negreșit că figura lui, copleșită acum de întuneric, și mascată cu pămînt, face parte din primul rînd al păpușilor noastre de fildeș transparent. . .

Trebuie să ne îndoim că oamenii calificați de universități pentru carte, au realizat adeseori mai mult decît Zahareanu; că au putut să adune sentimentele clare ale unui public întreg laolaltă; dacă au determinat în casele lor sigilate și în sălile lor de cursuri agresive pentru idee și frumusețe, atmosfera pe care o urzea băiatul Jean în cuprinsul dintre dulapurile lui de cărți. Neguțătoria scrisă și gîndită are, ca și ingineria și dreptul, mersul ei abstract și științific, cu care se împletește, și bietul om decedat la netimp, din pricina unei infirmități, tratată anapoda, poate ține loc cinstit

de factor pozitiv cultural în cronica sinceră a mișcării intelectuale românești.

Un camarad de librărie ne povestește rîvna lui disciplinată de a servi pînă la istovire, simțind poate din familiarizarea cu spiritul cărților că se și îndrepta spre patria lor, de dincolo de existență. În ultima zi de august, cînd părăsea librăria fără întoarcere, surîsul lui Jean pentru clienți avusese o temperatură sclerată, de patruzeci de grade medicale.

Cimitirele pe dinaintea cărora trecem în fiecare zi, pe drumul nostru, erau în lumina zîntîiului de noiembrie, cînd am aflat cu întîrziere de moartea librarului nostru, înzăpezite în flori. Holde lungi de tufănici ruginite și crizanteme galbene ca lămîia și albe crescuseră peste noapte din trotuare, pentru o sărbătoare a doliului, care știe intuitiv că universul morților e cu mult mai mare decît cartierul pe planetă a oamenilor în viață.

— Lați cunoscut, copii, pe Jean, care vă trimitea săptămînal acasă *Le chemin de Chizette, L'épave tant ?* S-a mutat pe undeva, pe aci. Joacă *yo-yo* cu două sfîrleze pe ață. Să ne ducem să-l căutăm. . .

ARHIBALD

Subt acest nume zgîriat pe calcar s'a ascuns pînă duminică Ghiță Rădulescu. Era să spunem domnul Ghiță Rădulescu. Căci neobișnuiți încă nicidecum cu moartea lui, ne aducem aminte numai silueta, redingota, cravata și surîsul boieresc al celui de pe Bulevard. În mustața lui cenușie de holtei cochet și de flăcău întîrziat Arhibald a conservat pînă în ultimile zile, abia întunecată, floarea unui fragil surîs inteligent. Ghiță Rădulescu a fost un adept al mustății, al unei mustăți integrale, îngrijită ca o păpușă și neinfluențată de instabilitățile modelor care împrășieră părul și înmulțesc pantalonul.

Cine era Ghiță Rădulescu toată lumea n'are să știe și nici toți acei cărturari de o slovă și de o foaie, ale căror burice de la degete se tocesc să insiste, servindu-se de resturile de creioane aruncate n' stradă, pe fereastra redacției, de Arhibaldii plictisiți. Cine aproapia lesne, dintre recentii și chiar dintre anteriori, personalitatea lui elegantă, hermetică, taciturnă și claustrată? După cum aristocrații vechi străbăteau lumea în lectici, Arhibald era precedat pretutindeni de un paravan. Zîmbetul lui întreținea distanța și ochii lui o încuiau. Și această perdea de discreții, în dosul căreia se pudra cu cea mai diafană lumină, luată pe puf, fetița unui suflet candid, se urzise într-o casă albă, în mijlocul unei curți de mahala, cu zorele, cu floarea-soarelui și indrișaim, ca un manuscris.

Arhibald a dat dintr'însul doi Arhibalzi: unul, cel exact, durează pînă n'ajunul războiului, autor al unei cărți un sfert uitată și trei sferturi necitită, *Note de om necăjit*, care nu lipsește din nicio bibliotecă a stilului și a reflecției geometrice — și al doilea vine după încheierea păcii cu amintirile lui sedimentare, de o culanță verbală generală, aglomerate într-o serie de volume groase cu titlul *Porcii*, un document. Războiul a schilodit confortabilul moral al acestui arțagos abstract și spiritual. Arhibald a făcut războiul în București fără portofel și fără tabacheră, ca toți semenii lui rămași în Capitală, cucerită de un adversar pentru care meșteșugul intelectualității devenise anacronic și inutil. Arhibald a îndurat zile grele ca și alții, dar mai contrariat în boema lui de prinț civil decît ei, el a ținut minte și a plătit cu o furie de condei explicabilă.

Pentru că inteligența lui avea nevoie de o formă care să comenteze, să scuze și să acuze, iată-l pe Ghiță Rădulescu transformat în antisemit. Nenorocirile lui și ale lumii nu se puteau trage decît de la evrei. Evreul românesc dăduse naștere nefecuricirilor românești. Arhibald uita că evreul nostru are aceleași stricăciuni și însușiri ca și noi și că asimilarea lui era împlinită. El își înfățișa o evreime organizată, concentrată, solidară, lucrînd după indicațiile unui papă negru al lor, la dărîmarea țării, de care negustoria lor nu ar fi avut nicio nevoie; un popor evreiesc și nu evrei izolați; o lume evreiască exclusiv alcătuită din miliardari, în care mizeria, durerea și deznădejdea erau necunoscută.

Era o interpretare intelectuală, căci inima lui Arhibald grăia deosebit. Din puținii lui prieteni, prietenii cei mai buni erau evrei, care știînd că fac plăcere capriciilor lui de ursuz, erau și antisemiți. . . Pentru niciun creștin Ghiță Rădulescu

nu s-a obosit atât ca să-l ajute, ca pentru câțiva evrei din apropierea lui. De altfel, el a ținut prestigiul neștirbit al năvarului de a fi ocrotitorul și sprijinul tuturor celor care așteptau, începînd cu un mare număr de nepoți și surori. Sărac lipit și diplomat abia, el a înzestrat cîteva familii și a dat mai multe bacalaureate și licențe, bombănind și surzînd, pentru Răduleștii lui. Arhibald a fost un exemplar întreg al tipului de bravură, practicat, mai des în lumea muncitorilor manuali, care își jertfesc bucuriile pentru satisfacția de a le dărui unei familii rămase fără bătrîni.

1928

LEON TOLSTOI

Am primit ordinul telefonic să scriem despre Tolstoi un articol și, desigur, ordinul nu se adresa nici competenței noastre în literatura rusă, nici capacităților între a prepara, după cele douăsprezece principii critice, cu douăsprezece subprincipii și alte douăsprezece puncte de vedere cardinale, tartine didactice cu mîzgă dulce, extrasă din personalitatea unui scriitor. În tacîmul nostru și în vasele noastre de pămînt nu se găsesc ustensilele trebuincioase meșteșugului de a prezenta pe Tolstoi în aspici și la farfurie, clădit monumental sau debitat în sărmăluțe.

Cine a fost aproximativ Tolstoi, toată lumea care nu s-a născut după 1914 și a citit foile de catalog intercalate de librari în revistele ilustrate străine, știe mai mult sau mai puțin; căci eforturile editorilor s-au concentrat pînă la război în literatura rusă, prezentată ca o mare zacuscă artistică și ca un rezervoriu de înprosătări pentru toate literaturile occidentale. După trecerea fantomei, exploatată cu priceperi comerciale, literatura continentului s-a văzut că nu cîștigase nimic, și gurile rele, vorbind la urechea de piatră a cîte unui Goethe, Dante sau Rabelais, afirmau chiar că departe de a fi un astru nou nemaipomenit, literatura marelui imperiu ortodox trimitea Europei înapoi sticliri reflectate.

Adevărată de tot sau falsă întrucîtva, această judecată nu se poate verifica decît de către pușinii

muritori străini, care cunosc limba moscovită și care de pe urma stăruințelor încununată cu succes, se aleg cu o sensibilitate rusească. Atari sensibilități se capătă și se mențin: nimic nu-i pare unui om care a fumat o țigare acră și amară mai ciudat ca lauda fumătorului, fericit că și împute gura și viața de tutun. În neputință de a cunoaște rafinamentul grațiilor secrete, rezervate soțului legitim, trecătorul se mărginește la aprecierea grațiilor exterioare, și opinia lui, chiar greșită, nu greșește în genere excesiv. O distanță oarecare nu strică niciodată mai mult spectatorului decât obiectului admirat.

Un cunoscător de limbă rusă și de literatură rusă, trăiește de obicei în extazul geniului rus și citează sute și mii de nume rusești, celebre la Vladivostok și necunoscute ignoranțelor noastre, nume care reprezintă valori atât de uriașe, încât vechile reputații clasice și neoclasiche dispar. Nițeluș, trebuie să ne îndoim, ca de virtuțile miraculoase ale unei ape de puț, a căreia întrebuințare în toate felurile, face inutilă orice medicină și vindecă afecțiunile cele mai variate, înlesnind și măritișul.

Tolstoi, după avizul celor mai iluștri literați, este un foarte mare autor. Se citează câteva cărți scrise de el, fără de păreche. Personalitatea lui acoperă un veac de om. Totul este exact. *Anna Karenina*, *Război și pace* sînt grandioase; perfect. Nu se poate spune acelaș lucru, poate, despre o cărțuție a lui, *Qu'est-ce que l'Art?* scrisă în limba franceză și în care se trădează gîndirea lui artistică diagonală și sensibilitatea pomenită mai sus; dar acest pamflet nu face parte din bibliografia lui de trufandale. Închipuindu-ne sau recunoscînd că tot ce a scris Tolstoi și tot ce s-a publicat de el, antum sau postum, aparține seriei limitate a fenomenelor, nici această împrejurare, ne-am permite să notăm, nu ne privește.

Pentru schițarea celor mai mulți scriitori opera lor este de ajuns. Scriitorul comun, mai mult sau mai puțin talentat, e un meseriaș care nu s-a identificat cu suprema lui statornicire. El își păraște lucrul ca un tinichigiu care s-a fript cu ciocanul de aramă și ca pe un patron care-l plătește. Viața nu îi este angajată în destinul literaturii lui, literatura lui nu are un interior, el nu simte o chemare în literatura lui, nu jertfește nimic, nu risipește nimic: păstrează și adună. Scriitorul de rînd este un paracliser al literaturii, care șterge icoanele și aprinde candelile din biserică, șuierînd printre dinți o arie de tango și scuipînd pe cîrpă, ca să lustruiască beteala. Subt emfaza poetică se ivește un porc, din proza diafană apare o brută. Specia scriitorului e de multe ori capabilă de acte de viață, de o vulgaritate totală și de zămisliri cumplite în domeniul abjectului pur. Albul hîrtiei, în lumina căreia el seamănă și recoltează, nu se strecoară în individul lui sufletesc nici după zece ani de alianță cu acest pergament. Sînt contradicții în sfera lui de activități morale, fioroase. El reproduce sacra germinare și reeditează parfumele sfinte degenerate, profesional — cu plasticitatea prostituției, lucrul mistic al iubirii, negociat subt felinar.

La Tolstoi, scriitorul e secretarul unui profet, care dictează din întunericul mare povestirea zburcîmului și a furtunii, mai vaste decât apucă pana să scrie și mai nehotărîte.

În dezorientarea universală a timpului dinaintea războiului, de avuții sterpe și de leneș pesimism, cărțile lui Tolstoi au fost citite cu o însetare furibundă, mai puțin pentru ceea ce conțineau decât pentru ceea ce rămînea, permanent și selectat, pe dinafară. Europeanii voiau să învețe de la Tolstoi (el vorbea din fundurile lumii, dintr-un sat, despărțit de continentul asfaltat și zidit, prin

mii de Bărăgane triste), simplitatea pierdută și naivitatea primitivă care se înfrăgezeau în cuvintele lui. «Leapădă superstiția, scria Tolstoi, pune-te în starea în care se găsește un copil sau un Descartes». El predica fecioria sufletului, întors la începuturi și educarea din nou a noțiunilor, căpătate în tumult și constrîngeri. Nu mai vreau să știu nimic și vreau să mă deprind să știu. La vîrsta acestei judecăți, oamenii cultivați, oamenii civilizați știuseră totul, învățaseră și pe ceilalți să știe totul și Tolstoi le descoperea că a rămas o știință necunoscută, pentru căutarea căreia trebuie întii să fie dată uitării știința cealaltă. El căuta în viață o continuare a credinței, un acord între principii și viață, o aplicare de fiecă oră a lucrului gîndit o dată și precizat, muncit exclusiv de problema perfecțiunii cugetului și a existenței.

Tolstoi nu și-a găsit credința care să-l facă fericit și să ferească lumea cu ea: rezultatul interesează destul de puțin. El nici nu trebuia să o găsească și nimeni nu e dator să o găsească. În ce privește viața insului și a societății chinul căutării prezintă o valoare morală mai certă decît fericirea găsită. Lumea nici nu are nevoie de această margine de odihnă, de un liman, de o perină prea moale, pe care să adoarmă un cap exagerat de împăcat cu sineș. A te cerceta zilnic, a te scruta, îți dă o stare morală activă, de îndoieli, de atenții și de sfiieli intelectuale, care moderează instinctul și iubirea de sine, anemiează lăcomia, suprimă orgoliul dictatorial, pustiește prestigiul luxuriei și al avuției și face din omul sălbatec al civilizației un stăpîn posibil și un tovarăș. De la Pavel din Tars, de la Bossuet și de la Pascal, auzul îngrășat și mut al categoriilor cultivate prin lista de cărți și de bucate, nu mai prinsese ecouri din ceea ce unchișul Tolstoi numește, ca un copil, infinit. Literatura lui a fost un material de săpătură, care

trebuia aruncat afară, din groapa începută ca un drum drept adînc.

Oamenii ridicați peste sine și înălțați la cer, au avut întodeauna o autoritate fascinantă, mai mare decît a dregătorilor și domnilor, și mai virginală, peste știință și peste literaturi. Europa nu putea să conteste sinceritatea de haos a bătrînului singuratec și în grădina ei pustie nu se mai rostiseră cuvintele interzise ipocriziei, demult. Cu sacul în spinare, desculț și răzimat în cîrjă, bunicul s-a culcat pe pămîntul tare, adormind întru Iisus Hristos și Jean-Jaques Rousseau...

1928

PĂRINTELE ABRAMESCU

O invitație m-a chemat pentru duminica trecută la o liturghie cu « agapă frățească » pentru cinstirea preotului Nicolae Abramescu, care a împlinit cincizeci de ani de preoție. Mîhnit că o durere de familie a trebuit să fie mai aprigă decît amintirea și că m-a împiedicat să mă duc să fac metania cuvenită și să sărut mîna iconografică a frumosului meu părinte de carte, îi cer iertare că am lipsit și mă silesc să cuprind, dacă se poate, cu condeiul de piatră, pe placa de piatră, pe care mi le-a pus el în degete și pe genunchi și cu cuvintele pe care le-am învățat cele dintîi de la sfinția lui, o emoție îndoită, una de învățător și alta de ucenic.

Nu mi pot aduce aminte, într-adevăr, fără o suavă duiosie, și pentru dascăl și pentru copil, de primul an al școlii din Piața Amzei. Părintele Abramescu era un diacon alb, zvelt și aproape imberb de vîrsta și acurateța nouă a unei domnișoare. O liniște de maturitate totuș permanentiza un surîs blajin pe figura lui, însemnată cu un reflex matinal necurmat, ca un porțelan cu o chiparoasă. Un singur dascăl am mai văzut frumos și blînd ca el în școala primară, pe Alexandru Odobescu.

Mi se pare că știam patru litere din alfabet, cînd am dat ochii întîia oară cu diaconul Abramescu. El mi le-a îndreptat și m-a învățat să fac și să zic încă vreo douăzeci. Eram nu mai puțin

de optzeci de băieți în clasa lui și printre noi cîțiva mai vîrstnici și decît profesorul, hotărîți să învețe să scrie cu primul prilej ivit, în acea epocă de prilejuri puține. Nicodată n-am auzit vocea monumentală fermecătoare a părintelui să se ridice peste tonul cîntecului sufletească și într-o atmosferă de bunătate, ca într-o tîrlă de miei și într-un stol de hulubi, să petrecut repede abecedarul.

Nu se poate insista îndeajuns asupra necesității pedagogice ca dascălii mici și mari să fie bărbați frumoși, răbdători, senini și curați. Ani de zile mi-a rămas în coada ochiului, cu influența ei certă, mîneca albă todeauna proaspătă, la cotorul mîinii dascălului meu și personajul lui întreg a făcut parte decisivă multă vreme din mine și aș mărturisii că reminiscența lui succesivă se intercalează și azi, în imaginile de reconfort moral.

Primul profesor e a treia persoană pe care o cunoaște copilul numaidecît după părinți, în seria cumpănilor și autorității. Atîrnă, cred, foarte mult impresia primului contact cu școala, pentru toată viața și de be, a: *ba*; be, o: *bo*; be, i: *bi* începe să fie legată simțirea viitorului om cu mustață.

Douăzeci și cinci de ani am salutat pe părintele Abramescu, fără să mă recunoscă. Cînd Luchian și Artachino au zugrăvit biserica Brezoianu, storceam niște culori pentru ei, pe paletă. M-am prezentat primului meu dascăl după un nume literar, pe care îl datoram pe trei sferturi sfinței sale. Aceeaș tinerețe a întîmpinat după douăzeci și opt de ani pe ucenicul de litere și silabe, rămas într-o privință la abecedar.

Preotul Abramescu, în chemarea de presviter, a fost pentru enoriașii lui, un duhovnic civilizată și un Domn al Bisericii. E adevărat că autoritatea eclesiască a respectat cu sfială, întodeauna, independența de episcop consimțit sufletește a părinte-

lui și nu s-a amestecat, în raporturile lui cu publicul și cu cerul, ireproșabile și demne. Un loc pe care nu l-a râvnit și pe care putea să-l aibă de mai multe ori și să-i împrumute prestigiul ce îi lipsește, a fost locul de prelat, râvnit cu sălbăticie de preoții văduvi. Corect și conștiincios, preotul a știut că prelatura e o sarcină greu de purtat.

Cinstite părinte, aș râvni ca heruvicul meu, pe care nu l-ai așteptat, să-ți fie plăcut, ca Domnului pomelnicul ctitoricesc citit de glasul dumitale.

1928

II

Am mai pus pe hîrtie laude pentru numele lui, în ziua cînd fostul nostru cel dintîi dascăl a împlinit cincizeci de ani de vrednicie profesională. Sînt cîțiva ani de atunci. Ne-am întîlnit într-o duminică de soare, pe stradă. Și-a scos pălăria, a făcut un compliment înalt, pieziș, cu capul lui de demon energetic, a zîmbit și ne-am simțit fericiți la strîngerea mîinii lui, o mîină întregă de bărbat întreg. Și sfioși în acelaș timp: îl laudaserăm cu literile învățate de la el și ne-am temut să nu ni le găsească schimonosite.

Părintele Abramescu avea o bună părere de cuvintele noastre, scrise cu literile lui. El zicea că vorbele noastre sînt cu « lipiciu » rostind și nițel din *u*, ca la biserică și la Academie, unde fu aplaudată vîrsta egiptiană a domnului Iacob Negruzzi. Și trebuie că aveau cuvintele noastre lipici, dacă ne-a spus-o cel mai iubit în amintire dascăl al nostru. El nu a greșit niciodată, nici cu mintea, nici cu glasul, nici cu trupul, fără să fie vorba de greșeala lui Adam, căci Eva lui i-a plăcut mult, ca un om tare cu adevărat și întocmai ca lui Adam, născut flăcău și feciorelnic din pămînt.

Școala de copii, unde afla autorul că vorbirea toată se scria numai cu douăzeci și patru de semne, se găsea în Piața Amzei, pe linia trotuarului neîntrerupt, paralel cu frontul pieței, între cele două

uliți scurte, dintre Calea Victoriei și piață. Casa e intactă cu lungul ei etaj, culcat pe un șir de prăvălii. Ciocanul de lemn al unui tinichigiu n-*a* turburat tabla înmulțirii, cantilena: « O dată una*i* una, o dată două: două. . . Două ori zece: douăzeci! », cu răzvrătiri de sonorități complicate, premergătoarele jazzului de tango actual. Sînt de atunci — șșșt! — patruzeci și patru de ani, și friandizele momentului erau dovleacul copt, cu mîzga dulce, mustopitele, corăbiolile fragile și incomparabilul bigi*i*bigi. Generații! voi vă delectați cu fondante.

Diaconul Abramescu era cum l-am descris. Silueta lui de domnișoară purta dulama călugărească, încheiată cu un singur nasture pe un șold; largă, iconografică și căzînd pe gheată pînă la vîrf. Mai estetici, preoții de mai tîrziu, tunzîndu-și pletele și reducîndu-și barba pînă la cioc, rasă ardelenește pe falcă și jurîmprejurul guriții, care permite sugerea în public a unei țigaretă, introdusă elegant și umed ca o canulă de clistir, și-au strîmbat *reverenda*, îmbrăcată pe cap, adaptîndu-i pasmanteria decorativă a ciocului, încheiată la piept cu bumbi și zarzavaturi de ibrișin.

Blond și serafic, dascălul nostru purta titlul administrativ, de institutor, născocit la Minister într-o zi de inspirație mediocră pentru deosebirea hotărîtă de învățătorul rural. Era momentul ilustrului Borgovan, fotografiat de pe natură în Chicoșul Rostogan al lui Caragiale și predecesor în cursurile inferioare ale individualității lui evoluat, către organisme pedagogice gen Mihailache (Dragomirescu). Abecedarul a fost, cules cu degetele lui blînde, o herborizare în grădina cu mușetel, cu părăluțe, cu ghiocei, cu poala Maicii Domnului și cu patlagini. De cîte ori cu copiii noștri, scoatem azi din carte și punem pe caiet o literă încîrligată, ni se trezește în scobitura

ei animată, privirea părintelui Abramescu — și litera licărește de boarea de sulf din scîrlionții pudrați cu aur ai neuitatului părinte.

Intrarea în viața copilului, venit de la joacă, a primului profesor, făcută cu pasul, cu legănarea fluidă, cu bunătatea și răbdarea diaconului de odinioară, s-a întipărit pentru todeauna și acum, cînd acest pas nu mai calcă și nu mai sună lîngă bastonul de abanos cu vîrf de fildeș, și nu mai este, urma lui e întregă și nu se poate șterge nicidecum de pe chihlimbarul moale din timp.

Preotul Abramescu a fost bunul învățător, pe care l-au strigat din Vechiul Testament posedății ignoranți. Din august pînă în crăciun, copiii din clasa lui, încă mirosind a lapte și zer, deslușeau textul cărților, fără silabisire, și puteau să scrie după dictat. În iunie 1888 s-a petrecut fenomenul care consacră pe dascăl, că patruzeci și cinci de copii din patruzeci și cinci, avură deopotrivă dreptul la premiul întîi și că premiul a fost împărțit în patruzeci și cinci de porții egale, de biscuiți, englezești, care au fost consumate în fostul « Bordei », de către patruzeci și cinci de băieți, așezați turcește împrejurul profesorului, în iarbă.

Confratele Barbu Lăzăreanu, cel mai informat dintr-o generație mai tînă și a căruia și vastă și microscopică documentare, întinsă pînă la stupefacții, ar fi de un folos incalculabil universității, afirma de curînd că metoda personală de a-și instrui școlarii i-a meritat părintelui Abramescu simpatiile de curiozitate ale lui Alexandru Odobescu, urmate de vizită la școală. Într-adevăr, prozatorul, director al Școlii de Aplicație, a cercetat clasa noastră însoțit de ucenicii lui, ca să-l vadă pe dascăl la lucru. A fost o memorabilă ședință de demonstrații, în mijlocul unui parlament de vizitatori profesori de copii, ea a durat o zi întregă, prezidată de Odobescu și s-a isprăvit cu daruri

dulci. împărțite micilor animale domesticite ale părintelui nostru.

Și surâdeau doi oameni neînchipuit de frumoși, în dreptul fiecărui copil, surîsul fără pereche al scriitorului oglindindu-se în surîsul cinstit al diaconului.

De câteva zile, poate că, dacă a binevoit Dumnezeu, în Paradis, pe undeva, sub un cedru sau sub un cais, controversa didactică de acum patruzeci de ani, continuă într-o atmosferă de arome odihnitoare.

1932

SABIN DRĂGOI

Capricioasele salturi ale destinului se verifică încă o dată, în vreme ce autoritățile competente se străduiesc să consacre valorile artificiale. Epoci întregi își ațintesc atențiunea într-un singur punct, de unde este scris să se nască evenimentul. Locul îngrădit seamănă cu manejul roții de apă, în care un cal ametește trăgând circular un jug fixat pe fus — și academiile, ateneele, inspectoratele, direcțiile generale, universitățile, ministerele, municipiile și critica oficială așteaptă să crească zarzavatul anual, morcovii și napii de zahăr.

Și evenimentul se ivește, împotriva regulilor fixate și a dogmelor, aiurea, dintr-un târîm depărtat, unde nu se învîrtește nicio roată cu găleți și nimeni nu a semănat nimic, nici varză nici conopizi. Sute de milioane sau cheltuit în jurul unei baghete care croiește estetic aerul ambiant și pentru domnii artistici, cu cravata zburată și încălțați cu obiele albe deasupra ghetelor de lac; au fost trimise în treinătăți rudele, subvenționați protejații și partizanii — și din imensul efort a ieșit o mediocritate repetată în sute de exemplare.

Cineva, care alte dăți se chema într-altfel și acționa pe terenuri deosebite, cineva care acum se numește Sabin Drăgoi, cineva de departe, de nicărieri, cineva din Banat, ivit fără autorizație și căzut ca din cer, a scris, dacă se poate, pentru muzica europeană o primă operă românească,

egală dintr-o dată cu operele vii. Noutatea emoționantă a supărat. Cvietudinile organizate s-au simțit jignite. În marele întuneric, cine a îndrăznit să aprindă o lampă? Primăria timișoreană și prefectura, sesizate ca niște căpetenii artistice care rezumă în partea Torontalului toată poezia, toată literatura, toată drama și comedia, toată arhitectura, toată pictura și muzica, nu au voit să permită ca într-o regiune abilă în creșterea și exportul de porci, să se fi putut defini într-un document românesc un mare instinct muzical. Ba domnul primar, care întrunește într-o singură structură de elită, valoarea politică, talentul juridic, geniul editorial și sensibilitățile artei, ar fi exclamat, auzind de *Năpasta* lui Sabin Drăgoi, că, slavă Domnului, muzica românească nu este lipsită de operete și că dacă vreți să aflați, domnia sa știe, na, una foarte plăcută: Samson și *Dănilă*.

Opoziția argumentată a forurilor administrative a mers atât de departe încât autorului i s-au făcut propunerile Operei maghiare din Cluj, de a cânta, ea, pe românește, învățând textul valah, lucrarea înlăturată de complexele personagii de Stat și comună bănățene. *Năpasta* domnului Drăgoi a fost schițată într-o zi, din instrument, în auzul direcției Operei române din București, care avea, se pare știința, despre neașteptata ivire bănățeană, de la defunctul maestru Kiriac. În câteva minute vântul nou care se ridica din partitura *Năpastei* a înghețat surisurile de scepticism ale auditorului, și cei de față au recunoscut în munca de inspirație adâncă a domnului Drăgoi, accentul cordilor mari.

Iacșa. Pe când o lume întreagă se sterilizează în cerșirea unui împrumut și în atitudini de stupiditate politică marmoree, ni se naște pentru consolări și pentru măgulirea încrederii neînfrînte în vigorigile autentice ale poporului nostru, batjocorit

de incapacitatea concretă și sigură a stăpînitorilor lui, un mare meșter de muzică tare.

Am avut plăcerea să cunoaștem pe domnul care poartă numele de Sabin Drăgoi, simplitatea lui leală, înfățișarea lui puternică, de zimbru cu obrazul palid și greu, și să strîngem bărbăteasca lui mîină masivă de bronz. În ochii lui umezi scăpărați de-o negreață de fier fulgerătoare, am identificat ceea ce nu se zărește decît în fundul apelor, în vârful piscurilor înstelate și în căutătura sigură a sălbăticiunilor răpitoare din văzduh.

1928

N.D. COCEA

Absența îndelungată a splendidului nostru porc-de-scîine și prieten ne obsedează, ca și cum l-am fi visat urît. Îl știam în Bucureștii, pe care îi iubea cu bună dreptate pentru că nu seamănă cu nici un alt oraș din Europa, murdar, puturos și simpatic. În mijlocul marelui bazar de frumuseți farmaceutice al Occidentului, călcînd pe cărarea de frizură a peizajului, bărbierit, săptămînal, deasupra căruia însuș cerul, cu oglinzi, pare fabricat, ca un borcan cu pomadă azurie, te gîndești sentimental și romantic, la gunoaietele din fața palatului regal și ai vrea să miroasă ca, la noi, în culoarea de Albastru. . .

Cocea nu mai e în București de cîteva luni, poate că de un an, poate că de mai mult: vremea, ca și viețile, ca și credințele, ca și tinerețile, parcurs curg iute, la noi, zigzagul lor în circuit de scînteie. Toți oamenii noștri par izvorîți în aștarea lor instantanee, stînsă rînduri-rînduri în negura mare, din coșul cu șuier și stridențe al unui tren accelerat, mistuiți între două stații mici. Dar îl întîlneai voios și sprinten și bogat în vis, neconținut scăpărat și pierdut neconținut. Neliniștit și furnicat ca unda, în lumina căreia se fac și se desfac mii de miracole delicate și fragile pe secundă, sufletul absentului a reflectat de la punctul de foc alb, al celei mai depărtate stele, pînă la firul de iarbă, încovoiat sub greutatea fină a melcului

cornut, pe luciul de safir, toată frumusețea pămîntului din timpuri și anotimpuri. E greu de găsit de douăzeci de ani încoace intelect mai săgetător și inteligență mai sunătoare, ca o verigă cu sute de chei, decît a lui Nicu Cocea.

Și pentru că era imens de inteligent, el era lipsit de vanitate, de pizmă și de avaricie artistică. Abiectul fenomen care umple cu mușica invidiei sufletele de rînd ale scribenților de literatură, îi era necunoscut. Nicu Cocea nu a luat în deșert niciodată numele unui artist și lancea lui incandescentă nu s-a lipit, ca să sfîrșie, pe fruntea unui om de talent. Variat și mobil, numai cine nu a voit nu a găsit la masa lui sufletească, așternută cu velință albă, paharul întăritor în ceasul de îndoială și de lepădare de sine: orologiul lui a sunat toate orele din lume și clopotul lui, medieval, din poartă, la trebuința trecătorului obosit, nu și-a știrbit vibrația niciodată.

Cineva ne povestește viața lui din Paris, de flacău întîrziat, cu nopți cheltuite și cu lumina soarelui astupată de alcov. Ca un Arthur Rimbaud, fără să-și renege, poate, actele de culoare și viață, împlinite cu o frămîntare de om îndoit și de artist esențial, el pare că și-a sfîșiat manuscrisele și le-a zvîrlit în foc. S-a întîmplat în firea lui acel eveniment al revelației că și geniul este în totul zadarnic; s-a iscat în sineș o îndoială catastrofală sau, mai artist și mai stăpîn în sarcasm pe viorile lui, decît puteam să credem, a voit să se pedepsească sfărîmîndu-le cu brutalitate? [. . .]

Pe Niculae Cocea, care știa meșteșugul levitațiunii și al stilului în polemică și defăimare, căzut odată cu Soldatul necunoscut în timpul războiului, și care scriind românește nu-și mărginea suculențele verbale la teritoriu și staul ci umplea conca vorbelor cu o mîzgă de univers, îl așteaptă și azi, ca și ieri, graiul și icoana, să le aducă subsuoară, din

Paris ori din Montmartre, cartea lui adevărată, cu moliciuni de catifea și cu durități de sief, cartea lui scrisă și aruncată în mare, răsplămădită și nouă.

Niculae Cocea, te-ai jurat și jurământul se ține...

1929

II

Întârziat pe suprafață poate că prea mult, am trăit treptata scufundare a prietenilor mei în pământ și, obișnuit să-i strâng mâinile mereu, mă întreb cum au putut să treacă zece ani fără să-l mai văd pe Niculae Cocea. Ultima oară l-am văzut, când el n-a mai putut să mă vadă. Nu mai era el. Cocea fusese. Se isprăvise. . .

Il caut acum prin sita și pulberea cioburilor, din amintire. Înduraserăm împreună intemperiiile vieții ducând în cârcă poverile vremii. Apoi, timpul spart n-a lăsat între lepezile lui un interval, o pauză lungă, o absență îndelungată. El era prin București. Prietenul îi pribegea prin streinătăți și, în țară, izbucneau răscoalele țărănești din 1907.

Prin 1910, trei ani de la răscoale, Cocea începuse să scoată revista *Facla*, cu colaborarea din Viena și a regretatului Const. Graur, a căruia rostire în scris, presărată cu ace, da paginilor finale, săptămînal, accentul epigramatic de ironie trebuincios.

Acasă Cocea era « instigator » în interior, iar prietenul instigator dinafară. Românii de peste graniți treceau de instigatori și suspecti, pentru eludarea pricinii reale a focului aprins.

L-am găsit redacția în cartierul ziarelor bătrîne instalată, cu cea mai ieftină chirie, într-o casă joasă, încă existentă, în care se practica idila cu

tarif, *similia similibus*, ca în marile redacții din vecinătate. Refuzată, de toți proprietarii, « odi-oasa » *Facla* s-ar fi mutat și într-o magazie de scânduri.

În schimb, peste drum de redacția « spurcată » funcționa un mare depou de virtuți, principii și dogme, care se adunau zilnic unui director-proprietar agramat, din cimitirul paginilor unei gazete de publicitate, cu și fără portretul decedaților, socotite pe milimetri și numărul de litere, virguli și silabe.

Pe contrapagina copertei, ilustrată de Iser, a *Faclei*, relevat de revistă, articolul documentar, semnat Nicoară al Lumii, era scris de Cocea.

Rămîne mult de povestit despre o epocă de adînci frămîntări împrăștiate, cu participarea la ele a nucleului *Faclei*.

Aproape paralelă cu *Facla* săptămînală, Cocea înființase o publicație literară lunară, *Viața socială*, cu colaborarea colegilor de tinerete și pană.

Nărăvit să zacă inert, condeiul îndeobște gîngav și banal se intercalează în publicitate cum poate, și fără să stîrnească zvicnirea emoției, condiție principeps a presei și a cărții. Penița lui Cocea, incandescentă, scăpăra în fulgere la rînd. Uneori, el își aducea manuscrisul în ultimul moment al punerii hîrtiei în mașină și, a doua zi, i se dăruia cititorului articolul cel mai tare.

În 1918, Cocea venea în uniformă de la front. A irupt în odaia mea și ne-am îmbrățișat. Trebuia să ne împăcăm după o polemică excesivă.

Ceea ce prețuiam la Cocea, mai presus de toate, era noblețea unei înnalte sensibilități. Incapabil de înfumurare și pizmă, ca să se arate pe el. Nepăsător de sine în efervescentul lui continuu entuziasm, n-a suferit de grava platitudine a vrăjmășiei comune. Nu a pîrît niciodată, n-a intrigat, nu a

lovit pe furiș. Generos și fierbinte, s-a dăruit și prietenilor, și tuturor, întreg.

Sărută, soare, în fiecă zi mormîntul unui oștean al splendorilor tale.

1959

ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA

N-am putea spune cât admirabil conține hotărârea unui deținut, care în semnul că protestează împotriva unei puteri mai apropiată decît va fi a lui, se lasă nebăut și nemîncat. Acest post sau această ajunare totală unora le pare, chemate din timpurile schivniciei la noi, sublime și altora ridicule și copilărești.

Desigur că nu te poți apleca să iei piatra de jos și să arunci cu ea într-un om, a căruia carne, stăpînită de o idee, poate să îndure foamea cu seninătate și suferința cu darul muceniciei. Sinceritatea în orice convingere, fie cît de străină și de adversă adaptărilor noastre la necesități, e averea morală a omenirii și constituie un rezultat al culturii, în accepția ei integrală.

Dobrogeanu-Gherea s-a văzut osîndit la opt ani reclusiune, în calitate de comunist. Acum vreo treizeci de ani, cînd Ion Nădejde, decedat de curînd între membrii partidului liberal, încerca pe păreții clubului din strada Doamnei chibritul inocent al focului social-democratic și, latinist eminent, lîngă viitorul ministru Vasile Morțun și George Diamandy, el era concediat din învățămînt pentru credințele lui primejdioase, socialismul inspiră acea spaimă cît și comunismul de azi.

Dobrogeanu-Gherea, inginer și fost director al Școlii de meserii, și-a ascultat osînda cu auzul desigur alterat. Nemaiputîndu-se răzvrăti împo-

triva timpului și autorităților care l-au izolat, el s-a răscolat împotriva și, grevist al răbdării de foame. Era, mi se pare, în a cincisprezecea zi de foame și în a zecea zi de sete. El trebuie să fi fost și mai slăbit și mai fantomal decît acum cîțiva ani, cînd ieșit din închisoare și întîlnindu-ne pe Calea Victoriei un unchiaș vremelnic, încovoiat și titubant, în figura căruia nu puteam recunoaște pe nimeni, el ne-a zis pe nume și ne-a spus, șoptind abia, cu o voce stinsă, ca zgomotul unei batiste ce cade din buzunar, și spre uimirea noastră că se cheamă... Dobrogeanu-Gherea.

Mîna lui se deslipea cu greutate de un baston și uitase să mai strîngă mîna ce i s-a întins cu compasiune confuză: « Am fost în greva foamei » ne-a explicat el, ca și cum ne-ar fi făcut să știm că se sculase din agonie. « Știu » i-am răspuns noi, care tocmai vizitasem pe un alt fost grevist, tovarăș cu el și a căruia figură căpătase un straniu suris involuntar și a căruia respirație mirosea greu, ca primele vorbe ale lui Lazăr, cel sculat din morți. Cîteva cuvinte evazive, ca atunci cînd s-a isprăvit un eveniment dramatic și ireparabil pe vecie: între Dobrogeanu-Gherea și noi se găsea o deosebire de sensibilități și de penetrație, ca între peștele înotător la suprafața apei și pasărea care se scoboară ca să ciupească unda și să bea. Mîntea lui se găsea pe un cîntar și pe alt cîntar mîntea noastră: nu știam să pricepem.

Azi, Dobrogeanu-Gherea, liber și judecat, a dispărut parcă, din timpul procesului, ar fi trecut granița, s-ar fi dus în Rusia sovietică și s-ar fi întors în țara lui, în București, să o comunizeze... Frumoasă naivitate a oamenilor care, trecuți de cincizeci de ani, mai cred în fenomenul avalanșelor sufletești și al transformărilor subite!

De astă dată, e greu de spus că osînditul va mai dura cîteva zile, chiar dacă își ravizează funcțiunile

de nutriție, reluând biberonul, rămas în leagănul lui de prunc, pe când tatăl lui, criticul, socialistul și birtașul Dobrogeanu-Gherea, îi urmărea jocurile și picioarele trandafirii duse la gură, cu privirea lui nevinovată albastră, de părinte tânăr și de marxist idealist. « Sașa » trebuie să aibă aparența unui cadavru și măruntaiele stricate.

Numai dacă în grava lui abstenență, care nu adaugă nimic la veracitatea ideii și nu accelerează întru nimic mersul pe două cărări al timpului lent, Dobrogeanu-Gherea să ar fi simțind într-adevăr victorios și fericit. Căci să ar putea că, în momentul în care ar dori să bea un pahar cu apă cristalină și de astă dată ar refuza o înghițitoare, să ar putea să-și vie gândul parazită, cu desăvârșire dramatic, cum vin gândurile târzii, că o credință se afirmă ca voința sălbatecă de a trăi și nicidecum cu pasiunea chinului și a morții. . .

1929

II

Am cunoscut pe Gherea, ca toți călătorii de cale ferată și cititorii, acum douăzeci de ani adulți — și, relativ, l-am cunoscut și personal. Foarte relativ, din pricina constelației socialiste în care strălucea și de care noi eram o puzderie de țărâna depărtată, și din pricina, de-așijderi sau mai ales, a rezervei și timidității personajului său adunate cu sfielile și rezervele noastre.

Educat în singurătatea noțiunilor, lipsit de acele gesturi largi și declamatorii, care, mental, la unii din contemporanii lui și ai noștri intelectuali, se înfățișează ca niște complectări abstracte ale formei fiziologice, ca o coadă de pene, ca o creastă de fulgi, sau ca o labă cu foarfecă de rac, Gherea nu suporta nici retorica nici atitudinea umflată. Adeseori, suferea foarte greu chiar discuția contra-dictorie și se lăsa ușor învins; acest lucru dintr-o pricină suplimentară: absența scînteierii rapide.

Niculae Cocea era aproape un socialist, un camarad al dogmei viitoare, care deocamdată a fost și în trecut. El i se adresa lui Gherea, cu apelatiunea « Tov », care în societatea anterioară însemnează « Domnule », sau, pe italienește, « illustre ».

— Tov. Gherea, îi spunea odată, optimistul nostru, licăritor ca o beteală, scriitor, tare ești învățat mata, dar cam fără *gust* . . .

Într-adevăr, ideea gustului încă nu intra teoretic în criteriul criticii din epocă, după cum organic

nu face prea multă parte nici azi din toate rezultatele literare. Simțind că fascia operei literare se răsușește și cu firul nedefinit, care indică prezența în personalitatea artistului, a unor suferințe de proporție, de compoziție și de nuanțe, însă neîncrețite în vocabular, critica ambelor părți ale baricadei, aristocratică și populară, sau războit, pe nimerite, pentru controverse fără substanță, căutînd să determine situația cosmografică a unui astru secret, într-o regiune goală.

Tovarășul Gherea s-a gândit un moment la impunerea admirativă a tînărului socialist și găsind ceva în simburile ei, ceva analog, de fapt, cu substanța discuțiilor sterile ale criticii, a clipit de cîteva ori din ochii lui naivi și cînștiți și s-a învoit că poate să fie adevărată.

Cititorii mai noi, dacă vor fi fiind numeroși, ai lui Gherea, autorul unei cărți de bază, cum se poate zice, *Neoiobăgia*, trecător dezactualizată de reforma agrară, dar iarăș actuală peste vreo treizeci de ani, îl găsesc pe Gherea în bibliotecă. Noi l-am întilnit pentru întia oară într-un restaurant, în restaurantul gării din Ploiești. Dacă cititorul nu se ospătează suficient la masa ideală a criticului literar, un prînz, în schimb în birtul gării din Ploiești, era echivalent cu un regal. În toată România veche se mîncea bine în două singure locuri și în două gări, la Ploiești și Iași; bine, gospodărește bine.

Între artă și bucătărie, ca și între monarhie și bucătărie, a fost întodeauna ceva mai mult decît niște simple aderențe și todeauna unui roman mai mult sau mai puțin bine macerat și bine scăzut, însuș Balzac și însuș unchiul Rabelais și chiar tata Goethe, i-a preferat o friptură la cuptor și o cupă de vin original. Bucătarul stă biruitor de multe ori alături de împărat și de poet și masa facilitează nu numai relațiile internaționale și

dintre clase, dar și colegialitatea artiștilor. Hrana cu zeamă de lămîie și cu igienice borșuri filtrate într-un cilindru de cristal farmaceutic, e pentru bolnavii și scriitorii fără rînză.

Pe cînd își scria cărțile lui la teighea, Gherea mirosea subtil parfumul divers al bucătăriei lui, întrutotul suculentă și pură în materiile prime. Opt ani, n-a spus criticul o dată, nu m-am sculat de pe scaunul teighelei — și acești opt ani cores-pund cu opera lui literară. Între două trenuri, între cîte o sută, două, de călători îmbucînd un pateu și un pahar și plescăind în fugă, năvălit de guri, Gherea, ca un vameș al Infernului, pe o teighea ca o catedră, lua fiecăruia, pe colțul manuscrisului, care orînduia ideile și dezvoltă un punct de vedere, gologanul de trecere în munte și către baltă.

Probitatea intelectuală a lui Dobrogeanu-Gherea ca și probitatea lui de bărbat, poate sluji de mare pildă fiecăruia din contimporani. În afară de unghiul artistic al ideilor, care se deschide și se închide, ca limbile unui ornic, după soare, acest discursiv al principiilor și emițător de dogme, era omeneste cel mai bun și mai milos dintre prelații gîndirii unei epoci. Dreapta lui a dat întodeauna și inima lui, stîngă, a îmbalsămat în căldura ei multe și fără de număr dureri. Nimeni nu a trecut pe dinaintea ei și n-a căpătat fie mîngăiere fie bucurie.

Gherea nu a fost profesor, nici ministru, nici deputat, nici scriitor industrial, ca noi, care trăim din cerneală și intelect și, succesiv, din douăzeci de culori de cerneală și din douăzeci de credințe. El a realizat insul social îndoit, care servește ideile mai bine și nu și dumerică merindea din personalitatea lui artistică, muncitor pentru plîne și contem-plator pentru intelect.

C. ȘABAN FĂGEȚEL

Duminica trecută a fost marcată cu un semn împlinirea unei epoci de douăzeci și cinci de ani. Creatorul acestei epoci a voit să puie semnul pe firmă și să-l închine revistei literare *Ramuri*. Modestia lui, dusă pînă la un ultim anonim, se înțelege; semnul trebuie pus însă și oprit pe Șaban, numele civil al domnului Făgețel. În evul romantismului naționalist, derivat în diminutive, cînd însuși domnul Adolphe de Herz se chema în vechii lui exametri ca un firicel de iarbă, domnul Șaban și-a conchis un pseudonim literar de la fag. Niciodată, nici chiar în timpurile de fervență botanică și erborizare n-au trecut la oamenii masculini și la scriitori atîtea atribute vegetale, ca în vremea unui travaliu numit de altfel semănătorism.

Efortul ramurilor de fag și de făgețel a fost însă cu mult mai însemnat în rezultate decît urmările unei literaturi pornită dintr-o idee fixă și definitiv oprită, ca o foarfecă, în ștufa ei. În copac s-a mișcat într-o zi, odată cu vîntul, o mașină și cînd s-a ridicat sau a căzut decorul, a rămas o tipografie. Apoi, s-a ivit un palat. El stă în picioare, cu o atitudine de bazilică, la Craiova. L-am văzut duminica trecută, drept, împietrit în văzduh.

Monumentul e de-acum ridicat. El reprezintă pentru onoarea inteligenței și a stăruinței românești împărecherea virtuților capitale și asocierea lor cu o jertfă constantă. În piramida clădită

atom cu atom, fragilitatea fizică a domnului Șaban, puțintel la carne, nervos și iluminat, ca un fluture arămiu, apare ca semnătura în transparență a unui fenomen al naturii într-un chihlimbar înghețat. Totul e Șaban în toate pietrele, la toate etajele, în toate caturile acestei construcții, ridicată de hărnicia unei scînteii din nimic. Căci la început totul a purces din mai puțin decît atomul citat, din găoacea de aer a unei intenții. Biserica din *Ramuri* nu e nici moștenită nici cumpărată; ea este frămîntată întreagă între două degete, ca o firimitură de piine, din miez.

Am însoțit la Craiova un grup de scriitori, care s-au sculat de cu noaptea, înfruntînd informațiile calomnioase ale buletinului meteorologic, din porunca datoriei de a înconjura bunăvoința și meritul domnului Făgețel și ziua lui de douăzeci și cinci de ani, cu o ghirlandă literară. Au pornit din București: un avocat, gata întodeauna să-și părăsească un proces remunerator pentru a sprijini cu inima și cu delicatul lui talent, construit din filigrane și surisuri, meritul și nevoile unui scriitor; camarad cu cel din urmă și generos. Domnul Cezar Petrescu, taciturn, bosumflat și bonom, al căruia ochi mic se mai micșorase, ca o lampă cu petrol, la masa de peste noapte, de sfîntul Pămfil, a unui prieten. Domnul Gib Mihăescu, somnoros și simpatic, încă nedumerit între Drăgășani și ortodoxie. Domnul Condiescu fostul aghiotant colonel al prințului, autorul *Comului Enake*, distins, protocolar și atent, care cu o voce din Vatican citează amintiri de togă și spadă. Domnul Ion Minulescu, călător cu o pălărie pariziană și cu o căciulă de oaie, și-a trezit Sfînxul cu deșteptătorul și i-a dat drumul pe calea ferată, învelit într-o pătură verde; el va recita în sala rece, o vastă magazie: *Voilà pourquoi j'aimais Rosine*, cîntînd din coate și jucînd din șold.

Iată literați și profesori craioveni. Domnul Ion Dongorozi cu ochii de catifea în povestirea unei văduve, iubită de tată și de fiu și căsătorită cu tatăl. Domnul Ștefan Bălcești, în uniformă proaspătă de căpitan, scînteietor și ager, ca un vînător de capre, va citi o poezie. Domnul Păunescu-Ulmu, muncit de o cizelură nouă, caută cu daltă în lectura lui, pe dedesubtul nopții, un material încă neîmpietrit. Poetul N. Milcu, zvelt și elegant pune la ceasornicul ochiului o sticlă rotundă și citește o poezie cu șarpe. Domnișoara în albastru ultramarin va citi cu o voce discretă, de răsfoire, versuri din cîntece suspinat.

În biblioteca palatului Șaban, notabilități în grupuri; o lume surprinzător de interesată la realizările domnului Șaban, solidară din toate profesiunile cu el. Banca, Învățămîntul, Biserica, Armata, Magistratura, Statul prin localnicii lui și Proprietatea au ținut să ciocnească un pahar cu ziditorul celor douăzeci și cinci de ani de cultură frumoasă. Și amestecată cu oaspeții, cu literatura, ochiul satisfăcut urmărește gospodăria și sănătatea căsniciei. Energia calmă a doamnei Șaban, tovarășa lui grațioasă, pune să circule metodic și inteligent invazia bufetului în saloane și domnișoara, fîca lor, distribuie gingășiile candido care fac bunurile din tăvi mai gustoase. În sfîrșit, domnul Șaban dăruiește participanților cartea cea mai frumoasă ce s-a tipărit cu tipar românesc: numărul sărbătorec al revistei *Ramuri*, de grosimea Sfințelor Scripturi.

De la masa familiei și din casa celor douăzeci și cinci de ani lipsește un om. . . Figura lui strîmbă, cu barbă, apare ca o suveniră defunctă, în cîteva unghere. Un egoism steril și o infatuare de sine obositoare l-au descompus în casa și în sufletul bărbaților care au clădit-o. A fost aci pe vremuri, a făcut inimile să tresară, focurile să se aprindă. Flacăra lui era o văpaie, avînturile lui erau feno-

menul unui acces de crîncenă megalomanie. El avea o sută de prieteni închinați lui, afară din obișnuință. I-a dezgustat, i-a ofensat, i-a pierdut.

Mai bine. . .

1929

Cînd i se aduce la pat un plic cernit bolnavul tresare. . . Murim încet, dar murim pe rînd.

Mi s'a deschis ieri, între perină și cot, ultima scrisoare a lui Făgețel. Ea nu mai purta semnătura lui. . . Era mesajul veciei al familiei din Craiova. Cu toată interdicția medicală de a « lucra » — și a lucra în cazul acesta este a mînji alba hîrtie și a face meserie de inteligență stricată — nu mă pot resemna să rămîi mut în fața cimitirului Sineasca.

Am norocul că nu mi lipsesc secretarii, cărora s'am încredințez părerile de rău printr'un dicteu. Fiica mea Mitzura și fratele ei Baruțu, de o bucată de vreme colaboratorii mei, s'au apropiat cu caietul, ca să culeagă subt pomul ce se desfrunzește în filele lui, cîteva foi pentru mormîntul lui Șaban.

Durata peste mijlocia vieții face pe scriitor, obligat să publice periodicul necrolog, cioclul camarazilor lui. Știam că Făgețel suferă de mai mulți ani de o penibilă infirmitate chirurgicală, nevindecată, dar insul lui minuscul și uscat, cu o vitalitate nervoasă acerbă, obișnuit să iasă victorios din toate confruntările cu destinul, care n'au fost nici puține nici mici, nu lasă să se creadă că poate fi biruit. Fizicul lui fîgăduia, strîngîndu-se progresiv în sineș, o transmutare în minereu și chihlimbar cu un fluture la mijloc diafan în transparență: sufletul lui darnic și bun.

Făgețel a fost un om bun, unul din puținii buni cu adevărat, pe care iam cunoscut, mai buni de calitate decît de bunătate.

Iam aflat pe Făgețel, întii adversar, un adversar leal, ce iarăș e rar. El era subt un stindard: eu nu aveam niciunul, oștean de unul singur, haiducesc, numai că flinta mea era încărcată cu argint și prafuri de aur: rănile acestui material nu sînt otrăvitoare. Steagurile, tobele și proclamațiile indiscrete mi'au dispăcut: problemă de măsură.

Neam împrietenit în mijlocul unei lupte la baionetă cu condeiu. Ne'am strîns mîinile. Făgețel era un caracter. Independent de apărarea pe care o purtam fiecare în fortăreața lui, ne'am salutat întodeauna peste metereze. El a stat de-a dreapta lui Iorga, cu Tomescu; Iorga n'a fost niciun Făgețel niciun Tomescu, tovarășul defunct și el, al celui ce și închise ochii la Craiova. Dimpreună cu frumoasa lui Doamnă și soție, care ținea însufleșirea gospodăriei, Făgețel îmi evocă orașul oltenesc, șezătorile literare oltenești, Broștenii și Turcenii Caboteștilor, amurgurile violete de pe Jii, speranța ca Doljul să ajungă un focar intelectual românesc, îndreptățit de valorile native locale. Lichidarea consecutivă a încercărilor de expansiune în sus au pustiit neîntrerupt ținutul întors o dată la cîte zece ani cu douăzeci de ani îndărăt, la starea de provincie amorfă. Toate elanurile s'au petrecut pe o schemă artificială și după interesele cîte unui politic. Mecena de ocazie, căruiua îi lipseau un portofoliu și un bastion. Capitalurile înghesuite consimțeau să renunțe o secundă la dobînzi, reviste, ziare, poeți, prozatori, critici, ca niște felibri. Ambițiile fiind satisfăcute, Oltul bancar se retrăgea spre București, lăsînd potmol și luntrile înnămolite. Luntrașii se risipeau întristați sau rămîneau, unii din ei să vi-

seze într-un colț din parcul Bibescu, ivirea unui nou paralelism.

Singurul credincios al Craiovei rămăsese Șaban Făgețel. A plecat și Făgețel.

1947

H. ST. STREITMAN

Înainte de toate e cel mai tânăr dintre oamenii cunoscuți. La toate vârstele, domnul Streitman e acelaș. Suferă todeauna de câte ceva, evident, însă nu mai mult decît îi șade întodeauna bine: un mic bobò în părțile stomacului, care trece de câte ori revine. Și cum bolile acestea sînt, ca firmele mari, în legătură cu streinătatea, negreșit că maladia confratelui nostru nu se poate trata cu buruienile locale și cere imperios cel puțin o dată pe an o deplasare în Europa depărtată. Să-l auziți pe domnul Streitman cînd zice, de pildă: Vichy, o localitate unde rezidă un medic pe care îndată ce-l vede se face mai sănătos: gura și vocea dumisale iau o expresie de moliciune caldă și parcă ar spune: ajunge, nu mă mai săruta; te mai las o singură dată. . .

Să ne ierte medalionul, cunoaștem pe domnul Streitman de vreo — am zice — treizeci și cinci de ani. Purta ochelari, ca și acum, însă cu plăseaua neagră, de care flutura o panglică de moar purtată în epoca ei, în armonie cu lavaliera bufantă. Dacă azi toată lumea scrie și face gazetărie, pe atunci singur domnul Streitman se îndeletnicea cu aceste două glume. El era gazetarul atitrat, știut de cetățeni. Și surîdea de pe atunci: surîsul acela numai al ochilor, venit pe figură ca o incrustare de sidex pe fildes. Afară de pălărie, domnul Streitman nu a schimbat nimic din figura domniei

sale. Niciodată nu s-a ras ca un actor și nici nu și-a lăsat una din acele podoabe, cioc, barbișon, cotlete, favorite sau barbă, pe care oamenii muncii de fotografia lor, reproducă pe zinc, le adoptă și le intercalează succesiv. E o dovadă de stabilitate: pe domnul Streitman, știi todeauna unde-l găsești, pe când statuile politice se plimbă de dimineata până seara, plictisite în sufletul lor gol, și nu le găsești niciodată nici pe soțul unei reputații nici în ungherul ce le-a fost destinat. Invariabil fix și tînăr definitiv, secretul acestei îndoite atitudini coincidente, îl deține, credem, pentru domnul Streitman, familia. Puțini oameni în București pot să aibă pentru familia lor cultul acestui intelectual cu aliajul cel mai pur, și majoritatea lor nu recoltează în gospodărie, la domiciliu, decît căscături și oftări. Pentru domnul Streitman interiorul are fascinația totală, pe care ar trebui să o aibă pentru orice intelectual. Casa lui e un gineceu, e o biserică, o bibliotecă, o sală de muzică, laolaltă cu copiii, cu amintirile, cu pisicile și cu cîinii. În puține căsnicii dintre cele mai bogate, nepoftitul ca și invitatul, poate să aibă senzația de plenitudine morală ca în casa confratelui nostru.

Opera literară a domnului Streitman nu este romanul în cinci sute de pagini, descrierea neobosită și călătoria timp de patru posturi prin spațiile unui subiect. Sintetic, spiritul acestui scriitor știe și cît artificiu încapă într-o literatură și naivitatea de a se fanatiza pentru ea. Momentele sale literare sînt mărunte și purtate în buzunarul de la jiletcă, printre cheile de la arhivă, ca niște păpuși: ființe diafane cu baza de plumb. Dacă le scoate și le înșiră la rînd într-o carte, este ca să le vadă sărînd, culcîndu-se sub degete și lăsîndu-le să se scoale. Dintr-un glonț, îmbrăcat în celuloid, domnul Streitman face o epigramă și o păpușă miniaturală, care seamănă cu oamenii leit — și

de multe ori o idee cu linia mare încapă într-un maimuțoi zîmbitor. Și pipăitul autorului e politicos și discret, cum îi este toată individualitatea socială; așa că personajele sale nu sînt niciodată perfect asigurate, dacă mîna lui le sugrumă lent sau le face un masaj pentru gîlci. Un moment se simt mai rău și un moment parcă se simt mai bine.

Pamfletul domnului Streitman nu e niciodată direct și biciul său, ca să cadă, nu are nevoie de un spațiu pentru o învîrtitură mare. O scînteie electrică în vîrfurile unuia ac este de ajuns ca să usture convenabil. Însă el nu are nici acea impresiune de vid, care iese din lipsa valorii și constituie fondul cîtorva țuguiați ai expresiei, îndrăgostiți de falsă fineță. Actul intelectual la domnul Streitman e todeauna integral și de fecundare completă. Căci sînt scriitorii care cînd au scris: *albastru*, li se pare că au zis cu mult mai mult și le vine sîrșeală; și cînd zic: *este*, cred că e nevoie să îngroașe cuvîntul cu o literă afară din text. Adeseori un scriitor pune punct înainte de vreme și mai adaogă trei puncte, în care te silești să cauți o idee. Punctele indică locul unde autorul alunecă și cade cu nasul în zero.

În literatura politică domnul Streitman are o oglindă portativă, pe care o potrivește la soare pe ochiul vinovat și-l face să clipească și să lăcrimeze — dar nu l-a prins pînă acum nimeni cu fulgerele luminii ascunse în mijlocul palmei. Și cînd a crezut cineva că a pus mîna pe el, s-a înșelat; căci, strecurîndu-și oglinda în buzunar, înapoi, autorul surîde și surîsul rămîne biruitor.

Punem și noi trei puncte la sîrșit. . .

O zicală din redacțiile pariziene spunea că presa duce la tot ce vrei, cu condiția să o părăsești la timpul condiției. Mulți oameni politici, ajunși dintre gazetari, au continuat să stea în presă și după ce s-au despărțit de guvern. Jean Jaurés, marele orator, era profesor, deputat și ziarist în același timp, și mai ales ziarist, și a fost asasinat, se poate zice, în redacție. Zicala ar trebui să ia o formă mai adevărată. E greu până te spurci, că nu te mai scoate din călimară nimic.

Dar un gazetar care să rămâie gazetar până la șaptezeci și cinci de ani și care să fie numai gazetar, și la șapte zeci și cinci de ani să scrie ca la treizeci, și să fie sprinten, proaspăt și nou, afară de George Clemenceau, nu s-a mai văzut decât unul: H. Streitman al nostru.

De necrezut, acest cel mai tânăr dintre tineri, împlinește la 16 februarie exact șaptezeci și cinci de ani. Jubileul nu numai al lui, e al presei întregi și al penei românești laureate. Ziaristul din condeiul domnului Streitman, e un scriitor de mare clasă literară și un gânditor de infinite nuanțe și subtilități, dublat de un văz politic clar, solicitat adeseori de conducătorii Statului în dilemă. Și, pe lângă strălucirile lui însușiri de scăpărătoare inteligență și de talent catifelat, domnul Streitman, unul și din marii ebraiști ai culturii judaice, e un domn, un gentleman, un camarad cavale-

resc, un prieten în cea mai curată accepție a cuvântului.

Între biblioteca lui, pe care și-a vândut-o și a refăcut-o de mai multe ori, după timpuri și după mijloacele trădătoare — și între orgă și pian, însuflețite de talentul tovarășei sale de o viață, acest înțelept, trecut încă demult dincolo de bine și de rău, duce o căsnicie exemplară, de soț, de părinte și de bunic.

Între bunici, domnul Streitman e un adolescent.

CEZAR PETRESCU

Ne permitem o confidență: nu putem citi tot ce ne vine tipărit și tot ce cumpărăm. Datoria noastră actuală de căpetenie este să citim manuscrise, fie cât de rău caligrafiate și scrise cât de prost. Însă cât este nevoie să ne ținem, cum se spune, în curent, ceea ce nu ne sosește cu poșta plătim ca orice cititor, în librărie. Încă o dată însă, însă nu citim înaintea de o inspecție asigurătoare. Timpul stricat cu o lectură mai proastă ca odihna e preferabil să fie plimbat sau dormit, căci ne găsim în deficit de somn. Pe cât te alină o carte bună, pe atât te supără o carte proastă — și când ai experimentat puterea de optimism și de renașteri pe care o carte bună ți-o aduce, cu cele necunoscute trebuie să fii prudent.

Pentru că nu există un criteriu mecanic al cărții bune, fiecare din noi își întocmește un criteriu personal, în care răspund rădăcinile sensibilităților lui. Un public pentru o singură carte și o carte pentru un public întreg, afară de abecedar nu se pomenește. Autorii și cititorii se grupează pe similitudini și preferințe căci în toate epocile au trăit laolaltă autorii sarbezi cu poeții sintetici, și paralel elitele substanțiale cu elitele inferioare.

Inspectorul prealabil al cărților noastre ni lăsam ales în persoana unei cucoane bătrâne, din familia noastră și criteriul de primă soluție gustul acestei persoane, invariabil, precis și probat. În mijlociu

ne vin cam vreo zece cărți pe săptămână. Întodeauna, simbăta, Cucoana Mare le ia acasă și simbăta viitoare ne dă un raport rapid. Limbajul doamnei e concis... Imposibil de citit!... Cum scrie asta ar putea să scrie toată lumea... Palid și fără personalitate... Clăfătește... Da proști mai sînt confrății dumitale cînd pretind că măgarul asta are talent!... Poți să faci focul cu ea... Mă interesat...

Cartea care o interesează pe Cucoana Mare, e dată deoparte pentru a fi bine citită. Cucoana Mare niciodată nu s'a înșelat. Cîte un confrate care a publicat o carte extraordinară, ne întrebă: ai citit volumul meu? ce impresie ți-a făcut? Ne aducem aminte opinia Cucoanei Mari: detestabilă. Dar nu cutezăm să cităm pe Cucoana Mare. Ea nu are autoritate decît în academia noastră restrînsă cu doi copii, o mîță și un cîine: cînd va fâta pisica o să fie mai mulți. Încă nu am citit-o, mințim atunci, strînși cu ușa. Doi ani nu ne-au fost de ajuns.

Cucoana Mare ia și cîte o carte, pe care o punem deoparte singuri, automatic; cărțile autorilor preferați. Nu vrei să mi-o împrumuți pentru cîteva zile? Am răsfoit-o și... m'a interesat. Cînd o carte interesează pe Cucoana Mare la răsfoire, este întodeauna, adică foarte din cînd în cînd, ori de cîte ori acest rar eveniment se întîmplă, o carte bună. Văduvă de treizeci și cinci de ani și singurată, persoana noastră cititoare și-a ascuțit la maximum intelectul prin meditarea neconținută a mobilului cultural și degetul cel mic de la piciorul ei știe mai mult și înțelege mai bine decît un critic profesional.

Bucuriile Cucoanei Mari n'au mai tresărit de mult. Ieri a venit la noi și ne-a întreat: — Spune-mi ceva: cine e Cezar Petrescu? — Ai citit cartea lui!... — N'am mai putut-o lăsa din mîna,

răspunse Cucoana Mare. — Zău, e așa de bună? am întrebat noi. — Bună? ar fi prea puțin. E una din cele cinci, șase cărți care mi-au plăcut mai mult. — Ce spui, frate? e așa de bună? Sînt în cîntat. N-ai idee cîtă plăcere mi-ai făcut. Păi, dă-mi-o repede să o citesc și eu. — Cu o condiție, ne-a răspuns Cucoana Mare: pînă citești volumul întîi să-mi dai și volumul al doilea să-l citesc.

Era vorba de opera voluminoasă a domnului Cezar Petrescu, *Întunecare*, cea mai vastă scriere, apărută în două volume deodată, de la război încoace și care ruinează toate prejudecățile de sobrietate, de muncă strînsă și de exprimare lapidară a literatului avar cu metalele și obișnuit la temperatura lentă și ridicată a cristalizării. Domnul Cezar Petrescu dă din pămîntul lui cu o abundență, cu o grăsimă, cu o luxurie de Canaan. El scrie mai repede decît îi numără literele tipograful ca să le culeagă și pînă ce tiparul i-a isprăvit o carte, în zețarie începe compoziția volumului următor. Dar la acest fericit scriitor tumultul și rapiditatea tumultului, izvorul și avalanșa se iscă din materialele esențiale, pe care artistul obișnuit le adună încet, ca un botanist și ca un pescuitor de melci, comparați la lumină. În anul de față mai multe case de editură sînt ocupate cu nunta mare a unei expansiuni în fertilitate din partea domnului Cezar Petrescu, fără precedent.

Cucoana Mare întreabă: — Îl cunoști? E tînăr, e sănătos? Măș teme să nul ostenească prea mult atîta trudă. — Fii pe pace, Coană Mare; e și tînăr și voinic și sănătos; are bună poftă de mîncare, e voios, crede în steaua lui și face parte din cei care înving.

— Să-l ajute Dumnezeu, că mult scrie frumos, îi urează Cucoana Mare, luînd volumul al doilea din *Întunecare* cu o grijă superstițioasă și trecîn-

dușul în ghiozdan. Scrie te rog că eu nu m-am înșelat niciodată. Nici cînd dumneata, ții minte? mi-ai citit primele dumitale prostii . . .

1929

ION GORUN

Viața individual izolată a scriitorilor noștri, care trăiesc fără cîrd și, colectiv, se manifestă ca șoimii, zburînd fiecare la înălțimea și în spirala lui, face ca, atunci cînd unul din ei a căzut, să-și aduci mai repede aminte un punct de plutire decît o fiziologie. Din întîmplare, pe Ion Gorun l-am cunoscut, l-am cunoscut cu sensul minor al acestui cuvînt. Am putea să spunem dinaintea unei statui a scriitorului, că avea barba mai mică sau mai creasă, ochiul mai licăritor, figura mai aristocratică, zîmbetul mai pur și o ținută de domn mai pronunțată. Cît îi era de caldă strîngerea mîinii am ezita să ne aducem aminte, la temperatura bronșului și pietrei. Înainte de război, mîna lui circula printre oameni și trecători: mai tîrziu, ea rămînea acasă în cărți și manuscrise și pe condeie. Ion Gorun a fost un intelectual discret și cu contemporanii lui și cu sineș. Harul trist al lui Beethoven, simțitor la rezonanțele interioare, da graiului o tăcere de șoaptă și conștiinței poetului, cu silabele încremenite, o șifală de material etern.

Ion Gorun nu a fost fenomenal la șaisprezece ani, apelpisit la optsprezece și ratat la treizeci și nu a imprimat vieții lui acel ritm de muscă în haos, care grăbește existența inutilă a țîrîtorilor de literatură, sustrași de o influență greșită și de o catastrofă a bibliotecii de buzunar, tehnicei agricole, industriale și profesiunilor libere, satisfăcute

de rezultatele de fiecare zi. Ion Gorun, egal cu sineș, în toate momentele unei durate, consacrată unei singure preocupări și activități, e o pildă a efortului consecutiv în literatura noastră, populată de improvizati, de pribegi și de nemulțumiți. Indiferent de ceea ce se poate chema talent și de prezența căruia în opera literară nimeni nu poate fi tras la răspundere decît de universitarii imbecili, literatura e o disciplină și un drum de urmat, în orice bordei te-ai fi născut pe marginile lui. Pui talpa în praf și pornești: drumurile n-au niciun sfîrșit . . .

În țările de veche cultură, scriitorul e acest drumet, care nu se mai oprește niciodată, oricîr duce în traista lui din băț. Genialitatea lui personală sau din vecinătăți îl privește puțin: el merge la pas, ajutat de un elementar optimism. Viața lui e plină și sentimentul că nu călătorește goală cîntă. Nu putem cere scurtei secunde a miraculoasei noastre călătorii prin lumină, mai mult decît o cerut albina, care umple celula, tot așa după cum noi — plural fără intenții de merit sau specializare — adăugăm silabelor și cuvintelor de ceară o picătură de aromă.

A fost Ion Gorun mare de tot sau mare numai pe din două sau mai puțin, meșteșugul acesta, de-a despica firul de păr în patru, aparține unor dobitoace mai nule sau mai cifrate în valoarea de viață a faptului literar. El a fost un cărturar, un om de litere în totalul înțeles al cuvîntului, a fost ceea ce ar dori fiecare din noi să fie, ca să nu piardă nicio clipă a cadranelor destinului precizat. Ca și Ion Slavici, care, mai bătrîn ca el, la șaptezeci și cinci de ani lucra necurmat, zece ore întregi în fiecare zi, Ion Gorun și-a desfăcut mîinile pentru todeauna de pană, la masa lui de lucru, căutînd o idee și un cuvînt.

Pentru cristalizarea cîtorva noțiuni tardive, opera literară e chemată să se rostească din timp

în timp, dar pentru edificarea conștiințelor viața unui scriitor este mai importantă. Scrii cum se întâmplă dar trăiești cum îți alegi și în această alegere, de cele mai multe ori tragică și consimțită în suferințele ei, stă etica intelectuală și trebuie apreciată capacitatea de ardență, de credință și de civism planetar a scriitorului, drumetul din furtuni.

Cînd va începe seria biografică a vieților românești, merită să dea pilda răbdării și a speranței, viitorilor recruți sociali ai timpului românesc, dintre cele douăzeci — treizeci de vieți consacrate bunului nostru obștesc va face parte negreșit viața masivă a lui Ion Gorun.

1929

HORIA MANIU

Acum vreo două săptămîni, ziarele publicau o informație, după care Horia Maniu trebuia să fie numit într-un post nou, care cerea capacitățile bine fixate ale unui om cu totul nou. Acest om putea să fie într-adevăr Horia Maniu și cunoșcătorii lui au avut sentimentul că de astă dată răspunderile funcțiunii se angrenau cu puterile de inițiativă ale unui șef bine ales.

Horia Maniu a murit însă înainte de ași fi luat în primire odaia de lucru și cînd facem însemnare de rapida lui trecere prin existență, el a și fost înmormîntat la picioarele biuroului unde se umpluse cu cerneală proaspătă călimara lui de cristal.

Moartea acestui tînăr jignește încă o dată speranțele de însănătoșire ale bolnavului, care zace în mijlocul nostru, paralytic de zece ani. Fatalitățile concertate împiedică și atunci cînd alte obstacole au fost doborîte, cu lespezi de morminte, pe chemații noștri de elită, trîntiți cu fruntea de un epitaf. Un fenomen ocult determină pe oamenii susceptibili de a deveni oamenii noștri mari, să cadă, să fie înlăturați, robiți blidului cu linte sau răstigniți între amintiri și năzuințe.

Dacă întreaga și cotidiană porcărie a concurenților și a parveniților, asociați, nu a putut să-i împingă pasul victorios înapoi, o piatră aruncată din întunericul timpului în întunericul lui, la

sfărîmat în urna lui de lut, însuflețită de jurîm-
prejur cu dansuri și fugi de cerbi . . .

Horia Maniu a fost un al patrulea frate dintr-o
familie dată la lumină de un părinte mare învățat
și care a pus în priveliște pe Rodica Maniu, picto-
rița de siluete lungi și pe poetul Adrian, ale cărui
stihuri se mișcă libere și dezlănțuite ca niște frunze,
scoborîte din pomii mari cu ramurile în văzdu-
hurile de sus. Încă foarte tînăr și pășind cu sfială
printre cărți, ca pe niște valuri, dar sigur de cîteva
idei cu bază prismatică, la care inteligența lui
discretă de anahoret a colaborat cu studiul și cu
documentul, Horia Maniu a publicat la revista
noastră *Cronica*, printre scriitorii cei mai noi ai
momentului de atunci. El a făcut continuu im-
presia unui frumos material de puternică rezis-
tență, încă inexprimat în obiectele uzuale, rezervat
unei construcții totale. Cînd s-a coborît cu stîncă
lui și s-a apropiat de noi, a fulgerat de undeva,
coherența rocilor a pierit, ca un suflet al steiului
dur, transfigurat subit în cenușă. De unde vin
aceste răspunsuri la niște întrebări care nu s-au pus?

Ne aducem aminte cu un sentiment de suavi-
tate privirea îngerească a băiatului și surîsul lui
de-o infinită tristețe, care însoțea silabele lui,
supravegheate cu o strictă măsură. În omul acesta
pierdut la netimp din conținutul vremii, mijeau
cu flacăra lor mărunță o mie de scrupule la fiecare
idee, ca o mie de candelă adiate și cuvintele lui
i se depărtau de buze ca niște succesive saluturi
trimise, fără să știe, frumoasei și nesimțitoare
vieți . . .

Dacă orele sînt ca niște fecioare care parcurg
în șir unele în spatele celorlalte, timpul, cu frun-
țile plecate, să le sfătuiți să calce lin, sovonite
negru și în selenară tăcere, pe mormîntul lui . . .

A. A. BARDESCU

Moartea confratelui nostru Bardescu, directorul
ziarului *Indreptarea* e încă una din faptele urîte cu
care inconștientul animal al naturii ne constrînge
să ne obișnuim. Un centaur idiot își pune în
flori copitele groase și dărîmă rozele impalpabile
și delicatii bujori. Un vînt prost aruncă de păreți
vitrourele și le doboară și în acelaș timp înjunghie
în cîmp sînul proaspăt al fetei bălane, care paște
oile crețe și o ucide. Toate imaginile candidă și
pure, îngrămădite ca niște muștrări, nu sînt în
stare să blesteme îndeajuns brutala voință oarbă,
care a răstignit în fundul pămîntului, tinerețea
de înger a celui mai blajin și mai catifelat dintre
camarazi.

O suferință demnă de marile canalii ale istoriei
și ale prezentului l-a copleșit pe bietul prieten,
de timpuriu, făcîndu-i creierul să putrezească
treptat. El care n-a urît pe nimeni și a iubit pe
toată lumea, și a iertat-o cu o superioară înțelegere
de distanță, a trebuit să piară de moartea inchi-
zitorilor sociali și politici.

Este foarte greu de stăpînit revolta goală și
fără scop valid, stîrnită în noi de moartea lui Bar-
descu. Și el nu e cel dintîi care dispare dintre
tinerii buni, în ultimele săptămîni. O rugină inex-
plicabilă a rupt în scurtă vreme virfurile albe, ale
băncilor unei generații, pornită biruitoare către

Soare Răsare, cu binecuvîntarea speranțelor liniștite. Suliți fără spic, stele desluminat.

Buchetele nu mai ajung, lacrimile nu mai ajung, suspinele nu mai ajung...

1929

ZAMFIR ARBORE

Bătrînul răzeș care poartă acest nume, ca o piatră săpată, a trecut de optzeci de ani. Figura lui de mandarin s-a modelat din materialul ponturilor celor de catedrale cu socluri și rabini în relief. În grădina păzită de turla unui plop, ridicată-n ceruri, boierul Arbore își găsește toate mîngîierile și însuflețirile, ca un Immanuel Kant, care n-a ieșit din Königsberg niciodată, și ca un papă prizonier benevol.

Cu amintirile, cu cărțile, cu degetele lui aristocratice de ivoriu, cu nobilii înfățișare de rar exemplar omenesc, între pisici cu coada de vulpe, între ciini și plante, acest poet, acest monah se mărginește cu lumina și cu Dumnezeu. La vîrsta ghebei și amărăciunii, urmașul Hatmanului, ager și zvelt și optimist, se scoală ca un tînăr și aleargă să aducă, din casă în grădină, documentul pe care l-a comentat, cu o sprintenă ascuțime de intelect. Aducerile lui aminte, ca și ființa lui, sînt fragede și curate și toate cuvintele lui au o zare argintie mai mare decît chiar a cuvîntului scris și căutat între stele. După douăzeci de ani, de cînd avea numai șaiszeci, Zamfir Arbore e identic cu sine, cum fusese identic cu sine, întraltfel cu alți douăzeci de ani înapoi. În toate timpurile linia dreaptă are o singură căutătură.

Boierul moldovean, nici nu s-ar crede, e unul din părinții revoluției rusești și din ctitorii împă-

răției republicane actuale, care a izbutit în formă bolșevică.

Nimic nui jignește pe acest apostol al unui timp realizat cu sprijinul unei mari generații împotriva generației însăși care l-a pregătit, ca socialistii în gusti. Una din ficele lui, în vreme ce ficea lui, domnișoara Nina, îi toarnă ceaiul în ceașcă, Ecaterina, e profesoară la Facultatea de medicină a Universității din Moscova. Cu domnișoara doctor Ecaterina Arbore, rămasă după război în Rusia, la bolșevici, s-a petrecut în casa cu plopul din poartă, din București, un eveniment, care a încercat inima tatălui, cumplit. Venind să-și viziteze inopinată, fata înstreinată, părinții, doamna Arbore, de bucurie sau de uimire, a paralizat. Apoi a murit pentru că fata i-a fost expulzată din țara ei, de către un guvern românesc. Lui Zamfir Arbore îi mai murise și un fecior, harnicul inginer Arbore, într-un accident de muncă. De câțiva ani bătrînul și-a găsit un refugiu în studiul astronomiei, știința cea mai precisă și mai pură, și cea mai îndepărtată de idealismul de salariat al naturii, al omului de pământ.

Nu-l mai văzusem de șase ani pe acest blînd și foarte inteligent singuratic, pe care l-am iubit și l-am dorit fără motiv analizat, dintr-o pornire continuă a moleculei morale. L-am găsit în același loc, sub același umbrar de vie, pe aceeași bancă de lemn: parcă trecuse numai un ceas. Țineam de mîna doi copii și am intrat lătrați de cîini. Plopul mai crescuse de cîteva palme, iedera îmbrobodise casa de tot. Domnișoara Nina Arbore, din același cap de masă, unde o lăsasem acum câțiva ani, n-avea împărțit cu linguroiul, în străchini de sticlă, dulceață. Ochii ei verzi reflectau privirea de palid smarald a răzeșului anarhist.

O veste duioasă și tristă, ca vocea din urmă a clopotelor duminicale. Zamfir Arbore își face, la

optzeci și unu de ani, aproape ca Tolstoi, sacul de călătorie. El pleacă pentru todeauna — pentru todeauna — la Praga. Din generația lui mai trăiesc în Europa, cutreierată de visul revoluționar de acum vreo șaiszeci de ani, câțiva camarazi, străini de timp, străini de oameni, străini de lucruri și de sensibilitatea orelor de acum. Între ei se găsește și « Babuška » Revoluției ruse, care adunînd într-un turneu de conferințe prin America, o sumă neînchipuit de mare, a înființat la Praga un azil — pentru ea și pentru camarazii ei din veacul trecut . . . Ei vor sta de vorbă seara, pe rusește, și vor constata documentar cum degenerază viața și năzuințele, ca niște pasări, care și-au pierdut aripile și penele și au rămas numai cu unghiile și ciocul.

Plopul nu se mai vedea, urzit în umbra luminii. Copiii au ieșit din casa lui Zamfir Arbore cu doi snopi de flori pe brațe, binecuvîntați de surisul candid al vechiului revoluționar. Și ca să nu se împiedece copiii de pietrele porții, noi le-am purtat jucăriile, cu care plecaseră de-acasă și două cercuri de lemn.

Despre cercuri, Pascal a zis acum trei sute de ani, că miezul lor este pretutindeni și marginea nicăieri . . .

Patriarhul generațiilor intelectuale actuale, a murit tocmai în ceasul când începeam să-l credem etern, ca pe o divinitate, asiatică, de porcelan sau chihlimbar. Ce va fi fost el în viața ideilor, a revoluțiilor și a năzuințelor sociale, se va spune încet, încet: cariera lui de polemist a început în anarhia lui Elisée Reclus, o concepție diametral opusă comunismului și care permite promovarea pînă la tabă a individului pur.

Noi am cunoscut un alt Zamfir Arbore, în redacțiile dinaintea războiului și după război, în soarele unei bolți de viță din grădina lui, între lumini și ciini, între vrăbiile lui Thomas d'Aquin, și în gospodăreasca supraveghere a Ninei Arbore, fiica lui, artista atît de personală a unei picturi care sugerează domnia valului de nisip și a undei de lut asupra naturii.

Noi am cunoscut un Zamfir Arbore bun, cum zice frumos românul, ca o bucată de pîine, și ceea ce ne-a impresionat la el a fost mai ales excepționala lui facultate de a rămîne camarad, vioi, și tineresc și lipsit de morga tinerilor și de infatuarea bătrînilor, cald la suflet, proaspăt la minte — nedezmințit — și tolerant ca un mare gînditor, angajat pe poteca zeilor și a marilor profeți.

Rămîne în păretele sufletului nostru icoana unui Zamfir Arbore curată și dulce, și pe masa din mijloc un mănunchi de mușetel viu de la el, și care nu se poate vesteji.

MIHAIL SĂULESCU

Poetul Mihai Săulescu, înfricoșat de « instrucție » la o cazarmă și refugiat pe front, fără să se fi putut sluji de pușcă mai bine decât de bastonul lui civil, a murit fără utilitate pentru patrie, la Predeal. El ar fi cinstito mai cu folos în versurile încă nescrise. Societatea Scriitorilor a însemnat locul aproximativ, unde bietul visător adolescent a căzut, cu o statuie. O prizmă de calcar, tăiată cu sobrietate și lipsită de farafasticul statuar, poartă în creștet, ca o căciulă de bronz, încheștarea masivă a unui simbol. N-am putea spune ce intenție grafică a înfierbîntat brațele modelatorului, frămîntînd într-o copaie de piatră, personajul tragic și dur, care sugrumă steiul și scutură bronzul dedesubtul cerului gol. Am văzut statuia numai din față. Dar putem spune altceva, că realizează ideea, oricare ar fi fost, magistral și grandios. Ea se datorește sculptorului Han, acela care ne-a porcăit acum cîțiva ani, pentru că nu pricepuse boabă dintr-un articol al nostru, ca un vizitiu. E al doilea lucru admirabil, pe care-l cunoaștem realizat de acest animal. Din primul n-am putut obține o reproducere, pe care am dorit-o fervent. Poate că din monumentul Săulescu să căpătăm o reducere pentru raftul nostru de cărți.

Nu putem insista îndeajuns asupra acestei splendide intrupări, atroce și vie, din materialul nesimțitor: și dacă nu am cunoaște moșia puternicului

autor al minunatului monument, l-am felicita fără înconjur și cu brutalitate. Credem că bronzul lui Han e unic în toate epocile și în toată lumea: ticălos artist, parșiv și genial.

Întii, am refuzat să-l asimilăm, pe urmă ne displăcu și în cele din urmă ne-a captivat. Încă o dovadă că e vorba de o adevărată operă de artă.

Un singur defect și un defect nenorocit. Soclul nu trebuia să poarte medalionul poetului; sculptorului nu trebuia să i se ceară să puie dedesubtul unei răzvrătiri glorioase, parcă a pămîntului întreg, și a muntelui, și care bate cu frumusețea lui Bucegii, fotografia metalică a poetului. Numele acestuia pe soclu, ar fi fost de ajuns. Poate că artistul va putea să influențeze autoritățile să renunțe la medalion, căci monumentul îi aparține tot atît lui cît și lui Săulescu și poate că și mai mult altcuiva, bunului gust.

Punctul de așezare nu se putea să fie mai bine ales: între vînturi și orizonturi. Este foarte probabil că și l-a fixat însuș artistul, de vreme ce toată natura acestei răscruci de precipicii se acordă atît de profund cu ființa muncilor lui. Și, desigur, vor dispărea din preajma monumentului și îngrădirea de mesteacăn și florile și jerbele, pentru ca piscul lui Han să rămîie singuratec și pleșuv, între piscurile dimprejur.

Inaugurarea, prezidată de rege, care a dezvelit statuia, s-a petrecut pe un frig viori și într-o atmosferă de baionete. Un colonel, pe care îl strîngea cizma de lac foarte îngrozitor, a evoluat dinaintea tinerilor vînători de munte, cu trebla cetinei la pălărie, purtînd un fulg alb în chipiu. [...] Autorul lui *Conu Enake*, colonelul Condiescu, în civil, dă lui vodă informații, explicații și relatează. Politicosului colonel trebuie să-i ardă o ureche. Dincoace de drum, în preajma tribunei, unde s-a sfîșit apa, îl înjură mocănește un confrate, care a

sosit gătit de mare gală, tocmai din București, cu socoteala că toată lumea îl va arăta regelui, aclamându-l cu inscripția verbală: Aceasta e Corneliu Moldovanu. Desigur că îi zvicnește și un discurs în buzunar. Majoritatea confratilor au sosit cu câte un discurs în sîn și cu dorința ca timpanul majestății sale să ia contact cu vocea și cu talentul oratoric respectiv. Dar toate discursurile au rămas necitite, și al confratelui Ion Minulescu, care cumulează funcția de premiat național cu aceea de port-parolă literară a ministerelor, sub toate guvernele fără poezi, reangajat în calitate de tambur major estet.

În apropierea regelui, acest confrate își compune o mască de devotament disperat, își leapădă perdesiul și pălăria ca și cum ar veni în pas gimnastic tocmai din Făgăraș, înainte de a cădea mort pentru coroană. Joacă din spinarea covârșită, din brațele legănate și din figura aiurită de închinare, personajul teatralei paiate.

La discursul măsurat și grav al confratelui Rebreanu, răspunde scurt, concentrat și frumos militărește, glasul de comandă al generalului Ionescu, care primește bronzul pentru vînători. Deși protocolul nu prevedea decît al treilea discurs, facultativ, al regelui, majestății sale i s-a acordat pe deapsa a două alte discursuri intercalare. Un domn profesor de gimnastică s-a poftit pe neașteptate să și vocalizeze elocința, într-o postură caricaturală, greu de explicat, în vreme ce talpa prințului Niculaie începea să și caute un derivativ, frămîntînd cu nervozitate o pietricică. Și n-a putut pierde prilejul nici domnul Costăchescu de a tronitrua un discurs, revendicîndu și fericirea sublimă, pe care încă nimeni nu i-o cunoscuse, de a proteja poezia, și meritul de a citi versuri pe nerăsuflăte. Dacă Săulescu ar fi fost în viață și iar fi cerut sprinjinul să și tipărească stihurile, am fi avut de pizmuit o a doua mare fericire.

Discursul regelui carbonizează însă setea de discursuri a zecilor de autori, agitați de neastîmpăr. Regele e departe, dincolo, pe dealul dimpotrivă, lingă monument: cuvintele sale ne ajung în monosilabe, clocotite de vîntul care treieră Carpații.

Dar cineși arătarea cu joben și papuci albi, în redingotă, care escaladează muntele din valea Timișului încoace, cu o chelie cu rotocolul flocos? Cine face pe țărani din vale să rîdă și să-l arate cu degetul, zmucîndu-se din pămînturi, ca să ajungă înainte de a se fi sfîrșit totul de tot? E un strigoi în haine negre vechi, ieșit dintr-o groapă, ca să vie să și citească discursul? A căzut din tren? Stă pe dedesubt, pe undeva? Stranie arătare! E domnul Cincinat Pavelescu, care gîfîie și se oprește. Venea în goană din Brașov cu automobilul și mașina i-a fost capturată de poliția militară, între drumuri, jos între pîraie. Nici el nu putea să sufere să nu fie văzut de rege, maestru șifonat și amărît ca un clown. La un pas mai lung, s-a petrecut însă ceva în insul maestrului, a troznit ceva, s-a scrîntit ceva; maestrul s-a împiedicat, a stat o clipă n loc, și a pipăit, palid, abdomenul.

1930

ÎN MEMORIA LUI DOSTOIEVSKI

De vreme ce asupra furtunosului scriitor rus domnul Serge Persky a publicat o carte de proporții și importanța descriptivă a volumului *La vie et l'œuvre de Dostoievski*, este derizorie orice încercare a unui literator străin de țara și de limba acestor doi autori, de a născoci motivele unui articol, cu amplitudine documentate în studiul apărut la Paris (Payot, 1924). Când se vorbește de oxigen se cercetează literatura lui și nu se adaugă nimic și mai puțin se imaginează.

Fiul al unui chirurg militar, Dostoievski s-a născut la 21 octombrie 1821, în apartamentul unui spital din Moscova, ocupat de funcțiunea de medic a tatălui. O viață care începe în atmosfera unui spital și lincezește în umbra lui pînă la adolescență, are un început nefericit. Salariul de sărăcie al medicului, îngreuiat de o familie numeroasă, temperamentul violent al tatălui și firea maladivă a viitorului scriitor se încenează pentru un spectacol dramatic. La șaptesprezece ani murindu-i mama, o femeie cu oarecare literatură, tînărul Fedor e internat într-o școală echivalentă cu Politehnica, unde regimul de mizerie materială, complicat cu mizeria morală, aplica severitatea unei discipline menită să sfărîme pe individ, în forma curentă a pedepsei corporale. « La regimentul nobilimii — scrie un martor care își primea educația la institutul militarizat, de inginerie — pentru o

simplă greșală în exerciții, școlarii erau bătuți cu biciul pînă ce, pe jumătate morți, erau scoși din maneaj pe cearșaf ».

La optsprezece ani îi moare tatăl, iar la douăzeci și doi de ani Dostoievski, isprăvindu-și studiile, ia gradul de ofițer inginer la Petrograd. După un an, el demisionează, motivînd că « serviciul îl scîrbește ca și cartofii ». El pierde la jocul de cărți, care îl pasionează și face tot ce poate ca să năibă niciodată o singură rublă în buzunar. Dostoievski are douăzeci și trei de ani și plin de datorii cere intervenția diplomatică a fratelui său Mihail pe lângă rudele din Moscova, ca să poată fi păcălite să-i trimită cinci sute de ruble. Lucrează la un roman pe care îl modifică de zeci de ori, hărțuit între nădejde și îndoială pînă în 1845 cînd apare prima lui carte *Bieții oameni*, cu un zgomot care întrece toate succesele visate.

Elite rusească avea ca și elitele occidentale cercurile ei literare, cu totul ignorate și pînă azi în România, unde domină clubul politic. Prințul Odoievsky roagă pe scriitor să-l onoreze cu o vizită și contele Sollogub își zmulge părul de ciudă că prințul i-a luat-o înainte. Vanitatea firească a scriitorului devine nesuferită și Turgheniev i-o ațîță și i-o exasperează. În 1846, scriitorul are douăzeci și cinci de ani: el cere bani fratelui, care îi trimite. Al doilea succes vine cu povestirea *Noaptea albe*. Următoarele două lucrări literare, *Dublul* și *Gazda*, sînt egale cu două falimente succesive, din care scriitorul scapă începînd să publice romanul *Netocița Nezvanova*, rămas neisprăvit. Starea lui bolnăvicioasă se agravează progresiv, în tovărășia unui suflet chinuit de spaimă și descurajare.

În 1849 e arestat și ținut opt luni la regimul celular: fără să cam știe de ce, poate din pricină că sensibilitatea lui și mila lui creștină se mișcaseră la speranța că țărani ruși, robii Imperiului,

puteau să fie emancipați. El fusese arestat dimpreună cu membrii unui cerc aproape politic, la denunțul unui agent. Comisia de anchetă trimite afacerea la o comisie de judecată, prezidată de un general, generalul Perovsky, care, din lipsă de dovezi, voia să achite pe toți acuzații. Neputîndu-se admite o achitare, o altă instanță îi osîndi la moarte. În momentul execuției, cînd trebuia să se dea comanda « Foc! » țarul lăsa schimbat osînda la moarte cu patru ani de muncă silnică, urmați de încorporarea în trupele siberiene. Să cităm textual, din actul de acuzare al scriitorului: « A hrănit planuri criminale, a răspîndit o scrisoare a literatului Belinsky, plină de expresii lipsite de respectul față de biserica ortodoxă și de înaltele autorități; a răspîndit scrieri revoluționare, tipărite cu o mică mașină litografică . . . etc. »

Pînă la Tobolsk, Dostoievski, care avea o criză pe zi a cunoscutei lui maladii, a fost transportat în sanie. Pe un frig de patruzeci de grade și cu lanțuri la picioare, de la Tobolsk a făcut drumul pe jos pînă la punctul destinat, laolaltă cu bandiții și asasinii, trecînd prin toate închisorile infecte ale orașelor străbătute de convoi și alegîndu-se din viermuiala promiscuității cu o bubare veninoasă a obrazilor și a gurii. Cei patru ani de muncă silnică au intrat în *Amintirile din Casa morșilor*. În martie 1855 Dostoievski părăsește pușcăria, înrolat în al șaptelea batalion siberian cu reședința în Semipalatsinsk. Misticismul lui s-a cristalizat și el crede că a meritat osînda, din bunăvoința lui Dumnezeu de a-l pune în situația să aflu « esențialul ».

În 1857 se căsătorește la Kusneț. În 1859 serviciul militar e terminat: scriitorul are treizeci și opt de ani și a mai scris două povestiri proaste: *Visul unchiului meu* și *Satul Stepancișovo*. Starea sănătății lui e gravă: epilepsia este manifestă și diagnosticată exact. El cere împăratului Alexandru al II-lea

dreptul de a se întoarce acasă: « Sînt însurat și soția mea are un copil căruia trebuie să-i port de grijă ». În 1860 scriitorul se poate stabili la Petrosgrad, supravegheat de poliție, pînă la finele vieții. În 1861 el înființează *Vremia*, revistă lunară și trăiește perioada de mari reforme sociale: liberarea robilor, libertatea graiului, a scrisului și a gîndirii. Revista a durat doi ani, condusă de fostul condamnat și de fratele lui, Mihail, atingînd cifra de cinci mii de abonați — și publică un nou roman.

Anul 1862 e cîștigat în călătorii de sănătate. Dostoievski vizitează Parisul, Londra, Colônia, Düsseldorful, Mainzul, Baselul, Geneva, Lucerna, Turinul, Genua, Livorno, Florența. Revista dispare din pricina unui articol divers interpretat în 1863, cînd scriitorul face o a doua călătorie de trei luni în Europa, cîștigînd unsprezece mii de franci la Paris, la ruletă. Rezultat, un roman: *Jucătorul*.

În 1863 activitatea i se divide între apariția neregulată a unei noi publicații *Epoca* și întreita moarte, a soției lui fizice, a fratelui său asociat și a prietenului și colaboratorului celui mai bun Grigorief. Noua revistă dispare; autorul ei e plin de datorii. Creditorii vor să-l aresteze și el fuge în 1865 în străinătate, unde rămîne cinci luni și în această epocă atroce a existenței lui, el izbuteste să scrie, printr-o sforțare fenomenală romanul lui de căpetenie: *Crimă și pedeapsă*, și zămislește pe Raskolnikof. În 1867 se căsătorește cu stenografa lui, Anna Grigorievna. E o soție care îl iubește, o bună gospodină și o femeie practică. Mulțumită ei se plătesc din datoriile lui și ale fratelui decedat. O serie de povestiri remarcabile: *O istorie urtă*, *Krocodil*, *Dulcea*, *Inimă slabă*, *Micul viteaz*.

Din 1866 pînă în 1871 soții trăiesc în străinătate, Dostoievski sacrificînd ultimele lăscăi vechii lui patimi de jucător. Opere: *Idiotul* (1868), *Vecinicul*

bărbat (1869) *Posedații* (1870). Și... doi copii. Apoi, o povestire: *Memoriile unui subsol*.

În 1871 soții Dostoievski se întorc la Petrograd, unde începe o epocă bună pentru scriitor. 1875: *Adolescentul*. Prim-redactor al ziarului *Cetățeanul*. Redactor al revistei lunare *Jurnalul unui scriitor*. 1880: *Frații Karamazov*. Apogeu.

28 ianuarie 1881: moartea lui Dostoievski — orele 8,30 seara.

Un mușuroi cât pumnul se ivise în capătul grădinii și în mușuroi a călcat copita leneșă a bivolței trecătoare. Și au ieșit, ca o lavă neagră, din mușuroi, ca o spumă de păcură agitată, rîuri de miliarde de furnici. Și purtându-și fiecare firul ei de substanță, au pornit pe două drumuri paralele și s-au mutat, furnicile, dincolo de grădină, în ceruri...

Așa s'ar înfățișa, într-un fel, viața torențială a tragicului rus.

1931

BRATZU

Domnului Eustațiu Măciucescu

A murit, nu ne putem închipui de ce, Brațu, știi, Brațu, ăla cu barbă, cu ochii asirieni și cu un rafinament al zîmbetului îngeresc și abia desprins, candid și naiv de muma lui, o floare. Cum, nu-ți aduci aminte de el, de douăzeci de ani, de cînd l-ai cunoscut și l-ai văzut, întorcînd foile mari, cînd ale unei partituri de orgă și tăind pe dedesubt cînd paginile reeditate ale unei cărți de buzunar? De douăzeci de ani de cînd te abordează surîzînd ca un seraf și legănîndu-și capul ca un sultan.

Ei da! a murit și nu știu ce i-a lipsit lui Brațu, ca să fie, în afară de canapeaua din vitrina cafelei, un mare bărbat de Stat, un mare orator politic sau un mare diplomat. Cînd era foarte bogat Brațu, al cărui nume adevărat s'a scris în generație boierește, cu țz, a purtat plastronul, reversul, haina neagră, gulerul, cu atitudinea genealogică a miniștrilor imperiului britanic. Lord și maharadjă în redingotă, pasul pantofului de lac al acestui domn extraselect, se scobora din trăsură, dinaintea marilor hoteluri din străinătate, cu o lene ancestrală de vechi stăpînitor. Eu l-am văzut în strada Berzei, cu picioarele goale, prin 1913, cău-tînd un singur papuc. Pe la orele douăsprezece din zi el mai dormea, după o noapte de lectură.

I-a lipsit ceva, desigur, acestui om, cel mai inteligent din cincizeci de mii din București. O gravă

tate mosturoasă. Și avu ceva și în plus decât oamenii cu situație și cu conforturi variate. Brațu avea preștiința consecinței și intuiția finalului ade-vărat; ceea ce l-a ferit de bombastic și declama-toriu și l-a făcut să prefere reticențele mute și feri-cirea colectivă pînă la cafeaua turcească subțire, dulce, cu un pic de rom.

Dacă ar fi avut vanitatea măcar cît chelnerul care l-a servit cu prăjituri și l-a dat pe credit, Brațu ar fi putut să facă o singură dată, o singură tiradă, pe patul morții, și să spuie cu mai multe temeieri, ceea ce a crezut Neron despre sineș, în momentul trecerii în sepultură.

1931

GEORGE ENESCU

Maestrul Enescu, cum i se zice verbal și în scris domnului George Enescu, împlinește vîrsta de cinciszeci de ani și presa îl sărbătorește. Dacă melancolia, aparentă pe fruntea cu lauri de hîrtie de ziar a marelui nostru lăutar, se va simți mîngîiată pe închinăciunea greierilor negri ai rotativei mîzgălici, atunci să iasă în dansul tipsiilor și să-i treacă pe dinainte jucînd, toate literile mari și minuscule, ale tiparului, drepte, cursivele, aldinele, monumentalele și grotteștile din toate alfabetele, goticele, romanele, chirilicele, arabele, ebraicele, ca un drum de furnici între Bărăgan și Eternitate. . . Vocalele să cînte și consunantele să urmeze, pînă la elzevir. Și să vie un vînt mare de foi în cvarto, în octavo, pergamentele, velinele, japonul, și un visor de pene, ca o lume de ciori albe împărătești, amestecată cu ciocurile avîntate din călimări în soare.

Iată, poate, cortegiul de văzduh care întîmpină ziua de naștere a pruncului, ales pentru răsunset. Cînd a împlinit o viață mai lungă, Ibsen, noi eram copii și se pare că țineam minte alaiul Scandinaviei, care a defilat o zi întregă prin fața balconului ilustrului unchiaș cu trîmbițe, simbole și trofee literare.

Firul de ață de mătase, George Enescu și l-a purtat deosebit de urzeala generației, din care și

l-a scos afară. Precocitățile speciale ale muzicii fac dintr-un copil de patru ani un magistru și-l ridică în furia vieții, de crud. Pe deasupra albuilor lega-nate cu piciorul gol al torcătoarei pe prisă, ele au pregătit meșterului vioarei, un loc argintiu în constelația prinților de sînge și de blazon. Duiosia corzilor și-a făcut întodeauna mai repede loc și mai de-a dreptul către inima învăluită în purpură și hermină, decît geamătul scrîșnit al condeiului singuratec — și pe cînd încovoietorii noștri de cuvinte să găseau încă în potcovărie și ucenicie, înfierbîntînd de zeci de ori fierul puternic și prost ca să-l silească la o strîmbătură apropiată de copita fantomei dintre uragane, George Enescu era o celebritate, avea tacîm la masa Cinei celei de taină și se odihnea, răcorit, de tînăr, ca un Nagus, în fața mării, într-un ritm de aripi și evantalii.

Harul auzului melodic nu-i dăruit orișicui, ca să fie scrutată vioara și lauda să se însoțească din harpă sau clavecin. Natura toată și zeii toți au putut abia să dea naștere unui singur Pan, care a colindat mii de ani, căutîndu-și părechea, inexistentă nici în munte nici în șes. Și blestemat să îmbătrînească flăcău, pentru că nu poate iubi nici de tot ca omul nici de tot ca țapul, stă nehotărît și șovăielnic între două firi. Ce poate spune greaua noastră nepricepere, pentru care cîntecul are consistența fragilă și nedeterminată! a unui al patrulea sau al cincilea ecou? Cana noastră de lut poros nu s-ar putea ridica mai sus decît o lasă fragilitatea urechii, printre steaguri și vîrfuri de lănci, ca să închine un strop de aur rece, în gloria celui mai consacrat.

Voi povesti pentru a doua oară în cincisprezece ani un eveniment, pe care îl știm din gura de paralytic a pictorului Luchian. După ce a murit,

toată lumea care i-a scuipat nouă ani în paharul cu apă și în petecul de lumină, al camerei lui de slăbănog, și-a dat aproape seama că acest zugrav de flori a dezzechilibrat gloria devastatoare, de divinitate secetoasă a pictorului Grigorescu, unicul și clasicul de pînă atunci, tot pe atît de nevinovat de tărăboiul exclusivismului care l-a escortat, ca și Luchian de viața mută a florilor lui. Afară de cîteva preșuitori numărați, în timpul neînchipuitei lui existențe, șapte părți din nouă, abstractă, Luchian era un simplu caz medical, supus unui tratament fără rezultate și nu ivise nici ca un început de caz artistic măcar.

Într-o seară, cînd se făcuse noapte, cineva intra în odaia bolnavului, la permanență deschisă și separată de apartamentul familiei printr-un vestibul. Fără să bată, fără să vorbească, încercînd numai cu pipăitul mîinii și al picioarelor să se orienteze, străinul s-a comportat ca un strigoi. El scoate de sub pelerină o vioară. Și începe să cînte. Și două ore, trei ore — am uitat — vioara își rosti sufletul ei subtil și suferind într-un repertoriu ascultat din pat cu lacrimi. Luchian nu avea nevoie de introducere și comentarii ca să înțeleagă că Dumnezeu, autorul tufănicilor imitate și răsădite în expresia lor difuză de pensula lui, i-a trimis un înger, ales printre îngerii geniali, ca să-i ție, o seară, de urît.

Vizitatorul necunoscut, din noapte, era George Enescu . . . Desfăcut de convenții și de lumea în care bîlguia la lumina zilei, lăutarul venise să se lămurească la căpătîiul zugravului. În culoarea unei secunde sau întîlnit cu vîrfurile pensulei și arcușul, ca în preistoria astronomică, două comete.

Episodul nu conține nimic din obișnuita banalitate a schimbului de complimente. Totul s-a petrecut ca și cum nici nu s-ar fi petrecut și poate că relatarea publică a ceasului cel mai frumos pro-

babel, pe care l-a trăit artistul, în odaia vînată de întuneric a suavului paralytic, ofensează discreția domnului George Enescu.

Fapta muzicantului nu aparține nici cabotinismului nici oamenilor ca noi . . .

1931

JOHANN WOLFGANG GOETHE

Scurtă fișă biografică

Cîteva evenimente parcurg și influențează viața « geniului universal ». Calificativul aparține francezilor.

La Lipsca, poetul învață dreptul. La Strassburg își capătă diploma. După magie și alchimie, paralel cu studiul legilor, isprăvește un curs de anatomie. La Frankfurt, locul de naștere, se instalează avocat. Dacă ar fi trăit toată viața în provincia lui, nu s-ar fi ales de el nimic, afirmă poetul. Cu *Lies dure* delicate pe care le-a scris și cu o dragoste înflăcărată, ivită în epocă, toate acestea laolaltă fac un eveniment teritorial.

Un alt eveniment, repetat mai tîrziu în viața lui Wagner: prietenia afectivă a unui suveran. Ducele de Weimar cheamă la curte pe Goethe, și-l atașază, îl face consilier intim și îi încredințează gospodăria ducatului. Zece ani încheiați Weimarul are pe cel mai bun intendent în persoana poetului celui mai mare: valoarea artistică nu exclude capacitatea practică. În masa evenimentului intră pasiunea lui crîncenă și stăruitoare pentru Charlotte Stein, mamă a cîtorva copii, femeie mai vîrstnică decît poetul însă frumoasă. Ea nu a consimțit să farmece de aproape personalitatea lui și să se covîrșească, decît după o luptă cu sine și cu el de cîțiva ani.

Eveniment intelectual: Italia, Goethe o străbate pînă-n vîrf și-n colțurile Siciliei doi ani întregi.

Conceptiile lui renasc într-o patrie de sud. Liniștea liniei lui ultime, sedimentul senin al stelelor pe fundul sufletesc, corectitudinea fină și glacială care intră cu materiale noi în personalitatea poetului, îi vin din clasicismul mediteran.

În 1789, Goethe trăiește marea revoluție franceză, cu dezgust și ironie. În 1806 francezii ocupă Weimarul. Goethe cunoaște pe Napoleon și-i recunoaște geniul, afirmând că ura națională nu trebuie să se ridice pînă la intelect.

A fost prieten, camarad și frate cu Schiller, care a murit înaintea lui și a căruia individualitate i-a slujit de propulsor și regulator artistic.

Wolfgang Goethe a trăit optzeci și trei de ani, de la 28 august 1749 pînă la 22 martie 1832. Probabil că Inefabilul și Subtilul Architect, Demonul și Divinul, a ținut ca poetul să-și închidă ochii numai după ce a isprăvit deplin pe *Faust*, carei una din oglinzile Lui cu douăsprezece fețe.

Flacăra lui Goethe nordicul, al umbrei, al ceței al goticului inspirat de la posomorîții molifiți, arzătoare cu intensitate, a fost o arșiță și un abur mare de foc. Ca într-o vitrină, jumătate luminată din Infern și jumătate îndulcită de inocența blajinului azur, în văpaia lui a licărit și a jucat viața și din pietre. Pentru poet nimic nu stă pe loc. Un vînt, un talaz, răscolesc interiorul și suprafața și pun în vîrtej natura stabilă amestecată cu natura mobilă. Cînd se oprește și văzduhul, colindă parfumele . . .

Adorația lui pentru grație, tinerețe și femeie are instinctul pruncului, impetuoșitatea zimbrului și sfiala monastică dinaintea icoanei Prea-Curatei. Sănătos și puternic, Goethe nu și-a permis niciodată să ia în derîdere sau cu amărăciunea impertinenței amanta și muma. Pentru el femeia este cel mai lung nenufar al misterului, care binevoiește să-l înflorească pe lumina apei. Și nu și-a permis

nici păcatul tăgădei, simțindu-se de o ființă cu acela pe care delicata noastră ignoranță ingenuncheată l-a chemat în șoaptă cu numele de Dumnezeu.

La toate epocile, adică în toate zilele, Goethe a iubit: nevoie extatică și nu exclusiv de posesiune, ca să se multiplice și să audă noi voci de viori și de rugăciuni. În manuscrisele lui reapar figurile continuu transformate care l-au impresionat mai adînc. Aci e Charlotte Buff, logodnica unui bărbat mai fericit decît poetul, cu întîia ei candoare. Dincolo e Frederica Brion, fata unui preot luteran, sau Minna Herzlieb, fiica unui librar. Toate femeile pe care le-a iubit poetul, capătă un nume și îl păstrează, ca buruienile aflate, în munte, de o prințesă sau de un învățat. La șaptezeci și patru de ani, vădov după decesul soției sale, născută Vulpius, cu care s-a căsătorit la cincizeci și opt de ani, Goethe e îndrăgostit ca un efeb, de Ulrica Levetzow, care poate să-i fie strănepoată . . .

Opera literară e vastă, a ciudatului nepot al lui Wotan, și ea intră, ca și personajul autorului, în mitologia germanică, al căreia ultim vlăstar pare să fie însuși Faustus. Cititorul neinformați este surprins cînd aude că Goethe a fost și un om de știință, un fizician, un fiziolog, un botanist. El a pus în știință ce s-a numit « Compoziția organică la vegetale » și a descoperit în anatomie osul numit intermaxilar — dar își caracterizează literatura: fragmente dintr-o spovedanie mare.

Publicul rămîne cînd la *Faust*, cînd la *Liedurile* și baladele poetului. *Clavigo*, *Goetz von Berlichingen* și *Egmont* rețin admirația spectatorului. După părăsirea postului de semiguvernator al ducatului, Goethe a rămas directorul teatrului din Weimar pînă în seara introducerii pe scenă, din voința Ducelui, a unui personaj dramatic neașteptat: un câine. Cînd *Scrisorile din Italia*, cînd *Elegiile ro-*

mane sau *Wilhelm Meister* atrag genuflexia publică.

Dacă ți s-ar porunci să alegi din imensa bibliografie a poetului o singură lucrare, singura lui cea mai bună lucrare, poate că te-ai codi. Care-o fi la Goethe, ea? Să fie *Hermann și Dorothea*? Să fie *Werther*? — Poți să ști?

1932

PANAIT MACRI

Literatura are poziții în șes și în munte, dacă literatură trebuie să însemneze povestirea invențiilor, în versuri și proză, cu scopul unui amuzament al curiozității sau al contemplării. Literatura conține mai mult căci toate cunoștințele cu o tendință de concret sau de abstract sînt obsedate de culoarea narativă și de sinteza prin imagini. Este literatură și corespondența descriptivă, cu referințe, care precedează expediția unui flacon de unsoare revulzivă. Complicația individuală actuală, pînă la marile confuzii și iluzii, provocată de o continuă și intensă informație universală, dă literatură la fiecare optime de notă a claviaturii intelectuale.

În toate felurile, noi vorbim azi altă limbă decît a lui Panait Macri și vorbim sute de limbi ale aceluiaș, cu aceleași radicale. Mai îndrăzneț și mai sfios simultan, intelectul reflectează în lama lui, subțiată aproape de transparență și inexistență, mitologiile încurcate ale vechimilor cu ale unor speranțe de fosforescență. Vrem o mulțime de lucruri neîmpăcate cu fabula, preferăm liniei motivului și motivului pretextul, pentru cea mai interesantă anemiere și neurastenizare a strigoiului cerebral.

Nuș putea spune că această atitudine sublimă poate să dea tiparului altceva decît discuții, care puteau să fie conduse și isprăvite fără sprijinul lui,

într-un hol sau cafenea: literatura se resimte de stările gazoase împrumutate fizicei artistice și de la o bucată de vreme s-a putut obține fumul fără foc, contestat de înțelepciune.

Complicația nu e întodeauna efectul direct al despicăturii la infinit a ramurilor de ceață. Morbiditatea filosofică, în absența unui crez artistic mărginit, a dat o epidemie, de care suferă și valoarea și nulitatea, mai mult din imitație cu sinceritate, adevărații bolnavi fiind discreți și oprindu-se să parvie la formă de operă. Literatura se găsește în plină criză de rafinament indigest, sensurile se împrumută unele altora, florile desfăcute de arome, își trec parfumele pe rînd, și natura miroase deodată a hîrtie și cerneală, ceea ce nu mai e artistic și nu mai e măcar literar.

O reacțiune irezistibilă și brutală are loc după atîta alimentație cu pește și vegetale preparate cu tot mai multă miere artificială. Se apropie gustul analog al acelui moment sufletesc, remarcat de Octav Mirbeau care citind psihologiile lui Paul Bourget, simțea nevoia să strige *merde!* să mănînce *merde* și să se tăvălească în *merde*.

Ce departe ne găsim de *L'Ombre s'étend sur la montagne*, de mediocritatea onestă a lui Eduard Rod întreg, un autor înlăturat. Și *Le blé qui lève* a lui René Bazin, plat academician, dar povestitor, ce cusur are?

Elveția toată citește, probabil și azi, cea mai insipidă revistă cu puțință, *La Semaine littéraire*. Ah! Doamne, ce dor te apucă de o literatură necomplicată. Ce sete de apă de puț, după atîta oranjadă și limonadă.

Panaît Macri a ocupat cu bordeiul lui, îngropat în lipan, în poala Maicii-Domnului și în sulfină, un punct în poziție de șes. A povestit cum s-a priceput, negîndindu-se la ziua de mîine a tuturor artelor, nesupărat de viermele autocritice și nes-

scîrbit de sine niciodată și urmărind cu înflăcărare și voie bună firul povestirii lui pentru toată lumea. Oare toată lumea nu are dreptul să fie pentru un scriitor, mare sau mic, un criteriu? Bietul, a scris ce i-a venit, cum i-a venit, și i-a venit mereu, pînă ce s-a dezgustat și el odată, nu mi închipui de ce și cum, și nu a mai scris.

Am cunoscut nițel acum vreo treizeci de ani pe bunul confrate. El nu pomenea de literatura lui, fiind un om cu bun-simț neștirbit, și nuși aducea aminte că fusese o celebritate și poate că nici nu știuse că era. În cei din urmă ani, căpătase parcă o însărcinare ca să fie plătit la ziarul *Universul*, și parcă mai voise să reînceapă un meșteșug, multă vreme nemai practicat.

Să nu ne ascundem: Panaît Macri pe de o parte și Anton Pann pe de alta ne-au animat copilăria, de dinaintea autorilor recomandați. Dacă s-ar putea să ne întoarcem la nivelul acelei stupide și adorabile simplități, am fi mulțumiți. Ne-am căznit. Și o să ne căznim.

În orice caz, Panaît Macri a făcut cărți și cititori, și aceste două isprăvi sînt isprăvi de autor de literatură. *Le rest on s'en fou...*

1932

PETRE CIORĂNEANU

Toată generația lor șovăie când oamenii cad câte unul, ca stâlpii aceluiaș gard. Mai vîrstnici sau mai tineri, într-un fel și oamenii și bulumacii figurează într-o împrejmuire.

De cîțiva ani, Petre Ciorăneanu fusese împuținat de ramura lui, retezată de un fierăstrău, care curmase și ființa lui Hajdeu în două. Băiatul nefericitului confrate, un flăcău frumos și ager la minte, aflase drumul dezgustului vremelnice, fără să se destăinuiească unui părinte, care iar fi înțeles ca un camarad și iar fi documentat controversa. Pregătindu-se pentru examenul de inginer, fiul lui Petre s-a îmbolnăvit de dragoste, la vîrsta când entuziasmul crede, iubește și se suprimă cu intensități egale.

Din ziua dispariției copilului și a sensului unei vieți, Ciorăneanu s-a purtat în aer ca o fantomă a ceea ce fusese pînă atunci, și un scrum de piatră se așternu pe chipul lui distant, de sceptic, și sticla monoculului adăose culorii de humă și pergament a obrazului fin o licărare de halucinare. Pentru mine, el a murit și a fost înmormîntat odată cu fiul lui. Toți cîți l-au cunoscut mai mult decît pe trotuarul cu o bară de metal din fața cafenelei știu că viața, cu toate nivelurile ei, îi ajunsese lui Petre Ciorăneanu indiferentă, și din fizicul lui gotic, ca o inițială ștearsă de manuscris medieval, ardea numai țigarea, ca o anluminură.

Moralul lui fusese turburat pe o întindere mai vastă decît simțirea tatălui obișnuit în fața cadavruului material. El nu a priceput consimțirea lucidă a dispariției, căreia trebuia să i se opue puterea unei educații aprovizionată cu idei juste și cu optimism, și mai ales a suferit de rezerva în care s-a fortificat în armura rece, agresivă, a morții, copilul lui de toate orele și prietenul lui mai tînăr de toate secunde, fără să i se împărtășească. Pentru devotamentul sacru al unui părinte, înlăturarea de la rezoluțiile mari ale copilului, ofensa privește și sufletul și intelectul, sîngerate și trădate fără părere de rău.

Petre Ciorăneanu a murit singur în toată lumea prezentă și viitoare, și dacă figura lui, întîlnită pe Calea Victoriei, semăna cu masca mată a poetului Henri de Régnier, plecarea lui dintre locuitorii pămîntului, vătămăți prin sensibilitate și alungați de aspecte, aduce aminte fuga de noapte a lui Tolstoi, absent din sine și martor solitar în univers. El a murit între călimară și pană, ducîndu-și pînă la întreruperea fără voie rîndul început al articolului cotidian. Gazetar eminent, el a știut să fie exclusiv gazetar, fără să provoace beneficiile alături de profesiune, obținute din urletul principiilor puse să latre și prin abilitatea dozajului într-o injurie sau într-un elogiu. El n-a luat bani pentru laudă și insultă. Cînd a făcut una sau alta, cu o ironie stilizată și slujindu-se de cuvintele încovoiate cu eleganță, sinceritatea singură și cu prețul exclusiv al sacrificiului, l-a minat. Zarafii numesc asemenea ținută a ziaristului naivitate. . .

Ciorăneanu scotea înaintea războiului ziarul cel mai bine făcut și profesionalmente mai corect, din cîte au apărut la București în franțuzește, *La Politique*, și pînă acum cîteva ore, era directorul ziarului *Dreptatea*, care în fiecare coloană purta

colaborarea în orientarea și în linia ideilor, a semitonului și a nuanței. Drept vorbind, Petre Ciorăneanu aproape nu a murit: el a scăpat.

1932.

POHL ANTICARUL

Unde vor fi înmormântate moaștele de schivnic, cu pardesiul lung cenușiu al bătrînului Pohl, decanul și rabinul anticarilor din București? El și-a sfîrșit cariera într-o prăvălie cît o cutie de tutun, din spatele statuuîi lui Mihai.

Pohl știa tot ce-i trebuie unui profesor universitar, adeseori informat la enciclopedia lui. Mîna lui fină și fragilă intra numaidecît în activitatea gesticulării, adecuat cu lămuririle cerute, degetul gros i se compunea cu arătătorul într-un inel și, semănînd iconografic cu apostolul Petru, Pohl părea că blagoslovește, închizînd și o jumătate de ochi și surîzînd.

Fusese prieten cu toată ierarhia veche și un obișnuit al Sinodului călugăresc. Mitropoliții Iosif Gheorghian și Naniescu îl primeau între icoane la Mitropolie și la Sfîntul Antim, scepticul arhieru Calistrat îi furnizase edițiile princeps ale lui Voltaire, vlădica Valeriu care trecea de o sută de ani, îl aștepta dis-de-dimineată cu dulceață și cafea.

Bătrînul Pohl admitea și pe Isus Hristos, de vreme ce Fiul Tatălui Ceresc îi da prilejul unei aderențe neîncetate cu ceea ce-i plăcuse, mai mult și decît negoțul de cărți vechi, cu teologia. A vorbi despre Dumnezeu era pentru Pohl o pasiune și nimic nu i se părea mai actual și mai palpitant, cînd barba i se rărea și părul îi căzuse și de la ceafă, ca Ființa mai presus de închipuire.

Bătrînul a văzut că clienții lui de marcă l-au părăsit unul câte unul, atunci cînd au fost constrînși să opteze între bibliotecă și viața de apoi. El mai umbla subsuoară cu o ediție chirilică voluminoasă, legată în piele de vișel, căutînd să explice cu degetul, cu zîmbetul și cu un ochi închis valoarea cărților fără cumpărător. . . Între strada Brezoianu și Universitate căpătau loc vitrinile neașteptate ale sălilor de cinematograf. Armăsarii din Piața Teatrului, înhămați la birjile muscalilor splendide, dispăruseră, ca într-un decór artificial și începea să intre în Calea Victoriei torentul circulației automobile. Ce mai căuta Pohl într-o lume fără episcopi, fără călugări și fără clienți?

Dulapurile cu cărți de pe cheul gîrlei și Bulevard fuseseră desființate de către un Primar estet și organizator, cum se găsesc în toate epocile edilitare. Anticarii fură grupați într-o cotineată de zid, clădită ca o insulă de tencuială, în mijlocul unei răsplintii de șapte străzi, a căreia vastitate se văzu împiedicată într-un mușuroi. De la Pake Protopopescu, care fusese un mare cărturar, edilii se simțeau turburați de prezența cărților în ungherele zidurilor vechi și voiau să «civilizeze» cu oricîte jertfe orașul.

Domnule Pohl, de ce ai murit? Ce mulțumit ar fi iarăș ochiul dumitale să vadă jucînd în colțurile orașului pe suavul arlechin al copertelor pestrițe. Au ieșit iarăș cărțile pe stradă, domnule Pohl! Nu se mai caută tirajele de la mînăstirea Neamțului deocamdată, dar le vine rîndul și lor. Uite, colea, un anticar improvizat, un intelectual tînăr cu ochelarii dați după urechi.

E librar și cal. Ziua vinde la zid și seara trage căruța cu două roți. Îmi pare tare rău, domnule Pohl, că ai murit. . .

1933

Mă simt de două ori obligat să-i fac anticarului Pohl un necrolog: din veche simpatie și mai ales pentru că l-am mai înmormîntat odată de viu, anul trecut.

Curios viețuitor, acest adunător de cărți și de timpuri. El a fost îngropat în total nu de două, ci de trei ori: întîia dată prin 1922 — și a mai trăit două termene. Să fie adevărat de tot adevărat, că astăzi a murit? S-ar putea să ne pomenim peste cincisprezece ani că Pohl moare pentru a patra oară și că se desminte și decesul de azi.

În orice caz această reiterare în moarte nu se poate să nu aibă o tîlcuire ocultă, venită de cine știe de unde și cum, din marfa vechimii profesionale, din duhul cărții, din dulapuri, pe undă mlădie a unui prezent devenit suvenir. *Dimineața* îmi pune dinainte fotografia lui. E Pohl în persoană: Pohl fotogenic. El apare în transparentă cu ticul lui sufletesc, bătut dintr-un ochi strîns în colțul de la tîmplă, pentru teologie. Nici că se putea într-altfel la un tip de asemănare al Sfîntului Petru iconografic.

Mai rămîne din generația portretului un singur reprezentant al marelui arhieru și al marelui anticar. Domnul Carol pe care dumneavoastră nu-l cunoașteți, directorul unui depou de chereștea din periferie. La optzeci și cinci de ani cîți are și pe care-i poartă curați, elastici și bine periați,

domnul Carol, un ebraist și un talmudic, a venit cu discreție la mine și între patru ochi mi-a mărturisit un secret adânc al conștiinței sale. Mi-a afirmat că a descoperit în Vechiul Testament pe Hristos și că s-a hotărât să-l divulge în adunările baptiste, ca invitat special pentru demonstrații.

Cînd însă se destăinuia domnul Carol, mă găseam la Pohl: citiți-i numele cum vreți; la Pohl, care așadară a murit. Există și o figură de anticar, fără nicio îndoială: singur Pohl a fost înzestrat să o aibă. El semăna și cu cărțile, nu numai cu apostolul Petru, cărțile trecuseră în el și el trecuse în cărți, cum trece prin foaia de hîrtie pagina ilustrată de un heruvim xilografic, lăsat cu aripile întinse peste un potir. Cît corp mai putea să aibă Pohl în costumul lui atîrnat în aer, cînd îi rămăsese acel cap evoluat, care te face să crezi într-un om viitor desprins de sine, de la guler în sus și levitînd cu pălăria trasă pe urechi între Lună și Venus? Mi se pare că nam uitat-o: pălăria lui Pohl era un demijoben similitiv eclesiazastic, între predicator și rabin.

Și trebuie să fi avut și el de-a face cu Isus Hristos, în lecturile lui cu litera strîmbă ebraică. Era turburat în anticele lui certitudini și nimic nu-i plăcea mai mult, după cărțile Bibliei, decît lungile vizite la arhierii ortodocși. Cunoscut pe Melchisedec, un învățat despre care nu s-a vorbit. L-am găsit adeseori în cerdacul dărîmat al bisericii de lângă Poștă, de vorbă cu arhierul Calistrat, un popă distrat la liturghie, îmbrăcat în șiac.

— Îmi place popa ăsta, nuți faci idee, zicea Pohl.

Într-adevăr, originile tăcerilor inteligente ale bătrînului Vlădică, păreau să fie adînci și țineau de îndoială.

— Ce-mi place la el, e că te ascultă, zicea Pohl. Și ai văzut cum ascultă? Ca un lup zbîrlit.

Prea Sfințitul Calistrat era zbîrlit pe dinăuntru. Se băteau în sufletul lui cap în cap cîteva capete din Apocalips cu osul tare și simbolic cornut. Acum, cînd îl văd pe Pohl, văd și ochii speriați de imponderabil al Vlădicăii.

Odihnească-i Domnul pe amîndoi, în Ierusalimul de sus, unde, desigur, bătrînul cumpărător de buchii vechi se va fi întîlnit la apariția ziarului, cu fostul lui anticar.

— Ți-aduci aminte, Prea Sfințite, i-a spus alaltăieri Pohl? Îți lăsam cărțile cu patruzeci la sută mai ieftin și asta numai pentru dumneata fiindcă te iubeam și fiindcă aveam și eu niște îndoieli ca dumneata. . .

1934

M. SEVASTOS

N-aș vrea să pară întârzierea mea suspectă, când unul câte unul, confrății de literatură relevă cei opt ani ai domnului M. Sevastos, petrecuți la foaia literară care și-a pus o fărîmă de încredere în picătura mea de cerneală săptămînală. Prietenul vechi și bun, Galaction, cu cotul căruia din sutană silabisesc alături de inima mea, pe colțul mesei literare, ritmul și măsura cuvintelor dintre două puncte de text, a scris și el o pagină, și nu mai e de așteptat. Nu o să fie afectat domnul Sevastos că manuscrisul meu trece la tiparul domnului sale: un om trebuie să suporte și supărarea.

Opt ani nu fac un jubileu în istorie, dar compun un eveniment în durata unei publicații românești, răzimată pe singurele puteri. Dacă ne gândim la fenomenul stăruitor de dispariție al tuturor publicațiilor cu periodicitatea deasă și precisă, scoase când de un ziar cu tiraj când de o grupare de colegi, nu e nevoie de alte date pentru a înțelege că *Adevărul literar* se citește și se vinde, nici din pricina hîrtiei nici dintr-o literii, ci pur și simplu din pricina domnului Sevastos.

Acest camarad, care la lași lucra cu domni Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu, Topîrceanu, Demostene și câțiva alți confrăți Botezi la *Viața românească*, și alterna versul ghimpat cu măceșii prozei, nu s-ar fi știut că poate renunța la pana cea mai lungă a păunului, purtată de poezi când în

coadă și când pe vârful nasului, în echilibru, și că va da ziarelor o colaborare ordonată, o redacție organizată și o conduită trasată geometric.

Îl cunosc pe domnul Sevastos de douăzeci de ani. Îmi plăcea sănătatea ochiului cinstit, portretul lui deosebit de frumos și distanța politeței, pe care o moșteneam parcă de la o ascendență de mare boierie. În traficul circulației dintre cărți și oameni, bunacrestere și ținuta sînt puțin cunoscute. Din născare sau din subtilitate, nuanța ar trebui să facă parte din raporturi, strecurată pînă în prietenie și chiar mai departe. Confratele care te bate pe burtă și te mojicește, este curent: există genuri de frăție colegială, compuse. Cunoscut câteodată în ceea ce se cheamă intimitatea lui, literatul e departe de a fi dacă nu un domn, dar măcar un chelner rezervat...

Sînt oameni care-ți dau cu « mă » și-ți zic cum te cheamă, în chiar momentul când ți s-a umezit pipăitul de sudoarea mîinii lor. Ai senzația de oroare că le-ai băgat degetele în stomac sau că ți-au prezintat să le strîngi la suflet ficatul. Și acestor rîndași de la bucătăria spitalului ți-ar veni și dumitale greu să le pui vorbele la o formă civilă: le răspunzi numai decît cu « tu », și dacă-ți întrebă de sănătatea părinților alegi ecuația « ce face tattu? », ca să nu te lași biruit.

Domnul Sevastos este dintre acei camarazi cărui i te adresezi cu « domnule », de douăzeci de ani și care ți răspund pînă la sfîrșitul zilelor cu « dumneata ». Francezul nu utilizează fără sens, pe « vous » nici în dragostea de idilă și de apartament. Discret, atent și făcînd abstracție naturală de persoana lui, domnul Sevastos a știut să-și facă un prestigiu și să-și menție fără efort și silă, în mijlocul colegialităților diverse.

Adevărul literar poate fi cenzurat, criticat și, evident, înjurat: regularitatea și plenitudinea lui,

repetate de cincizeci și două de ori pe an, sînt într-adevăr, supărătoare, dar nu poate să nu fie citit. Sobrietatea lui face autoritate și aranjamentul textului, încolonarea lui, litera, pauza, titlul, gravura, distribuirea materiei atestă un gust, pe care l-au încercat zadarnic alte foi. Primejdia unui ziar literar fiind pe de o parte trivialul și pe de alta ermetismul, care amîndouă omoară, greutatea consistă în alegerea unei mijlocii constante, între selectarea exagerată și între cititorul cultivat, care oricum s-ar pune problema, are dreptul să te urmeze sau să se lepede de dumneata.

Domnul Sevastos are totuși un defect: se duce la vînătoare. El și domnul Sadoveanu pretind că și vînează, trăgînd cu pușca într-o pasăre care străbate cerul. E cu neputință. Nu se poate ca eleganța morală și politețea sensitivului Sevastos să nu-i strige cucului, cu pușca ridicată, înaintea de-a trage în sufletul lui:

— Dă-te la o parte!

1933

N. MILCU

Toamna pentru poet nu e todeauna sala de concert cu văzduhul, în care plînge vioara și murmură vîntul a orgă. Toamna e uneori o scandentă a unei vieți și frîngerea nădejdelor dintr-o dată, ca un snop de cînepă uscată.

A murit bietul Milcu. Fără să ne fi fost un prieten, din pricina eterodoxiei vîrstelor, poetul ne era ceea ce exprimă numai în românește nuanța, foarte drag. Și cu atît credem că a fost mai delicat sentimentul cu cît el nici nu l-a bănuțit.

Profesor, sau încă student — nu știm dacă moartea l-a găsit cu toate certificatele ștampilate și iscălite — Milcu făcea parte, cu o bucată de generație în urmă, din acei intelectuali craioveni tineri, care, șovăind între catedră și gazetărie, aduceau în colegiu un temperament evaziv și în literatură o enervare didactică și un clasicism de univărsitate, fragmentar exprimat între cele două edituri ale Banatului oltenesc, *Ramuri* și *Scrisul românesc*, Milcu era cel mai liber, cel mai înaintat și mai puțin împăinjenit în nehotăriri dintre toți camarazii lui, cărora, regretînd în Craiova Bucureștii, li se făcea la București urît și dor de geniul craiovean. De suferința acestuia este atins, izolat în abnegațiunii intimidată, și scriitorul Tomescu, un literat cu clarități de expresie și ovale de idei, de mare stil.

O delicateță aproape androgină, o distanță distinsă, o discreție de comerț rafinată, o căutătură profund onestă deosibeau pe tânărul domnișor de cele mai multe personaje ale literilor, bombastice și infatuante. Știa el că stă printre noi mai puțin decât colegii lui de dată și călimară? Simțea el că zi de zi puntea dintre goluri se subția îngustată sub pasul lui ușure, care îndrăznește să calce abia, ca o balerină pe un fir de ață? Ne aducem aminte tristețea zîmbetului și ceața în care începeau motivele versurilor lui, sfîrșite într-o nebuloză. Ceva din cîntecele bolnavilor transpărea prin accentul paginii lui.

Cu toate că sărac, după cîte știm, Milcu era departe de a fi un boem dezorganizat. La finețea inspirației se adăoga dandismul înfățișării. Cravata lui era todeauna proaspătă, ca și cămașa, costumul căutat și curat, detaliul artistic al ținutei era cultivat — lucruri, dacă vrei, fără mare importanță dar care precizează educația, extracția, categoria și personalitatea. Poate să nu placă omul civilizat, care îți dă o mîină îngrijită și un spectacol al fizicului, rînduit, măsurat și decent? Milcu nu era dintre « artiștii » care și pun temperamentele în mușgaiul subsuorii, în absența batistei și în grăsimile cu mătreață ale unui guler bătînd în contraculoare.

Iată că tinerețea lui a căzut într-un mormînt, iată veșteda frăgemize a copilăriei lui dulci suferințe. O viață care nici nu începuse, o lumină care nici nu pornise. Nici țipet, nici zgomot. Frunza lui s-a scuturat de tot, amestecată cu primele frunze galbene ale toamnei.

1933

PENTRU MORȚI

Pomenirea lui Emil Gîrleanu, fostul ofițer de marină, care ca și Pierre Loti, Claude Farrère și Jean Bart, s-a trezit într-o seară de reverie pe bord, cu spuma talazelor în călimară, ne aduce aminte o seamă de scriitori încă de ieri și încă de azi, trecuți, ca și el, dincolo de viață. Ei au fost contemporani cu noi, mai vîrstnici sau mai tineri și prieteni sau, cum ne măgulim deșertăciunea, adversari, dacă este măcar adevărată existența unei adversități reale între cărturarii peticelor de manuscris, bolnavi deopotrivă de aceeași suferință și de aceleași nădejdi, ne-a mai rămas din toată ființa lor terestră și solară numai umbra de zinc și sunetul imaterial și ciudat al vocii, absorbit aproape și el în vasta tăcere.

Dintr-un timp, în planul fotografic al amintirii, portretele încep să semene între ele și să se confunde, ca o povestire a ultimei asemănări dintre oameni, după ce, filtrate prin țărînă, chipurile au dispărut, ca un al doilea suflet, de carne. Gîrleanu purta mustața lui neagră, încovoiată cu scîrlionți, și poetul Anghel, care a ucenicit între florile unei grădini din preajma vechii Mitropolii cu zăbrele împădurite, ne mai prezintă o frunte intelectualizată romantic, împachetată în vine și noduri și un barbișon. Iată-l pe Iosif, o figură fără vîrstă, cu pielea roșcovană și copleșită de o invincibilă tristețe. Pe lîngă Cișmigiu pălăria respectuoasă

saluta silueta abstractă a lui Gheorghe Coșbuc, scufundat în studiul limbilor vedice și al astronomiei. Ultima oară, pe Ilarie Chendi l-am văzut pe Bulevard, încurcat în romanul unei umbrele, pe care iar fi ascuns-o cineva. . . Dar capul cel mai frumos dintre cele câteva generații întâlnite pe marginile războiului aparținea unuia din monumentali Hodoși, lui Ion Gorun, un literat prob și un enciclopedist.

Ei încă din viață nu mai semănau cu ceea ce fusese fiecare, orientați către dezlegarea unanimă prin rîndurile portretelor succesive. Acum, cînd ne gîndim la ei, colaborarea pămîntului răzbește timpul cu emanația lui corozivă și-i reduce în jocul de sticliri al vieții continuat la un contras. Bățul lui Hamlet, scormonind cimitirul suvenirii, lovește în cranii uniforme, cutiile goale ale unei foste substanțe.

Cei mai mulți au murit de tineri, dintre scriitori. Trecerea de la sapă la pană n-a fost cincizeci de ani funestă. Tatăl încă nu știa să iscălească de tot, și fiul înainta sărind pînă la Paul Verlaine, Claudel și Gide, și pe la treizeci de ani se arăta decapitat, vizibil numai pînă la guler, de un fenomen care n-ar trebui să se mai repete cu genialități de optsprezece ani și cu decavări de douăzeci și cinci. Rezistența și biruința colectivă pe poziție, e un fenomen abia recent, al unei generații aflate în jurul unei cifre de cincizeci de ani, vîrstă acordată mai înaintea în literatura franceză numitului *jeune débutant*. Sadoveanu, Rebreanu, Stere, Iorga, în activitate permanentă științifică și literară, și refuzînd gloria pensionării pentru limită de vîrstă, fac parte din întiile generații izbutite compact.

Au trecut poezii, prietenii și adversarii dar ei au lăsat ceva mai durabil și mai puțin coruptibil decît un portret, câteva cărți, în care se găsesc însuflețite oseminte. Flacăra lor se face uneori

mai palidă, uneori mai alburie sau mai albastră, descrește și sporește: în rugurile cerului bat rîndurile slobode ale apelor, ale uscatului și ale pustietății. Este o legătură de consecință între scriitorii aceleiaș limbi, ori fiecare din ei trebuie să parcurgă cercul văzduhului ca o ață de păianjen scurtă, de sine stătătoare și pieritoare, în călătorie? Un timp nu este explicat printr-altul, și un artist nu datorește nimic artistului precedent, fie el oricare? Alămurile cuvîntului, frecate din simbătă în simbătă, n-au ajuns la licăririle cristalului și la evocarea unei similitudini de aur, fără această repețire, și ele păstrează în oglindirile lor interioare căutătura atentă a tuturor lucrătorilor de suprafețe line, rezolvată în luciul indefinit. . .

1934

ALEXANDRU ODOBESCU

Pe Alexandru Odobescu l-am cunoscut. . . Puține figuri mi-au rămas în amintire neșterse; din vina mea, desigur, dar și din vina figurii. Nici aparatul fotografic, careși un ochi mecanic și îndatorat prin urmare să fie exact și fidel, nu simpatizează cu figurile nule. Pune alături, un album de foști potentăți ai secunde și o colecție cartonată din arhiva poliției, diferența, acoperind urmele originii, contrastează. Din glodul timpului oamenii ies valvîrtej.

Poate că nu e nici asta o ispravă, să te naști cu o figură: pergamentul putrezește, exact după legile mușamalei. Dar *figura* se agață de pensula lui Da Vinci și de creionul de oțel al lui Dürer—și rămîne. E și asta ceva, să rămîie ceva. Nu e mult, dar e aproape totul: esențialul este și el destul de mic și de insignifiant.

Alexandru Odobescu a fost unul din cele mai frumoase lucruri, pe care le-am văzut, fără să excludem sufletele, edificiile și peizajele. În epoca lui erau mulți bărbați frumoși pentru că datina poporului românesc voiește ca ființele care se iubesc în cuptorul ei, după voia fatalității și a lui Dumnezeu, să fie frumoase într-adevăr. Frumusețea e un belșug românesc, n-ai ceși face, și toate muncile urșilor sterpi ca să o degradeze sînt neputincioase. . .

În toată frumusețea românească, frumusețea lui Alexandru Odobescu, român în întindere și adîncime, pe toate dimensiunile lui neaș român, era excepțională, aleasă de noroc pentru figura unui domnitor.

Atît cît poate vorbi un adjectiv, nu am înțelege noțiunea «nobleței», dacă nu vedeam pe Alexandru Odobescu. . . E greu să desinezi fără hîrtie transparentă ceea ce ai voi să spui: certitudinile și criteriile sînt de ordinul inexpressiei. Ai crede că și roșul de Veneția sau albastrul de Prusia sînt cifre abstracte și că paleta nici în această serie de luminozități precise nu dă mai mult decît o aproximație de sens roșu sau albastru. Cînd înîlesc într-un text cuvintele mele, mă gîndesc fără să vreau la Alexandru Odobescu — și mă gîndesc la el de patruzeci și șase de ani. Nimic nu s-a intercalat din experiență pe figura lui, ca să o deplaseze sau să sporească noțiunea: prozatorul Snagovului era un model de criteriu.

Fabula e aproape curentă și începe anecdotic la imperfect.

Aveam opt ani, de vreme ce eram în clasa a doua a unei școli de copii. Diaconul Abramescu, tînărul meu blond institutor, cu sprîncenile verticale, cu părul și barba frizate mărunt, mă învățase abecedarul: el mi-a rămas ca un alt criteriu nerevizuit, și după ce l-am cunoscut din nou ani îndelungați, pînă la moarte. A intrat în clasa noastră subțire, fin și zvelt în reverendă, conducînd un alai de dascăli ai școlii pe bărbatul cel mai frumos și mai distins din toată amintirea mea iconografică.

Director al Școlii de Aplicație a institutorilor, Odobescu vizita clasele primare, însoțit de studenți. Aceștia erau obligați să facă probe pedagogice dinaintea maestrului. Ni se prezintă sistemul metric și decimal, în aparatele lui cele mai

lesne de manipulat. Vîrsta noastră dominată de ocaua mare și de ocaua mică, de cotul cu cincirupi, de stînjien și de poștă, era trebuință să fie introdusă în metoda unitară și simplificatoare a greutății și a măsurii. Nimeni nu înțelegea « chilul », metrul și litrul confundat cu litra, iar între grame și dramuri, trebuia să lichideze controversa un cîntar. Circula în comerțul cu cobilîța un subaltern elegant însă capricios, balanța, o tirizie pe lanțuri, echilibrată de o greutate mobilă, condusă oltenește pe creștăturile unei pîrghii. Era încă în floare răbojul, dacă am apucat și malașcoful. . .

Odobescu ocupa catedra, supraveghind un cîntar cu două funduri aurii, de o parte și de alta a unui ac perpendicular pe pîrghia mutată de la « palanță » dedesubtul talgerilor de cumpănire. Aparatul venise din Franța, autoarea sistemului acum generalizat și care se inspirase în privința metrului de la meridian, divizat în fragmente. Odobescu, curat în toată persoana lui ca licăritul unei oglinzi, ținea la cîntarul demonstrativ, ca la o bicicletă. Cu bastista lui mare, de olandă albă, care-i sta la piept, ca un *jabot*, el scutura din cînd în cînd, un crîmpei invizibil de praf de pe luciul portocaliu al tiriziilor de alamă.

Pentru ca demonstrația să fie reținută de copii, cîntarul funcționa cu o singură marfă. Un zahăr admirabil, de trestie de culoarea și de grăuntele interior al marmurei albe, ni se înfățișa într-un borcan de cristal. Copilul cîntărea roșindu-se la față și prezidat de zîmbetul de mare feciorie al lui Alexandru Odobescu — și după ce izbutea cumpănirea dintre zahăr și « pietre », el era răsplătit cu un zar de zahăr. . .

Primind din mîna lui, o mîna cum n-am mai văzut mai frumoasă decît la episcopul Gherasim Safirin, ale căruia degete lungi ivorii, cu unghii

ca migdalele înguste, serveau binecuvîntarea suav iconografică, bucată de zahăr, ca o anaforă pură, Odobescu m-a prins de un dești, care voia să scape.

— Cum îți zice? m-a întrebat Odobescu.

— Teodorescu, iam răspuns.

— Cum așa, Teodorescu? . . .

M-am gîndit du sfială:

— Teodorescu N. Ion.

— Așa îți zice la școală. Dar cum îți zice mama acasă?

M-am codit. Dar așa îmi zicea:

— Iancu. . .

— Iancule, mai ține o bucată de zahăr. . . Odobescu îmi dete două bucăți.

De ce mi-a dat el două, în loc de una? . . . Ca să nu uit nici pînă azi că intuițiile lui Alexandru Odobescu m-au identificat? . . .

1934

Intr-al o sută douăzeci și cincislea an de la nașterea lui, îmi aduc aminte, din copilărie, de Alexandru Odobescu la cei șaptezeci și nouă ai mei. Am uitat în schimb, unde și când și în ce ce formă a mai apărut nu prea de mult, ceva din amintirea de față. Capriciile paradoxalei memorii, aș fi citit mi se pare, pe undeva, că păstrează mai tinere împrejurările îmbătrânite și pe cele recente le învechesc. La șapte ani în clasa noastră, întâia, a școlii primare Petrache Poenaru, am văzut întrînd un domn frumos, în redingotă. Nu mai văzusem o frunte înaltă și luminoasă ca a lui. După *ocaua mare*, după cotul de opt *rupi* și *greși*, se introducea și la noi așa-numitul sistem metric decimal. Un cântar nou licărea așezat pe catedră lângă o mare pungă de zahăr « cubic ». Însoțitorii cîntăreau iar domnul cel frumos, cu surîsul de floare, te lua de mîna cu prietenie, te mîngîia pe cap, pe breton, și-ți da o bucată dulce. Era Odobescu în persoană — director al Școlii Normale de Instructori.

Crescusem și începeam să fiu un fel de om și să mă spurc la pană și cerneală. Trecînd pe dinaintea casei lui din Calea Victoriei, vecină cu a generalului Manu, prieten cu Caragiale, m'a turburat zăbranicul negru atîrnat în balcon. . . Odobescu murise. . . O aventură amoroasă lichida pe bărbatul cel mai frumos, și mai înzestrat din

București. Ființa senzuală, oacheșă și neastîmpărată, care pusesese capăt unei vieți în plin elan, era nevasta unui profesor de geografie resemnat, amorurile repetate ale persoanei fiind de preferință didactice și culturale.

Mi-aduc aminte de mîinile fine, cu degetele de puf și petale, pe care le trecea ușor ca un mir pe obrajii noștri mîngîiați, din clasă, Odobescu, de făptura lui meticolos și curat îngrijită, de glasul lui muzical, de gulerul cămășii proaspăt, de cravata, de colțul batistei imaculate, aparent în reversul hainei negre, de mustața lui puțin roșcovană, de politețea lui. N'a zis niciunui *tu* și *mă*, chemat la catedră. Toți eram dragă, dumnea-ta, te rog și dacă vrei, roștiți cu zîmbetul florilor de leandru.

Iată, nu pot încondeia numele lui Odobescu fără să mă scol din scaun.

L'am iubit cînd era și-l iubesc cînd nu mai este.

E tot ce ne rămîne după pierderea unui ales dintre aleși. Acest puțin să fie prea puțin? Un fulg.

1959

PAUL ZARIFOPOL

Tristul folos al scrisului pentru morții pe care i-ai cunoscut este că ei pot fi tratați ca o materie primă, obiectiv și la rece. Cât e viu omul se poate defini mai greu, și gânditorul instabil, cu secrete și surprize neașteptat răscolite în rezervele celui mai ciudat corp care-i intelectul, se descoperă brusc într-o zăcăminte necercetată. Adeseori via, care produce vin, ascunde de subt rădăcină petrol. Că există concordanță între substraturi și flora evidentă, o afirmă tovarășia dintre geolog și botanist: anume lichen nu crește la fața pământului fără o justificare de epoci petrecute în adâncimile nestrăbătute. Și nici blond sau oacheș nu e cine vrea. Lanțurile fine ale unui sistem nervos planetar păstrează solidaritățile neanalizate dintre miez și aspect.

Nu-l mai văd pe Paul Zarifopol, când caut să-mi aduc aminte de el, decât în cadrul ușii redacției, intrînd politicos și distant, cu buzele greu deslîpite de sfiala lui. Acest om care își măsura cuvintele scrise cu centimetru și strecura în ele substanțele unui fel de nuanță cu pipeta, se ferea să nu scape o vorbă mai mult decât ar fi trebuit regulilor lui arbitrar și să nu se simtă încurcat într-un păienjeniș.

Îl văd capul, frontal proeminent ca muchia toporului din profil. Natura îl destinase unei medalii de Papă, care și-a greșit cariera și tihna.

În toate icoanele catolice, în care sfinții rași vorbesc cu porumbieii și în desenul cu apă tare, cîntă un diacon și se uită din gravură un Zarifopol cu gulerul de dantelă. Gura lui strînsă și fără buze vorbea ca și mintea lui exclusiv pe dinlăuntru și chiar ochii lui erau întorși către o contemplație interioară, ca statuile aflate în picioare și nevăzute pe capătul unui stîlp de piatră mural. Și însăși culoarea acestui trapist al literaturii se apropia de tonul bisericii, calcaros și afumat de iarba mare a nopților trăite pe soclu, în frig indiferent și în arșiță indiferentă.

Mi se pare că Paul Zarifopol și-a făcut debutul la o revistă, pe care o scotea subsemnatul înaintea războiului, *Cronica*. În plăcuse atitudinea neafirmativă, pe semne, a revistei și antidogmatismul ei la hotărît să scrie românește, după ce publicase din Germania, unde a trăit în cărți vreo douăzeci de ani, mi se pare, în nemțește și parcă în englezește. Articolul lui s-a cam chemat « Baruch Spinoza » și era echilibrat exact și ocolit de o linie de centură trasată architectural. Zarifopol îmi scria din Sinaia, unde sta pe un munte, iarna și vara, întocmai ca frații lui de calcar de catedrală — și-i răspundeam. Scrisorile lui au intrat în arhiva dezordonată a podului meu, căreia încă n-am avut prilejul să-i dau foc. Obișnuitele manuscrise preferă constant publicității tipărite, o risipire pură în văzduh.

Cred că nu l-am cunoscut în carne și oase decât după ce îl cunoștea toată lumea și într-un fel și altul și după ce fiecare confrate satisfăcut îl descoperise direct și integral, ceea ce se întîmplă de cinci ori anual și cu autorii străini. Un harnic confrate a descoperit la vîrsta de cincizeci de ani trecuți chiar pe Seneca într-o ediție, mi se pare, chiar românească și maturul entuziast, convins că nimeni nu l-a apreciat cum se cuvine pînă la el,

era nițeluş în situația melancolică a unui amant îndrăgostit de o fotografie în cimitir. Și când l-am cunoscut, cum se cunosc oamenii, atingânduși podul palmelor și strângându-se de degete, Zarifopol mi-a adus numai decît o imputare, că aș fi determinat pieirea lui sufletească, îmbărbătîndu-l să nu se oprească la Baruch. Tensiunea imputării o apreciam din proprie experiență: ținusem de rău, fără nicio ipocrizie, pe N. D. Cocea, că a dat publicității, în absența autorului, versurile încreștinate unei păstrări confidentiale, laolaltă cu alte boarfe. Dar în materia viciului scriitorul seamănă cu propagandistul și prostituata care își fac un agreement pasional din deboșarea și convertirea inocenței naive la voluptatea și stricăciunea lor politică, religioasă și senzuală, amestecîndu-se și în inconștiențele cele mai brave și mai curate puțină glandă și oleacă de țap, mai mult sau mai puțin, după un fanatism transpus din carne și strîmbat în psih.

Paul Zarifopol nu a fost lăsat de sinceritățile lui complicate să fie un afirmativ și nici criticul lui nu a fost un critic. Judaic în fașa spectacolului și a creației, ca să nu le tăgăduiască și să dea inteligenței muncite pe texte la lumina întinericului, el le-a discutat cu intenția că le interpretează, ceea ce părea să denote o rafinare a curajului prin negrul-animal al cerebralității; că de foarte cerebral și monstruos de cerebral, Zarifopol a fost un foarte cerebral, poate că unicul exemplar din epoca lui, dus pînă la înalta frigiditate, care s-ar putea cifra în Fahrenheit cu absurdul cub al lui zero de temperatură joasă. S-ar preciza mai mult atitudinea lui neutrală în ecranul vieții, luînduși de scurt preferințele pentru timpurile revoluate și operele încheiate, nu numai încheiate, dar și depărtate. E aproape un stil să scrutezi numerele desfăcute de cantități și lumea desfăcută

de timp, mai cu seamă de timpul sensibil, contemporan. Mîntea lui Zarifopol plutea în văzduhul tihnei și era cu neputință să o debarci în aerul respirabil sau otrăvit, prezent mirosului nostru rapid. Săși fi ascuns criticul schemelor în sine o nesiguranță de gust și o confuzie a orientării, mascate de paravanele zării în spații și timp? Se prea poate și este aproape probabil.

Temerea de confruntările judecății cu o realitate concretă îl făcea săși exprime opiniunile asupra fluentelor în curs, numai în mic comitet și în cel mai mic comitet a patru ochi, fîgăduinduși sieș, pentru o dată incertă, o Rusalie a paralelismului actual, pe care nu o putea înscrie în calendarul lui; căci Rusaliile implică Paștile și Paștile implică un Crăciun — și pruncul personalității se naște o singură dată și într-un singur fel. Nu e nimeni vinovat de aptitudini și inaptitudini. Scos din fire de cîteva insistențe colegiale, care mărturiseau prin înțelesuri ce anume coardă a lipsit viorii lui suspinate, o dată Paul Zarifopol s-a hotărît să fie din epoca lui și săși calce vioara. Rezultatele, rămase în bună parte în manuscris, au fost de așa natură încît aceiași colegi care l-au scos din trecut, l-au îndemnat săși reintegreze numai decît miocenul.

Trebuie să lăsăm această mărturie că Paul Zarifopol a fost în blazonul și în armele lui un prototip aristocratic, simțit mai mult din strania și individuala lui existență, decît dintr-o plastică pe care n-a avut nici timp nici atelier ca să o realizeze. Caz de mare actor, pe care trebuie să-l fi văzut trăit și care a pierit din univers odată cu geniul lui, anulat ca un parfum.

CINCINAT

Da, a murit și Cincinat, Cincinat Pavelescu, poet virgilian și epigramatic, în tot păienjenişul din care s-a muncit o viață întreagă să scape, ca să mai trăiască măcar un an fără obligații și datorii. A murit procuror de Curte de Apel, la Brașov. Cincinat epigramist și procuror, asemenea hibriditate nu se petrece în istoria literară de două ori.

Cincinat a făcut parte cu cravată și baston dintr-un grup de cinci scriitori care s-au fotografiat todeauna împreună și care parcă toți au murit. Ei au colindat înaintea de război Ardealul și Bucovina, au citit, au declamat și s-au cam oprit odată cu războiul, când au dispărut marii proprietari, marile averi, marile exporturi și banchetele artă culinară pentru artă culinară. Mesele boierești invitau pe Cincinat și verva lui petroniană condiționa petrecerea pînă la ziuă. Dar boierii erau boieri chiar cu un poet, care fusese în prima lui tinerețe bogat. Ei nu se uitau la pardesiul subțire al poetului, cînd chelnerul aducea în camera separată a ospățului blănile de samur — și pe cînd boierii se duceau acasă în caretă, cîntărețul pleca pe ploaie și ger fără galoși, pe jos și fără adresă.

Neavînd sînge plebeu și știindu-se pe la spatele decorului înrudit cu bogătașii care-i plăteau icrele negre, stridiile și sticla de „Moët et Chandon” și refuzau să-i strecoare un pol valută aur în buzunar, Cincinat nu s-a putut revolta niciodată, dar sugru-

mat de mizerie și îngrozit de generozitatea boierască, și-a adus aminte de o diplomă de licență în Drept dintr-un geamantan și a cerut ca toată lumea post, în luptă de atunci cu toți prezidenții și consilierii, care nu știau să facă epigrame. Mutările bruște dintr-un capăt al țării în celălalt și audiențele lui ministeriale de protestare au mers paralel cu cariera. Viața lui Cincinat a fost o contradicție permanentă și o grijă de zi și noapte, pe care exuberanța și optimismul lui le acopereau destul de greu. În confidență se ivea lacrima și oftatul.

După război, pentru că Cincinat nu a fost niciodată un singuratec, îndestulat și fortificat în singurătatea lui, s-a simțit însingurat și a rămas într-adevăr singur, singur cu ai lui, care pieriseră, și singur de epocă, la o vîrstă cînd nu se mai putea hotărî și regăsi. Acest clar și bucolic talent a cunoscut prea devreme succesul și satisfacțiile lui minore, și lipsit de o mare suferință în tinerețea lui, el a fost lipsit și de facultatea ascetică de a reîntineri consecutiv în cîte o nouă lumină a cerului străbătut și confruntat cu sine la timp.

Putem nota însă, apăsător pentru moravurile actuale că Cincinat Pavelescu a fost un bun și generos camarad.

DIMITRIE CANTEMIR

Era și greu să te fi chemat Cantemir și să fi fost om de rînd.

Un destin al numelui, ca și al formelor, aparent derizoriu hotărăște excepția și orientează starea sufletească. Problemă de simetrie și corespondență, este greu să primești însărcinările ascezei și să-i servești răspunderile cu un nume minor — și nebotizat din nou și cam toți oamenii care au durat o flacără într-o candelă de obicei nescăpărată, au avut un nume fără circulație vulgară. De multe ori, cifra reprezintă exemplare unice, după o instinctivă gramatică a scării de valori și a clarității.

De altfel numele confratelui de acum vreo două sute cincizeci de ani era frumos.

Un dascăl de istorie, un foarte distins profesor, care nu intra niciodată în clasă, acum patruzeci de ani (nu mai puțin!) fără o impecabilă cravată plastron, perfect acordată cu o jachetă de stil, povestea, socotindu-se mai apropiat de Cantemir decât școlarii lui, că Domnul cărturar fusese și un bărbat frumos. Între cucoane, de la generația bunicii trec în generația nepoatei, aproape vii emoțiile, și memoria frumuseții rămîne cea mai bine conservată. Profesorul era un moldovean și este probabil că și eleganța lui avea cu patruzeci de ani îndărăt o vîrstă de două sute de ani.

La ceremonia din Constanța, unde au fost aduse moaștele lui Cantemir, a participat multă

intelectualitate politică și profesională, care dacă nu auzea chiar pentru întâia oară rostindu-se numele ctitorului literar, se găsea nițelșu intimidată de absența unei informații, rămasă în voia fragilității unei aduceri aminte didactice. Norocul este că azi lucrul e mai ușor decît pe vremurile lui Cantemir. Ca să poți afla cîte ceva, nu trebuie să înveți negreșit latinește și să citești în limbile sfinte. Norocul e cotidian și costă numai trei lei de cap. Niciodată n-au servit ziarele mai mult ca în ziua sosirii vaporului cu pulberea lui Cantemir și niciun pasager n-a ieșit din camera lui de hotel pînă ce n-a luat cunoștințe istorice utile.

La orele nouă și un sfert toată lumea bine, știa despre ce putea să vie vorba, așteptînd pe un trotuar în fața mării și nimeni nu nimerește mai instinctiv nuanța, ca omul în panică și în strîm_torare, săgetat într-un dialog. S-a spus la Constanța între patru ochi și în auzul indiscret al gazetarilor, care trăgeau și ei cu urechea în vederea prozei, că Dimitrie Cantemir a fost un mare filosof. . . ceea ce era precis exact. S-a spus că el a văzut compact, cu două sute de ani mai înainte de răscolirea evenimentelor și cel dintîi, o lume românească distinctă în Europa și o cultură românească. Cine știa ceva cu douăzeci și patru de ore mai înainte?

Dimitrie Cantemir nu evoca pentru mulți mai mult decît firma unei școli secundare din București. Fusese și la jubileul de șaptezeci și cinci de ani ai liceului «Lazăr», un asistent invitat de lumea politică și a cărui suvenir oscila, pentru construirea mentală a unei ascendențe, între Lazăr cel înviat din morți în piața lui Taica Lazăr din Sfînta Vineri. Picătura, bulinul, lingurița și dramul pot să fie și submultiplii ordinii culturale.

Cineva ar mai fi spus, dregîndu-și nasturii de la jiletcă, ceva original și despre simțul politic și

elasticitățile dibacilor lui Vodă Cantemir, surprinse în conduita lui diplomatică. Nu se putea nimereală mai bună și mai demonstrativă. Plenipotențiarul comunist al Uniunii Republicelor Sovietice, care se găsea convenabil costumat în mijlocul unei foarte agreabile societăți burgheze și care pusese pe racla lui Cantemir o frumoasă coroană de trandafiri, se gădea poate la domnul Litvinov, ale căruia onctuoziități, slujite de un mecanism intelectual din cel mai rafinat oțel cromat au luat surfzînd și legănîndu-se todeauna cu o rezervă, direcția inițiativelor Ligii de la Geneva.

Nicolae Machiavelli a murit în 1527, Monsieur de Voltaire în 1778 și Wolfgang Goethe în 1832. Cantemir și-a pus mîinile pe piept abia sau deja în 1723. Clasic și modern în acelaș timp prin cunoștințele și vivacitatea unanimă a unei inteligențe care aparține mai mult veacului petrecut de noi decît fostelor veacuri, personalitatea lui complicată ne ajunge, dacă nu ne și întrece. El nu e cîtuș de puțin străin lucrului numit mentalitate, al evului prezent. Îl revendică pe el trei culturi, româneasca, rusa, și turca, dar îl mai revendică dimensiunile și capacitățile intelectuale actuale, inspirate de la cei două sute de ani de neant și de cenușă ai lui Cantemir Vodă și în care s-au făcut descoperirile și invențiunile justificative ale îndrăznelilor contemporane cu noi.

Rămîne de lucrat un «Dimitrie Cantemir» pentru cititorii de azi, un Cantemir adevărat însă și bine visat și scris foarte frumos.

Absența acestei cărți din biblioteca noastră este ca un fel de mare rușine. Urgența nevoii cine se obligă să o satisfacă?

1935

H. BARBUSSE

Împrumutînd tuturor ipotezelor o tinerețe generos exaltată, tumulturi sufleteste vaste și de nimic zăgăzuite și sînge fără socoteală, elita rusească veche, de aristocrație a materiei și a reveriei, absolutistă și revoluționară, a frămîntat oamenii, ideile și continentul interior al unui imperiu fantastic, pînă dincolo de realitățile civilizațiilor obișnuite. Am trăit în Elveția amestecat cu viața de mari tensiuni a unui tineret preocupat exclusiv de fantome, pentru care diploma de inginer, de medic și de fizician, chiar de teolog, nu comporta o semnificare de plasament și un salariu de odihnă sau de huzur. El ieșea deopotrivă din tot ce avea poporul rusec mai băștinaș, mai cuprins și mai legat în tradiții, cît și din autohtonii recenți și paralel cu activitatea Marelui Duce, care condensa într-un colier de mărgăritare dăruit într-o noapte dansatoarei, bugetul unei provincii. El accentua tenace acțiunea unui ucenic de Kropotkin, Bakunin, frecventat de nepoții Marelui Duce. Facilitatea trecerii unei fete de general imperial în ipoteza destinată să sfărîme ordinea în vederea altei orînduirii, nu avea nimic din conversiunea politică a unui Jaurès, sau a unui Henri Barbusse, burghezi solicitați la o lume nouă de inteligență. Acolo era vorba de un fel de a fi particular, de o natură fără precedent, de un resort sufletesc absent la toate celelalte popoare și nu de o adaptare;

cea ce era ușor de văzut la o simplă convorbire a europeanului cu un rus. Totul, și crima și devoțiunea, se petrecea hieratic și fără meschinării. Pila a fost necunoscută în instrumentele rusești, care procedau exclusiv cu tîrnăcopul, cu stîncă masivă și cu dinamita. Rasputin călca dintr-o dată din țărina mujicului în palatul împăratului, și mai făcea un singur pas pînă în împărăția lui Dumnezeu.

După 1905, anul pribeagului preot Gapon, visul părea înfrînt, dar energiile continuau în echivalențe. Tehnicienii ruși studiau scoborîrea în lună cu ajutorul unui proiectil ca în satul Bondy de lîngă Paris și toți savanții în bluză roșie și cu barba bălană căutau piatra filozofală pretutindeni, unde ar fi putut să fie găsită sau presupusă în sfera ocultismului sau în celebrul cuptor al lui Moissan, silit să capete facultăți monstruoase de fabricare a diamantelor cît oul găinii. Voltajul era de nestăpînit și incomensurabil.

Izbînda ordinei noi a venit cu aceeași impulsivitate radicală și pe neașteptate, într-un moment cînd, captate de război puterile sufletului rusesc erau îndrumate într-un sens european. Lenin citea neturburat în mansarda lui la Zürich, rece metalic la minte. Numai rușii puteau să fie în stare să puie piciorul instantaneu de pe fronturi pe haos. Și nu cunosc din slăbiciunile curente și gingașe ale europenilor nici sentimentul prudenței.

Henri Barbusse, care a murit în mijlocul prietenilor lui comuniști din spitalul Kremlinului, adăpost între ziduri medievale al elitei noi, s-a silit să se adapteze cu mintea, cu talentul de artist și de scriitor, fără o febră obținută artificial, prin decantările judecății. De la ciorapul de lînă francez la starea de mortificare a interesului individual, se poate merge atras de un pitoresc și dezgustat de monotonia rentabilității automate, caz cu caz. În

Rusia se prepară azi, într-un peizaj de sticlă și beton, omul cerebral, fără aderențe, dezvelit de umbră și debarasat de esențe, stofe inuzabile, materiale cugetate și drumuri fără țărînă. Să nu ne înșelăm; pentru experimentele de laborator se cere înaintea de toate să fi rus.

Acum cînd acest om istovit, din seria Panait Istrate, a murit pentru toată lumea și pentru toate sistemele de ordine socială și cînd societatea lui viitoare se confundă cu viața viitoare, rămîne mai sigur și mai demonstrativ pe urma lui o literatură adînc chinuită, în care pîlpîie întunericul și focul, adunate într-un mare talent incontestabil. Și a rămas noțiunea, într-un exemplar omenesc ofensat de oameni și de viață, la toți cei scăpați vii din război, că o conștiință slobodă și dreaptă nu este cu puțință niciodată.

UN ARTIST NECUNOSCUȚ

Cuvîntului i s-a dat această putere, cînd nimic nu-i mai poate aduce de dincolo de ceruri, sã scoale morții din pãmînt.

Îmi trece pe dinainte, fãrã sã-l fi chemat și fãrã sã știu, pianistul Dimitriu. L-am prohodit la moarte, într-un manuscris. Cîți ani sã fie de atunci? Nu l-am mai vãzut pînã astãsearã și nu știu ce s-a mai întimplat cu el. Nu l-am mai întîlnit, nici ascultînd pianul, nici întorcînd în tãcerea lumii o foaie de carte. Din ce infern se întoarce el azi, legãnat pe un baston, cu cravata lui neagrã desfãcutã ca o batistã în golul jilecii? Parcã și vocea i-o aud astãsearã, atît a venit de aproape de mine. Și-a scos pãlãria mare negustoreascã și vãd capul lui, gros și frumos. Îi vãd ochii cu albastru de mãrgicã ascunși, surîsul inefabil, ca o scrisoare de mãrturisire, strecuratã dintr-un plic. Omul ăsta greoiul, care nu se voia deosebit de un mezelar, se plimba prin viațã liniștit, dupã ce și lãsa halatul în cui și, se închidea ca un adesvãrat om cumsecade, mulțumit de ziua lui puținticã.

— Ce mai faci, domnule Dimitriu?

— Slavã Domnului, și mulțumim dumitale.

La Dimitriu totul era întodeauna bine, și la bine și la rãu — nu l-am auzit plîngîndu-se. Trece și asta, ofta el nițeluș, mîhnit numaidecît cã a putut sã se arate covîrșit și slab. «Asta» era o

nedreptate, o neplãcere pe care i-o făcea colegialitatea: necerînd niciodatã nimic, oamenii voiau sã ia de la el și ceea ce apucase sã aibã. Presa nu știa de el și admiratori nu recrutase cîntîndu-le la fericire și beție — și se simțea împãcat. Însã îndatã ce mîinile acestui gospodar treceau pe claviatura unui clavier, muzicanții alunecau într-o nestãpînitã reverie numaidecît, ascultãtorii se schimbau la fațã, ochii luceau de fulgere, febrilitatea inspirației și încremenirea extazului participau la un fel de abolire a vieții și la un fel de reînviare din nou a ei, care se petreceau între patru pãreții unei case de cartier popular. Era o retrãire vie a gravurii cunoscute, în care Marele Surd stînd la pian, ascultãtorii lui se chinuiau dematerializați, pe lîngã pãreți.

Mîinile omului masiv și voluminos contrastau cu fizicul, violent. Mîinile lui Dimitriu erau aripile lui de seraf. Trecuse în ele Beethoven în miraculoasa lui întregime. Am auzit, evident, fãrã nicio altã competențã, decît a tresãririi și vijeliei morale, cîntatã de mulți mari muzicanți Evanghelia acestui Homer al sunetului convertit la semnificare. O auzim pe toate lungimile de undã și azi, realizatã de fanaticii ei mai noi. Ce folos! Dimitriu, care nu a lãsat dupã el decît o amintire sterilã, mînioasã și caducã în urechea cîtorva prieteni, da muzicii meșterului preferat de pasiunea lui, grãul rãmas adormit în toate instrumentele cãznite sã-l reproducã.

La început era Beethoven — și pe urmã tot Beethoven a fost, pînã la sfîrșit. . . Dimitriu se ruga de trei ori pe zi cu rugãciunile lui, lui Dumnezeu, la pian. Dimineața el întîmpina soarele încă nedeșlășit prin aurorã din întuneric, cu o utrenie beethovenianã, și pleca la lucru întinerit. La masa de prînz, întîiul fel era sufletesc. Seara, vecernia era a lui Beethoven. Dumnezeiescul

nostru mocofan, dintr-o mahala sucită a Bucureștilor, era apostol închinat pe viață și pe moarte al necuprinsului nou Mîntuitor, Lucifer în odăjdii de nimburi. El nu șisar fi jignit clavirul cu cîntece și romane, și vocile profetului personal căpătaseră aproape consistență tangibilă în odaia lui, încuiată ca un paraclis și în mijlocul căreia, instrumentul de abanos, purta, triumfiular, pe trei picioare monumentale ca niște socluri, altarul și dolmenul unicului sfînt al căminului, spoit cu var. Camera căpătase în treizeci de ani de rugă neconținute o șlefuire și o deprindere a rezonanței, o sensibilitate umană și aproape divină a lucrurilor dintrînsa, macerate în ambianță.

Particularitate curioasă, ca să fie « bine de tot », Dimitriu avea nevoie de prezența unui copil, și vizitatorii lui, primiți să-l asculte, și pe care artistul ținea să-i îndatoreze printr-o execuție decisebită, aveau grijă să-i aducă, pe lîngă o sticlă de vin ales, un băiețaș. El așeza copilul pe un scaun lîngă pianul lui, îl mîngîia cu aceleași mîini cu care trebuia să ungă moaștele maestrului cu mirosdeniile mirului impalpabil, își ridica mînele puțin, și spunea: « Acum putem începe, cu voia lui Dumnezeu. . . »

Am povestit cîndva, un episod, care cred că nu a fost băgat în seamă, căci a și fost povestit demult, mi se pare că într-un ziar.

În vremea ocupației, din marele război, era o chestiune de prestigiu, să se facă dovada în București, că țara nu era numai o cîmpie de grâu bogat și o regiune de petrol. Pianistul Dimitriu îmbătrînit în cîteva luni, trăia în strîmtoare și dezamăgire. Nu se produsese în public decît o singură dată, în tinerețe, în străinătate, plimbat de un prieten al lui, care voia să-i arate Europa. Succesul l-a înspăimîntat. Publicul l-a ridicat de la pian pe brațe, într-un delir de entuziasm, și

gras cum era încă de atunci și timid cum a rămas toată viața, vicarul lui Beethoven pe pămînt a suferit purtat pe mii de spinări, și în fizicul și în șovăiala lui, de acest eveniment plăcut orîșicui afară de el. Cu primul tren a fugit la București, și nu s-a mai dat în spectacol pînă la epoca războiului.

Cîțiva prieteni l-au determinat să demonstreze germanilor, care aveau un interpret de statura lui decît în persoana lui Kreisler, pe vioară, ce știe să facă un român din Beethoven la pian. Concertul, ocupat la toate numerele exclusiv de Beethoven și de Dimitriu, avea loc în fosta sală « Liedertafel ». Atras de un program neașteptat, publicul era compus mai mult de jumătate din soldați și ofițeri germani, care plățiseră ca și românii biletul la casă. Niciodată mîinile lui Dimitriu n-au grăit mai adînc și mai adevărat, și cînd a văzut armata ocupantului aplaudînd în picioare, cu o halucinare admirativă împietrită pe fizionomii, publicul românesc a încercat sentimentul biruinții.

Dar lîngă scenă, răzimat de rampă meditativ, se frămînta o caricatură de soldat, un om mic de o șchioapă, de vreo patruzeci și cinci de ani, chel, cu barba roșie și cu ochelari mari de miop, agățați de urechi. Înălțimea lui derizorie, și împrejurarea că atitudinea lui socială nu simpatiza cu războiul patriei germane, făcuseră din el o slugă la cai, și prăpădit cum era de corvezi, soldatul adusese în uniformă lui de pitic un pronunțat miros de grajd. În civil grăjdarul era un savant profesor universitar. . .

Într-o pauză de ovații, soldatul roșcovan nu mai avea destule palme ca să bată, destulă voce ca să strige *hoch*, și voia să dea dovezi de admirație mai concrete. Dispăru cîteva minute și se întoarse cu un buchet, pe care îl ținu ascuns la spate un moment. Apoi, pe la coada scenei suinduse pe o

scară se apropie de Dimitriu, și dându-i buchetul îi sărută și mâna cu o comică reverență.

Buchetul fusese improvisat la repezeală în curtea teatrului, din câteva anemice fire de buruieni, în colțite printre blocurile de bazalt.

1936

TONEGARU

Unui nefericit confrate, Tonegaru, ofițer de bord și avocat maritim, lovit de grea năpastă, i se face în presa cotidiană un portret amplificat de bandit, compus din tot ce a oferit reportajului, căzut asupra unui subiect, mai crud și mai monstruos romanul polițist.

Dacă morții nu pot fi vorbiți de rău, omul din temniță nu poate să fie palmuit de mâna înmînușată a gazetarului liber și care încă n-a fost prins de prietenul lui cel mai bun ascuns în dulapul familiei unde obișnuiește să cineze.

Înainte de a fi fost sfărîmat de ceea ce se cheamă în limbajul artificial din cetate viață, Tonegaru era un începător de talent, care și-a uitat însă, într-o zi, pentru asemenea viață, condeiul de scriitor în foile unui dosar.

1937

N. DAVIDESCU

E interesant pentru amatorul de timbre uzate, cazul poetului N. Davidescu, care a servit de mai multe ori și cu diverse destinații și todeauna s-a dezlipit. Ce i-a lipsit acestui doi centimetri de om, transpus pe doi centimetri de hîrtie constituie tragedia permanentă a vieții unor semeni, buni de toate, apți pentru numeroase trebuințe și veșnic vacanți. O moleculă de clei în papul lui, un gluten vag, un foarte imprecis și nedeterminabil amănunt în conștiința nativă, dar care-i esențial. Acelaș praf de nimic, aflat de pildă în cerneala altuia i-o face indelebilă, pe cînd unuia iese îndată ce dă de lumină.

Domnul N. Davidescu a scris și copiat enorm în viața lui de profesionist literar și politic al condeiiului, pentru toate tezele și după toate modelele — dar parcă ar fi scris cu apă. Nu rămîne și nu se cunoaște. În fiecare timp a fost damnat să ia de la început kilometrul de hîrtie. De fapt el a scris cu scuipatul lui amestecat în lacrimile lui incolore.

Îl cunosc, ca pe un amabil coleg de pălărie, de vreo treizeci și cinci de ani, și dîndu-mi seama de amărăciunile lui secrete, a căroră otravă ucigătoare nu parvine pînă la condei, și rămasă în celulă să i-o devasteze, îi îngălbenește fizionimia, vînată de așteptare și crispată de dorinți, am încercat să-i fiu, fără să știe, util. Cînd mi s-a oferit

o situație în presă și am fost întrebat de colaboratori, i-am intercalat adesea numele lui de redactor într-o listă, de pe care l-am văzut a doua zi șters. Știam că mă puteam bizui pe facilitatea lui de a dilua punctul în spațiul hîrtiei pe cîte o pagină întreagă de ziar, și asemenea dexterități de leucoree, vătămătoare în literatură, sint gazetelor, innecate de proză, necesare.

Altădată mi s-a reproșat: « De ce l-ai recomandat? Nu-mi place! » E curios, domnul Davidescu n-a plăcut și nu place și pentru motive inezisabile de persoană. Sînt oameni cu mai multă mătreață pe umeri, cu ținuta mai dezordonată, cu batista mai boțită, mai puțin spălați și cu unghiile mai murdare, gura le miroase mai urît cînd îți vorbesc lîngă nas, forțînd intimitatea pe scaunul unui biou dar plac, sau orișicum, nu displac pînă la subita și inexplicabila îndîrjire a refuzului, ivită tocmai atunci cînd domnul Davidescu ține să-ți devie mai apropiat și mai simpatic. Ai impresia că se descalță să-ți întindă mîna piciorului, înădușită.

Din timp în timp, l-am întîlnit cîte un moment, într-un vestibul, pe culuar, la un teatru, la un editor. Vedeam că-i mai căzuse un dinte, că țigaretul se anina tot mai mult pe gingie. L-am văzut figura din ce în ce mai adunată, ca un ciorap, gura zbîrcită, pielea căzută, ochiul mort. L-am auzit limba alunecînduși pe lîngă cuvinte. L-am văzut de cinci ori mai bătrîn decît îi este vîrsta, diminuat și mornit în greul sclavaj al personalității, ros pînă la limfă de succesul altora, de cancerul moral.

Și-l întrebam, firește, todeauna, cum îl voi mai întreba dacă-l întîlnesc, și mîine: « Ce mai faci? » — automatic. Și el răspundea, cu silabe aproape tușite, mereu cu o notă mai jos, ca un bolnav, cum se răspunde: « Bine, mulțumesc ».

Bietul Davidescu nu era niciodată bine.

El încearcă acum, una din ultimele lui dramatice amărăciuni. Vrea să-i placă domnului Iorga și rîvnește să-i placă într-o împrejurare favorabilă recompensei. Domnul Iorga caută cu sete aderenți. Dar nu-i place nici domnului Iorga! Se pare că e un fel de-a fi lichea și un fel de-a te oferi care dezgustă pe toată lumea.

1937

VASILE PÂRVAN

Vasile Pârvan a murit de zece ani și nu doar că fantoma lui așteaptă un omagiu cu cădelniți sunătoare la împlinirea unui soroc. Istoricul *Geticei* a fost prea protivnic osanalelor în viață, ca să le suporte după ce și-a lepădat și dramul de materie de libelulă a ființei lui efemere. El n-a avut carne ca să-l îmbete, mădular ca să-l răsfete, gură ca să apuce, înghițitoare, namilă, poftă. Animalul lui, puțin la trup, n-a fost mai mare decît o vioară, învelită cu o pînză cernită. Nu și-a băgat meritele în seamă și aproape nici nu și le-a știut și s-a sfîșit de geniul lui, ca de un lucru străin ce nu trebuia păstrat prea mult și care trebuia restituit. N-a zis niciodată « Eu », nu s-a jăluit că se jertfește, și nu s-a lăudat că împlinește, nu și-a făcut un spectacol din suferința lui adevărată. La ușa de basilică a timpului nu și-a arătat buba din subsuoară, ca să capete pomană grasă, n-a dat cu cîrja cînd i s-a umplut strachina și tigva. A fost un înger în argint, n-a fost un bivol cu toba mare-n spinare, bătută cu coada.

Boaba de smîrnă a lui Pârvan s-a sleit în mireasă mai proaspătă și curată, atunci cînd fumul de paie și bălîgar duhnea în învățămînt, în politică și în literatură.

Un moment înaintea lui Vasile Pârvan, neașteptat și detestat la ivirea lui pînă la moarte, studiul istoriei, lipsit de un constructor, părea să

fie un dulap de documente, răzlețe, animate de sfoara și undreaua care le-au strâns într-o scoartă cu numele arhivarului tipărit pe copertă. Această muncă grea și mișcătoare s-a deosebit de catagrafie, registre pe rubrici și de statistici, numai prin aceea că adunând petice glorioase, cifre și nume dintr-o vreme adâncă, frumusețea lor da și buricelor care le atingeau, linse cu limba, un luciul frecat de pergament. Degetul se făcea chirilic, fiindcă pipăise și unghia sfințe moaște. Era de ajuns ca strângătorul de rămășițe domnești să fi fost nițel țicnit, că ostentația omului care fuge pe un butoi sau care parcurge sîrma pe velociped, devenea domnească și ea, cerînd parte din domnie. Meseria istoriei neputînd să fie controlată ca mineralogia sau ca medicina, în legătură de cauză și efect și în fața trecutului emoția fiind copleșitoare, istoricul abuziv putea să se propuie martor al veacurilor, să-și facă o carieră personală desfrînată și să terorizeze viața oamenilor și timpurile, pe măsura și viteza digestiei. Prestidigitația, ipocrizia, lipsa de cuviință și a sentimentului îndoielii puteau să dea istoricului, odată cu prestigiul haosului, autoritatea hienei și confortul păduchelului de lemn.

Pârvan a disprețuit împrejurările, posibilitățile, apurările practice. El n-a fost un culegător și un cîrpaci savant — ci de-a dreptul un creator care a trecut dincolo de dosare și dulap. Materialele nu și le-a făcut mărfuri, lăsînd altora să transforme harurile pe care nu sînt apti a le pricepe, să negocieze, ca preoții venali, necutremurați de misterul preoției, veniturile mirului, maslului și euharistiei.

Aristocrația tînarului învățat și filosof, întristat contemplativ și mistic în toată făptura lui, ca un monah dintre primitivi, aliat în personalitatea lui cu Sf. Ioan al Apocalipsei și cu arhidiaconul Ștefan, rămîne o mare danie făcută cărturăriei, o

pildă de educație adevărată, fără farsori, fățarnici și mincinoși.

Din lutul, din piatra și din cenușa vetrei românilor de altădată, el a scos ca un compozitor sosit din marile tăceri și întunecimi, o muzică nouă. Vasile Pârvan nu a trăit pentru sine o singură secundă, nu s-a fermecat, nu s-a gîdilat, nu s-a întins, nu s-a lins, n-a făcut în cultură nici broaște, nici rîme, nici gîndaci, nici gunoi.

1937

La 25 iunie sînt de la moartea profesorului de istorie douăzeci de ani, decedat la o vîrstă de abia trecută de patruzeci.

Îl văd și acum fără să-l fi cunoscut față către față, ascetic, uscățiv, îmbrăcat în negru sever, cu o haină pe el încheiată sus, ca o manta flotantă de pelerin și misionar. Tip de pastor de congregație calvină, acoperit cu o pălărie mare, asortată cu costumul și cu sufletul lui adînc, și trist. Trist de o eternă și indicibilă melancolie.

A fost unul din tinerii noștrii învățați, care au suferit cel mai mult, atît din pricina sănătății subrede, cît și de ura capricioasă a mai marilor din Universitate. O dată, la curs a leșinat, pătîmind între bolile lui felurite, ca și Jean Calvin, de o boală a sfîrșelii, netămăduită.

Studentii i-o cunoașteau și l-au lăsat să se ridice singur din criza ce-l prăvălise peste catedră. Trezit după cîteva minute, tînărul dascăl și-a continuat lecția, spunîndu-le mîhnit și umilit, auditorilor lui, care-l iubeau ca pe niciunul din profesori: « Biata făptură omenească! ».

Pârvan începe în Universitate seria profesorilor lepădați de orgolii și ostili înfumurării de sine; adevărat camarad, coleg și frate al ucenicilor lui. Niciun patos, nicio stridentă în vorbirea lui, frumos moldovenească și în caracteristica lui intelectuală. Erudit și poet în acelaș timp, personalitatea

lui plutitoare aparținea mai mult decît pămîntului cerurilor depărtate situate într-o zodie prin care trec siluetele umbrite ale ideilor în reverie și familiarizată cu ele ca un copil care visează gingaș.

Getica lui Pârvan duce rădăcina românească mult mai departe decît istoria învățată pînă la ea și-i deslușește pulsațiile și aderențele într-un spațiu de timp, dincolo de hotarul unde începea vechiul și putredul întuneric. În singurătatea lui de călugăr, rămas întodeauna student și neispitit de răsfățările în care se gîdila și se masturbează vanitățile oamenilor « mari », bohăiți de bunuri și lacomi de onoruri, Vasile Pârvan scria și o *Dacică* al căreia manuscris fragmentar ar aduce aminte notele lui Blaise Pascal, curmate și ele de o moarte timpurie și adunate postum în cartea *Pensées*. Jansenistul proiectase o apologie a creștinismului. Pârvan voia să scrie apologia spitei românești.

În strădania de autodepășire, oricît de însemnate ar fi realizările științifice sau literare, disputate de gloria stearpă sau de posteritate, interesează mai cu seamă această strădanie însăși, care dă noblețe unei vieți și servește rîvna și jertfa, așteptate de la fiice cărturar, pentru împuternicirea morală a generațiilor succesive, izolate în vremea lor și raportate sufletește la predecesori.

Vasile Pârvan a fost un profesor nou dar și unul dintre noii români, încă nu prea numeroși în disciplinele universitare și care pun mai presus de interesele pipăite cu laba, niște datorii cuprinse cu sensibilitatea.

ALEXANDRU SAHIA

Tinerețea intelectuală începe să dureze puțin. Cîțiva scriitori de vîrste apropiate au dispărut la scurte intervale, de la Gib Mihăescu la Anton Holban și la Sahia, după numele părintesc Stănescu. Cel din urmă nu împlinea treizeci de ani și ce a rămas din el e un mormînt în sudul județului, la Minăstirea, acoperit acum cîteva zile.

Ca și alții din generația lui, Alexandru Sahia a colaborat sau poate și-a făcut debutul literar la *Bilete de Papagal*, seria cotidiană. Copil sfios, cu o pînză de tristețe așternută prea devreme pe ochi, îl întîlnesc în suvenir aducînd un manuscris de liceean la prima noastră redacție dintr-o tipografie. Vom căuta în colecție să dăm de contribuția lui, destul de rară, ca să-i prezintăm cititorului o imagine a scrisului acestui băiat isprăvit, care a fost în mijlocul colegilor de anii lui, un bun, corect și inimos camarad.

Între douăzeci și treizeci de ani, s'a manifestat și la el, ca la majoritatea tinerilor cu o intuiție, acea stare sufletească de nedeslușire și haos frămîntat pe care o cunoaștem sub numele de criză, cînd au loc conversiunile, devotamentele, eroismele și cele mai multe sinucideri. . . E timpul sincerităților primejdioase și al jertfelor dezintresate, pubertatea fecioarei chemată de acțiune. Un Ioan Evanghelistul și un Werther sînt constant

prezenți în emoția fragilă a fiecărui tînră cărturar, așteptînd vocația, dragostea sau pieirea.

Odinioară, în catedrala Notre Dame din Paris am asistat la tunderea în monarhism a cinci doctori în medicină, a doua zi după diploma definitivă. Niciunul din ei nu era mai bătrîn de douăzeci și trei de ani și fiecare se înfățișa în frumusețea tineretii lui prea curate ca un sfînt din epoca marelui creștinism. Tinerii medici călugări se consacrau leprozeriilor din colonii, adică unei morți hidoase care pe unii îi chinuiește o viață și pe alții îi ucide în cîteva luni. Tărîmul conștiinței e cel mai delicat și cine se aventurează să calce prin tăcerile lui, trebuie să se spele în aghiazma astrală de orice țărînă și de orice gunoi. [. . .]

1937

CAMIL PETRESCU

După războiul precedent, pe care l-a făcut pe front, ofițer, poetul crezuse că și poate găsi un astîmpăr în învățămînt. A fost un timp profesor, mi se pare de limba latină, la Timișoara. Acolo era în legătură cu un foarte brav bănățean, părintele Imbroane. De cîte ori da preotul prin București, venea să mi se plîngă în toate chipurile împotriva lui Camil Petrescu: că stă ascuns, că citește, că meditează, că e sucit, complicat și că e un om imposibil, pentru că nu vroia să fie. . . « liberal ». Defunctul părinte era șeful partidului liberal din Banat și își făcuse un ideal, să-l convertească pe tînărul dascăl latinist la binefacerile unei situații cu zgardă. Știindu-mă prieten cu el m-a rugat să intervin și mi se pare chiar că am intervenit: « Fă-te odată, dragă, liberal, ca să scap și eu de Imbroane ». Camil Petrescu putea să fie cel puțin o dată ministru și să nu-l mai găsim pe lingă noi, și cel puțin vre un director general, vre un consilier important, cochetînd ca un berbant frumos între funcțiuni mari, subvenții și nițică literatură.. Așa era pe vremea de atunci. O fărîmă de pană, adăoga ceva distins la portretul administrativ și didactic.

Cu toate că foarte inteligent, preotul bănățean nu putea să înțeleagă un băiat, care deabia ivit în viața organizată cu statute, nu voia să fie nimic, nici măcar deputat. El vroia să rămîie numai

Camil Petrescu și nimic mai mult. Dar nici mai puțin. . .

Ce era acest Camil Petrescu, ca să aibă dreptul să fie năzuros, cine putea să știe pe vremuri, cînd el era atît de tînăr — mai cu seamă în Banat? Spiritul critic al omului vrea să știe mai mult decît îi dă drumul inteligența personală. Nici azi nu se dumiresc prea bine confrății, ce este la urma urmei Camil Petrescu. Cînd îl cred poet, el e romancier; cînd au stabilit că e romancier, el e autor de teatru. Deabia s-au învățat cu el autor, că e matematician. Cînd încep să se deprindă cu această fază, Camil Petrescu se mărturisește filosof. . . În toate cazurile, el refuză să afirme că e scriitor și totuș e scriitor. . . Eu aș prefera să-l știu atît: scriitor. Este el mai mult decît scriitor? este el mai puțin? . . Ceea ce-i sigur, este o mare individualitate.

Pentru un intelectual de rînd, atîta aglomerație de aparențe contrarii, ar fi un material de simptome complet pentru stabilirea unui diagnostic de dilettantism. Camil Petrescu a excelat însă în toate capitolele spiritului enciclopedist. E poet, cu adevărat poet; e prozator, cu adevărat prozator: (în proză, a emis și o teorie, că un scriitor nu trebuie să fie artist ci grefier.)

E autor de teatru adevărat. E și critic incisiv. Ca matematician n-aș putea să-i măsoar nici valuta aritmetică iar ca filosof nici atît: filosofia îmi face o detestabilă oroare. În toate diametrarele opuse, Camil Petrescu are talent, ceea ce m-ar înclina să cred că se bucură de haruri excepționale. Într-o vreme l-au pasionat boxul și mîngea lovită cu bocancul; chiar și strategia militară, dar ca o recreație. . .

Autorul *Mioarei* poate fi asemuit cu o boare de mireasmă, care trece prin toate apartamentele inte-

lectului, din odaie în odaie, egal, nemodificat și inezisabil.

În schimbul de idei și de calificative, și în sentimente există cuvântul: neînțeles. Cărturarul vrea cu orice preț să înțeleagă și nu admite locuri neînțelese decât în dauna lor, nu întru a lui.

Înțelesul e o strecurătoare, pe care cărturarul o pune în dreptul fluviului de creație, ca să se poată bucura de imaginile care vin pe apă neturburat.

Aci, ca să zic așa, e o neînțelegere . . . Tot ce trăiește este neînțeles. Nu e de vină nici analistul că nu pricepe, în sensul gros al cuvântului, nici, de pildă, opera de artă. Așa sînt făcute lucrurile, mințile, sufletele: să nu se acopere unele pe altele, decât parțial. Oamenii sînt ca niște discuri, care alunecă și se perindă unele în dreptul altora, lăsînd întodeauna o margine dezvelită. Pe marginea aceea se strecoară toate misterele, de la om la om, de la gînd la gînd, de la viață la viață și de la viață la moarte . . . Cărturarul se deprinde foarte greu și foarte tîrziu cu situația că nimeni nu înțelege absolut nimic, satisfăcut cu atît, că înțelege măcar acest *ciudat și admirabil fenomen . . .*

Camil Petrescu e unul din . . . *tinerii*, cu care mă cunosc de treizeci și trei de ani și cu care n'am izbutit să mă cert niciodată, cu toate că am încercat. Vream să-l văd cum îi stă necăjit, cît se poate supăra și pînă unde. El aștepta serios și grav, gata de o replică abruptă — și surîdea odată brusc . . . Surîsul lui fraged îi copilărește pe neașteptate toată figura, și în ochii lui albaștri, tresare ca o mărgică un punct azuriu de inocență. Supărarea sa isprăvit . . .

Era să ne certăm amîndoi, tocmai acum, miercurea trecută, cu prilejul avanpremierii de azi. El voia să mă aibă naș, dar fiind mîndru, adică și sfios și orgolios, mă cerea indirect, printr'un terț. Pe de altă parte, îmi plăcea și mie să-i fiu naș, dar

mă prefăceam că mă codesc . . . Nici nu vă închipuiți ce lesne se împacă doi cîntăreți, care se uită strîmb unul la altul, dar care în secret, unul pentru altul au slăbiciune.

Sînt sigur că nu văați așteptat la o prezentare critică și la un dictat. *Mioara* o să o vedeți . . . Publicul a mai văzut și altă piesă de teatru a lui Camil Petrescu, asigurînduși un succes considerabil. Autorul consimțise la concesi, care nu par să fie chiar în natura calității lui, dar fără de care poate că piesa n-ar fi ținut așful atît de mult cît l-a ținut.

Cei care nu-l cunosc îndeajuns pe Camil Petrescu, și cine poate fi, dintre scriitori, îndeajuns de cunoscut? — ar putea să creadă că, în definitiv, un scriitor este ceea ce afirmă cuvîntul, careși califică activitatea . . . Nu prea e așa. Din grosul scriitorilor se deosibește, ici, colea, cîte unul, cîte un exemplar unic, și din această unicitate a cîtorva (în cazul cînd nu cumva e fiecare în parte unic) se alege un fel de elită . . . un fel de aristocrație . . . Poetul nostru de azi face parte din această clasificare și are dreptul să fie și întortocheat, și capricios, și excesiv.

Camil Petrescu, pe care unii din noi îl iubim cu această dragoste policromă și confuză, reprezintă în paralelismul epocii un nivel; el nu e un om (niciun om nu e numai om): el e o linie (frîntă uneori) dar o linie tangentă pe om și pe viață.

Era prin marele prim război mondial, în care intraserăm în 1916 și noi: plural convențional, căci nici era de fapt alții, domnii. Le umbra prin cap catechismul filosofilor cu pinteni că războaiele regenerează popoarele, dându-și seama că pe al nostru l-au degenerat. Părăsind balurile grămadă dansînd și convinși cu naivitatea prostiei că războiul era un vals în continuare, erau și purtătorii de steaguri înseilate la croitoresele cucoanelor din « elită », mai pricepute la fuste și combinezoane, cerînd în pantofi de lac și frac, sus și tare, războiul. Neastîmpărul orgoliului sec și al vanității sterpe era nepotolit. Poetul St. O. Iosif îndemna *La arme* « să cucerim ce avem de cucerit » și compozitorul Castaldi, de la cafenea « Terasa », îi punea înghînările pe note. Surpriza Turtucaiei, cu armata întregă înneacă în Dunăre într-un dezastru fără precedent, se încheia comod cu acuzarea generalilor strategii care, nu-i vorba, comandau operațiile militare și distrugerea inamicului la telefon, din tripouri. Mii de familii începușeră să cerșească.

La București se fabricau « marii europeni » și partidele boierești devenite subit revoluționare lipeau pe ferestrele palatului bilete « de închisariat ». Linsă cu delicii pînă în ajun, deodată savoare regală nu le-a mai plăcut la locul ales.

Dăm aci numai o schiță vagă a tabloului de funingini în care îmi apăruse silueta lui Camil Petrescu, întors acasă în uniformă de front.

— A sunat un domn ofițer, țipă Marița pe coridor.

Un coridor lung de douăzeci și cinci de metri măsurăți, mă despărțeau de ușă. Dau fuga și mi cade în brațe Camil, necunoscut mie pînă atunci, tăvălit în luptele de pe Dunărea bulgară. Ținea brațul sus cu o falangă frîntă de glonț și cirpita la infirmerie într-un bandaj de sînge uscat.

Copilandru frumos și cărturar deștept, el mi-a povestit viața învălmășită în bătaia tunului și a mitralierei. Mulți soldați de-ai noștri mobilizați, nu mai văzuseră pușcă și trăgeau la ordin, în spațiu, orbește, cu degetul mare de la picior, desculț, pe cocoș.

Ne-am sărutat de buna cunoștință. Apartamentul meu din fostul bulevard Elisabeta, era și redacția revistei *Cronica*, săptămînală, ilustrată de Șirato, cu colaborarea diletantului Paul Zarifopol, stabilit la Sinaia, ginerele mi se pare, al lui Gherea și sosit de la studii, din Germania, unde scria la o publicație, apreciată în Reich.

Între timpurile destul de zăpăcite, ale momentului, Camil avea o catedră de limbă latină, la Timișoara, împrietenit cu diaconul Imbroane, însărcinatul partidului liberal, lipsit de aderenți în Banat, să recruteze membri pentru brătieniști.

Constrîns în dilemă, Camil vine în Capitală și mă întrebă ce poate să facă. Dragă, îi răspund, întrebă-ți conștiința. Conștiința tăcea. Atunci taci și dumneata și nu te mai face libăruș.

Cunoscînd stima ce ne-o purtam reciproc, Camil și subsemnatul, părintele Imbroane aleargă într-un suflet la București, cu fantezia stranie să-l determin pe Camil să devie « național » . . . Păi, dacă

nu vrea? Are sumedenii de avantaje, răspunde și mi le enumeră pe cinci degetele lui.

Pesemne că detestă avantajele liberale, răspund. La insistențele repetate ale agentului politic în sutană, se adăugau numai decît insinuările necesare. Are multe slăbiciuni, îl pîrăște clericul. Nu poate trăi fără valet după el. — Ei și! îl întreb: nu-i băiat bun? — Foarte bun băiat! răspunde... Nu știe latinește? — Ba al dracului de bine... Păi, atunci ce mai vrei? — Aș vrea să fie național liberal! I se deschide o mare carieră.

Despre talentul și personalitatea profesorului de latină, habar n-avea defunctul Imbroane, gîdilat totuș de o muscă literară pe la Vîrșeș.

Îmi pare rău că l-am sîcîit și eu uneori, din pricina unei devoțiuni ca un cult pentru Stendhal și influențat peste măsură de *Rouge et Noir*ul romancierului francez.

Că în vocația literilor și gîndirii, stăpînea o expresie și o fibră de incontestabil logaritm, a demonstrat-o singur, Camil, de ajuns.

Camil Petrescu a fost — am un suspin la acest perfect compus — și un subtil orator și polemist — ba încă ceva, destul de rar — vai! — un caracter, un om de cuvînt, un om de ispravă, de inimă, și un mare prieten și coleg! — Un Om. Mi se pare că e tot ce poate fi mai dificil pe lumea asta de oameni.

1965

COȘBUC

În mahalaua de lîngă Cișmigiu, unde a locuit și a închis ochii poetul, s-a slujit deunăzi parastasul lui. Cînd nu-și mai aduc oamenii de semenii lor mai mari amînte, îi pomenește preotul, dinaintea unui altar dintr-o biserică goală.

Am stat o parte din viață prin preajma cartierului Sf. Constantin. Mă întîlneam adeseori la răspîntiile liceului « Lazăr » cu Coșbuc, pe care nu am avut prilejul să-l cunosc într-altfel, lipsindu-mi pe lîngă alte coincidențe cu el și obiceiul de a importuna contemporanii cerîndu-le autorizația să mă zgîiesc la ei admirativ.

Poetul nu mai consimțea de voia lui să trăiască în lumea meseriei și căuta o mîngîiere la chinul că trebuia totuș să dureze, de la bibliotecă și de la studiul cerului, deschis văzului tuturor și neînșeles. Se știe, probabil, de către toată lumea că Gheorghe Coșbuc, literat, era un erudit care știa și cîteva limbi de altădată, și că scormonea în matematici și stele cu o pricepere de savant. Fusese, pe vremuri, pe la biserica unde s-a slujit parastasul, un fel de schit, o chinovie intelectuală, a cîtorva învățați și scriitori ardeleni, strînși pe acolo, ca o familie cu melancoliile puse în comun, între care Hodoșii, defuncți ori risipiți, și unul din ei Ion Gorun, un bărbat falnic, talentat, dintr-o spiță de cărturari, toți frumoși, de bună carte lati-

nească, și creșcuți înnați, într-adevăr ca niște goruni.

De la un timp, din Gheorghe Coșbuc rămăsese o schemă palidă și fugară. Îl zăream ascuns în pălăria lui mare, trasă pe frunte. Își pierduse băiatul, un flăcău. Lovitura fatalității n-a cruțat nici pe tată nici pe poet. Fără voie, tîrît spre sufletul lui de o turburare instinctivă, l-am salutat o dată, făcîndu-i loc pe o margine de bulevard, și ochii lui s-au uitat la mine speriați. Laș fi sărutat mîinile. De atunci, de cîte ori m-am încrucișat cu el, m-am descoperit cu închinăciune. Un om se alătura în treacăt de neîmpăcata lui suferință, și oamenii se răriseră din viața lui de tot.

Măa comunicat un participant cum a fost paras-tasul. Măe rușine să spui. Afară de doamna văduvă Coșbuc, se mai găseau de față șase persoane . . . Cum nu aveau să-și dovedească fidelitatea festivă față de niscaiva autorități, declamatorii atitudinilor și costumații prezențelor înghesuite, au lipsit. Ni-meni nu s-a simțit dator cu nicio nuanță de omenie față de tovarășa de o viață a poetului, atît de citat cînd e vorba de o căpătuire pe spinarea unui scri-itor și în virtutea unui simulacru de sentiment, purtat între cocarde. Coșbuc a fost timp de treizeci de ani codexul de buzunar al tuturor paiațelor politice, al bunei-credințe deficitare, al demagogiilor smălțate cu locuri comune literare.

Consolarea numai a tiparului și a gazetarilor, singurii care nu au uitat pe urzitorul *Firelor de tort* și crainicul inspirat al strigătului *Noi vrem pămînt*, nu era de ajuns inimii decepționate a tristei doamne din strana dreaptă a bisericii goale. Oa-menii n-au venit să-i arate că dragostea și recunoș-tința națională, streine din fosta viață a poetului își amintesc măcar de țărîna lui. N-a fost niciun părtaș la răscolirea ei după liturghie, nici Acade-

mă, nici Universitatea, nicio . . . niciun . . . ni-meni, nimeni. Șase oameni răzleți, văduva și popa . . . Atît. Bucură-te țară!

1943

II

Sîntem în plină zodie a poetului Coșbuc, căzut acum un veac pe neașteptate din cerul românesc.

El s-a ivit în firmamentul național ca un bolid peste scăpărările lui Vasile Alecsandri și flăcările lui Eminescu. Literatura românească s-ar fi putut opri aci, dar destinele noastre literare au refuzat să rămîie încremenite în aceste două bariere.

Cercurile literare din București nu l-au primit în ele cu prea multă prietenie. Era o epocă a unui parnasianism francez exclusivist și dominat, într-un exces de pauză, de poetul Alexandru Macedonski.

Coșbuc aducea în capitală un poet nou și o poezie nouă. Dar, se înțelege, că poezii pînă la el, învechiți și cam gălăgioși, și-au pus repede mîna la gură și au tăcut. Nu se putea într-alfel, concurența literară fiind slabă în mediocritatea ei.

Îmi pare rău, foarte rău, că deși aproape vecin de casă cu Coșbuc, nu l-am cunoscut măcar ca pe un vecin. Neștiuți unul altuia, ne întîlneam zilnic pe bulevardul dintre noi, citind de multe ori umăr lîngă umăr la un chioșc de ziare afișele mari de gazetă. Răspîntia chioșcului era încrucișarea bulevardului cu strada Schitul Măgureanu, la colțul liceului « Lazăr ».

Știînd cine era vecinul meu de afiș, îl salutam probabil cu o vioiciune remarcată și nițeluș cam uimită. Coșbuc se întreba, probabil, cine îl

saluta cu atît respect, uneori dîndu-i din mîna chioșcarului ziarele pe care învățasem că le preferă. De multe ori îmi venea să-l iau în brațe și să-l duc o bucată de drum pe sus. Mi se părea că acest om avea meritul special să fie purtat de mine.

Ca poet exprimat l-am cunoscut în casa lui Gala Galaction și în cărțile acestui prieten vechi. Cu mai variate, mai complexe și mai adînci sensibilități pentru artă, într-adevăr artă, Galaction profesa un adevărat cult al lui Coșbuc, pe atunci ignorat dincoace de academia liceului « Sfîntul Sava ». Neuitatul profesor de limba latină, Calotianu, se închina la un singur poet, la Coșbuc, amîndoi cumulînd în personalitatea lor atît poezie cît și felurite științe.

Locuința lui Coșbuc conserva într-unul din unghere un adevărat observator astronomic, la care poetul studia bolta cerească cu de-amănuntul. Îi zăream pe fereastră planșeta de matematician și geometru în care și nota observațiile ascunse din timpul nopții . . . Vedeți că nu e vorba de oareșcare insignifiant amator de versuri și proză, căci dincolo, într-altă odaie erau îngrămădite capodoperele literaturii indiene. Știe lumea ce e *Zenda-Vesta*? Biblia indiană, *Zenda-Vesta*, copiată în sumedenii de foi de hîrtie, fusese studiată în limba originală timp de tot atîtea zile și nopți, pe masa consacrată publicațiilor continuie în aceeaș limbă, primite din streinătăți.

Între marii poeți de felurite limbi, trebuie definitiv așezată poezia lui Coșbuc, o mare poezie nestudiată încă și am constatat că absentă din bibliotecile măcar ale scriitorilor.

În limba noastră românească G. Coșbuc a creat o limbă nouă: aviz facultăților de filologie; căci într-adevăr noul nostru mare poet ne aduce în graiul scris o lume nouă odată cu o limbă nouă.

O tristă inferioritate a noastră — s-o spunem drept și pe față — fusese pînă mai deunăzi uitarea lesnicioasă a marilor noastre valori. Ele nu se repetă, nici nu stagnează. Se înlănțuiesc și se vor înlănțui la nesfîrșit: ardeleanul G. Coșbuc e o verigă de aur.

1966

AL. PHILIPPIDE

Nu știu Cocò, de ce mi vine numele poetului Philippide în condei, cel puțin fără să mă fi gîndit la el, așa, de la sine și nepotrivit cu nimic. Voi am să fac niște însemnări cu de totul altă natură și m-am pomenit scriind pe pagină sus Al. Philippide, ca în spiritism. Mă gîndesc că fantoma lui astrală, tocmai trece pe lingă mine. Sugestie misterioasă, venită pe nesimțite ca un bătrîn neașteptat, în ciorapi de lînă.

Fie binevenit, dacă a venit, și haide, Cocò, să desinăm o pagină pentru poetul Philippide, ce-o ieși să iasă, o floare ori un arabesc. Nu înțeleg de ce m-am creionat însemnările astea de acum douăzeci de ani și ce am așteptat ca să-i scoatem așa de tîrziu un bilet cu ciocul tău. Pesemne că o discreție involuntară te face să vorbești mai mult de lucruri decît de oameni și mai mult de anonimi decît de oamenii cărora primește condeiu să le zică pe nume. De altfel se petrece și aci absența din corespondența prin scrisori: le scri celor de care vrei să te scapi și pe cei mai apropiați în vre un fel de tine îi păstrezi conservați în tăcere, în paraclisul din fundul casei, cu o candelă aprinsă.

Ți-aduci aminte de cînd îl cunoaștem noi pe Philippide? De pe cînd era soldat și pleca din Iași tuns cazon, la piele. Pe urmă, a tot umblat cîțiva ani prin Europa, cam peste tot locul, sprinten și neastîmpărat, iute și zvicnind a nerăbdare ca un

pui de armăsar. Prin scrisul lui se ivea câteodată un interval de vedeați pînă-n depărtări, ca prin despicarea unui masiv de copaci, dați la o parte o secundă de sulia vîntului, cărarea albastră din cer.

Nu știu, mă trădează memoria sau este așa. Mi se pare că poetul Philippide, și omul și scriitorul era pentru noi, Cocò, pilda întreagă a omului de contrast, care pînă la un timp e unul și de atunci încoace altul, în cumpănire: atît cît l-am cunoscut, la fruntaria lui de contact cu viața, trăită laolaltă. El a mers o bucată de timp mult încoa, o mare bucată de timp, și ca un om care și-ar fi uitat inelul acasă și din superstiție nu se mai poate depărta fără să și-l simtă în deget și se întoarce, să și-l caute și să și-l găsească, dacă nu cumva și-ar fi pierdut, a făcut o pauză, la o răscruce de drumuri, și a luat-o îndărăt.

Lui Philippide îi stă deopotrivă de bine să călătorească și spre vest și spre răsărit, dar o dată mi-a părut că e în costum albastru și apoi îmbrăcat mohorît. Gura lui amară și marea văpaie statornicită în ochii lui duri nu le-am mai văzut de la portretul cu cravată și halat al lui Baudelaire. Pe acest poet francez l-am trecut în românește cu o dibăcie de meșteșug, care indică identitatea, izbutind să împlinească suculențele și ideile din original cu un accent în plus. Volubilitatea și dialectica scăpărată a poetului nostru a făcut loc tăcerii lui de azi, gînditoare, întreruptă de un suris de copil frumos.

Parcă de la o vreme, lui Philippide și-ar părea rău că e artistul pe care-l cunoaștem și căuta să se răzbune prin derogare, de ermetismul lui, cu o culanță nouă și cu analiza critică, pe înțelesul cititorului mijlociu, a mijloacelor acceptate în arcană. Sfînta Sfîntelor meșteșugurilor dintre lumină și obscuritate, dintre cantități și măsuri. O tendință

către popular și explicit, pare să atragă excesiv intelectul ascetic al acestui schivnic de bibliotecă.

Nu-i păcat, dragă Cocò. Philippide va fi ajuns să se realizeze acolo unde nu se poate afirma ușor un singur scriitor în doi scriitori distincți.

1943

UN POET: C. IGNĂTESCU

Pe vremuri, impresarii, care în muzică sînt corespondentul din pictură a inițiatorilor de « galerii », negustori de tablouri și tot atît de buni animatori ai viitorilor mari artiști, cu tinerețea ofilită în mansardă, străbăteau orașele franceze și Italia, halele, piețele, cartierele, cu urechea ciulită.

Ei știau să exploateze cîntăreții luați în întreprindere, dar să și discearnă în tumultul bulevardelor vocile care trebuiau puse în valoare prin disciplină. Cel mai bun bariton francez al unui moment de operă fusese vînzător de portocale la Bordeaux, prins pe stradă, instruit ca un cal de curse, luat de la căruță, și lansat.

Criticii literare îi lipsește curiozitatea descoperirii, desemnată la o aprobare de ultimă oră a unui scriitor impus de o circulație îndelungată. Lipsă de curaj? Teama că o posteritate oarecare nu ratifică un aviz răspicat? Frică de ridicul într-o ambianță de modă a unui model diformat și de surrogat? Cîteodată fetelor le place să calce în patru picioare și adoptă încălțămîntea, cu talpa de un lat de palmă, propusă de către un higienist misogin.

În literatura de manieră s-a ivit de-o bucată de timp, de vre un an și jumătate, un poet, ocolit cu toată băgarea de seamă de comentariile literare trezite întrucîtva, acum în urmă, în cazul altui poet de talent, Vania Gherghinescu, de-abia într-un

necrolog, la decesul revistei sale, *Claviaturi*: simptome de anemie a interesului literar, degenerat.

Poetul necunoscut n-are cine știe ce nume sonor: îl cheamă Ignătescu. El a scos de curînd un volum *Isvoade*, rău prezentat pentru bibliotecă și vitrină, cu o economie explicabilă cînd un autor fără editor se tipărește singur, mai mult o broșură decît o carte, dar plină pînă-n marginile paginii și pînă-n cusătură de un material îndesat, din care o casă de editură ar fi scos în librărie o carte de cîteva ori mai voluminoasă.

Originile poetului Ignătescu nefiind cafeleaua nici generația calibrului curent, el a putut să pară și criticii, deocamdată, suspect. Dacă am auzit bine, domnul Ignătescu vine dintr-o lume unde simt și gîndesc mulți fără să exprime și căreia îi sînt aproape interzise în filosofia literară manifestările de artă și talentul. El a fost de meserie poștaş, ceva ca un șef ofician sau inspector.

În scrisul lui se vede însă un meșteșug de lungă meserie ascunsă, ceea ce presupune abnegație și stăpînire de sine severă. L-am și cunoscut, bărbierit ca toată lumea, fără zbenghi estetic, fără scîrlioași, fără acel cap fotogenic care compensează cu o poză interesantă substanța; sfios, rezervat, un burghez cu cîțiva ani peste vreo treizeci și cinci, el pretinde că are cincizeci și patru, după un certificat de naștere evident mincinos. Meritul descoperirii acestui poet nou nu revine unui critic literar, ci dimpotrivă *Săptămîinii C.F.R.* domnului Maxim, care și permite să ducă în spinare, printre șine, de la un vagon la altul, mai mult ca toate revistele cu ifos subtil, o sumedenie de poeți și prozatori, unii făcuți, alții pe cale de a se preciza.

Cu pseodonomul Jap, poetul s-a afirmat în publicația muncitorilor ceferiști, printr-o serie de cronici rimate, în care se putea bănuși mai mult decît o facilitate abilă și iriza o fină transparentă. Întîm-

pinarea cuvenită din partea cititorilor i-a determinat șovăielile să se împuțineze, contribuind ca poetul să-și câștige încrederea în pana lui, căreia i s-ar putea aduce imputarea, poate favorabilă, că e prea îmbelșugată. Evoluția îi e rapidă, și probabil că experiența publicității o va deprinde, după ce se lasă dusă de o fantezie todeauna discretă, să se întoarcă și să taie din pagina scrisă aproape jumătate. Tînărul debutant are de unde risipi.

Versul e mînat gospodărește, rima e todeauna excelentă, „*ce bijou qui ne vaut qu'un sou*”. Culoarea locală și trecutul, prins pe la spate cu mîinile la ochi intră în toată poezia lui, visată parcă într-un conac de arendășie, între pădure și livadă. Ceva La Fontaine, ceva Zamacois, ceva Creangă, ceva Topîrceanu, ceva Sadoveanu plutește în inspirația lui, dar și mult Ignătescu: de la vecini, mai atîrnă pe gard cîte o tidvă. Confratele trebuie să se silească să iasă din horă, ca să rămîie jucător de unul singur. Călușarul din mijloc are și vioară, și săritură, și chiot.

Peste încă vreo doi, trei ani, și după ce va scrie și o piesă de teatru în atmosfera plasticelor sale imagini chirilice, pe care i-o doresc neîntîrziată, despre domnul C. Ignătescu se va vorbi și scrie, mai ales, mai mult.

1943

PANAIT MUȘOIU

A fost să-nchidă ochii și acest om ciudat, pe care moartea se părea că-l uitase. El făcea parte încă de multă vreme din regnul materialelor inuzabile ale naturii, păstrîndu-și o tinerețe metalică și pietrificată. Higieniștii și amatorii de longevități științifice vor putea să studieze în omul care a dormit toată viața fără foc și care se scâldea în apele aproape înghețate, o nouă, a mia și a suta formulă de împăcare a rezistenței cu timpul.

Vizitat de agenții Siguranței de cîteva ori pe lună, acest cărturar al școlii celei mai bune și care învățase singur să citească și să scrie, tîlmăcind din limbile străine cărțile reputate primejdioase pentru tihna socială, trăia cu ușile deschise, ca să-și poată primi la orice oră din noapte vizitatorii în pat. Își trăgea pătura peste cap și-i lăsa să caute și să ia din percheziții tot ce le plăcea, cu condiția să nu i se stingherească, așezate în zeci de rafturi pînă-n tavan, colecțiile lui, *Revista ideii* și edițiile numeroaselor lui cărți și broșuri, imprimate continuu timp de cincizeci de ani cel puțin.

Originalul pustnic, todeauna cu barba, cu părul curat pieptănat, cu cămașa proaspătă (spălată și călcată de el), cu lavaliera de mătase înnodată peste haina de catifea cu dungi în relief, tăiată drept, uneori cu o garoafă roșie în colțul buzunărului batistei albe, locuia în ulițe cu nume pitorești asortate, strada Iepurilor, strada Turturei

lelor, fundătura Pipăilă... Când pleca de acasă, el își lăsa cheia în broască: poate că venea în lipsa lui vre un camarad, urmărit sau nu, care putea să tragă un pui de somn: ori îi venea o inspirație nouă Siguranței și mai avea nevoie de o percheziție. Mușoiu nu a fost niciodată un clandestin și un conspirativ. Onoarea îl obliga să lucreze la lumina zilei, scriind și publicând cu o conștiință sigură de sine și liniștită.

Problema, pe care nu o putea înțelege poliția, e o problemă, greu înțeleasă și azi, nu numai de organele represive, dar de către confrății de presă: cum poate un om să aibă o concepție riscată, a lui, personală, neplătită, și cum i s-ar putea consacra ei fără să i se cunoască un venit de slujbă, când e așa de lesne cu o fărîmă de cotor de condei să te și procopsești? Panait Mușoiu trăia ca păsările cerului, răbdînd cînd n-avea ce duce la gură, vînzînd cîteva din cărțile lui, autor și colportor în acelaș timp, economisind polul și leul pentru păstrarea unei independențe integrale și pure. Pe cînd plicurile se vindeau cincizeci de bani mia, el era singurul scriitor din Europa care utiliza pe cele primite, și benzile vechi întoarse pe dos.

Un perfect echilibru și o neîntreruptă egalitate cu sine caracteriza pe acest înțelept calm, nesu-părat de nimic și rectilin. O parte din existență și-a dus-o alături de cel mai bun camarad al lui, doctorul Panait Zosin, într-o colaborare strînsă de vreo zece ani laborioși, supranumiți pe vremuri «doi Panaiți». Amîndoi s-au străduit să dea, cu mijloace reduse la minimum, publicului cititor maximum de confort tehnic al lecturii, o literă clară, o cerneală sinceră, o paginație agreabilă, cu textul împins, bineînțeles, pînă la marginile hîrtiei, extrem de economisită. Mușoiu avea printre prietenii lui cîte un tipograf, mic patron al unui tighel cu un regal, în cîte o periferie neștiută, unde și

transporta manuscrisul, făcea corectura, lega pachetele cu broșuri și le depozita în odaia lui tăiată de rafturi pline paralele. Sîrguința, onestitatea, rezerva, noblețea și sărăcia lui de bunăvoie, monahală, alături de o fire cu entuziasmul candid, îngeresc, îi creaseră un prestigiu chiar în lumea sceptică a polițiștilor, deprinși cu fățărnicile ideologii care, servesc costume și măști atîtor impostori și demagogi ai hîrtiei tipărite. [...]

Cineva ar putea să creadă că originile omului de mare caracter care s-a isprăvit frumos, vin dintr-o burghezie înfumurată. Ele au fost mai mult decît modeste. Mușoiu a fost fiul unui sergent de stradă, mi se pare că de pe la Bîrlad. Superioritatea lui incontestabilă asupra multor muritori iluștri, este că și-a trăit viața cum a voit el.

1944

V. DEMETRIUS

Aș fi voit să-i fac poetului Demetrius o comemorare mai demult și nu m-am înlesnit. De la trecerea lui din viață într-o lume în care nu a prea crezut, îl mai pomenește doar numele fiicei lui, ca un ecou gingaș, rămas pentru ochi în mașina de tipar.

Vorbesc de el și de bunătatea lui cu copiii. Le povesteam aseară în legătură cu norocul, care s-a ținut după mine întodeauna, că n-am izbutit încă pînă la vîrsta mea să rămîn nicio zi nemîncat.

Odată totuș m-am aflat într-un oraș din străinătate fără nicio lăscăie în buzunar. Rețeta mea de viață era să nu mă arăt sărac, să nu fiu dator și să mă port riguros de curat îmbrăcat. Știam că între streini, în codul cărora figurează și delictul lipsei de domiciliu, trebuie să treci drept om cu stare. Creditul meu moral era real, și în cercul în care trăiam, încolțit de greutate, mă bucuram chiar de reputația unui tînăr avar, ceea ce venea bine în opinia micii burghezii locale.

Mai aveam o rețetă pentru lipsă și caz de boală: mă culcam și trăgeam un somn, care uneori mă scutit de cheltuiala unui prînz — și mă sculam sănătos. Învățasem medicina de la animale.

Nu cîștigasem două zile nimic și a treia zi se anunța proastă. Mă sculat la ora mesei o aprigă foame. Poșta era lîngă mine și aveam, între abonați, o cutie a mea. M-am dus la poștă să-mi iau,

dacă era, corespondența. Uitîndu-mă prin zăbrele am văzut un mandat poștal din România. Îmi trimitea poetul Demetrius suma de cinci lei.

O masă destul de bogată, costîndu-mă, dimpreună cu o « pișoletă » de vin, cincizeci de bani, m-am descurcat satisfăcător și am fumat și o havană adevărată de douăzeci de bani.

Demetrius era, la București, funcționar plătit slab la o firmă de librărie, și agonisea mai puțin decît mine pe continent.

1945

D. TOMESCU

E o epocă de moarte. După un război de aproape șase ani, viața s-a deprins cu gustul morții și oamenii, învățați să cadă cu miile și cu milioanele, grămadă, cad câte unul și pe rând, zi de zi. Scrisorile sînt innapoiate cu inscripție « Decedat », și telefonul răspunde că prietenul viu, cu care ai stat de vorbă aseară și care aștepta un răspuns, e pe catafalc sau brusc paralizat. Ți-a rămas de la el portretul, obsedant: literă stranie a unei limbi nedefinite. Așa că în fiecare dimineață te-ai obișnuit să te întrebi, șovăind să ridici receptorul, cine a mai fost furat peste noapte, de întuneric. Și umbli lin și încet, cu băgare de seamă. Ți faci pasul mic și pitit. Să nu cumva să-l împiedici în sîrma cu ghimpi, care împăinjenește țărîna: vegetația Diavolului și buruiana destinului încîlcit.

Dumitru Tomescu, de la Craiova, criticul literar al unei pleiade oltenești sămănătoriste, un moment semnificativ, și-a pus mîinile pe piept, acum cîteva ore, într-un spital de peste munți. Prietenul lui cel mai concret, Făgețel, de la *Ramuri*, îmi comunicase cu cîteva zile mai devreme că fostul lui tovarăș de bine și de rău și de mai puțin bine decît de rău, zăcea greu, bolnav și nehrănit... Boala lui de piept cerea o alimentare, pe care timpurile nu mai pot să o procure nici oamenilor nevoiași sănătoși. Pe cînd volumul concetățenilor cu ifosul bine plasat năzuiește către sferă, zăcătoare și bur-

duf, semenii discreți, rezervați și cu măsură, ca Tomescu, se ofilesc pe picioare și se usucă în așternut.

Colegul de pană și călimară, totuș păstra în averea lui abstractă devotamentul presupus al cîtorva patricieni ai banului politic, spirijiniți de el să parvie și să dureze și destul de înstăriți ca să-i scutească de inanție și de salteaua de paie a carităților municipale. Unde sînt acești miliardari absenți de la căpătîiul celui ofticat între ambițiile lor trufașe, interpretate pentru prostirea cititorului de ziare alegător? În lunile de suferință nu a binevoit să se arate niciunul. Dacă pe talerul de înmormîntare moneta lor s-o fi amestecat din întâmplare cu gologanii adunați din sînge ai prietenilor săraci, această tardivă contribuție funerară nu-i scapă de o răspundere, care cînd e lichidată cu violența toamnei anului 1944 îi impresionează ca o calamitate nemeritată.

Condeciul lui Tomescu nu a cruțat sticlirea zorzoanei și neantul din interiorul mărgelilor goale de bășici poleite. A existat o asemenea vîrstă în literatura noastră, de reacțiune legitimă, însă minoră, împotriva unei platitudini masive, a unei proze fabricată la Iași, București și aiurea, « pentru țărani », autorii unei poezii, adeseori superioară literaturii zise cultă și capabili să simțească mai repede accentele înalte ale inspirației, liberă de academii și de clasicisme, propuse de cîte un belfer țeapăn la mînte și de sensibilități cu manual și regulament. O literatură de « pentru ».

Lupta, dacă așa se numesc împotrivoririle la un talaz inedit, lupta școalei lui Tomescu pornea din cele mai bune intenții, de fapt aceleași care mîneau furtuna în teritoriile limbii, a unei noi expresii românești. Dar punctului de vedere i-au lipsit valorile de calorie, destinate să cristalizeze și să facă dintr-un punct o stea de orient, defect în-

părțit de altfel pe din două cu potențele slabe, hibride și deocamdată subrede, mai târziu biruitoare. Un vînt cu gunoi de bălegar da piept în paginile revistelor vremii cu un suflu de petice și crîmpeie de așiș, iscat în cafenea. Și unii și alții din combatanții vârtejului premergător ploilor germinative, au fost egal de mediocri sau egal de nuli.

M-am întîlnit cu Tomescu de multe ori, făcînd acelaș drum spre casă, în București, unde ne înțepam cu sulii de distanță dar strîngîndu-ne mîinile cu o înțelegere aproape reală. Și el simțea ceva mai mult decît dogmatiza, și eu mă încredințam din ce în ce mai mult că aveam de respectat o mare sinceritate, valuta universală și în eroare. Ne-am întîlnit la Craiova, ne-am întîlnit la Cluj. Acolo, Tomescu scotea o gazetă pentru exponentul oratoric al unui guvern care plătea hîrtia și tipografia cu țîrîta, silindu-l pe nefericitul director, să fie luna în capitală, ca să poată pleca vinerea înapoi, pentru plățile de sîmbătă, cu buzunarul gol și expus amenințărilor din redacție și tipografie. Enorma oboseală a bătutului apei în pîua politică, a redus vitalitatea cărturarului la jumătate.

Îl văd și acum strecurîndu-se prin el însuș fără niciun orgoliu, nici al ideii nici al persoanei lui, anonimă. Îl văd zîmbind cu un înțeles acoperit, datorit și greutății lui de a fi limbut. Îi văd ochii strînși, de mare miop, canonit să descifreze un text vîrit lîngă frunte. Pipăitul palmii își amintește și de o insuficiență a strîngerii lui de mîna — ori n-avea un deget ori avea un deget bont și îndoit de gros. La Cluj, nimerisem în zile de turburări — tineretul din două taberi universitare se bătea dinaintea lui Matei Corvinul, în piața catedralei, în restaurante, în berării . . . Se devastase o imprimerie — litere de bronz și organe de mașini zăceau într-un noroi întins. « Privește sălbătecie!»

îmi arăta Tomescu, plimbîndu-ne prin Cluj. Bastonul lui era un băț gros de cioban, cu măciucă.

În lagărul din Tg. Jiu, mă învecinam cu Craiova. Nici Tomescu, nici Șaban Făgețel nu m-au dat uitării. Ei au avut un gînd amical și pentru prizonier și pentru familia lui stingheră de-acasă. Nu e locul de mulțumit aceloră din prietenii lor din Gorj, care i-au purtat de grijă: în ultimă analiză, eram cu toții olteni și, în literatură, precupeți . . . Dar o carte groasă a Olteniei, apărută în cursul internării, cuprindea un articol, pe care mi-l ceruse Tomescu, redactorul ei. De vreme ce imaginile locale din manuscris trebuiau inevitabil să evoce figura lui craioveană, în urzeala textului încăpuse și ea. Tomescu m-a rugat, cu o insistență, explicabilă temperamental, să-l elimin riguros, după ce cu ferocitate se ștersese pe corecturi, de pretutindeni.

Oricum, s-a pierdut un scriitor cu adîncimi. Ceea ce-i mult mai rar, a pierit un om. Mai mult, un om de caracter, și prob și leal camarad și adversar.

Marți, 5 iunie 1945.

BENJAMIN FONDANE

A fost odată, ca în poveste, un debutant îndrăzneț de critică literară, B. Fundoianu, și mai încoace un poet, Benjamin Fondane, strămutat din București la Paris, și devenit francez. Nuș putea să afirm în cifre la sută cât a putut să elimine el din sine și cât a fost în stare să câștige el din sensibilitatea cu totul particulară a spiritului patriei de adopție, ca să însemne ceva în marea ei literatură.

Am citit o singură bucată semnată Fondane, publicată recent în primul număr al revistei, *France-Roumanie*, redactat de nume franțuzești și românești, cu titlul, dacă l citez exact, *Complainte de l'Emigré*, titlu aproape echivalent, cum am zice noi, și poate că și cum am scri, la urma urmei, «Jălania Pribeagului», încercare, vreau să precizez, izbutită, de a strămuta o simțire națională în spațiul limbii franceze, socotind și pe Moréas, poetul cel mai identificat cu graiul dintre Mediterana și Canal, titlul poeziei lui Fondane e un argument și o mărturisire . . . Cred cu puțință că scriitorul, foarte rafinat și care suferea în taină dar vizibil de tremurul echipajului sufletesc, plutind pe suprafețe inegal agitate, să se fi simțit în raport cu pământul continuu căutat pentru ași planta, pe viață, arborele lui, din ramurile căruia să poată contempla static universul, ca o corabie în călătorie prin fața aspectelor, turburate de nostalgii

contradictorii, în pantă și orizontale, ale continutului înconjurat.

E punctul de tragedie al omului dezrădăcinat, și Fundoianu își pierduse rădăcina de două ori, fiind, din nefericire pentru complexiunea lui sufletească inoportunistă, necomercială și de o demnitate dureroasă, evreu. [. . .]

Pentru a renunța la o limbă, rămasă cu suferința ei în tine, adoptând o altă limbă, învățată întâi în carte și experimentată apoi la izvoarele naționale, nu e imposibil. Îți dărâmi casa de-acasă și ti-o reconstruiești într-altă parte, cu o parte din vechile materiale, ajustate. Dar cuibul rîndunelor, spart, rămîne în reminiscență, cu cîinele bătăturii, cu mîta vetrei, cu salcîmul de peste cerdac: toate astea nu se mai refac și nici încăperile rezidite nu mai sînt aceleași, de vreme ce nici tu nu mai ești același, încorporat într-un alt echilibru. Și totul e complicat cu cea mai complicată inaderență, limba franceză.

Am avut și eu de luptat — îmi permit o confidență, concludentă în specie — cu trebuința de a mă fixa în interiorul acestei limbi de heruvimi. Plecasem din țară ca să nu mă mai întorc, și ani de zile am rămas nehotărît între limba mea și o limbă care nu putea să fie nicidecum a mea. Dacă m-aș fi lăsat îmbătat de elogiile primite pentru felul cum mi se asocia condeul cu limba, poate că aș fi fost azi un scriitor cotate artificial la bursa literară din Paris. Dar era prea mult angrenată în reverie conștiința. Mi se părea că pe de o parte jefui și pe de alta reneg — și m'am întors acasă, unde mă așteptau tot atîta dragoste cât și necaz.

Nuș putea să cred că Benjamin Fondane, pe care l'am cunoscut mult, a putut să se simtă împăcat. Moartea lui a fost feroasă, asasinat într-o carceră cu gaze.

Îmi vine să cred că în momentul morții prin asfixie și-a adus aminte și de mine, fiind una din

învierșunatele lui preferințe literare. În timpurile de crîncenă adversitate împotriva iritantului meu condei, pornită din Academie și universități și patronată de toate marile competențe ale clipelor fugace, el, Fundoianu, a militat, fără să ne fi văzut la față, cu tenacitate și exagerat, pentru acceptarea unui poet nou în lirica unui anotimp propice leșinării și regimului anemic de floare de tei cu zaharină. Diabetul artistic literar și tuberculoza aripilor trebuiau să constituie, dictatorial, ultima și definitivă formulă a expresiei scrise românești.

Nu le-am numărat, dar aş putea să jur că patruzeci de articole, cu care și-a compromis poziția literară, au fost semnate de nefericitul B. Fundoianu.

Îmi demonstra și mie, care după ce i-am strîns mîinile îl ascultam ca un adversar, dar ca un adversar surîzător, ceea ce nu puteam în ruptul capului să admit, de voie bună, că versurile mele echivalau cu o descălecare. Cînd i se părea că nu iau deajuns în serios, Fundoianu devenea agresiv, în stare să-și ia la bătaie scriitorul pe care-l iubea mai mult, și cred că ceea ce l-a oprit să-mi ție piept cu bastonul, refuzînd epitetele lui de ini-moasă și de avîntată admirație pînă la absurd, n-a fost atît dragostea lui, totuș incomparabilă, cît aspectul meu fizic, pe atunci athletic. Poetul asasinat cu aburi de otravă avea mai mult pantalon și sacou decît carne pe el.

O imensă părere de rău, pentru că uneori n-am fost destul de atent cu suava lui grijă de mine, mă crispează și-mi dă o durere de nelecuit.

Dacă m-aș lăsa dus de pană, în nevoia de a mă scăpa de o remușcare obsedantă, aş scri, pentru sufletul acestui tînăr de har excepțional, o carte întreagă...

CRISTIAN SÎRBU

Acum cîțiva ani am primit pe neașteptate, vizita unui grup de tineri poeți, adunați din toate profesiile într-o bisericuță literară de cartier. Fără să trebuiască să fie știuți dincolo de mahalaua lor, adeseori se ivesc în periferia, cunoscută Centrului mai mult prin isprăvile rubricii cotidiene de fapte diverse decît prin merite, spontan ivite, cu caracter artistic, abilități remarcabile, muzicale și de teatru. Am indicat odinioară talentul cu totul straniu al unui gardian din penitenciarul Văcărești, transformat, seara, după încetarea serviciului de tem-nicer, în creolă spaniolă... În aer liber, pe o platformă improvizată la cîrciuma răs-pîntiei Mandravela, din Șoseaua Olteniței, balerina masculină, cu grații delicate, slujea de atracție gratuită și de invitație la grătar și vin, și sute de oameni de prinprejur aplaudau, ferindu-se de automobile și claxon, pe talentatul actor de adevărată rasă.

Ce a devenit, nu știu, nici cum l-a chemat. A dispărut și din spectacol și din penitenciar. De cîțiva ani înapoi disparițiile subite fac parte dintr-altă artă, profesată și fără personalitate, a războiului.

Altădată, un profesor secundar din acelaș cartier al periferiilor Șerban-Vodă, și care iarăș nu știu ce a devenit, domnul Spiru Sprînceană, un cărturar substanțial, înjghebase un Ateneu, strîngînd cu inițiativa lui pe cei cîțiva intelectuali ai locului și

mai multe doamne și domnișoare, într-un cerc muzical, instrumente și voci. O dată pe an, veneau și la schitul meu și cântau colinde, iar aproape săptămînal, într-o școală, uneori mai înlăuntrul orașului, se produceau cu un program complex și studiat. În corul acestor artiști de vocație, se distingeau glasuri care ar fi făcut onoare teatrelor cîntate cu tîmbălău, din capitală, umplute cu personaje de conservator, fără talent.

O muzică de gură trece pe la gard: un copil. O vioară trezește, pe înnoptate, o curte cu doi salcîmi și un sentiment. Talente, talente care se ignoră, talente de cea mai bună calitate, neîncercate de înfumurările de mediocritate, citadine, declarative și manifeste printr-o impertinență nejustificată de un exponent.

Grupul de poeți, la care mă întorc, are o veche activitate tipărită în broșuri, pe măsura mijloacelor de colaborare ale membrilor, funcționari și meșteșugari săraci. Unii din ei trăiesc frumoasa utopie a încrederii în sine, aflată în vacanța unei împrejurări încă neîntîlnite.

Domnul Cristian Sîrbu, care își face azi, cu numărul de față al revistei, intrarea în literatura patronată de țeluri necunoscute, e un talent autentic și sigur. Apariția lui între scriitorii primii de opinia literară, poate că-i va folosi să se dezvăluie și să se arate întreg. El capătă, cred, în locul îndoielilor unei modestii în vîrstă de vreo patruzeci de ani, o certitudine utilă.

Domnul Cristian Sîrbu e cizmar.

1946

POMPILIU

Pompiliu Constantinescu a fost furat pe neașteptate noaptea, deunăzi, tînăr și în plină voinicie. Brusc, ceasornicul inimii i s-a oprit în somn, pe cînd altele, mai vechi, continuă să bată. E un făcut, că împotriva nedreptăților noastre, nici durata oamenilor inegali să nu fie egală.

De la om la om, l-am cunoscut prea puțin. Nicio împrejurare nu ne-am aglomerat într-o redacție și nu ne-am pus cot la cot la o masă de lucru. L-am întîlnit, din cînd în cînd, și de la întîia strîngere de mîna, cu ochii în ochii lui de majolică, am simțit că dau mîna cu un om cinstit. Impresia s-a menținut și a sporit, documentată de articolele lui de critică literară, duse pe o linie dreaptă, poate că nițel prea albă, dar onestă. Un caracter se prezintă, într-adevăr, ca o coardă de vioară, întinsă; pe altul trebuie să-l descurci și să-l deznozi, ca o jurubiță încîlcită prin sinuoșități de intenții și duplicități.

Poziția criticii implică o atitudine de responsabilitate și franchețe, situație delicată pentru un profesor, cumpănit între interese și amabilități contrarii și tentat de oportuniste. Ea derivă pe tangenta evazivă.

Odată, ca să amintim un incident, nu prea onorabil pentru obrazul specialității, criticii au stagnat într-un impas penibil în disputa dintre poezia și proza lui Tudor Arghezi cu trustul

Nicolae Iorga, stăpînul absolutist al Universității, Academiei, Literaturii și al tuturor instituțiilor în contiguitate cu catedra.

În critică, proporționalitatea dintre om și scriitor e mai obligatorie decît în scriptura artistică, unde licheaua se distribuie și se pierde în imagini și prozodie. Talentul necesar nu e chiar prima și indiscutabila cerință; e nevoie mai ales de ținută, de om. Pompiliu Constantinescu a fost întîi un asemenea om.

Mi-este peste măsură de greu să mă fac cioclu lui și să duc un mormînt pe poteca unei coloane de ziar. Nu mă lasă cugetul, nu mă lasă spinarea.

După spusele unui prieten comun, care m-a chemat la îngropăciunea de duminică, unde n-am fost în stare să fiu, « Pompiliu s-a pregătit de ani de zile să-mi facă o vizită la gospodărie și s-a sfiit . . . » A fost caracteristica lui, sfiiala. Copil landru și la față, rumen ca o păpușe de porcelan, și gingaș la suflet și retractil ca mimoza, proaspăt ca o virginală petală de roză, Pompiliu Constantinescu, rebarbativ la cea mai favorabilă ambianță, a ocupat locul cel mai curat, străin de complicații și complicități, sincer ca fluturele într-un petic de lumină.

O reticență ușor de înțeles m-ar împiedeca să mă refer la o carte întreagă scrisă de el asupra celor socotite de el izbutiri ale mele. În ceasul morții și după ce benedictinul comentator a pierit, sînt cu îndurare mîngîiat să mă gîndesc că, fără să fi știut și fără să ne vedem unul pe altul, am stat alături, în spirit și inefabil, multe nopți, de vorbă împreună, o parte din viața lui, atît de iute trecută, eu cu slovele mele, el cu scrutările lui . . .

Mi-a zburat o pasăre, pe care nu o să o mai gădesc în ramurile mele niciodată.

1946

II*

Iubiți, aș zice, colegi, din pricina colegialității, la toate vîrstele, în dragostea tuturor, pentru Pompiliu Constantinescu, care dacă nu mai trăiește pe pămînt e tînăr și viu în inimile celor ce l-au prețuit.

Aș fi dorit mult să fiu nu numai cu gîndul între foștii lui ucenici, adunați într-o însuflețită lor amintire. Dar la anii mei și la nesănătatea mea mă mulțumesc fără mulțumire să vă trimit o lacrimă scrisă și celui ce a fost, dar pentru noi încă este, un mesaj. Nu cred că umbra lui cu lumina lui nu-și face loc azi printre prietenii lui. Îl simt de departe că a venit să vă mîngîie și mai de departe.

Pompiliu Constantinescu nu a fost numai un profesor — ceea ce constituie o noblețe în raporturile îndrumătorilor cu ascultătorii: era un om într-aripat, îndrăgostit de misiunea lui, entuziast în chemarea lui, un caracter de mare corectitudine profesională, un frate inimos, un prieten emoționat în tot ce a trăit și a lucrat.

**Textul scrisorii pe care Tudor Arghezi a trimis-o liceului « Aurel Vlaicu » cu ocazia festivității organizate pentru comemorarea criticului Pompiliu Constantinescu de la a cărui moarte s-au împlinit cincisprezece ani.*

M-am întâlnit cu el ultima oară în dreptul Mării, pe o potecă de flori, zvelt, frumos, zâcnind ca un izvor, inima lui blîndă și mintea lui ageră fiinduși pravila vieții și activității. Neaș fi putut crede, prinzînduși mîinile curate și cinstite că, pe neașteptate, Pompiliu Constantinescu avea pămîntește să dispară. Iaș fi dat încă o sută de ani de viață.

Critica literară, întortocheată, angajată în zigzaguri și meandre era la ivirea lui aproape o învoială de bilci între autorii acceptați și criticii curenți.

Franc, leal, întreg, unitar și vertical, nu știa să șerpuiască pentru oportunistele calculate.

El a fost o mare conștiință clară a scrisului românesc răpită la netimp de fatalitățile vrăjmașe.

9 iunie 1961.

CONSTANTIN GRAUR

Acum șase ani a închis ochii unul din cei mai buni camarazi cu putință, camarad în sensul că, de la el la fiecare coleg și subaltern de redacție, el s-a purtat așa, nu ca un șef, nu ca un director, și a fost așa: camarad. Prieten cu toate vîrstele mai tinere, săritor, generos, Constantin Graur cred că n-a putut să aibă niciun adversar afară de cei de idee, și a lăsat după el, mutîndu-se într-o lume scutită de manuscrise și rotative, de partide politice și de conflicte ridicule, dramatice și meschine, mai mult decît o amintire; acea prezență diafană și încă animatoare, după dispariția fizică a oamenilor princeps care îi continuă în posterități.

Gradațiile inteligenței și ale culturii cărturărești dau în apogeul lor un tip de spiritualitate, degajat de contingente și mai presus de dogme, pe intelectual: o modulație între înțelepciune și facultatea de a fi artist. E forma stilului celui mai ductil rafinament în gîndirea critică, mătăsos ironică, de un scepticism aristocratic egal de supărătoare pentru orice fel de teze și dogme, scrutînd certitudinile brutale cu o subtilitate situată la o egală distanță față de toate — ceea ce permite o atitudine de independență în viață și în literatură. Constantin Graur e definiția intelectualului adevărat. I s-ar putea opune în discernămînt un singur analist cunoscut prin activitatea lui, mai puțină și mai limitată, Paul Zarifopol, însă cu un spor în plus

asupra acestui alt intelectual; o claritate care la Graur lasă să se vadă, odată cu fructul și rădăcina, de obicei ascunsă ca într-un peizaj de cristal limpede în toate dimensiunile lui.

Înainte de a fi strâns înțiaș dată mâna, francă și cinstită, a marelui gazetar, la școala căruia s-au definit sumedenii de ciraci din mai multe generații, am făcut cunoștință cu pana lui, înmuiată în lumină — la revista *Facta*, termenul unei foste prese mocnite și începutul unei înflăcăări a cernelei și a hîrtiei, cu văpaia din ce în ce mai înaltă.

Nivelul presei cotidiene s-a confundat cu ridicarea nivelului literar și, de la Graur încoace, condeiul ziaristului a fost în acelaș timp al prozatorului și al poetului, fără nicio discriminare, atelierul scriitorului alăturându-se redacției, despărțit de forfota intensă a știrilor, informațiilor și a faptului senzațional, cu o perdea transparentă.

După o absență de mai mulți ani, veneam din Elveția, unde am trăit partea de formație a tinereței mature, în ambianța unei democrații, ideal de liberă, la care m-am spurcat definitiv și iremediabil, între Rousseau și Wilhelm Tell și în mijlocul a trei milioane de urmași ai lor, deopotrivă de liberi, oameni cu căutătura dreaptă, leală și cu capul sus, — a doua patrie, primitoare și curată, a sentimentului de sine. În persoana lui Graur care venea dintr-altă ambianță, muzicală dar împăratească, de la Viena, am cunoscut la București un reprezentant al aceleiaș libere democrații, neconstrînsă de nici o ipoteză, și luptătoare.

Graur n-a variat, ca îndeobște majoritatea oamenilor suspecti de intelectualitate, niciodată și cu atât mai puțin atunci cînd, ajuns la comanda todeauna primejdioasă a opiniei publice, de pe o catedră încercată, conducea două ziare de opinie opozantă și de vast răsunset, *Adevărul* și *Dimineața*.

Absența lui Constantin Graur rămasă ca o diră de gol, au cel puțin melancolica mîngîiere, cei ce mai durează încă, să o releve și să aducă memoria unui întemeietor și ctitor, în ziarul, re-născut din dezastre multiplicare, elogiul recules al conștiinței și al modestiei.

1946

PROFESORUL RAINER

Am dinaintea tabletei de azi un volum, primit de la doamna doctor Maria Trancu-Rainer, în amintirea profesorului Francisc Rainer, decedat acum doi ani.

Cînd porți un condei nu poți mulțumi pe simplă carte de vizită pentru rîndul, tremurat cam cu acelaș condei, pe întia pagină a cărții, de mîna care iva strîns-o, în ceasul definitivei despărțiri, pe a marelui învățat. Sentimentul se cade să ia forma unei pagini de tipar, care să adauge, fără competență, o fărîmă de prinos la omagiile *post-mortem*, din cuprinsul frumosului volum.

Răsfoirea lui dinaintea cititorului suplînește cu mai mult folos aprecierile de ignoranță științifică ale unui comentator fără voie și care ar fi preferat poate, să păstreze pentru panoul plastic al valorilor românești, numai conturul în acuarelă punctată cu aur al unei umbre, copiată după complecta personalitate de la Institutul de antropologie. Dar și aci se interpune pauza definitivă, ca în tot universul, a singurătăților izolate, din care încolo și încotro începe de abia ascunsă de oameni, spiritualitatea omului adevărat.

Profesorul Rainer nu a prea circulat ca moneda curentă omenească trecută prin toate mîinile, maculată și tocită, comparată zilnic cu dimensiunile intelectului marfă. Depășindu-se continuu

și mereu întrecîndu-se pe sine, el se găsea încă mai înaintea de a se fi măsurat cu semenii, cu camarazii și cu colegii, la o înălțime neajunsă cu mîna și atinsă numai cu schela de unde în arhitectură pornesc turlele ascuțite ale catedralelor, care nu mai privesc în jos, căutînd numai deasupra, o stea potrivită cu vîrfurile de piatră.

L-am întîlnit de foarte puține ori într-o viață, la cîte o răs_pîntie de galerii din nu mai știu ce institut, sfios pe dinafară, concentrat într-o rezervă ermetică, închis ca o vioară într-o cutie încuiată. Trebuia să afli cheia care descuie, să încerci mai multe, să desfaci și să pui degetul pe coardă. Fericitul care putea să-și strecoare pipăitul pînă la arcuș (eu cred că acest fericit nu s-a întîlnit niciodată de-a dreptul cu sufletul lui Rainer: am avut o dovadă în persoana unora din ucenicii lui cei mai buni) dădea de un tezaur de vaste, cerești armonii.

Savantul sta de vorbă cu personajele de obicei nevizitate dincoace de Paradis și de Infern, cu oamenii în carne și oase defuncți, cu poeții Eladei, a căror limbă îi era familiară, cu Goethe, cu Beethoven, și cu cei asemenea lor . . . Ce mai putea el să afle de la oamenii fără dimensiunile misterului în compoziția lor, și cum n-ar fi rămas de dînșii strein?

În ce privește munca lui de învățat, în laborator, cine a egalat-o? Intrat în Institut de cu noapte, el ieșea din cripta lui de anahoret pe întunerice, probabil tot mai întristat că tainele lui Dumnezeu, în care credea ca un creștin torturat, nu se lasă desfăcute de sigilii.

Dacă numărăm colecțiile realizate de Rainer, numai craniile, pe care le-a examinat din punctele de vedere variate ale preocupărilor lui filozofice, aplicate la viață, sînt peste șase mii cinci sute în Institut.

Academia Română, pe temelul unui legat, a întreprins publicarea manuscriselor marelui Profesor, marelui Om și marelui Artist.

1946

PROFESORUL NEDIOGLU

Ascultam aseară dulcea voce a cîntărețului Folescu, cea mai dulce din cîte am auzit. Rareori vocea cîntată a putut să aibă o catifelare mai stranie și mai adîncă. E șoapta, făcută glas, din scripturile credinței și ale speranței, turburate de melancolie; e plînsul zilelor ce trec și te rănesc; e un adio de despărțire către noapte. Timpul o ia încolo, pe întuneric și sufletul încoace.

Ascultasem steaua de peste mormînt. Cîți ani, cîți nori și cocori, cîtă frunză s'au risipit, de cînd a murit murmurul acestei rugăciuni de frămîntare, care a fost geamătul melodic al lui Folescu?

Mii de ani, zvonul cîntăreților s'a spulberat, în clipa chiar în care tremura. Mii de ani, accentul și tonul s'au pierdut. Ai năzui să auzi profeții și oratorii; pe Pavel, pe Demostene, pe Cicero, pe Bossuet, strigătul dacilor în apărare și atac. Din toate elanurile nu a rămas nimic! Vibrația elocvenței e defunctă. Afară doar, dacă nu cumva, după presupunerile științelor noi, corurile antice nu ne învăluiesc încă, fără să simțim. Imperceptibile auzului terestru ele plutesc în eternitate și haos, cu pipăitul pe clape al lui Beethoven și Bach și cu Predica de pe Munte . . .

Imnul și sunetul s'au descoperit în cele din urmă un tipar. Discul de ebonit, mai rezistent ca pergamentul scriitorului, păstrează pentru totdeauna glasul, vioara, clavecinul și harpa. Din

semnele și punctele lui înviau aseară emoției mele, suspinul dulce al lui Folescu.

*« Priponit de-o garofiță
Paște calul lui Gheorghiuță
Garofița s-a uscat . . . »*

N-am înțeles de ce și cum, de la stihurile lui Folescu gândul s-a dus tocmai departe, la profesorul Nedioglu . . . Marele dascăl de limbă românească e directorul pensionat al liceului « Șincai ». Poate că o analogie, între pierderile de odinioară și ingraturile meseriei de educator. Din admirabilul apostolat al profesorilor nu rămâne iarăș nimic: din când în când o statuie și-atît.

Pe creștetul pieziș a măgurii de aer și cer imens, deschis în fruntea căii Șerban Vodă, e adevărat că, sobru și aspru — și vast, se ridică monumentul uriașelor energii ale lui Nedioglu. E adevărat că din școala lui el a făcut o universitate. Acolo s-a învățat bunul simț, dragostea de patrie și limbă, noțiunea echilibrului și a măsurii. E adevărat că marele profesor a fost și un mare gospodar, un om de ordine severă și de caracter, drept, corect, bun și tolerant la trebuință, ireproșabil și demn camarad ascultat de profesori și școlari. E adevărat că auditorul claselor superioare, ale liceului, a petrecut numeroase ore de bucurii delicate în fața catedrei inspiratului cărturar. Lecțiile de limbă, de discernere și de disciplină intelectuală ale profesorului Nedioglu au fost unice în epoca lui, e adevărat.

Dar o furtună de brutale suferințe, de care au parte, mai cu seamă, aleșii Domnului și răstigniții vieții, l-a copleșit. Azi, foștii lui ucenici se întâlnesc pe cîte o uliță tăcută cu un om trist și decepționat. Salutul lor spune mai mult decît un omagiu și o închinăciune la dascălul copilăriei și adolescenței lor. O lacrimă nestăpînită le mijeste în sufletul,

tumult, aglomerat de ecouri, ca o grotă de stalactite. Ei îl așteaptă să se întoarcă . . .

Mă opresc uneori în dreptul aleii din grădină, a intrării din latura școalei, pardosită curat. Zaplazul de iederă înaltă, plantată de directorul Nedioglu își freamătă velința de frunze, spînzurată de văzduh. Totul e cum a fost lăsat din mîinile lui. Numai directorul e absent. El e absent de presutundeni . . . Unde-l va găsi acest bilet al meu, încredințat adierilor dintre iederi? Dar în cancelaria liceului mai arde, aprinsă de el, candela de toată ziua și noaptea? Zidită în părete, ea păstra în văpaie amintirea camarazilor din învățămînt, căzuți în primul mare război, pentru țară.

Profesorul Gheorghe Nedioglu a scris cărți limpezi pentru școala lui. Aș dori ca slovele de față, dacă nu îndrăznesc prea mult, să-i ademească inima pustiită către o nouă menire.

Magistrul, care și-a răscumpărat amar personalitatea și a plătit datoriile omului de conștiință cu o dobîndă exagerată, mai are o datorie de îndeplinit: o resurecție de consolare. El trebuia să scrie și pentru noi, cei de-o vîrstă morală cu el.

1946

IOSIF NĂDEJDE

La o scăpărare de secundă îmi răsare brusc din întuneric figura în trei colțuri a fostului, aş putea spune, camarad. Şi nu vreau să opresc să cadă, odată cu frunzele toamnei, peste mormîntul lui, o foaie de hîrtie. Poate că nu o să mai am acest prilej, pe care mi-l dă conferința comemorativă de duminica trecută...

Colaboram cu acest mare om de ispravă la revista săptămînală *Facla*, acea de la care a început, să mă ierte predecesorii, o presă românească propriu-zis revoluționară, dar o presă, unde ideile se împărechiau cu simțul estetic și cu grija de stil: revista prietenului N. D. Cocea, paralelă cu cealaltă revistă lunară, *Viața socială*. Porniserăm la bătaie o seamă de băieți.

Sînt vreo treizeci și șase de ani de atunci. Deschideți volumele colecției la orice pagină: ea se citește, spun cititorii, cu acelaș interes și azi, atît de puțin îmbătrînesc împrejurările care nu se schimbă. Puneți alte nume pe fețele defuncțiilor și vedeți-l retrăind în siluetele mai moderne. Cu o singură deosebire...

Numai o simplă coincidență de nume face ca Iosif Nădejde să evoce pe Ion Nădejde, profesorul latinist și șeful partidului « roșu » din copilăria mea. Socialiști amîndoi, la două epoci. Iosif n-a fost niciodată Ion, nici înrudit cu el într-

altfel decît printr-o concepție, părăsită de către cel dintîi în folosul omonimului de mai tîrziu.

Țăran în toată făptura lui fizică și morală și stăpîn fără pripeală pe impresiile și concluziile lui, Iosif Nădejde întîrzia, și din temperament și din voință, să dea reticenței, firească la el, expresia unui răspuns. Îi rămăsese nevoia unei pauze, între solicitare și hotărîre, manifestată la plugari cu scărpiș natul din fundul căciulei. În preferințe moderat, și chibzuit în polemică, pana lui nu poate fi acuzată că a supărat vreodată pe cineva. Adversarul era pentru el un prieten aflat în greșală de sinceritate și tratat cu măsura riguroasă și cu o permanentă rezervă. Dar necheltuite în gesturi, convingerile lui erau întemeiate și definitive.

Se înțelege că fostul camarad de la *Facla* și de la *Adevărul* nu era numai un om foarte bun, gata de orice dragoste dezinteresată, dar și un blajin liniștit. El nu s-a certat niciodată cu un semiton mai sus de graiul lui blînd, n-a tras o palmă, n-a trîntit un scaun. A primit, a suportat, a răbdat, prin toate vocațiile unui temperament împăciuitor în formă și întristat în fond.

Cum s-a făcut ziarist politic n-am înțeles, probabil că prin derogare. Natura îl destina unei catedre de profesor meticolos și cinstit, profund cinstit, sau unui loc de bibliotecar, dacă nu rolului de preot și duhovnic. Pentru tainele sufletului, împărtășite într-un ungher de redacție, nu se putea găsi o inimă mai subtil înțelegătoare decît a cuviosului Iosif.

El trece acum pe dinaintea mea cu surîsul lui melancolic și îi surîd, văzîndu-l cum se uită la mine cu ochii lui de mongol, depărtați către tîmple, deasupra umerilor obrajilor proeminenți ca o icoană primitivă, spoită cu pensula pe un părete de mînăstire.

— Ce mai faci, domnule Nădejde? ...
— Binișor ... Dar dumneata? Ai adus ceva?
— Am adus manuscrisul de față ...

1946

PAUL ADAM

În Franța, o vastă literatură de război și de « *maquis* » a scos la lumină poeți și prozatori, apăruiți și repetați în tot felul de ediții, de la formatul cît palma, în cîteva pagini, pînă la volumul antologiei. În vremea rezistenței, acțiunea ilegală, manifestată, afară de Jugoslavia, mai viu și mai puternic decît în alte țări cotelite, cu o mișcare mai mult sau mai puțin clandestină sau mai mult abstractă, a consistat dintr-o mașină de mîină, un « boston » așezată sub nasul ocupantului, într-un beci, într-un pod, într-un colț de apartament.

Francezii erau obișnuiți de multă vreme cu tiparul ilegal și revoluționari ca geograful Elisée Reclus, Zo d'Axa, Madame Séverine, Jean Grave, și alții, printre care figuraseră și români ca Zamfir Arbore și Georges Diamandy (autorul *Chemării codrului*), din prima fază anarhistă, a socialismului de mai tîrziu, nu conteneau să scoată foi și broșuri în mansardele Parisului, vizitate de polițiști (*les flics*) și trădate de *mouchards*. Almanahul *Du Père Peinard* (« Moș salahor », cum ar veni, oarecum pe românește) a rămas modelul genului de propagandă cu biciul.

O rîvnă generoasă în sacrificiul vieții, cea mai eroică și mai adevărată ofrandă momentelor de concesi ambiante și mai presus de orice imortalizarea, impune în fiecă pagină, în fiecare rînd. Sînt accente pe care, pentru puterea și prestigiul

lor, te-ai simți stingherit să le ascuți tolănit pe un fotoliu de intelectual trîndav și ai da să citești fasciculele acelea subțirele și să le auzi, ca la biserică, în picioare. Valoarea literaturii acesteia vine din depărtarea de sine. Într-unele ceasuri din orologiul timpului singură vibrația trebuie percepută indiferent de ritmul și silueta ei.

La București, oficialitatea franceză tipărea o revistă *Écrits de France*, ca să ție în curent publicul românesc cu evoluția literaturii din epoca absenței Franței din România, revistă continuată cu *Pages françaises*. Într-amîndouă numele noi se încrușau, în oscilații și pe meridianul personal cu Valéry, cu Gide, Claudel, Cocteau...

E de adus însă o imputare sentimentală inițiativelor de editură. Nu se mai întilnește pe nicio pagină venită din lumea franceză numele lui Paul Adam, autor al unei opere, pe cît de puternică pe atît de recunoscută, și de uitată, egală cu a celor mai caracteristici stilști. Clorul timpului a lăsat-o intactă. Artistul atîtor bijuterii de oțel nu a scris-o cu tibișir și cărbune. Energica lui proză, viguroasă și simplă, e ruptă cu ciocanul și gravată cu acul. Nu e de aflat cîți francezi mai cîtesc pe Paul Adam și au putut auzi de acest aristocrat al geniului celui mai frumos de pe glob, ci de întrebat oamenii de gust din patria tuturor revoluțiilor de intelect cum de nuși mai aduc aminte de scrieri ca *Le Serpent Noir* sau *Les Trusts*.

Paul Adam reprezintă chiar în avuțiile literaturii franceze mai mult ca o seamă de reputații stabilite și pana lui sterilizează cîteva succesiuni de poeți și povestitori. Dacă permite critica literară, critica sau super și metacritica, o clasificare neuzitată, ar trebui proclamat că Paul Adam, ca și Rémy de Gourmont, e un scriitor... sintetist.

ION LUCA

Am citit, cred, toate lucrările domnului Luca. Vreo șase, șapte, nu mai știu. Pentru că nam trecut de faza lecturii și nu mi-a ajuns nici curiozitatea literară, în ceea ce privește pe noii candidați ai dafinului nostru literar, la gloriosul scepticism. Aș cuteza chiar să afirm că interesul mă poartă de preferință către debutanți și scriitori tineri ceilalți fiind prea repede și prea uniform ajunși niște farmaciști de provincie, monotoni, și care repetă rețeta, standardizată la un singur medicament universal. La febră, la cord, la stomac, la gangrenă, la dureri de cap și de picioare, literatura se ia la întrecere, burghezită și neîncoronată de probleme personale, cu o pilulă bună de toate și de nimic, care ocupă de patruzeci de ani pagina de publicitate din gazete, pentru descurajați și creduli. Mă simt obligat să urmăresc gradația periodică a personalității artistice prin continuile generații, fără să mă dezarmeze nici similitudinile, nici copiile, nici emfaza goală.

Domnul Ion Luca lucrează exclusiv pentru teatru. De ce exclusiv, asta-l privește. Dar privește și spiritul critic, care trebuie să vadă aci un fel de a fi determinat, și acest lucru are însemnătatea lui. Nici studiile sale, două doctorate *magna cum laudae*, nici clasicismul sever, nici cariera de preot, căreia i se consacrase la început, nu concordau cu

scena și cu meșteșugul de spectacol. E prin urmare vorba de o determinare ineluctabilă și adâncă, de un instinct, și cazul trebuie cercetat cu seriozitate. Datele de originalitate a formației spirituale, demne să reție atenția, sînt de ajuns. Le-am aflat mai tîrziu, după ce le-am citit pe domnul Luca, și am datoriat să privesc stăruința și prezența acestui scriitor ca un caz. Teatrul trebuie văzut: nu m-am învrednicit să-l văd. Iar fiindcă știu să citesc, m-am obișnuit oarecum să și văd.

În ce consistă cazul domnului Ion Luca? Să vedeți. Scrierile sale pentru scenă cunosc cele două consecințe demonstrative, cînd se produc paralele, ale ivirii unei personalități exacte: succesul și insuccesul, rînd pe rînd și alternativ. Nu și insuccesul de public — asta e încă altceva — ci de cronică dramatică. Această specialitate, pe care o poate profesa orișicine, de vreme ce mă vîr într-însa cam în silă, și eu, după ce am abandonat-o net, acum vreo douăzeci și cinci de ani, e în mare parte monopolizată, ca și însuș teatrul. Cînd găsești în presă o părere distonantă în raport cu o părere unică, distribuită majorității cronicarilor, ca dintr-o centrală regizată, ești mulțumit și acolo de prezența unei judecăți în răspăr cu normativul intereselor apărute solidar. Cronica de teatru e ocupată de cîteva nume, care ocupă intermitent și așîșul, iar principiul „laudămă ca să te laud” trece din culise în redacții și invers, pentru cele mai riscate ineptii.

Luciditățile de scriitor ale domnului Ion Luca sînt frămîntate. Se observă în textul lui că pana nu scrie de-a joaca, de-a licheaua și de-a succesul facil. Condeii trădează o vocație de suferință. Inegal adeseori, adeseori revelator, tragicul lui frumos ține de conștiință, de o atitudine categoric situată în fața universului, închis în lacăte grele. Nu pot fi tratate dimensiunile acestui scriitor cu

centimetrul și cu ochelaru. Ele vin de-a sine în cuadrant și teodolit.

Pînă la totala înflorire a daliilor sale, care făgăduiesc teatrului românesc o mare exuberanță, ar trebui, pentru onoarea epocii, ca la cazul domnului Luca să corespundă simetric tihna utilă a unei fertilități, ce se anunță valoroasă: cine trăiește are timpul să vadă că nu vorbesc numai ca să mă aflu în treabă. Sînt informat și contrariat să fu indiscret, cum că autorul trăiește neînchipuit de greu.

Prezența în literatura dramatică a domnului Ion Luca turbură crocodilii confortabil instalați.

1946

EUSTAȚIU MĂCIUCESCU

În ploaia toamnei triste prelungită peste decembrie, un clopot sună din turlele minăstirii de peste drum a sfârșit de viață. Lumina crizantemelor cărămizii încă nu s-a stins în lanul cu flori întirziate, și celelalte crizanteme, albe, cu involburarea penelor aristocratică, stau ca niște porumbei ghemuiți pe tulpină cu ciocul scufundat în gușe și fulgi.

Și cum sună clopotele îmi aduc aminte de Eustațiu Măciucescu, un cărturar discret, dintre marii cărturari necunoscuți, tăcut, ascuns, într-o obscuritate, care le vine bine, cu bijuteriile închise în cutii căptușite de catifea.

De ce nu am însemnat niciodată anii trecuți cu frunzele, cu vântul, cu ceața, cu ploaia, peste mormântul lui? Nu știu. Probabil ca să prelungesc taina în care s-au complăcut gingășiile lui de inteligență și soliditatea lui de caracter. E omul care n-a vorbit de două ori în două feluri deosebite asupra unui și aceluiaș subiect, și care n-a avut decât două credințe, contradictorii intercalate una în alta: una în privesc și cealaltă între patru ochi.

Dar cine a fost Eustațiu Măciucescu, de care Societatea Scriitorilor Români nu-și mai amintește? El a murit tot așa de discret și de ascuns, după cum a trăit. Într-o dimineață, fiul său, inginerul l-a găsit stînd pe marginea patului. Murise trăgîndu-și ciorapii.

A fost Măciucescu un scriitor? Nu, Măciucescu a fost însă organizatorul Societății Scriitorilor și pavăza ei de toate zilele și de toate intemperțiile. Prieten de aproape cu întemeietorii, poet și prozator, al Societății, acum vreo patruzeci de ani, ani de zile Societatea a stat închisă în biourul lui, într-un sertar: lista membrilor, registrul de cotizații gol, ștampila uscată, statutele și toată arhiva. Marele război și consecințele lui au găsit-o în sertar, de unde n-ar mai fi ieșit niciodată fără stăruința lui Măciucescu, care, migăind, cerînd și punînd și din buzunarul lui, destul de mic dar întodeauna deschis, a izbutit să-i facă Societății Scriitorilor un local, un local spațios, prezintabil și civilizat. Ființa ei de azi, Societatea pretinde că reprezintă un prestigiu, se datorește lui Eustațiu Măciucescu.

S-ar cere totuși chiar ingratitudinii o fracțiune de memorie. Măciucescu nici n-ar dobîndi, nici n-ar pierde nimic, dacă un basorelief al efigiei lui ar întîmpina cu surîsul lui frumos, ca altădată viu și nevestejit de timp și întodeauna colegial și proaspăt, în sala de lectură, sosirea membrilor, adunați să se încălzească la soba socială...

Dar Societatea ar avea mult de cîștigat.

1946

I. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Pozițiile din viață sînt tot atît de justificate cît și cele din fața morții.

O epocă întregă am contestat valoarea personalității literare a celui ce a fost Brătescu-Voinești. El e autorul săracăcios al cîtorva bucăți de proză, decolorate în sute de reeditări școlare. Toată opera lui, impusă de criticul Ibrăileanu — autorul mai multor reputații, e de cuprinsul unei broșuri. Brătescu-Voinești era un sentimental convențional, lacrima lui de cerneală a fost semuită, sensibilitatea lui tremura de un spasm premeditat, la limita simțămîntelor cu îndoiala și ambiguitatea.

Întorcîndu-mă acasă dintr-o lungă pribegie de tinerețe l-am găsit glorios, între mica burghezie din Tîrgoviște și clubul partidului, din care făcea parte în calitate de as cultural. Era partidul, riscat prin autoritatea șefului respectiv, într-o sentință de dicționar, citată în Parlament pe latinește *Primum vivere . . .*, indicînd desinteresul ironic față de sensul literaturii în activitatea națională, consacrată de preferință marilor venituri și redevențe. Asupra persoanei lui, aleasă de sufragiile unui mic comitet, s-au vărsat pentru a se simți achitată conștiința odată pentru todeauna și filantropic, o seamă de faceri de bine, refuzate scriitorilor, socotiți la scont și rescont paraziți sociali. La o impusare că oamenii de specialitate politică nu contribuiesc la ținerea în viață a celor denunțați că se

consacră strădaniilor lui Eminescu, fiind incapabili de o treabă cu tarabă, ei puteau să răspundă: Păi, noi ne-am făcut datoria. Avem pe Brătescu-Voinești.

Convins că el reprezintă în scriptura românească incolorul, amestecuşul și căldicelul și toate acele aptitudini nici prea-prea, nici foarte-foarte, vecine cu nicidecum care în mișcarea ideilor și a însușirilor întodeauna derivate sau înăbușite, au împiedicat caracteristicile și au dat constant vremurile îndărăt, aveam obligația să-l prezint pe nefericitul defunct drept ceea ce era un factor de amortire prin monotonie, cuminenie, obediență și subalternare căutată. Puteam să mă gîndesc și la omul din scriitor: scăpasem din vedere. Mă gîndesc la el cu părere de rău, de-abia după ce și-a încrucișat mîinile pe piept.

În urma unei tablete de astă-vară *Zvîrluga*, într-o seară mi-a sunat telefonul. Voce necunoscută. Voia să mă documenteze pe larg asupra vieții extraordinare a peștelui șarpe, trimițîndu-mi o carte franțuzească. La întrebarea insistentă: Cine vorbește? vocea răspunse după mai multe pauze și codeli: « E omul pe care l-ai batjocorit și amărit o viață întregă ».

Nu-mi aminteam să fi batjocorit pe cineva vreodată. Aveam impresia că fusesem întodeauna nu mai obiectiv, dar cum nu e mai puțin exactă afirmația lui Buffon, că *Le Style c'est l'homme même*, decît realitatea *Le style c'est plutôt l'objet dont on parle*, stilul adecuat subiectului putea să dea naștere și la confuzii din partea cititorului parțial. Am răspuns; « Am uitat. Vă rog precizați » — și am auzit: « Brătescu-Voinești, arestat la domiciliu ».

Un om în lanțuri nu mai e un adversar. L-am rugat să-mi ierte sinceritățile exagerate și l-am asigurat că-l compătinesc. Și am mai semnat după aceea o tabletă, prin luna iulie, care l-a

emoționat, căci iarăși mi-a telefonat, și de atunci telefonul a tăcut. Suferința, matca supremelor înțelepciuni, trecea cu viscole peste el. Brătescu Voinești a murit, Dumnezeu să-l ierte. Moartea l-a amnistiat.

1946

II

Telefonul permite oricui să-ți intre în casă și în ureche anonim și dându-și pe față din toate identitățile lui, singură vocea, să rămâie brav numai o fracțiune. Eu primesc în cămin toate vizitele din întuneric ca și din lumină, obișnuit din grădină cu tot felul de viețuitoare, fie că zboară, fie că sar sau se târăsc, fără să le întreb cum le cheamă și cine le-a trimis. Toate mi plac și cucu vaia și toate au aflat că se simt ferite de primejdii în petecul meu de pământ.

După publicarea tabletei despre scriitorul Brătescu Voinești, decedat deunăzi, am fost muștrat de un glas antipatic și nu lipsit de spiralele formei, că i-aș fi bătut cu pietre mormântul. Imaginea mi roase a literatură și părea să fie a unui scriitor, dar a unui scriitor care nu prea știe să citească.

În Brătescu Voinești s-au cuprins, după clasificarea curentă, două potențe: un scriitor și un om.

Omul a închis ochii, scriitorul nu a murit. Acestuia îi doresc imortalitatea, nu a unui academician de fotoliu, ci a lui Homer, deși *Prepeleța*, citată de interlocutorul meu de telefon ca opera lui de rezistență, nu egalează exact *Iliada*. În momentul morții a început posteritatea scriitorului. Tableta mea s-a adresat o secundă posterității incipiente, reproducind pur și simplu, condensate, opiniile scrise și semnate timp de vreo patruzeci de ani.

Nu cer decât să greșesc, dar e o greșală de sinceritate și pe care puteam cu aceeași sinceritate să o retractez într-un elogiu, dacă scriitorul provocat de opozițiile mele, ar fi putut să răspundă cu sonoritățile unei cărți adânci. Brătescu-Voinești mi s-a cunoscut opiniile literare. L-au făcut să sufere, e drept: scriitorul se iubea pe sine.

La omul din el acum a isprăvit, am făcut în articolul meu o singură aluzie și aceea sentimentală: să nu mi se escamoteze atitudinea într-o confuzie tendențioasă ori oarbă. Pot acum să insist — în treacăt, bineînțeles. Omul m-a urât cu înverșunare, pentru că dominat de autor nu putea să se despartă de el. Îmi aduc aminte de mesagiul pe care mi l-a trimis Brătescu-Voinești de la o sedință bucuroasă din Academie, acum aproape nouă ani, când zăceam de un an sub morfină și scopolamină și când ziarele dăduseră știrea ultimelor mele ore de agonie: «L-a bătut Dumnezeu!» Mă bătea Cel de Sus, aliatul lui, căși contestasem valoarea literară.

Dar pe acest om, de care nu pomenisem în tabletă, l-am mîngîiat în arestul etajului al cincilea al Prefecturii, dimpreună cu alți deținuți, cu un articol de gazetă, în răspăr. N-am dat cu pietre în el: mi se atribuie o murdărie care cade asupra celui ce mi s-o hotărăște. Omul din Brătescu-Voinești avea și alte cuvinte că știe că m-au încercat durerile lui, de vreme ce, dînd literatura deoparte, astăvară, după patruzeci de ani de viață laolaltă fără să ne cunoaștem, a venit la mine, la urechea mea, la inima mea, omul lui către omul meu și mi s-a spovedit.

La același telefon la care m-a anchetat un admirator al lui, mai Brătescu-Voinești decât Brătescu-Voinești.

ARTUR ENĂȘESCU

Făcusem, odinioară Cuiva, de la Fundații — e mult de atunci, deabia lua ființă întâia Fundație din ultimele patru — o propunere, care nu i s-a părut Cuiva, cum aveam dreptul să mă aștept, imbecilă. Mi s-a cerut un memoriu: l-am înnașintat. Un eveniment, care n-a fost în sine măcar un eveniment, dar din care au curs consecințe de mare eveniment, a dat peste cap totul.

Pe ici-colea, mai făceam cîte o vagă aluzie la propunerea învechită. Nu am găsit urechi destul de plecate la un suspin auzit, de timpanele mai detectoare, din tineretul cărturar.

N-aș fi putut să dau în cifre numărul pe an al deșeurilor nerecuperate de țară, rămase din școală și literatură. El nu e imens dar e important și mai ales valoros. În grădina mea vin din cînd în cînd unele păsări, aș putea crede exotice, aduse de o furtună cardinală sau împinse de instinctul migrațiunii: se odihnesc de un zbor lung pe cîte o ramură de pom. Au venit unele negre, cu aripile de dedesubt cărămizii, ca niște arhiepiscopi căpușiți cu catifea. Unele galbene, vinete, roșii în întregime. Ca să nu le stingheresc tihna mă pitulam, examinîndu-le cu luneta în amănunțitele lor frumuseți și splendori. Le-aș fi găzduit în odaie. Le-aș fi purtat de grijă, pînă și-ar fi luat zborul din nou către climatul căutat. Între noi și ele nu e înțelegere și pasările au dreptul să-l repudieze pe om.

Dar nu veneau numai zburătoare. Mai des decât mi-aș fi putut închipui că e normal, poposeau la mine și zburătorii fără aripi, studenți, poeți, artiști, pribegi și refuzați de viața organizată pentru citi-
mele asemănătoare.

Inadaptabili, ei nu puteau să ia nici locul ce li s-ar fi cuvenit, nici împuterniciții de situațiile în-
nalte să-i înțeleagă și să-i recruteze la o activitate în concordanță cu aptitudinile lor, uneori remar-
cabile și întodeauna utile. În vreme ce alții, înfinit mai puțin înzestrați, monopolizau avuțiile sociale, ei trebuiau să se resemneze și să dispară.

Îmi aduc aminte, umbra tragică a lui Artur Enășescu. Mă gândeam și la el în propunerea făcută.

Era vorba ca la Fundații să se alipească o mînă-
stire, Căldărușanii sau Cernica. Mai apropiată, la Cernica Miron Cristea instalase o tipografie. Dacă n-a fost încă vîndută, stă și ruginește, ca și atelierul lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, dispu-
tate de către moștenitorii din două căsătorii.

Mînăstirea, fără să fie clintită din rosturile ei, putea să fie improspătată cu călugări cultivați, însărcinați, sub privegherea Fundațiilor, să dea ospitalitate cît de îndelungată și fără alte condiții eliminatorii decît năravurile de impertinență, inte-
lectualilor în răspăr cu epoca lor, tinerilor intimi-
dați de haos, caracterelor rebele, care puse într-o ambianță favorabilă sînt cele mai docile. O librărie cu sală de lectură și de discuții pentru studiu și adîncurile liniștite, s-ar fi putut fără greutate întocmi, iar un buget special tot atît de ușor. Problema consistă în conștiința sentimentului de necesitate, pivotul unei atari întreprinderi.

Pensionarii mînăstirii n-aveau după proiect nicio constrîngere în sensul că trebuie să se călugărească. Ei ar fi lucrat în toată gospodăria, destul de întinsă a mînăstirii, variind intelectul cu munca manuală,

care odihnește spiritul și-l disciplinează. O parte din întreținerea lor, poate că și toată, ar fi fost cîștigată de pensionari. Le-aș fi dat și îndatorirea să scrie o carte, o broșură, un studiu, un eseu pe an.

Unor tineri le lipsește curajul, temperamentul, norocul. Acest lucru irațional e o realitate: unii n-au niciodată noroc, ori îl au în răstimpuri și nu știu să-l aștepte, unora le vine mult prea tîrziu. N-au alții caracter, n-au o ținută, n-au o credință ori sînt vicioși. O familie depravată și o școală fără camaraderia catedrei se adaogă la un detes-
tabil cinism personal uneori, bun de orice ispravă. De pildă, un caz care ofensează pudoarea virgi-
nală a poeziei, fără scuza tineri poeți; da, poeți. Ei își povestesc aventura cu un haz maladiv, cu orgoliul. Bănuind că o bătrînă infirmă își păs-
trează bijuteriile în piciorul de lemn, i l-au furat . . .

Pentru toate calibrele dezordinei morale și ale degenerării o formulă sigură, de echilibru, întes-
meiază, purifică, este educativă și înviorătoare.

Artur Enășescu într-un mediu de incitare calmă ar fi dat literaturii lucruri de calitate. Măcar epoca lui nu l-ar fi avut pe conștiință. Indiferența colec-
tivă aliată cu morbiditatea lui personală, l-au ucis.

Am răsfoit cu tragere de inimă și cu o lacrimă de miloasă omenie, volumul *Revolta zeului* apărut în editura « Boema » și prezintat pe un plan pieziș, care mi place mult, de doamna sau domnișoara Ștefania Stîncă, un nume indicator, de talent. Îi mulțumesc că mi l-a trimis.

1947

ADOLPHE DE HERZ

Mă uit la turlele Văcăreștilor, unde gem, vino-
vați și nevinovați, vreo trei mii de oameni și iată
trecându-mi pe dinainte o seamă de camarazi. Am
trăit cu ei la închisoare. De treizeci de ani încoace,
penitenciarul, care altădată făcea să tremure carnea
pe cetățenii notabili, reprezintă un criteriu de
selecțiune. Rînd pe rînd, au intrat în temniță
foștii guvernanți și au ieșit din ea guvernele urmă-
toare. Sistemul roții care se întoarce.

Un camarad proeminent: Adolphe de Herz.
Autorul lui *Mărgeluș*, al atîtor alte comedii intrate
în repertoriu și nu știu de ce lăsate după succese
de public entuziaste, în cartoane, și al piesei
Sorana, a fost cel mai caracterizat prin vocație
om de teatru. *Sorana* are o istorioară. M-am ocupat
de ea la vreme, fiind unul din punctele de pole-
mică urîtă cu defunctul Brătescu-Voinești. Au
murit amîndoi.

De Herz trăise de copil în cercul palatului regal,
în domnia regelui Carol I von Hohenzollern și a
Elisabetei von Siegmaringen, Carmen Sylva. Fiu
al baronului de Herz din Viena, căsătorit cu o
româncă și care și strămutase panoplia și arborele
genealogic în București, dramaturgul a trăit covîrșit
de atmosfera locală. Politica și a regelui și a țării
urmase punctul de vedere și de simțire și interesele
de atunci, ale Triplei Alianțe (Germania — Aus-
tria — Italia, cu satelitul român) și această politică

a fost patruzeci de ani a Statului și a tuturor parti-
delor și personajelor din orbita coroanei.

Situația acestora în preajma primului război
oscilînd, însuș de Herz — scriitorul ajunsese de
două ori suspect, atît pentru că familia lui fusese
cuprinsă în influența palatului cît și din pricina
numelui germanic, bănuît a fi fost evreiesc, con-
vertit la catolicism și aristocratizat de împăratul —
căutase un refugiu asociindu-și pe așîsul tea-
trului cît și pe textul tipărit de «Cartea Româ-
nească», numele lui Brătescu-Voinești. În liber-
tate și mai ales la închisoare, analizînd pe îndelete
cu el împrejurarea, nu m-a surprins prea mult
confidența lui, că nicio replică și nicio iotă din
Sorana nu aparține colaboratorului de copertă și
publicitate.

Lucrul era de la sine evident, Brătescu-Voinești
neavînd în trecutul lui nicio încercare teatrală,
nicio înclinare către acest gen de literatură, pe
cînd de Herz era din vîrfurile capului pînă în vîrfurile
picioarelor un om exclusiv făcut pentru teatru,
gen de literatură, pe cînd de silințe ale lui de a
scrie versuri și nuvele, întodeauna mediocre,
excela. Momentul coincide cu secarea facultății
de a scrie a lui Brătescu, căruia i se reproșase respi-
rația literară prea scurtă.

Ceea ce a înrăutățit situația literară a lui Bră-
tescu-Voinești, a fost un act fără precedent. Afîn-
du-se de Herz sub teroarea politică, Brătescu-
Voinești a tras-o a doua ediție din *Sorana* pe
numele lui, ștergînd numele autorului, care în cel
mai bun caz pentru el îi era colaborator și rămînînd
pe coperta ediției a II-a singurul autor. Se poate
verifica fără greutate și edițiile contradictorii și
murmurul de presă care a urmat. De Herz n-a
putut să sufle un cuvînt, fiind din fire fricos și
încărcat cu ponosul că stătuse la închisoare pentru
o politică antinațională, de care Brătescu-Voinești

se lepădase cu oportunitate, avînd dreptul să anexeze și piesa lui de Herz.

De Herz putea să spuie pe patul de moarte, atît de tînăr căzut, cu mult mai multă legitimitate decît Neron, despre sine: « Ce mare artist piere odată cu mine! » Neron a fost numai un cabotin, dar la cabotinismul genial al lui de Herz se adăugau o limbuție spirituală de cea mai variată și mai pregnantă valoare, continuu frămîntată de o ilaritate jumătate comică și jumătate tristă și o imaginație instantanee miraculoasă. În zgomotul infernal din dormitor el improviza unul după altul, cîte spectacole voiai, autor și actor în acelaș timp, unul mai deslănțuitor decît celălalt, de hohote de rîs sau de podidiri de lacrimi.

Într-un timp, am fost cîndva, prin streinătate, și *souffleur*. Am văzut toate celebritățile teatrale din Paris și din Italia. În România, am făcut cronică dramatică timp de zece ani, pînă m'am desgustat și de autori și de actori, mai cu seamă de actrițe. Niciodată m'am dat în ridicula mea carieră de comentator de spectacole și grimase, de o personalitate mai complexă, mai universală și mai sintetică în admirabilul și ticălosul meșteșug al scenei ca baronul Adolphe de Herz.

1947

G. IBRĂILEANU

Mi se pare că întîia oară l-aș fi zărit în strada Doamnei, la clubul socialist al ziarului *Lumea nouă*, o casă cu etaj, cu fațada acoperită mai tîrziu de scuturile de reclamă spînzurate de fațadă, ale unei firme de mașini de treierat.

Aveam vreo șaisprezece, șaptesprezece ani, vîrsta socialismului romantic. Ibrăileanu, dacă nu mă înșel, cel mai feroce cititor al bibliotecii, purica pe cotoare raftul de cărți. Mău rămas de atunci în suvenire ochii lui, că într-un peizaj variabil, lacul neschimbat și acelaș.

Unde am mai văzut acești ochi de catifea? m'am întrebat la Iași, cînd aveam treizeci și cinci de ani. Erau singurii, cu o expresie unică; o căutătură iconografică, dreaptă, sinceră, neiscoditoare, adîncă; suris de încredere și de suferință. Pe omul cu ochii aceia puteai să întemeiezi o certitudine definitivă și de intelect și de caracter.

Iată un om pe care studiul nu l-a făcut pedant, pe care catedra nu l-a ciocoit, care n'avea un stil pentru academie și altul pentru fitecine, care nu era dublu, triplu, nici încincit ca personalitățile de rînd ale gradelor urcate: scara cetății trecea pe la spatele lui, sus de tot, și el sta pe cea mai de jos, simplu, tocmai din pricina imensei lui complexiuni, și omogen: la cincizeci de ani, el îi avea încă pe cei vreo douăzeci, cu care pornise, pelerin singuratic, pe un drum de cipri fără sfîrșit în

noapte, deslușind printre ramuri strălucirile eter-
nității.

Numai o asemenea sensibilitate de primire și
de împăcare a contrariilor putea să adune și să
păstreze în ambianța ei, făcând din redacția revistei
Viața Românească o școală subtilă, unitățile dispa-
rate și totuș prinse unele într-altele, cu un cheag
de la el la Stere, la Cantacuzino, la Teodoreanu, la
Topîrceanu, la Otilia Cazimir, domnișoara Mantu,
Brătescu-Voinești, Hogaș, Bădărău, Slătineanu
și la opuse și mai depărtate.

Aflându-mă la Geneva în strîmtoare și luînd
cunoștință din coperta revistei, trimisă de cumnatul
meu, un ofițer care ar fi fost un mare scriitor, dacă
nu se intimidă dinaintea hîrtiei albe, colonelul
Felix, că, lucru nemaiauzit la noi, *Viața Românească*
plătea colaborările la număr, iam trimis lui Ibrăi-
leanu, un nume încă nerostit în valori literare,
cîteva manuscrise, în versuri. Contrariu regulei
publicate, că manuscrisele se ard, ale mele au fost
puse deoparte și am primit și o scrisoare semnată,
G. Ibrăileanu. Poate că se mai găsește pe undeva
prin vreo ladă cu corespondență, scăpată de bom-
bardamentele din 1944. Secretarul meu gratuit,
care va fi cîndva moartea poate că va da de ea,
dacă nu cumva voi mai face un foc frumos într-o
zi, în grădină, cum mă bate gîndul, din urmele
scrise, ale unei vieți, trăită coincident cu con-
deiul.

Ibrăileanu plătea « onorarii » din sărăcia unei
publicații, cea mai reprezentativă pe vremuri:
[. . .] tiraj patru mii exemplare, abonați două
mii neplătiți; vînzare în librării, neglijabilă. [. . .]

În treacăt fie zis, e momentul cînd s-a hotărît
de frații Brătianu, decepționați, apariția unei reviste
enorme, redusă în cele din urmă la o fițuică de
nouăzeci și șase de pagini, *Cugetul românesc*, încre-
dîntată direcției subsemnatului, deabia scos din

pușcăria unde mă angajaseră aceleași ilustre perso-
naje. Opereta politicii românești are întodeauna
toate fazele de alternanță, tragică și bufonă.

La Iași iam văzut de mai multe ori pe Ibrăi-
leanu. Mă duceam chemat într-acolo de vîrfurile
Cetățuii, de liniile Galatei, de Rîpa galbenă și mai
ales de frumusețile ascunse ale marelui intelect de
atunci, al Moldovei. Ultima oară, dus de brațul
lui Topîrceanu care tocmai creștea într-un potcapet
preoțesc un pui de vulpe sau de lup și în colțul
odăii un păianjen, iam vizitat în fundul unei curți
mari, într-o cameră vastă. Parcă în strada Română.
Era bolnav sau obosit. Ibrăileanu lucra de predi-
lecție noaptea, cînd zgomotul trece.

Între timpuri, apărînd *Viața socială* a priete-
nului Cocea, cu oarecari mostre din manuscrisele
mele — e-o viață, de atunci — ne-am pomenit pe
neșteptate, cu Ibrăileanu, în biroul unde bij-
buiam pe niște hîrtii în serviciul unei tipărituri de
afaceri scrisă în două limbi, din care una franceză.
Aveam numai două scaune și pe cel paralytic
pusesem dosare. A trebuit să mă lupt ca să pri-
mească scaunul valid și am stat de vorbă stupefiat
de vizita care-mi făcea o nespusă plăcere, el pe
al meu și eu pe o ladă. Nu mai știu ce mi-a spus.
Era îmbrăcat frumos, într-un costum alb, probabil
de mohair mînăstiresc, în și mătase, purta pălărie
de fină panama, dulce, gesticulînd lîngă piept cu
niște mîini de la încheietura căroră lipsea numai
dantela, ca să pară ale unui monsenior.

Între războaie nu iam mai văzut pe Ibrăileanu.
Aproape nici nu știu cînd a murit. Mi se pare
că a murit. Nu prea cred, dar mi se pare că
adevărat, de vreme ce nici nu mi scrie nici nu mi
trimite nicio vorbă cu nimeni — și de vreme ce
nu o să mă mai întîlnesc cu el niciodată.

ION MINULESCU

În joia Paștelui, acum trei ani, poetul Minulescu, a trecut din București în Cosmos: cred că expresia prin evitarea cuvintelor uzate nu i-ar fi displăcut. La biserica Sfintului Elefterie, s-a slujit azi, după datina, o slujbă, iar pe casa din parcul Cotroceni a poetului, placa de piatră intercalată în zid, a fost, probabil, stropită cu aghiazmă. E mormîntul lui cel mai adevărat, o prelungire a căminului în care a trăit.

Cine nu-și aduce aminte figura lui Minulescu, după ce nu mai este, și vocea lui, după ce a tăcut? Expansiv, generos, și sonor, persoana harpistului pe coardele în surdină era una din cele mai caracteristice și mai interesante din mișcarea odinioară impetuoasă și frământată, a orașului din centru în care boema și mondenitatea trăiau paralele cu cafeneaua, cu teatrul, cu Bursa și cu hipodromul. Minulescu arbora întodeauna un fular nou, bariolat, un pardesiu de croială exotică, o pălărie, o încălțăminte londoneză și niște mînuși de contrast — și știa să le poarte, și toate-i veneau bine, ca unui bărbat de gust și într-adevăr frumos, a cărui frumusețe francă și masivă era mai cu seamă inteligentă.

Făcînd parte dintr-altă constelație socială decît a lui, nu pot să spui că am avut cu el alt conflict decît are Capricornul cu Lyra. N-am avut acele aderențe de ambianță pe care le cultivă priete-

niile și înrudirile apropiate, dar am fost atras de politețea lui caldă, de genul lui de omenie civilizată, de un fel de camaraderie particular. În ultimii lui ani de viață ne-am văzut o singură dată, la o conferință, la Ateneu. Minulescu a citit o poemă: doi bătrîni, ca două jucării stricate, cu un succes de public extraordinar. Aș voi să audă și acum, el, căruia ovațiile îi plăceau ca unui mare actor și compozitor, să le audă din mormînt (ce vorbă urîtă!) aplauzele furtunoase din sală. Se spune în fizica eterului că toate glasurile și sunetele, odată rostite, nu mai dispar și că plutesc în eternitate: pentru mîngîierea poetului, că nu mai locuiește planeta unde literatura era ademenitoare, și havana bună, și ceașca de cafea succulentă, aș vrea ca însuflețirea de continuă primăvară a personalității lui să se întîlnească, pasăre inefabilă, cu ele.

N-aș putea să ascund că de Ion Minulescu mă animă și o simpatie regională. . . Poetul era Oltean, din Slatina. Pentru tot ce-i oltenesc am o slăbiciune congenitală. De-abia ieșiți din precupeție, juveții de peste Olt, deștepți, îndrăciți și independenți, au dat dovezi de sensibilitate inedite și o scriptură renovatoare, îmi convine să cred, de cea mai originală calitate.

Oltenii's felibrii valahi și Minulescu e Mistralul lor. Lăutari de la Jii, struniți-vă viorile și cîntați! Poetul nu a murit.

1947

FABULĂ

Într-una din nopți a sunat clopotul din poartă.

— Cine e? am întrebat.

Vizitatorul întârziat vorbea cu un accent curios, transcendental.

— Sînt un fabulist, mi-a răspuns... Elizer Steinberg.

M-am dat repede jos și l-am primit cu neîncredere, cu toate că vizitele nocturne între oameni de meserie nu sînt un lucru prea neobișnuit.

— Parcă aș fi auzit că nu ați mai fi din lumea asta, am insinuat cu oarecare nesigurantă.

— Asta n-are nicio importanță, mi-a răspuns.

— Evident, niciuna. În sferă, cuvintele își pierd înțelesul municipal.

Fabulistul venea din niște regiuni în care se cuprindea și paradisul.

Ținea subsoară două cărți: « Fabule » intitulate amîndouă. Una cu subtitlul « din idiș de A. Clain ». cealaltă « în românește de Emil Dorian ». Aceeaș dată: 1947.

— S-au pus doctorii pe capul meu, mi-a spus Steinberg rîzînd. Cît am fost în ceea ce voi numiți viață nu mi-a deschis ușa unul. Am fost tradus. Uite la Bacău și la București de medici. Nu vrei să citim împreună.

— Bucuros. Numai că sufăr de o inferioritate. Printre multele mele ignoranțe mai am una gravă: n-am învățat idiș. Știu numai atît: *At a id a vabld.* Știu să o și cînt...

— Nuși nimic. Comparăm textele unul cu altul și vedem noi. Dar te-am deranjat... Scriai...

— Niște prostii... niște tablete...

Am citit împreună șaiszeci de bucăți, cîte conține cartea domnului doctor Dorian. A doctorului Clain are șaptezeci și patru. Am ales una: *Acul și ața* (Dorian), 2) *Acul și bumbacul* (Clain).

1. *Acul și ața.*

Aleargă acul repede (și plin de viață)

În mîna croitorului zelos.

În urma lui se tîrîia un fir de ață.

Și-acum punge și vorbește mînios:

— Ia spune-mi tîrîtură neagră, coadă lungă!

Ce tot vii după mine oriunde sînt?

Auzi!... O umbră, care vrea să mă ajungă...

Vai, cîte secături sînt pe pămînt!

Și ața spune: — Acule, ai urechiușa ta,

Mă poți de acuma asculta.

Eu mus decît un simplu firicel,

Pe cîte vreme tu ești fier și (ești) oțel,

Deci lucrul cel mai de temei.

Dar, uite ce-i:

Bucățile de pot să ție,

E datorită numai mie.

Vreți să aflați ce-aveam de spus

În fabula aceasta de mai sus?

Nu! N-am să vă explic defel

Să se descurce firul, singur el!

2. *Acul și bumbacul*

Ședea la masa lui de lucru croitorul

Da zor cu acul.

Iute-iute aleargă acușorul

Și după el se tîrîie bumbacul.

Și acul fuge neîncetat și dă din gură

— « Ce te ții de mine, tîrîtură,

Coadă lungă, umbră de năpîrcă?
Ce sînt eu ca să te port în cîrcă?
Sînt fel de fel de scai (!) pe lumea asta.
Se ține după mine ca năpasta.
Șii spuse firul: Intreși în ureche
Acule, această vorbă veche
Șimvață!
Tu vezi? Eu nîs mai mult decît o ață
Tu ești de oșel, tu faci împunsătura
Dar grație (!) mie ține cusătura.

Știi ce cred eu această pildă mică?
Nu, n'am să vă spun — la o adică
Tîrîse ața singurică.

— Ce deosebire găsiți, domnule autor, am întrebat.

— Incontestabil. Doctorul Dorian e mai meșter. Scriitor vechi, ce vrei? poet. Cîntecele de adormit, *Lelioara*, nu sînt ale lui? Dar și doctorul Clain a nimerit cîteodată. « Intreși în urechi » e bine găsit. Dar nu mi plac diminutivele, dragă terestrul. Tendința să faci lucrurile drăguțe!

Dînd foile volumelor peste cap, vizitatorul scoase dintre ele un manuscris cu creionul.

— Știi că m'am jucat și eu de-a traducerea în românește. Ascultă. Steinbarg mai citi o versiune:

Lucrează acul hainamseilată,
Cusută din bucată cu bucată.
Crezînd că înșepînd e de ajuns
Și cusuturari numai din împuns,
E supărat că, sprinten pe tighel,
Tîrîș se ține ața după el.

A ocărîto și omjurd
Cum îi venise mai urît la gură.

— Te cam grăbești, răspunde ața
Tu nu ști croitoria și nici viața.
Ești ascuțit și știi sămșepi.
Aîtta te pricepi.
Ști să tivești, să intri, să ieși; te scoți, te bagi:
Najungi să prinzi un petec pe nădragi.
Dar ce faci cînd postavul e croit
De meșterul în foarfeci, iscusit,
Bucățile între ele să se anine?
Tu, acule, nu poți nimica fără mine.
Căci fără ața, stofele frumoase
Sînt niște cîrpe, dragă, de lîină și mătase.

— Ce părere ai? m'a întrebat fabulistul, pe care nu vroiam cîtuș de puțin să-l indispui.

— Îți place și dumitale să fii clasificat fabulist? iam răspuns.

— Nu prea, zise domnul Steinbarg.

— Ești un poet liric iubitule, venerabile, un sentimental și un mare gingaș.

1947

POETUL G. TUTOVEANU

Un telefon al unui profesor din Birlad:

— La 20 noiembrie poetul nostru împlinește șaptezeci și cinci de ani și-i pregătim o sărbătoare.

— Cei mulți înaintea! am răspuns cu același tempo precipitat. Ce face Tutoveanu între transformările lui din Tutova, cu numele cel frumos?

— E bine, sănătos . . .

Drept să spui, nu mă îndoiam. Flăcăul ăsta, turnat în perfectă verticală dintr-un metal care nu coclește, nici nu prinde rugină, e hotărât să îndure patru sute de ani, cu o continuă pubertate, fecund, reținut ca un înger în spații înalte, este un arhanghel. Ceea ce-l deosebete, la fizic, de îngeri, e redingota, e gulerul întodeauna cu lustru, e cravata, e mărgăritarul ei, e batista de in alb din comisura buzunarului de la piept, și sînt mînușile impecabile. Un om cu miros a lavandă, un om porumbiel, un om construit din sidefuri și reflexele scoicii.

El face parte din seriile inefabile ale naturii, olecuță cum se zice pe la Birlad, olecuță ametist, olecuță porfir, olecuță matostat și ceva-ceva chiciură de micașist. Elegant ca o lebădă și ca o chiparoasă, curat ca o crizantemă, ușor ca un fluture imaculat, discret ca o candelă înstelată de altar, poetul, văzut, auzit și pipăit e un model fericit izbutit pe care l-au zămislit muncile subtile și încrucișate ale pămîntului făcător de flori și ale cerului țesător

de azur, pentru căpătarea între noi, inșii vrajbei, ai urilor și răzbunărilor, a unui exemplar cu ceva într-insul de Iisus.

Nu mă pot gândi la el fără să fiu copleșit de imagini matinale și de arome. El îmi evocă și argintul și libelulele, și lalelele, și liliacul, și chihlimbarul, și miremele amăruie ale unui ierbar de terapeut. Îl găsesc oriunde l-aș căuta, în rosturile frumoase ale vieții, în cuc, în mierlă, în iasomie, în cetirea de la Ioan, în strugurele urzite din zăle tămîioase.

Dacă plugarul înfățișează pe ogorul lui noblețea supremă a neamului omenesc, l-aș alege din peticul lui de grădină, pe bardul Tutoveanu, deputatul cel dintîi pe lîngă Majestatea Sa Timpul, ca să-i ducă prinosul gingăvelilor noastre într-un acatist de frîngere a inimii și extaz.

Aci, în cîteva slove omagiale, aș fi dorit să se cuprindă și ființa și poezia lui Gheorghe Tutoveanu la șaptezeci și cinci de ani. Făt-Frumos din lacrimă și rouă.

1947

ANTON PANN

« Poartă condei la ureche,
Ca să-i zicem logofete. »
(Anton PANN)

Într-un an, odată, prin preajma primului mare război din ultimele două, fosta Societate a scriitorilor hotărîse să dea o agapă în onoarea unui mare eveniment. Societatea cîștigase printr-o strădanie personală primele fonduri importante, fără să mai cerșească de la bunăvoința capricioasă a guvernelor succesive, derizoriul bacșiș anual.

Sînt de atunci vreo patruzeci de ani trecuți și ceea ce se numește azi scriitor răspundea la o noțiune prea puțin aproximativă, cu toate că de la un folclor admirabil, ignorat de o protipendată de domnișori fals franțuzită, literatura românească atinsese, cu poezia lui Eminescu, un apogeu.

Trebuie spus că, deși în răspăr temperamental, ca mai todeauna, cu colegii de meserie, comitetul, din care poate mi-aș aminti că fără să-l frecventez, făceam parte și eu, m-a însărcinat, după ce încercase mai multe viori obosite, să redactez ornamental o listă de bucate literară... Se obișnuia stilul facil și de o puerilitate senilă al schimonosirii epigramatice, în calificările acordate conținutului farfuriilor și paharelor cu băuturi.

Aveam nevoie și de un desinator, care n-aș fi voit să fie pe gustul orișicui — și l-am ales pe cel mai inteligent, mai cultivat și mai puțin acceptat dintre toți, pe mult regretatul tînărul Henri Sanielevici, ucis pe frontul din 1916.

— Să facem, dragă Sanielevici, un menu demn de o asociație de scribi, i-am spus. Un chenar pătrat de frunze înfășurat într-o panglică de zigzaguri, pe lățimile căreia să scrim cîte o sentință, cîte o vorbă, cîte un crîmpei de frază, de jurîmprejur.

Modelul nu era genial, ba era chiar destul de mediocru, parcă inspirat din felicitările de Anul nou ale factorilor poștali, tipărite cu bronz și reprezentînd un porumbiel cu plic în cioc. Realizat cu creionul lui Sanielevici, el era mai mult decît interesant. Rămînea de găsit sentințele necesare. Cîntea literară ne interzicea împrumuturi din limbile streine. Se impunea un text românesc.

În ce mă privește, selecția era făcută. Pregătisem pe masă *Povestea Vorbii*, a lui Anton Pann. Dar încă îmi lipsea consimțămîntul desinatorului cu care e obligatoriu să fii de acord.

Am deschis cu băgare de seamă cartea lui Pann. Am citit ceva împreună, apoi altceva și, în sfîrșit, am stat o noapte întregă amîndoi, citindu-l și recitindu-l pe Pann pînă la ziuă. Exploziile de rîs ale pictorului verificau sentimentul meu din belșug. El nu-și închipuia că deasupra unui mormînt uitat, de șizeci de ani, juca vilvătaia unei comori îngropate. Am ales vreo sută de zicale, pe care le-aș cita cu însuflețirea din momentul culesului făcut, dar le-am pierdut.

Nu i-am citit Comitetului zicalele adunate, și oaspeții agapei, cu prozatori și poeți, au luat cunoștință de ele de-abia la masă. O întrebare circula printre camarazi: cine era autorul? Binevoitorii și prietenșii mă felicitau. Pizmașii presupuneau că inscripțiile cu care își imaginau că am de gînd să mă laud, le furasem, ca un plagiator, din cine știe ce literatură. Niciodată blestemata invidie nu-ți permite, în concepții și idei, dreptul de primogenitură. Am lăsat masa să sofisticheze pînă ce

m-am încredințat cu de-amănuntul că le-am preparat colegilor, ca ultim desert, o rușine meritată. Am scos din buzunar *Povestea vorbii*, al căreia singur titlu e o bijuterie verbală, și le-am arătat subliniate cu roșu sentințele reproduse. Oameni de spirit, ei ar fi rîs inteligent. Dar nu erau oameni de spirit. Ca niște vinovați, ei au îngălbenit. Niciunul din intelectualiștii prezenți nu citise nimic din literatura obscurului cîntăreț de strană scrisă pe genunchi.

Anton Pann și Creangă se găsesc pe aceeași linie, și în împrejurări sociale și artistice, la distanțe de sute de ani și de poști, aproape identică cu François Rabelais, autorul vestiților Gargantua și Pantagruel. La Rabelais și Creangă succulența condeiului, delicioasă, consistă mai ales în stil, în limbă, de aceea înțelegerea amîndorura îi decorează și-i face searbezi, dovadă traducerea vechiului text rabelaisian în franțuzească modernă, cît și a românului nostru din bojdeucă. Facultatea de invenție a lui Anton Pann, într-o formă pe care el însuși o recunoștea, scriind în lăbărțarea grabei, inferioară intențiilor lui, e, relativ, copleșitoare; el scrie, aleargă, se frămîntă, se sperie hîrțuit între pasiuni rebele și nobile preocupări, terorizat de Zamfira lui, de nevestele altora, care toate au avut pesemne de ce să-l iubească la nebunie, fugind de la una la alta de frica unui bărbat, negustor de porci sau a unui boier înșelat, dintr-un dulap sau pe fereastră, săracul, pînă la bătrînețe. Și, ca Jean-Jacques Rousseau, mai avea și copii, mai mult sau mai puțin legitimi. Dar, ca Balzac, a murit decepționat că nu și-a găsit răgazul să-și revizuiască manuscrisele literare.

După un portret desinat cu fidelitate de penița altui scriitor, Barbu Delavrancea, Anton Pann era un bărbat tare frumos. Profilul lui fin, ochiul lunguiet și visător, buza întredeschisă ca pentru

o perpetuă sărutare, îi trădează inima amoroasă. Părul îi era lung, călugăresc.

Pann a scris de toate, pe lângă literatura care-i face un loc însemnat între clasicii noștri. Căci năzdrăvanul nostru paracliser, dascăl, cîntăreț, compozitor și profesor de « parlaghie », a publicat pentru străduințele slujbei și ale învățăceilor lui tot soiul de cărți, originale sau compilate. Compozitorul în parlaghie scrie cu note culcate, fără portativ, înșirate unele după altele, ca niște cuneiforme și chirilice orizontale, pentru opt tonuri denumite « glasuri ». În ceasurile lui de secretă pocăință, dezmințită a doua zi de scăpărarea îmbietoare a ochilor verzi ai unei credincioase, prezentată la ușa altarului cu pomelnicul, prescura și lumănărica de acatist, Pann trebuie să fi cîntat adeseori în sine entifonul pe glasul al patrulea:

« *Din tinerețile meele
Multe paatimi se luptă cu mine.* »

★

« *De prin lume adunate
Și iarăși la lume date.* »

iată două stihuri, din substanța cărora pornește *Povestea vorbii*. Ele indică pe de o parte originile profunde ale acestei povestiri, și pe de alta, meșteșugul transpunerii din gura plugarului pe foaie de pergament, a înțelepciunii rafinate.

Un studiu asupra lui Pann, cu numele parcă predestinat, va avea sarcina să-i analizeze calitatea ironiei și satirei, susținute la nivel de la un capăt la celălalt al operei lui. Poate că trebuie adoptat, și în ce-l privește, acest neologism cărturăresc, rezervat pentru etichetarea, nițeluș pedantă, a unei construcții literare omogene, masivă de la temelie la vîrf. E vorba de un scriitor realizat integral și cu pasiune, și nu de un diletant, care,

alternînd meseria de protopsalt cu vocația, s'ar amuza, ca mulți dintre contemporanii noștri încă recentî, să-și adauge o floare la ureche și să sîcîie o coardă maimuțarită.

*«Mulți mari lucruri socotesc
Și nici mici nu isprăvesc.»*

«Scriînd îmi petrec vremea foarte dulce», spunea undeva omul care se îndulcea din toate și care putea foarte lesne, fără demonul interior, să rămîie lipit, ca o muscă pe altă linguriță, cu o dulceață mai apropiată de buze și limbă decît de minte.

Pann trebuie de-abia descoperit.

Optica dascălului bisericii Olteni, e ea și sentimentală oarecum, dar mai ales caricaturală. În felul lui, Pann a fost și un portretist, cu preferințe pentru grotesc. Citiți: *Ascultă, mamă Marghioală*, citiți *O văduvă-n vîrstă*:

*«Bătrîna, zbîrcită,
Cu doi dinți în gură, barbă ascuțită,
Nas cît pătlăgeaua, la vorbă-nșepată,
Cu ochii ceacîră, gura lăbărțată,
Fruntea cucuiată, fața mohorîță,
Peste tot negoasă și posomorîță,
Umblă-n tunecată și tot înmorată,
Nu o vedea nimeni să rîză vreodată.»*

Îmbelșugarea variată a moșului și strămoșului de natură să mire, și ea nu vine atît «de la lume» cum îi place lui să afirme, cît din izvoarele proprii, și snoavele și înțelepciunea lui se țin într-un stil, care-i numai al lui.

Pann scrie: «Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scoată cu acul și tot se isprăvește», și asta pe limba lui nevorbită în tîrg și în folclor.

«De scund este scund, dar nu-i dai de fund» e de Anton Pann, nu de altcineva, cît și «Omul

nu moare de cîte ori se îmbolnăvește» cît și «Omul nevoiaș se-neacă și pe uscat». Cine a mai spus că «Găina ouă atunci cînd îi vine?». Un profesor de literatură grăiește într-alfel; el zice «momentul de creație» sau «creativitatea».

Mă rog, în treacăt, și alte mostre de plasticitate și stil: «La copacul căzut toți aleargă să taie crăngi». În manieră cultivată, asta se exprimă cu «lovitura măgarului» și cu «ingratitude». Pann nu voia să fie un cultivat, făcînd abstracție de cîtă turcească, grecească și italienească știa. Dintr-unele adîncituri ale slovelor lui se zărește că el știa și mai mult.

«Te mîngîie cu ghimpi», «În față te neteșește și în spate te cioplește», sînt ale lui Pann. Nici «După ce răstoarnă carul, atuncea vede drumul cel bun» nu poate fi expresia unui altuia. Nimeni n'a mai zis: «Lelea joacă pînă-n noapte, iar bărbatu-i e pe moarte», nici «Dacă m'am căsătorit, nu m'am și călugărit».

Zice: «Au mîncat aguridă părinții și li s'au strepezit copiilor dinții». Tot el zice cu mult înțeles, ca în toate aluziile și stîrniturile lui, că «Mărgăritarul stă în fundul mării și mortăciunea plutește pe deasupra apei».

Poporul, pe care îl iubește — rădăcina lui — și care l'a răsplătit citindu-l, pe cînd lumea selectă și cărturarii ei se lepădau de el, ca de un răzleț vulgar, bun pentru băieții din piață, e unanim prezent în scrisorile lui. Citiți și *Cucul și privighetoarea*, o fabulă în care estetul, cumpărător de valori examinate, e Măgarul cu urechea subtilă.

Temele lui nu ies, prin seria filiațiilor admise, din Esop, din La Fontaine, din Homer, din povestirile Seherzadei. Ele sînt neîntrerupt originale și noi. Un ilustrator va găsi întodeauna în sentințele, în morala și imaginația lui Pann, motive și pretexte proaspete și virgine. Tot el scrie: «N'aveai pară

de ac » și « paște vînt ». A tîlmăci în românește este la el « a români » o bijuterie. Vocabularul lui spune de un om, care se întristează, că se « melancoleşte ». A șovăi se zice în Pann: « a sta în două gînduri » și cînd cu gîndul nu gîndești se zice: « gînd cînd n'ai ». Îți plac astăzi participiul « înzîmbit », abreviațiile nerefuzate de geniul limbii, ca « une » , în loc de « unele ». Și . . . unele rime, cînd prozodia lui Pann calcă exact ritmul, accentul ideii și silaba, examinate astăzi sînt neașteptat de bune.

Plăcută mult e sfiala de sine, acea stare puțin întîlnită mai cu seamă la scriitorii de duzină și sută, și care dă artistului ceea ce se cheamă modestie, o sinceră și cinstită modestie, și-l împiedică de la înfumurare.

Desigur că dacă-i căutăm noduri în papură lui Pann, îi găsim cîte poftim, dar valoarea sîmburelui le face caduce și insignifiante. Nici finul nu se ia din stoguri cu furculița, nici porumbul nu se măsoară cu țoiul și degetarul. Și vom ține strictă socoteala de epoca în care înaintașul nostru a trăit, tocmai ceea ce face din el un *primus inter pares* și un clasic adevărat.

Anton Pann a trăit șaiszeci de ani.

Pe mormîntul lui și în curtea bisericii Lucaci din București se citesc și astăzi, cînd se împlineste un veac de la pobreganie, versurile lui, scrise în vederea morții săpate în piatră.

« Aci s-a mutat cu jale
În cel mai din urmă an
Care în cărțile sale
Se citește Anton Pann. »

1954

ION SLAVICI

După o absență de cîteva luni de boală, de la gazetă, a pomeni un om care a fost și nu mai este, nu mi se pare discordant. În jocul de spital al vieții, morții alternează cu viii și se prezintă în horă la braț.

L-am cunoscut pe Slavici, de la om la om, de-abia într-o închisoare. Pînă atunci numai îl citisem. Se împlinesc treizeci și șapte de ani: o existență . . . Slavici era obișnuit cu pușcăria, încă demult. El trăise epoca eroică a românilor ardeleni, din care am apucat și noi un final. Rîndurile de studenți ai liceului « Șaguna » purtau tricolorul cusut în șapcă, la fund, arătîndu-l cu sfială și pe furiș în librăria Ciurcu, unde localnicii și « regătenii » se întîlneau la cumpărături.

Măș feri să abuzez de cifre și aproximații, însă în anul 1918 cred că scriitorul era în vîrstă apropiată de șaptezeci de ani, cărunț în bărbia de satir, tăcut, delicat și cam scurt de statură. Șovăielnic în hotărîri, contrariat și indecis. Deocamdată ni se alesese un domiciliu între baionete, la un hotel rău famat, unde odăile se închiriau cu ora. Ca să ne consoleze de o arestare sîngerată după spusele unuia din miniștri care venea din cînd în cînd să ne « vadă », « din afară », stăpînirea, conștientă de actul ei excesiv, închidea ochii și ne lăsa să lipsim cîte două, trei zile din caricaturala ei închisoare. Ba, o dată, ne-a oferit și pașapoarte cu sfatul de a evada *in corpore*, în Bulgaria.

Iritat, « moșul nostru » Slavici, cu care simpatia noastră era în toate împrejurările solidară, a strigat în numele deținuților că preferă să fie împușcat și că el nuși părăsește țara.

Tărăgânându-se de detențiunea și hotelierul dorind să reentre în profesiunea întreruptă, deținuții au fost mutați într-o bună zi la penitenciar. Singurul rebel la o nouă fază de arest era Slavici și el a trebuit să fie luat pe sus. La penitenciar, ni s'a dat câte o celulă pe un coridor lung. Căzuse o iarnă cumplită. Sentinela dîrdîia de frig și o auzeam în toiul nopții, cu mîna înghețată pe armă, murmurînd printre cucuvăile, înghețate și ele, « Sărac de maica mea! Ce țoi fi făcut Doamne, să mă pedepsești așa? » Pe ferestruica ușii încuiate de gardieni, le strecuram soldaților degerați câte o cană de ceai fierbinte, câte o țigară. Dar și de la temniță ne luam câte o vacanță acasă, de consolare.

Celula lui Slavici era dedesubtul coridorului de sus, pe pămînt. Iarna trecînd, el și-a făcut un petec de grădină de zarzavat în pragul celei lui. Cultiva minuțios ceapa, usturoiul și pătlăgelele necesare. Pe cînd colegii lui de temniță se adunau la pocher, cu cărțile uneori măsluite de un partener poet, la cîmpeul lui de masă, Slavici își fierbea supa cotidian pe o feștilă cu spirt și scria. Zece ore pe zi, nemișcat de pe scaunul lui, lucra hîrtia cu penița, imperturbabil și egal cu sine. La câte trei, patru zile, strînși cu toții în jurul lui, pe coridor, el ne citea o povestire nouă, ieșită din călimara lui, o schiță, o nuvelă. Indiferent de calitatea manuscrisului, ceea ce avea însemnătate era faptul brut al muncii, dusă cu o regularitate umilitoare pentru camarazii de pușcărie mai tineri. Slavici nu suferea de nerăbdarea lor speriată și nu era niciodată « plictisit ». Rădăcină ardeleană sănătoasă, el nu s'a văicărit niciodată că e nedreptățit, asuprit și închis, primind regimul temniței cu

bravură și cu un surîs de senin optimism. Melancolia, vagul sufletesc, *spleenul* englez, descărăjarea, care măcinau hibriditatea morală a celor mai mulți pînă la tărie, îl făceau să zâmbească, sigur de tăria lui. Generațiile cuprinse în durata personalității sale, ostenite la netimp, se denivelau, bolnăvicioase.

De altfel, Ion Slavici a fost, pe lîngă ceea ce se cheamă un caracter, în care putea să se refugieze și să se păstreze intact, un erudit, informat adînc. Unele seri, petrecute laolaltă cu intelectualitatea mai multă sau mai puțină a închisorii, dovedea diversitatea agreabilă a inteligenței lui de mare cărturar. Omul ăsta, mititeluț, trăia într-o perspectivă a eului vastă, și prezența lui de duhovnic între noi ne dădea tăria, la cei mai mulți falimentară.

La un soroc fixat nu prea se știa cum și de ce, directorul închisorii, gătit ca de ceremonie, cu tresele de aur la chipiu și paradînd din inele și briliante, a venit să ne înștiințeze că sîntem liberi. Slavici a refuzat săși lase celula, sub cuvînt că se simte bine și aclimatizat. A fost nevoie de o luptă de argumente. Un condamnat la douăzeci și cinci de ani muncă silnică își isprăvisese osînda și adus la penitenciarul central i s'a dat drumul pe poartă în costumul nou pe care și-l pregăteau mîngîindu-l toți marii osîndiți. Bucuria i-a fost omului liber atît de neașteptată încît emoția l-a copleșit și bietul om a fost găsit mort la cincizeci de pași de pușcărie.

— Mai lasă-mă o zi și o noapte, domnule director, să ruga Slavici, să-mi isprăvesc o nuvelă...

Directorul nu aflase încă ce era o nuvelă, nu știa nici că Slavici era un Scriitor și nici că a fi scriitor constituia o profesie acceptată, neprevăzută de codul menal.

MESAJ CĂTRE CEHOV

De la piesa *Trei surori* jucată la București, cu neuitatul Gribov, n-ai mai avut nicio știre de la mine. Dă-mi voie să-ți mai scriu.

Până acum te cunoșteam de pe dinafară, adică din tipar, din câte am apucat să te citesc, nu prea mult, dar de ajuns ca să te așez în iconografia mea. Fiecare zăuitor de cuvinte, mai mic sau mai mare (dimensiunile sînt numai verbale, nici unul neîntrecîndu-se din pudoare cu altul), fiecare își are asceza lui, schitul lui, bisericuța lui, catape-teasma mucenicilor lui literari, de care îl leagă o slăbiciune. Nu știu dacă îți place cît mie acest cuvînt, dar pe românește slăbiciune însemnează dragoste și sentiment. Noi, acești vizitii de cuvinte, trăim într-un cor secular de glasuri, care răsună de cînd s-a pornit întodeauna și din care câte o voce a tăcut, fără ca totuș să se piardă de tot; rămîne un ecou genial, încîntările ce nu se mai sting. Și nu-mi pare ciudat că în isonul tuturor altarelor cîntătoare, se amestecă accentele tuturor preoților poeziei, de la Homer pînă la dumneata și pînă mai încoace, pînă azi.

Am fost la dumneata acasă, la Moscova, și m-ai primit prietenește. E o casă roșie, așa cum o lăsaseși, de aceeaș culoare, patinată de vremuri, cu aceeaș intrare strîmtă. Bătînd cu inelul din deget în ușă, am tresărit. Pe scîndura ei, neatînsă era prinsă ca pe vremuri eticheta dumitale de medic,

o placă îngustă: Dr. Cehov. Pe acolo intrase câte un bolnav sărac, fără îndoială, venit din depărtări să fie cercetat la piept de urechea doctorului bolnav și el, și slăbănog, și să-i ceară o tămăduire neștiută pentru sine.

Leacurile de suflet ți le da condeiul. L-am văzut pe masa de lucru, răzimat de călimara uscată, între două sfeșnice. L-am luat între aceleași trei degete cu care ai scris și dumneata, și nu-ți pot ascunde că și degetele mi-au tresărit. Îți plăcea să scri la lumînare. Vezi dumneata, ce ți s-a spus în fum de candelă și feștilă, cu pana, parcă-i mai bun decît ce se gîndește la becul de o sută wați, cu mașina de scris.

Surioara dumitale are nouăzeci de ani și ține custodia muzeului Cehov de la Yalta: ai aflat? Soția dumitale Knipper-Cehova a împlinit de-abia optzeci și patru și, în calitate de artistă a poporului, i se servește salariul Teatrului de Artă; acela care a jucat și la noi în București iar acum, la Londra, se află „Balșoi Teatr”. Nu știi, probabil, că s-au vîndut spectatorilor englezi, conservatori, lorzi și laburiști, toate biletele cu mult înaintea de premieră. Iubitule, toate neamurile pămîntului iubesc arta rusă.

Ți-aș mai spune că le-am făcut câte o vizită mai tuturor contimporanilor, mai mult sau mai puțin ai dumitale, contimporani, dacă nu exact pe orologiu, prin preocupări și idealuri: ei aduceau în ghiozdanul cu manuscrise, fiecare cu semnul lui, făgăduiala epocii leniniste. Tolstoi, Gogol, Dostoievski, Pușkin, Gorki m-au primit cu aceeaș prietenie. Au binevoit să stea cu mine de vorbă. Tolstoi mi-a dat din grădina lui un buchet de *myosotis* pe care nevastă-mea le-a închis într-o cutie de mătase, pentru că floarea se cheamă «Nu mă uita».

Cum aș putea să uit atîtea prietenii și să nu le mărturisesc? În casa lui Gorki mi-a venit în brațe

o pisică. Poate că bunicăsa i-a stat și lui pe ge-nunchi.

Îmi dai voie, doctore Cehov, să mă socotesc și eu pe măsura mea, prietenul dumitale și al tuturor prietenilor și ucenicilor dumitale?

Are să te bucure, cred, să știi că la casa dumitale se înmulțesc pelerinajele cu flori, ale poporului sovietic; că în jurul mesei unde a iscălit în tinerețe Antoșa Cehonte, muncitorii și intelectualitatea de azi, care au realizat revoluția și opera ei monu-mentală, citesc și recită în auzul adunării scrisesele dumitale.

1956

MIHAIL SADOVEANU

Nu cred că numai din egoismul vârstei căderea din tronul literar al celui de al treilea mare Mihai, după un domnitor și un rapsod, m-a cutremurat pînă a nu fi putut creiona săptămîna trecută, pen-tru el, care nu mai e el, un necrolog — urfîță vorbă de grai și dicționar. Mi-a cerut conștiința să îngăim în ultimele timpuri atîta proză atare, încît începea să mi se strecoare întrînsa impresia de cioclu.

La oștire, generația e contingentul. Din con-tingentul 1880 fuseserăm cîțiva mai mulți, căzuți cîte unul.

Eram în aceeaș tranșee cu el.

Deodată, drapelul fruntașului s-a cernit, mutat în balconul Academiei. A rămas în rînduri un gol cu zăbranicul mototolit.

— Sadoveanu Mihai! a strigat de prin văzduhuri o voce selenară.

— A plecat! Iată-i stindardul. L-a furat dum-neaei... cucoana cea cîrnă, cu ochii de găoci, care, nepăsătoare, trece pe dinaintea noastră în fustă murdară tîrîță prin morminte. Doamna rîn-jește fără buze, făcîndu-ne și nouă, rămașilor sin-guratici din contingent, semn de întîlnire. Semuind pe mireasa se logodește pe furiș cu cei mai tineri dintre oameni, pizmașă pe viața cu care se întrece să o biruie și, neputincioasă, se răzbună pe bucu-

riile ei, strângându-le în fiere cămin însuflețit de văpaia unei frumuseți.

Printre cireșii în floare canalia își ia mirii de braț, și-i duce, vals legănat, în cimitire.

Canalia știe să aleagă.

1961

II

Încă tremurînd în văzduhurile țării de miazănoapte, se mai aude vaierul clopotelor Dragoș mirnei, Voronețului, Agapieii și Putnei. Cîntarea lor legănată a întîmpinat trecerea prin codrii mînăstirești a harului despărțit de ființa ultimului nostru cronicar.

Una cîte una, ascuți și căderea frunzelor de toamnă, cum se lăsau și pe slovele lui.

Aplecat din umeri, pe trunchiul retezat al cîte unui stejar cu ghinda îngropată acum patru sute de ani, povestitorul își împletea cu ele covoarele graiului moldovenesc. De prin pătura de frunze ruginie așternută la poalele pădurii țîșnește și greierele amintirii, *Kri-Kri*: cînd am citit înțîia pagină a lui Mihai Sadoveanu?

Să fi fost cam între anii 1900 și 1903. Și să tot fi avut și eu vreo douăzeci și doi de ani. Lipsindu-mi o încăpere de singurătate și colțul de masă pentru caligrafia literei mai bine ghicite, mă oprisem în tihna unei chilii de paraclis. Începuse să se trezească o apucătură, de care nu s'a mai putut lepăda condeiiul nici pînă la vîrsta veche a zilelor noastre.

La Panciu, prietenul de todeauna, entuziast, generos și bun camarad, Nicu Cocea, fusese numit judecător de pace. Mi-a dat o toamnă de odihnă la gazda lui, o bătrînă preoteasă, într-o casă de șindrilă. Tînărul magistrat judeca procesele boier

rilor moșieri cu țaranii, dînd, fără șovăială nici greș, dreptate numai celor ce aveau dreptul la ea, țărănimii. Era pătat încă de la început în opinia proprietarilor, arendașilor, prefectilor și ministerelor, în mîhnirea unanimă că un fiu de general regesc nu putea face pe placul stăpînirii, că nu denunța pe săteni cînd cîrteau, că nu da pedepse plugarului și sărăcimii. Sfintele acuzări ale jandarmeriei, Cocea le anula în ședință. Nesimțitor la presiunile Excelențelor, a șefilor, a unchilor, a deputaților și a personalităților din preajma Majestății Sale, învoite să tempereze avîntul tînarului jude, indiferent și la făgăduieli și la amenințări.

În gospodăria preotesei, Cocea își improvizase la Panciu o schiță de gospodărie personală. Pe un petec de bătătură îngrija de un șir lung de stupi. Belgianul Maurice Maeterlinck, contemporanul poetului Emil Verhaeren, tocmai scosese o carte seducătoare, *Viața albinelor (La vie des abeilles)*. Alături, Cocea încerca o cultură de soia. Fanaticul apostol și propagandist al plantei japoneze, chimistul doctor Robin, îi atribuia sumedenii de virtuți, chemate să îndestuleze plugărima flămînzită cu banița de mălai plătită moșiereselor în muncile unui an întreg de sudoare cu sînge. Boaba rotundă ca mazărea a noului soi de fasole, avea să dea lapte, cafea, brînză și unt, în speranța că ar mai putea să producă, poate și zahăr, țigări și chibrituri. Totuș, pînă la urmă, izbutind să dea undelemnul aflat de cîțiva ani, astăzi, în comerț.

În casa lui Cocea s-a ivit o altă simpatică mare surpriză. Dormitorul, o vastă încăpere cu două paturi de campanie, era paradisul șoarecilor mărunți, domesticiți pînă la colegialitate și prietenie. Ni se suiau în așternut, ne gîdilau pe la ceafă, îi prindeam în cămașă. Ne ronțăiau firimiturile la

masă. Cenușii roșcovani, albi și bălțați, frumoșii lor ochi inteligenți scăpărau ca niște bijuterii în fugă. Spațiul de podină dintre paturi era o arenă de alergări. Oaspeții noștri practicau toate sporturile, familiarizați cu ele: capra, pirueta, fusul, toboganul, datul peste cap și mingea. Erau la îndemîna și îndelăbuța lor coșurile cu struguri, pere și prune cumpărate pentru Nicu dimineța, la răsplîntia tîrgului, de către aprodul judecătoriei.

Între albine și șoareci, apăruse *Sămăntorul* lui Iorga care introducea în literatură pseudo-sentimentală de pînă atunci, cojocul, ițarii și opincile unui naționalism, justificat la început ca o protestare oportună împotriva unui ciocoism franțuzit la « *Moulin Rouge* » și degenerat cu timpul chiar pînă la abjectul asasinat degradant al naivului mare profesor.

Într-o seară la cină, Cocea adusese un număr al noii reviste. Răsfoindu-l împreună la lumina fumurie a unei lămpi de petrol, l-am descoperit pe Mihail Sadoveanu, într-o schiță de neașteptat început.

— În sfîrșit! — zise Cocea sărînd de pe scaun.

Acest « în sfîrșit » anunța un început. Începea noua proză românească.

1961

CREANGĂ

Că-l chema și Ion parcă ți se tulbură auzul și dispăre unicitatea. Floarea e floare. Copacul e copac și tovarășii animalii de viață ai omului, nu suferă să aibă generic două denumiri. Calul e calul, boul e boul, cîinele e cîinele.

Povestitorul moldovean e un singur Creangă, Creangă. Existența lui nu o mărturisește buletinul de naștere dar pagina din literatura scrisă de mîna lui binecuvîntată, ivită din neguri și neștiut, acum o sută douăzeci și cinci de ani, la Humulești. În Cartea cărților răsfoită, o pagină întregă de pergament e a lui Creangă, cei care au mai scris într-însa de la Facere la Apocalips și de la Albéric (al unsprezecelea veac) pînă la noi, numescă-se în toate limbile orișicum. Pentru că de la stele pînă la garoafa de colea, din ulcica de pe masă, viața e vasală morții, i-a fost scris (dincolo de cărți), asemenea scris neputînd niciodată să fie corectat sau șters, i-a fost și lui Creangă scris să moară, acum șaptezeci și trei de ani, în 1889, cînd începusem și eu, copil, să-l citesc pe frînturile din Cartea de Citire, pe apucate. Anul morții lui nu-l mai pot uita și din pricina unei coincidențe cu Eminescu; unicul și el, și prieten de inimă cu povestitorul.

Pe la vîrsta de nouă ani, nu aveam impuls nici împrejurare să fi aflat de poetul codrului legănat, dar numele lui mi-a intrat în auz, păstrat cu accentul de atunci.

A trecut pe stradă, pe lîngă mine, cu pasul zvăpăiat, un chipeș bărbat grăbit, cu gulerul cămășii descheiat și cu focuri în ochi. Am auzit o voce zicînd: « Uite-l pe nebunul de Eminescu! » Atît reținuse un dobitoac de cititor din semenul lui Goethe, boala nebuniei de care nu-l cruțase destinul. De altfel, o evocase ca o ticăloșie într-o epigramă, a căreia poantă proastă era cinică, o insultă, și un poet disprețuit pe drept cuvînt de atunci încoace. El palmuia cu bravura lașității un om în lanțuri închis în temnița suferinței lui, neputincios să răspundă. Asemenea vitejii sau repetat și în alte cazuri, mai apropiate de noi, cînd adversarul, mut atîta timp cît îi puteai reteza pofta nemerniciei, așteaptă să te lovească jubilînd, pe patul de spital ori la închisoare.

Publicul a știut să pedepsească asemenea înscrieri la celebritatea căutată cu orice preț chiar al infamiei, refuzîndu-i orice audiență.

O întîmplare, fără să pară stranie, ciudată, a făcut ca minunatul povestitor să poarte haina preoției. Pare ciudat într-adevăr, că strana și altarul au dat la noi, începînd cu Dositei, Antim Ivireanul și Anton Panu o seamă de valori proeminente. Ar fi de ajuns citarea lui Agârbiceanu și Gala Galaction. O mînăstire jansenistă, ca Port-Royal, a dat literaturii universale un spirit de înălțimea lui Blaise Pascal, unul din întemeietorii adînci ai scrisului francez și al gîndirii lapidare.

Numeri pe mîna cîte altitudini de mare frumusețe a putut atinge omul într-o singură viață. Creangă mi-a căzut pe degetul cu veriga de aur. . .

ION AGÂRBICEANU

29 mai

Ascult la telefonul meu vocile clopotelor din Cluj, confundate cu șoapta emoționată a confratelui de la *Tribuna*, Alexandru Căprariu, care mi lovește inima subit cu spusa că Ion Agârbiceanu a murit.

Va să zică a dispărut și el. . . Va să zică basmul vieții trăite adevărat mereu: câte unul trebuie să piară toți. . .

De la vechiul povestitor dispărut promisem de curînd o scrisoare.

Unde să-i răspund și cum să-i răspund? Îmi cere o lacrimă condeiu dar slova lacrimilor nu se cunoaște pe hîrtie. Ce pot face mai mult decît să-i dau fierbinte drumul în gol? . . .

1963

ADRIAN MANIU

Cred că era prin 1913, în război — primul război — prefață la celelalte două următoare, calificate în Istorie de mondiale. Era în timpul guvernului Titu Maiorescu, critic literar (vezi « Junii mea », care lepădîndu-și tichia de *Magister dixit* arborase bicornul diplomatic.

S-a întîmplat în balul mascat al istoriei, că ori de cîte ori jobenul s-a schimbat la garderobă cu chivăra decorativă sau cu chipiul și jobenul, a rămas pe hartă, mai imediat, mai devreme sau mai tîrziu, semnul unui punct catastrofal. Inteligența politică luînd forma așa numitului *șter*, de la ogari, actele de guvern se realizau, la noi, mai mult cu nasul.

Orișicum, sînt vreo cincizeci de ani de atunci. Întors de curînd acasă, dintr-o lungă peregrinare, lucram profesional, în lipsă de altă treabă, pentru coșnița căsniciei, la un cotidian de seară, proprietatea unei disidențe de partid latifundiar, crăpat ca un dovleac răscopt, în mai multe rupturi: carpistă, marghilomanistă, cantacuzină, takistă etc. Frații prin degenerescență colectivă, vitregie sau avort, își scoteau unii altora ochii cu condeiele de presă. Redacția gazetei complexă, calități și discordanțe a durat pînă la risipirea ei provocată de două acte urîte, cu consimțămîntul și din impulsul patronilor politici, asociați la ele, nevăzuți însă știuți. Improvizația hibridă număra, ca promi-

scuitatea *Azilului de noapte* al lui Gorki, o seamă de evadați din viață, refugiați, mai mult sau mai puțin mușcați de soartă; un filolog amator, un financiar subiectiv, doi filosofi în controversă, advocați, diletanți, critici, demagogi, dar și talente adevărate. Un poet pasager, recoltat în drum, era în stare să scrie câte șase articole indescifrabile pe zi, în două ore, fără să trădeze gramatica și contradicțiile dintre subiecte.

Pretextînd lipsa de domiciliu, un fost căpitan, încă în uniformă, transformat în reporter de «fapte diverse», dormea în redacție pe o saltea de colecții, scotocind noaptea prin coșurile de biuro și ducînd zilnic la Siguranța Generală, manuscrise, frînturi, corecturi și scrisori primite de redactori...

Dar iacătă că apare un vizitator neașteptat. Bătînd sfios în ușe și salutînd redacția colectiv. Un tînăr șovăitor în călcîie pe parchetul dintre mesele de lucru ne impresionează deodată pe toți. Fruntea lui, pieptănată stufos, părea neobișnuit de largă. Necunoscutul purta subsuoară un teanc de petice ieroglifice, de format inegal, grămădite în scoarțele unui caiet de școală. Vorbea limbile străine. Dezordinea de boemă inteligență a foilor și a ținutei ni l-a făcut imediat tuturor simpatic. După plecarea lui, delicat politicoasă, s-a dat citire cu voce tare zdrențelor manuscrise, întrerupte la lectură de o punctuație încîlcită și de încolăciri de idei și fraze, tremurate.

Tînărul era poetul Adrian Maniu și chirilica lui mărturisea admirabila poezie a unui mare talent. El anula dintr-un condei, toate categoriile de poeți toboșari și trîmbițași, iritați de o nepuțință limbută.

Sînt, va să zică, de atunci cincizeci de ani...

Bună veste pentru cititorii de poezie adevărată, de poezie poezie: manuscrisele lui Adrian

Maniu sînt la tiparul Editurii, care le-a dat de curînd plăcerea să citească și poezia lui Octavian Goga. Cine mai poate minți că Republica Poporului Românească, nu are toată nobila ei solitudine pentru artiști, salutată pretudindenii în lumea gînditoare?

Pana lui Adrian Maniu e dintr-acelea ce nu îmbătrînesc, pe cînd altele, mai tinere la vîrstă, cad în caducitate precoce și desuet.

1964

TUDOR VIANU

Dimineată cenușie. . . Un presentiment de în-
tristare, parcă, filtrează printr'al doilea cenușiu,
al perdelei.

Îmi intră Paraschiva în chilie și mi pune palma
deschisă pe creștet, cum fac și eu cu prietenii mei
cîinii, cînd mă duc să-i împac cu așteptările deopo-
trivă de mîhnite și pentru semenul lor cu cravată.

Ostează și tace.

— Simt că tu mi ascunzi ceva. . .

Paraschivei i se umezesc ochii. . .

Într'adevăr. . .

Către prînz, în săptămînalul condus de confrate-
le Ivașcu, citii că Tudor Vianu s'a prăpădit. . .
O zvîcnire a inimii, vulcanică, l'a prăbușit din
verticală: o verticală, piatră cu piatră, relief după
relief și mozaic pe mozaic, pînă la ultimul capitel
în acantă.

— Domnule Vianu! Niciun răspuns. . .

Au căzut florile pomilor, zilele și nopțile peste
el. . .

Iată că poetul Bănuță, directorul Editurii pentru
Literatură, îmi aduce o carte apărută prin osîrdiile
sale: Tudor Vianu. *Arghezi poet al Omului* (vai
mie!). M'am sculat de la lucru, șovăind și eu pe
oblica mea verticală, ca să primesc, îndurerat și
mut, mesajul de mărturisire de dincolo de lume.

Mă uit uimit pe fereastră, cît de mult cer se
întinde peste atît de puțina noastră viață.

— Iubite Domnule Vianu! . . . Nimic.

S'au isprăvit un om ales, o chemare, o melan-
colie, o eleganță. . .

Se aude dangătul înnecat în depărtări al unui
clopot, pierdut și el. . .

1964

GOGA

Nu aş prea vroi să mă repet dar la Goga m-a emoţionat, pentru că i-am cunoscut generozitatea, nu omul politic şi social, ispitit ca şi alţii câţiva de o dictatură personală, nici chiar literar, ci omul *Om*. Colegul, prietenul, camaradul, n-au lipsit niciodată din Goga şi el s-a dăruit tuturor ca niciunul din semenii lui de condei, din nefericire flămânzi de sine şi duşmănoşi sau cel puţin nepăsători.

E vorba de talentul adevărat, nedespărţit niciodată de omenie, nu de aparenţele înşelătoare, cultivate de un criticism superficial, chiar atunci când par pornite din sincerităţi, deobicei calculate sau din nerozia sublimă.

L-am văzut pe Goga în similitudinile lui de triumf, ademenit de spiritul dictatorial şi exclusivist, care a precipitat două ţări contaminate de fascism în catastrofă. L-am văzut în căderile lui în gol. De două ori s-a făgăduit definitiv manuscriselor literare, şi n-a putut să se ţie de cuvântul dat, ademenit de influenţele partidelor guvernante sau opozante, nerăbdătoare să aibă în conducerea lor un ardelean de marcă. Mai târziu, au încercat să-l facă ardelean pe Camil Petrescu, dându-i o catedră la Timişoara. Agentul libăruş era diaconul Avram Imbroane.

Goga putea să lase mai mult în arhivele literaturii decât a lăsat. Păcat! Păcatul nu-i chiar al lui

dar al vremii de harababură, de învierşunări şi contradicţii extreme, fără nicio altă speranţă, venită de la ţăranii lui masacraţi de Averescu în 1907 sau de la muncitorimea din temniţă şi lanţuri.

Nu e meseria noastră interpretarea şi analiza versurilor lui Octavian Goga. Concret şi elocvent e un singur lucru: ele se citesc şi azi cu aceeaş patimă şi dragoste din momentul primelor lui antologii. Intuiţiile publicului ţin locul de orice critică silabisită şi comentarii alambicate.

1966

OSCAR WALTER CISEK

Ajungându-mă vestea morții acestui perpetuu tânăr mare erudit germanic, născut în România carpatină de apus, au suspinat în condei patruzeci de ani. Pe câte undeva ne amestecasem cerneala împreună. E mult de atunci dar uitându-mi memoria inima lă ținut cu dragoste minte.

Îl pierdusem din vedere. L-am regăsit la Viena în ziua premiului Herder. Ne-am reîntâlnit în Casa scriitorilor vienezi, și întors în țară n-am conținut să mă gândesc la eleganța sensibilităților lui de poet autentic.

Se zicea pe vremuri că un bărbat foarte distins, era un « domn ». Cu toată noua terminologie a politeții au fost și mai sînt cîțiva tovarăși domni. Îi cunoaștem cu toții pentru ținută și extrema delicatete personală. În toată lumea pe unde călătoresc sînt primiți ca domni. Asta vine odată cu omul, de la naștere. Îl simți numai decît pe domn, încă din exterior. Cînd îl aprofundezi, ai face din el o icoană. Îl vezi, e domn. Ai nevoie de el, e domn. Domnul vine dinlăuntru, din adînc.

De aici încolo rămîne din Oscar Walter Cisek, o amărăciune: un mormînt.

Pune, condeiele, o lacrimă pe numele lui săpat într-o lespede albă de marmoră statuară.

1966

I. C. VISSARION

Se împlinesc cincisprezece ani de la moartea scriitorului țaran autentic, I. C. Vissarion, uitat de toată lumea, pentru că n-a fost niciodată nici cap de listă, nici bărbat politic al cîte unui partid agreat de protipendadă a cărei stăpînire i s-a părut a fi, pentru țară, o încremenire pe loc. Va veni odată ziua în care se va examina, fără mici și mari monopolști, valoarea cîntărită a scriitorilor de circulație, puși la locul cuvenit.

Mă întreba odinioară Octavian Goga, ce părere aș avea despre un prozator, cel mai superlativ elogiât de o critică intimidată. L-am răspuns:

— Cui trebuie să adresez părerea mea, ministrului numit de curînd, sau confratelui? — fiecare fiind situat la un diapazon contrariu.

— Mi se pare că n'ai fost niciodată la mine la Ciucea. Din pridvorul conacului mă uit, în fiecare seară, la întoarcerea vacilor de la pășune, fiecare purtătoare de o saca de lichid inexprimabil în literatură. De-a latul șoselei s-ar fi zis că cireada s-a apucat de scris, cu punctuația necesară, din cînd în cînd, a unei plăcînți. Am impresia că citesc proza colegului de literatură. Atîta părere am despre ceea ce voiam să te întreb.

Mai erau de față cîțiva de-ai noștri, care s-au umflat de rîs. Nu se așteptau ca poetul să profeseze o părere atît de materialistă despre prozatorul trîmbițat.

Goga se oprise definitiv la proza lui Vissarion, a cărui evlavie pentru pământ, viață și om avea și alți prețuitori.

Cum a putut să fie uitat de editori acest adevărat tîlmaci de suferință al plugarului răbdător? Să li-l aducem aminte, măcar cu această vinovată întârziere.

Acasă, pe la Costeștii din Vale, au rămas, după știrea mea, o sumedenie de manuscrise, peste care zace, probabil, rogojina uitării.

Vissarion a scris mult, ca și alți mînjitori frumosi ai hîrtiei.

Vissarion a trăit între tîrnăcop, lopată și manuscrise, fără veleități, fără ambiții nepotrivite cu condeiul, și nu s-a mișcat dintre țărani. O singură dată a cerut și el ceva; o sfoară de țărînă pentru experiențele lui tehnice și agricole.

Trebuie adaos că Vissarion era și un inginer înnăscut, și un ins de factură universală. El avea în proiectele lui, pierdute pe undeva prin mucegai, zeci de mașini destinate să îndestuleze lumea de la sate.

Am fost prieteni cu Vissarion toți cei din preajma lui Gala Galaction.

Care au fost lecturile lui, nu știu, însă erau variate și fundamentale. El era medicul satelor dimprejur, și în complexitatea personalității lui cunoștea bine chimia și tot ce s-a gândit pînă la metempsihoză. Mă surprindea uneori cu mărturisiri ciudate, visările din somn traducîndu-le în lucruri vii și adevărate. Adeseori m-a surprins cu preștiințele lui, trăind în două lumi și două metode, plugar acasă la el, și fantastic în gîndirea lui. Mi-a spus de mai multe ori, cu tonul confidenței, că într-altă viață el ar fi fost preot, și era de fapt și în viața trăită la Costești, un preot bun sfătuitor, cercetat pentru soluția problemelor complicate.

I. C. Vissarion e unul de-ai noștri, un rumân de mare calitate, care trebuie înviat din morți, dimpreună cu caietele lui risipite.

După deces, un deces de toate zilele, de om muncit și neluat în seamă s-a găsit cîte un mintos care să insulte și omul și literatura lui.

Am uitat multe lucruri mari. Ne trebuie un curs universitar despre uitarea de multe ori totală de noi înșine. Cît o să mai dureze uitarea de sine? E pata neagră, aruncată uneori și de multe ori peste biata noastră țărișoară și peste tradițiile noastre.

Să ne felicităm că dintre noi, ca să nu zic dintre noi toți s-a ridicat o conducere lapidară de-aci încolo în fruntea poporului nostru de mult așteptată care n-a uitat, și nu uită, și nu va uita.

Scriitorul I. C. Vissarion n-a avut parte cel puțin de o placă amintitoare tencuită pe casa lui, pentru a fi citită de săteni și de trecătorii prin fața bieteii lui grădini, unde a visat, a iubit și a cinstit neamul din care face parte. La final să ne mai aducem aminte și de atitudinea de cetățean luminat în timpul duratei boierești.

I. C. Vissarion e un premergător al răscoalelor din 1907.

1966

TREI DISPARIȚII AMARE

Ca trăsnetul și furtuna se iscă uneori și moartea din senin. Cam în același timp au pierit dintre noi trei valori adevărate: doi poeți și un tragedian.

Într-o dimineață de așteptări virginale ți-ai ridicat perdeaua și vezi în dreptul ferestrei trei morți-minte. . .

Iancovescu a făcut din teatru poezie. Alfred Margul Sperber era un mag al poeziei românești. Cu Sorbul teatrul neînsemnaților București a intrat în poezia universală. I-am cunoscut pe cîteșitrei. Aș căuta trei calificative demne de acești artiști de mare har și mi se rușine să mărturisesc că n-am ajuns la ele.

Cu Iancovescu făcuserăm o înțelegere îndrăznească, eu să-i dau o piesă nouă în fiecare lună și el să o joace deasemeni. Înțelegerea n-a putut fi realizată dar dintr'însa a ieșit un teatru nou: Teatrul Mic. Am fost amîndoi nașii acestei noutăți acum vreo patruzeci de ani. În ce privește pe Ion Iancovescu îmi permit să-mi fac un merit din singurul petec de proză ce s-a scris într-un moment de hulă dramatică generală pentru el.

Sperber aduce în literatură ceva din geniul poeziei universale, iar în Germania se bucura de un prestigiu care-l pune alături de valorile clasice ale literaturii lui Schiller.

Sorbul a fost pus în evidență de un critic literar de clasă inferioară.

El se ivea din necunoscut într-un timp de panică literară dramatică cînd în afară de Caragiale, de Davila și Ronetti Roman scena românească era departe de a fi națională. Individualitatea lui acoperă și azi cea mai mare parte a repertoriului nostru.

Moartea care pîndește orbește să secere trebuie împiedecată în drumul ei în zigzag, de tineretul noilor talente așteptate de publicul nerăbdător. Mai pe tăcute, mai cu sfială, aceste talente, mai mult sau mai puțin exprimate există și vor contribui la evoluția din ce în ce mai afirmată a literaturii dramatice.

1967

ION VINEA

Cînd intervine cîte o pauză a lipsei de contact mai îndelungată, îţi aduci aminte de cîte un prieten cu care ai trăit intelectualmente o mare bucată de timp — fără să fi băgat de seamă că el murise încă de mult.

La ziarul *Seara* se stabilise un fel de a gîndi în exprimare altfel decît era obiceiul. Unii redactori literari căutau o formă nouă a scrisului în expresie şi vocabular. Nu ştiu dacă mai e vreunul din ei în viaţă. Cred că în majoritatea lor au fost precipitaţi în abisul morţii.

Într-un fel sau altul erau toţi inovatori. Unul din ei şi cel mai bizar îndrăzneţ a fost Tristan Tzara care a consternat Parisul artistic cu un așa numit *dadaism* pe care l-a şi renegat în cele din urmă. Cei mai personali însă dintre ei au fost Adrian Maniu şi Ion Vinea, pe numele de familie Iovanache.

Ultima întîlnire mentală cu Vinea s-a petrecut acum vreo patru ani, cînd mi-a şi împrumutat o carte polemică a lui Léon Daudet cunoscut în străinătate din campania furibundă dusă împotriva medicilor francezi (*Les Morticoles*).

Ion Vinea prins la încrucişarea unui soi de simbolism şi « decadentă », s-a scuturat de influenţe intrînd în inspiraţia tradiţiei româneşti. Presa a trebuit să suporte o atitudine aş zice revoluţionară şi finalmente de voie, de nevoie, critica a

trebuit să-l accepte. Cititorii de literatură aleasă făceau cunoştinţă cu un condei rafinat şi cu o minte de mare fineţe.

În ce mă priveşte nu pot şovăi să spun că l-am iubit şi admirat.

O datorie a editurilor atît faţă de scriitor cît şi faţă de limba românească este să nu lase ascunsă moştenirea așa de recentă a manuscriselor lui Vinea, cu atît mai mult cu cît o mare parte din ele cuprind o valoroasă contribuţie la publicistica noastră. Datorie şi obligaţie certă atît morală cît şi materială.

Morţii trebuiesc înviaţi din ţărîna lor de aur. Uitarea lor ne acuză şi e o jumătate de moarte pentru clasicismul naţional.

1967

NOTE BIBLIOGRAFICE

- MORȚII: *Adevărul*, an. 61, nr. 17029, 2 decembrie 1947, semnat T. Arghezi.
- TH. CORNEL: *Viața socială*, an. II, nr. 2, februarie 1911, semnat Tudor Arghezi.
- SCRISOARE DESCHISĂ LUI JEAN, JACQUES ROUSSEAU: *Facla*, an. III, nr. 24, 16 iunie 1912, semnat T. A. II: *Bilete de papagal*, nr. 130, 8 iulie 1928, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cocò la Rousseau.*)
- I. L. CARAGIALE: *Viața Românească*, an. VII, nr. 9, septembrie 1912, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Pentru Caragiale.*)
- II: *Seara*, an. IV, nr. 1577, 10 iunie 1914, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cuvinte pentru Caragiale.*)
- III: *Adevărul*, an. 61, nr. 16882, 12 iunie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Caragiale.*)
- IV: *Gazeta literară*, an. IX, nr. 430, 7 iunie 1962, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Caragiale.*)
- V: *Gazeta literară*, an. IX, nr. 431, 14 iunie 1962, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Pribeagul Caragiale.*)
- MIHAI EMINESCU: *Facla*, an. III, nr. 38, 22 septembrie 1912, semnat Block/Notes. (A apărut cu titlul: *Păduchii lui Eminescu.*)
- II: *Seara*, an. IV, nr. 1583, 16 iunie 1914, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Admiratorii . . .*)
- III: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 418, 21 iunie 1929, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cocò la Eminescu.*)
- IV: *Secolul*, an. I, nr. 10, 17 aprilie 1932, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Ce te legeni?.*)

- V: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 716, 26 august 1934, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Poetul Eminescu.*)
- VI: *Conferință* ținută la 27 februarie 1943, la Ateneu, tipărită la Editura Vremea, 1943, și Editura Eminescu, 1973. (A apărut cu titlul: *Mihai Eminescu.*)
- VII: *Tribuna*, an. VIII, nr. 3, 16 ianuarie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *La steaua care-a răsărit.*)
- PANAIT CERNA: *Seara*, an. IV, nr. 1149, 28 martie 1913, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Moartea poetului Cerna.*)
- II: *Seara*, an. IV, nr. 1151, 30 martie 1913, semnat A. (A apărut cu titlul: *Cerna.*)
- ST. O. IOSIF: *Seara*, an. IV, nr. 1234, 24 iunie 1913, semnat T. Arghezi.
- II: *Seara*, an. IV, nr. 1317, 15 septembrie 1913, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Împămintenire.*)
- ILARIE CHENDI: *Seara*, an. IV, nr. 1237, 27 iunie 1913, semnat T. Arghezi.
- II: *Hiena*, an. II, nr. 1213, 12 septembrie 1920, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *În umbra lui Ilarion.*)
- MARC A. JEANJAQUET: *Seara*, an. IV, nr. 1240, 30 iunie 1913, semnat T. Arghezi.
- CEZAR BOLIAC: *Seara*, an. IV, nr. 1417, 24 decembrie 1913, semnat T.
- FELIBRUL: *Seara*, an. IV, nr. 1497, 18 martie 1914, semnat T. A.
- MIHAI CODREANU: *Seara*, an. IV, nr. 1561, 25 mai 1914, semnat T. A.
- POMPILIU ELIADE: *Seara*, an. IV, nr. 1566, 30 mai 1914, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Om de fărînd.*)
- CEI DE AZI: *Seara*, an. IV, nr. 1593, 26 iunie 1914, semnat T. A.
- EMIL GÎRLEANU: *Seara*, an. IV, nr. 1602, 5 iulie 1914, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *Frunze negre.*)
- MIRCEA DEMETRIAD: *Seara*, an. IV, nr. 1674, 15 septembrie 1914, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *Mormîntul lui «Mircea».*)

- D. ANGHEL: *Cronica*, an. I, nr. 1, 12 februarie 1915, semnat T. A.
- II: *Adevărul*, an. 60, nr. 16734, 5 decembrie 1946, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *D. Anghel.*)
- ALEXANDRU DAVILA: *Cronica*, an. I, nr. 9, 12 aprilie 1915, semnat T. A.
- GALA GALACTION: *Cronica*, an. I, nr. 17, 7 iunie 1915, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *G. Galaction.*)
- II: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 378, 3 mai 1929, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Gala Galaction are cincizeci de ani.*)
- III: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 428, 3 iulie 1929, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Premiul părintelui Galaction.*)
- IV: *Luceafărul*, an. II, nr. 8, 15 aprilie 1959, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Gala Galaction.*)
- V: *Contemporanul*, nr. 12 (754), 24 martie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Drept necrolog. Galaction.*)
- VASILE ALECSANDRI: *Cronica*, an. I, nr. 29, 30 august 1915, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *Mirceștii.*)
- II: *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 309, 7 septembrie 1930, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Vasile Alecsandri.*)
- CONSTANTIN MILLE: *Adevărul literar și artistic*, an. VIII, nr. 324, 20 februarie 1927, semnat T. Arghezi.
- II: *Adevărul*, an. 61, nr. 16792, 19 februarie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Const. Mille.*)
- N. SANIELEVICI: *Cronica*, an. I, nr. 47, 31 ianuarie 1916, semnat A.
- C. A. ROSETTI: *Cronica*, an. II, nr. 70, 12 iunie 1916, semnat T. A.
- TOMA FLORESCU: *Hiena*, an. II, nr. 19, 31 octombrie 1920, semnat Un magazin de paltoane, pt. conf. T. A.
- BEETHOVEN: *Adevărul literar și artistic*, an. VIII, nr. 329, 27 martie 1927, semnat T. Arghezi.
- LÉO BACHELIN: *Tara noastră*, an. VIII, nr. 2021, 12 iunie 1927, semnat T. Arghezi.
- G. TOPÎRCEANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 3, 4 februarie 1928, semnat T. Arghezi.

- II: *Bilete de Papagal*, nr. 2(479), 1937, nesemnat. (A apărut cu titlul: *G. Topîrceanu*.)
- OTILIA CAZIMIR: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 4, 5 februarie 1928, semnat T. Arghezi.
- II: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 704, 3 iunie 1934, semnat Cocò, pt. conf. T. Arghezi. (A apărut cu titlul *Biletul lui Cocò*.)
- III: *Iașul literar*, an. XV, nr. II, februarie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Jupînișă Cazimir*.)
- MIHAI PĂȘCANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 6, 7 februarie 1928, semnat T. Arghezi.
- N. N. BELDICEANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 14, 17 februarie 1928, semnat T. Arghezi.
- URMUZ: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 16, 19 februarie 1928, semnat T. Arghezi.
- HENRIK IBSEN: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 47, 26 martie 1928, semnat T. Arghezi.
- GEORGE RANETTI: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 80, 9 mai 1928, semnat T. Arghezi.
- ION DRAGOSLAV: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 81, 10 mai 1928, semnat T. Arghezi.
- JEAN ZAHAREANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 96, 30 mai 1928, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cocò la Jean*.)
- II: *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 622, 6 noiembrie 1932, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Jean Zahareanu*.)
- ARHIBALD: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 158, 10 august 1928, semnat T. Arghezi.
- LÉON TOLSTOI: *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 405, 9 septembrie 1928, semnat T. Arghezi.
- PĂRINTELE ABRAMESCU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 205, 4 octombrie 1928, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Preotul Nicolae Abramescu*.)
- II: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 579, 10 ianuarie 1932, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Părintele Abramescu*.)

- SABIN DRĂGOI: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 106, 5 octombrie 1928, semnat T. Arghezi.
- N. D. COCEA: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 308, 6 februarie 1929, semnat T. Arghezi.
- II: *Contemporanul*, nr. 5 (643), 6 februarie 1939, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *N. D. Cocea*.)
- ALEXANDRU DOBROGEANU, GHEREA: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 318, 17 februarie 1929, semnat T. Arghezi.
- II: *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 494, 25 mai 1930, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Gherea*.)
- C. ȘABAN FĂGETEL: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 323, 23 februarie 1929, semnat T. Arghezi.
- II: *Adevărul*, an. 61, nr. 17042, 17 decembrie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Costache Șaban Făgetel*.)
- H. ST. STREITMAN: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 333, 7 martie 1929, semnat T. Arghezi.
- II: *Bilete de Papagal*, an. XVII, nr. 46, 12 februarie 1945, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *75 de ani: H. Streitman*.)
- CEZAR PETRESCU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 339, 14 martie 1929, semnat T. Arghezi.
- ION GORUN: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 358, 7 aprilie 1929, semnat T. Arghezi.
- HORIA MANIU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 421, 24 iunie 1928, semnat T. Arghezi.
- A. A. BARDESCU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 437, 13 iulie 1929, semnat T. Arghezi.
- ZAMFIR ARBORE: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 457, 5 august 1929, semnat T. Arghezi.
- II: *Progresul social*, an. II, nr. 4, 20 aprilie 1933, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Zamfir Arbore*.)
- MIHAIL SĂULESCU: *Bilete de Papagal*, an. III, nr. 474, 14 septembrie 1930, semnat Cocò. (A apărut cu titlul: *Crochiuri din Predeal*.)
- ÎN MEMORIA LUI DOSTOIEVSKI: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 531, 8 februarie 1931, semnat T. Arghezi
- BRATZU: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 548, 7 iunie 1931, semnat T. Arghezi.

GEORGE ENESCU: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 569, 1 noiembrie 1931, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un jubileu de lăută.*)

JOHANN WOLFGANG GOETHE: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 590, 27 martie 1932, semnat T. Arghezi.

PANAIT MACRI: *Secolul*, an. I, nr. 21, 10 iulie 1932, semnat T. Arghezi.

PETRE CIORĂNEANU: *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 626, 4 decembrie 1932, semnat T. Arghezi.

POHL ANTICARUL: *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 638, 26 februarie 1933, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 731, 9 decembrie 1934, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Pohl.*)

M. SEVASTOS: *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 656, 2 iulie 1933, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Tabletă prieteniei. M. Sevastos.*)

N. MILCU: *Dimineața*, an. 29, nr. 9611, 30 septembrie 1933, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Moartea poetului.*)

PENTRU MORȚI: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 711, 22 iulie 1934, semnat T. Arghezi.

ALEXANDRU ODOBESCU: *Convorbiri literare*, an. LXVII, nr. 719, iulie-septembrie 1934, semnat T. Arghezi.

II: *Contemporanul*, nr. 26 (664), 3 iulie 1939, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Inscripție.*)

PAUL ZARIFOPOL: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 717, 2 septembrie 1934, semnat T. Arghezi.

CINCINAT: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 731, 9 decembrie 1934, semnat T. Arghezi.

DIMITRIE CANTEMIR: *Adevărul literar și artistic*, an. XIV, nr. 759, 23 iunie 1935, semnat T. Arghezi.

H. BARBUSSE: *Adevărul literar și artistic*, an. XIV, nr. 770, 8 septembrie 1935, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *În loc de prohod.*)

UN ARTIST NECUNOSCUT: *Muzică și Poezie*, an. I, nr. 4, februarie 1936, semnat Tudor Arghezi.

TONEGARU: *Bilete de Papagal*, nr. 1 (478), 1937, nesemnat.

N. DAVIDESCU: *Bilete de Papagal*, nr. 2 (479), 1937, semnat T.A. (A apărut cu titlul: *Idiosincrazii.*)

VASILE PÂRVAN: *Bilete de Papagal*, nr. 2 (479), 1937, nesemnat.

II: *Adevărul*, an. 61, nr. 16883, 13 iunie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Vasile Pârvan.*)

ALEXANDRU SAHIA: *Bilete de Papagal*, vol. I, nr. 9, 1937, nesemnat.

CAMIL PETRESCU: *Kalende*, an. II, nr. 415, aprilie-mai 1943, semnat T. Arghezi.

II: *Gazeta literară*, an. XII, nr. 4 (567), 21 ianuarie 1965, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Camil Petrescu.*)

COȘBUC: *Informația Zilei*, an. III, nr. 485, 13 mai 1943, semnat T. Arghezi.

II: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 37 (734), 15 septembrie 1966, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Coșbuc.*)

AL. PHILIPPIDE: *Informația Zilei*, an. III, nr. 503, 31 mai 1943, semnat T. Arghezi.

UN POET: C. IGNĂTESCU: *Vremea*, an. XV, nr. 715, 12 septembrie 1943, semnat T. Arghezi.

PANAIT MUȘOIU: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XI, nr. 12, decembrie 1944, semnat T. Arghezi.

V. DEMETRIUS: *Bilete de Papagal*, an. XVII, nr. 25, 16 ianuarie 1945, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *5 lei.*)

D. TOMESCU: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XII, nr. 8, august 1945, semnat T. Arghezi.

BENJAMIN FONDANE: *Revista Fundațiilor Regale*, serie nouă, an. XII, nr. 4, decembrie 1945, semnat T. A.

CRISTIAN SÎRBU: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XIII, nr. 1, ianuarie 1946, semnat T. A.

POMPILIU: *Adevărul vremii*, an. 60, nr. 16565, 18 mai 1946, semnat T. Arghezi.

II: *Gazeta literară*, an. VIII, nr. 25 (379), 15 iunie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Scrisoare.*)

CONSTANTIN GRAUR: *Adevărul*, an. 60, nr. 16581, 7 iunie 1946, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Ziaristul.*)

PROFESORUL RAINER: *Adevărul*, an. 60, nr. 16605, 6 iulie 1946, semnat T. Arghezi.

PROFESORUL NEDIOGLU, *Adevărul*, an. 60, nr. 16659, 10 septembrie 1946, semnat T. Arghezi.

IOSIF NĂDEJDE: *Adevărul*, an. 60, nr. 16692, 17 octombrie 1946, semnat T. Arghezi.

PAUL ADAM: *Adevărul*, an. 60, nr. 16707, 3 noiembrie 1946, semnat T. Arghezi.

ION LUCA: *Adevărul*, an. 60, nr. 16737, 8 decembrie 1946, semnat T. Arghezi.

EUSTAȚIU MĂCIUCESCU: *Adevărul*, an. 60, nr. 16740, 12 decembrie 1946, semnat T. Arghezi.

I. BRĂTESCU-VOINEȘTI: *Adevărul*, an. 60, nr. 16749, 22 decembrie 1946, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul*, an. 60, nr. 16753, 31 decembrie 1946, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Comentariul*.)

ARTUR ENĂȘESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16781, 6 februarie 1947, semnat T. Arghezi.

ADOLPHE DE HERZ: *Adevărul*, an. 61, nr. 16782, 7 februarie 1947, semnat T. Arghezi.

G. IBRĂILEANU: *Pygmalion*, nr. 1, 15 februarie 1947, semnat T. Arghezi.

ION MINULESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16836, 11 aprilie 1947, semnat T. Arghezi.

FABULĂ: *Adevărul*, an. 61, nr. 16897, 29 iunie 1947, semnat T. Arghezi.

POETUL G. TUTOVEANU: *Adevărul*, an. 61, nr. 17019, 20 noiembrie 1947, semnat T. Arghezi.

ANTON PANN: *Viata Românească*, an. VII, nr. 11, noiembrie 1954, semnat Tudor Arghezi.

ION SLAVICI: *Contemporanul*, nr. 30 (460), 29 iulie 1955, semnat Tudor Arghezi.

MESAJ CĂTRE CEHOV: *Contemporanul*, nr. 40 (522), 5 octombrie 1956, semnat T. Arghezi; și în vol. *Diindrum*, 1957; *Tablete de Cronicar*, 1960.

MIHAIL SADOVEANU: *Contemporanul*, nr. 44 (786), 3 noiembrie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Zăbranic*.)

II: *Contemporanul*, nr. 46 (788), 27 noiembrie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Kri:Kri*.)

CREANGĂ: *Tribuna*, an. VI, nr. XI (267), 15 martie 1962, semnat Tudor Arghezi.

ION AGÂRBICEANU: *Gazeta literară*, an. X, nr. 22 (481), 30 mai 1963, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Ultima secundă*.)

ADRIAN MANIU: *Gazeta literară*, an. XI, nr. 3 (513), 16 ianuarie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Amintiri*.)

TUDOR VIANU: *Contemporanul*, nr. 27 (925), 3 iulie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *O voce de dincolo...*)

GOGA: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 13 (699), 31 martie 1966, semnat Tudor Arghezi.

OSCAR WALTER CISEK: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 25 (711), 23 iunie 1966, semnat Tudor Arghezi.

I. C. VISSARION: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 45 (732), 10 noiembrie 1966, semnat Tudor Arghezi.

TREI DISPARIȚII AMARE: *Gazeta literară*, an. XIV, nr. 2 (741), 12 ianuarie 1967, semnat Tudor Arghezi.

ION VINEA: *Gazeta literară*, an. XIV, nr. 5 (744), 2 februarie 1967, semnat Tudor Arghezi.

MITZURA ARGHEZI

CUPRINS

SCHIȚE DE PORTRET

1911—1967

Morții	7
<i>Th. Cornel</i>	9
<i>Scrisoare deschisă lui Jean-Jacques Rousseau</i>	16
<i>II</i>	20
<i>I. L. Caragiale</i>	23
<i>II</i>	29
<i>III</i>	33
<i>IV</i>	36
<i>V</i>	39
<i>Mihai Eminescu</i>	41
<i>II</i>	44
<i>III</i>	47
<i>IV</i>	50
<i>V</i>	53
<i>VI</i>	56
<i>VII</i>	79
<i>Panait Cerna</i>	82
<i>II</i>	84
<i>St. O. Iosif</i>	86
<i>II</i>	89
<i>Ilarie Chendi</i>	91
<i>II</i>	93
<i>Marc A. Jeanjaquet</i>	97
<i>Cezar Boltaș</i>	100
<i>Felibruș</i>	102
<i>Mihai Codreanu</i>	105

<i>Pompiliu Eliade</i>	108
<i>Cei de azi</i>	111
<i>Emil Girleanu</i>	114
<i>Mircea Demetriadi</i>	116
<i>D. Anghel</i>	119
<i>II</i>	123
<i>Alexandru Davila</i>	126
<i>Gala Galaction</i>	129
<i>II</i>	133
<i>III</i>	136
<i>IV</i>	139
<i>V</i>	141
<i>Vasile Alecsandri</i>	142
<i>II</i>	145
<i>Constantin Mille</i>	149
<i>II</i>	151
<i>H. Sanielevici</i>	154
<i>C. A. Rosetti</i>	157
<i>Toma Florescu</i>	160
<i>Beethoven</i>	162
<i>Léo Bachelin</i>	165
<i>G. Topîrceanu</i>	167
<i>II</i>	169
<i>Otilia Cazimir</i>	171
<i>II</i>	173
<i>III</i>	177
<i>Mihai Păscanu</i>	179
<i>N. N. Beldiceanu</i>	181
<i>Urmuz</i>	182
<i>Henrik Ibsen</i>	186
<i>George Ranetti</i>	188
<i>Ion Dragoslav</i>	190
<i>Jean Zahareanu</i>	192
<i>II</i>	195
<i>Arhibald</i>	198
<i>Leon Tolstoi</i>	201
<i>Părintele Abramescu</i>	206
<i>II</i>	209

<i>Sabin Drăgoi</i>	213
<i>N. D. Cocea</i>	216
<i>II</i>	219
<i>Alexandru Dobrogeanu Gherea</i>	222
<i>II</i>	225
<i>C. Șaban Făgețel</i>	228
<i>II</i>	232
<i>H. St. Streitman</i>	235
<i>II</i>	238
<i>Cezar Petrescu</i>	240
<i>Ion Gorun</i>	244
<i>Horia Maniu</i>	247
<i>A. A. Bardescu</i>	249
<i>Zamfir Arbore</i>	251
<i>II</i>	254
<i>Mihail Săulescu</i>	256
<i>În memoria lui Dostoievski</i>	260
<i>Bratzu</i>	265
<i>George Enescu</i>	267
<i>Johann Wolfgang Goethe</i>	271
<i>Panaït Macri</i>	275
<i>Petre Ciorăneanu</i>	278
<i>Pohl anticarul</i>	281
<i>II</i>	283
<i>M. Sevastos</i>	286
<i>N. Milcu</i>	289
<i>Pentru morți</i>	291
<i>Alexandru Odobescu</i>	294
<i>II</i>	298
<i>Paul Zarifopol</i>	300
<i>Cincinat</i>	304
<i>Dimitrie Cantemir</i>	306
<i>H. Barbusse</i>	309
<i>Un artist necunoscut</i>	312
<i>Tonegaru</i>	317
<i>N. Davidescu</i>	318
<i>Vasile Pârvan</i>	321
<i>II</i>	324

<i>Alexandru Sahia</i>	326
<i>Camil Petrescu</i>	328
<i>H</i>	332
<i>Coşbuc</i>	335
<i>H</i>	338
<i>Al. Philippide</i>	341
<i>Un poet: C. Igndtescu</i>	344
<i>Panait Muşoiu</i>	347
<i>V. Demetrius</i>	350
<i>D. Tomescu</i>	352
<i>Benjamin Fondane</i>	356
<i>Cristian Sîrbu</i>	359
<i>Pompiliu</i>	361
<i>H</i>	363
<i>Constantin Graur</i>	365
<i>Profesorul Rainer</i>	368
<i>Profesorul Nedioglu</i>	371
<i>Iosif Nădejde</i>	374
<i>Paul Adam</i>	377
<i>Ion Luca</i>	379
<i>EustaŃiu Măciuceanu</i>	382
<i>I. Brătescu Voineşti</i>	384
<i>H</i>	387
<i>Artur Enăşescu</i>	389
<i>Adolphe de Herz</i>	392
<i>G. Ibrăileanu</i>	395
<i>Ion Mişulescu</i>	398
<i>Fabulă</i>	400
<i>Poeziul G. Tutoveanu</i>	404
<i>Anton Pann</i>	406
<i>Ion Slavici</i>	413
<i>Mesaj către Cehov</i>	416
<i>Mihail Sadoveanu</i>	419
<i>H</i>	421
<i>Creangă</i>	424
<i>Ion Agârbiceanu</i>	426
<i>Adrian Maniu</i>	427
<i>Tudor Vianu</i>	430

<i>Goga</i>	432
<i>Oscar Walter Cisek</i>	434
<i>I. C. Vissarion</i>	435
<i>Trei dispariŃii amare</i>	438
<i>Ion Vinea</i>	440
<i>Note bibliografice</i>	442